

Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff

Utarbeidet på oppdrag for Justis- og beredskapsdepartementet

Om Oslo Economics

Oslo Economics utreder samfunnsfaglige problemstillinger og gir råd til myndigheter, bedrifter og organisasjoner. Våre analyser kan være kunnskaps- eller beslutningsgrunnlag for myndigheter, beslutningstakere eller allmennheten generelt.

Vi tilbyr innsikt og analyse basert på sterk fagkompetanse. Vi har solid kompetanse innen både kvantitativ og kvalitativ forskningsmetode, og har omfattende erfaring med å bruke empirisk analyse og anvendt økonometri innenfor en rekke ulike områder.

Vi har rundt 70 medarbeidere, hvorav 14 med PhD.

Manudeep Bhuller og Ole Røgeberg

Manudeep Bhuller er førsteamanuensis (innsteg) ved Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo. Han har jobbet med spørsmål knyttet til virkninger av straffereaksjoner i flere av sine arbeider og har god erfaring med bruk av SSBs kriminalitetsstatistikker, i tillegg til data fra Domstolsadministrasjonen, Kriminalomsorgen og Politiet.

Ole Røgeberg er seniorforsker ved Frischsenteret i Oslo. Han har blant annet jobbet med spørsmål knyttet til risikoadferd i trafikken og rusmiddelpolitikk, unges psykiske helse samt oppvekst og intelligens.

Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff/2022-25

© Oslo Economics, 20. april 2022

Kontaktperson:

Magne K. Asphjell / Partner

mka@osloeconomics.no, Tel. +47 938 03 677

Foto/illustrasjon: iStock.com/Oleg_Elkov

Sammendrag	4
1. Innledning	9
1.1 Bakgrunn	9
1.2 Om oppdraget	9
1.3 Om rapporten	10
2. Data og metode	11
2.1 Analyse av registerdata	11
2.2 Litteraturgjennomgang og kunnskapsoppsummering	16
2.3 Intervjuer	16
3. Barne- og ungdomskriminalitet	17
3.1 Siktelsler og siktede	18
3.2 Straffereaksjoner og straffede	26
4. Hva kjennetegner barn og unge som begår kriminelle handlinger?	29
4.1 Barn og unge som har vært siktet	30
4.2 Barn og unge som siktes første gang	36
4.3 Barn og unge som begår gjentatt kriminalitet	38
4.4 Barn og unge som også begår kriminalitet i voksen alder	42
5. Hvilke straffereaksjoner får barn og unge?	44
5.1 Straff og det norske rettssystemet	45
5.2 Omfang av ulike straffereaksjoner	50
5.3 Sammenheng mellom lovbrudd og straffereaksjon	52
5.4 Betydningen av andre forhold for straffereaksjon	55
6. Livssituasjonen til barn og unge etter straffereaksjon	60
6.1 Unges livssituasjon etter straffereaksjon	63
6.2 Sammenhengen mellom straffereaksjon og utfall etter straff	78
6.3 Virkningen av ubetinget fengsel	85
7. Oppfølging av barn og unge i konfliktrådet	93
7.1 Omfang av reaksjoner i konfliktrådet	94
7.2 Kjennetegn ved barn og unge som følges opp i konfliktrådet	97
7.3 Livssituasjon etter straff	100
8. Avslutning	105
Referanser	107
Vedlegg A Tilleggsmateriale	111

Sammendrag

Barn og unge står for en stor andel av den registrerte kriminaliteten i Norge i dag, og det er behov for mer kunnskap om denne gruppen. I denne rapporten har vi med bruk av registerdata studert omfanget og sammensetningen av barne- og ungdomskriminalitet, kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og deres livssituasjon i etterkant av straff.

Oppdraget

Justis- og beredskapsdepartementet har gitt Oslo Economics, i samarbeid med Manudeep Bhuller og Ole Røgeberg, et oppdrag der det overordnede formålet er å øke kunnskapsgrunnlaget om barn og unge som begår kriminelle handlinger. Oppdraget innebærer å undersøke kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger, hvilke straffereaksjoner de mottar og konsekvenser for livssituasjonen i etterkant. Konsekvenser for livssituasjonen er målt som virkningen av straff på sannsynligheten for tilbakefall til ny kriminalitet, arbeidsmarkedstilknytning, utdanning og bruk av sosiale og helserelaterte ytelser.

Metode og datagrunnlag

Våre analyser er i hovedsak basert på koblede administrative registerdata fra Statistisk sentralbyrå, Sekretariatet for konfliktrådene og Domstolsadministrasjonen. Vi har benyttet opplysninger om siktelse og straffereaksjoner, samt opplysninger om blant annet utdanning, inntekt, barnevern og mottak av trygdeytelser. Målgruppen for analysen er personer født i perioden 1980-2005, og som er siktet eller straffet for kriminelle handlinger som ble begått da de var i alderen 15-24 år. I flere av analysene sammenlignes disse med jevnaldrende uten registrert kriminalitet. Analysene dekker utviklingen i siktelse med gjerningsår til og med 2017 og straffereaksjoner med gjerningsår til og med 2018, og bygger på de siste tilgjengelige dataene fra SSB per mai 2021. Våre resultater avviker noe fra SSB sin statistikk fordi vi kategoriserer lovbrudd etter gjerningsår, mens SSB bruker statistikkår.

Tolkning og beskrivelse av funn trekker i tillegg på bakgrunnsinformasjon fra litteraturgjennomgang og intervjuer med forskere og personer som jobber med målgruppen på ulike måter.

Den registrerte barne- og ungdomskriminaliteten er redusert siden begynnelsen av 2000-tallet

Siden begynnelsen av 2000-tallet har det vært en nedgang i både antallet og andelen unge med registrert kriminalitet. Nedgangen i antall siktelse virker å gjelde alle typer lovbrudd, med unntak av seksuallovbrudd. Seksuallovbrudd utgjør en liten andel av alle lovbrudd, men har økt i omfang over flere år. Økningen i seksuallovbrudd er særlig markert i aldersgruppen 15-17 år – en aldersgruppe som også skiller seg ut ved at de har hatt et økende antall siktelse også for andre lovbrudd siden 2015.

De aller fleste barn og unge blir aldri siktet eller straffet for kriminelle forhold, og blant de som siktes i alderen 15-24 år har rundt halvparten kun én siktelse. Sannsynligheten for å bli siktet er omtrent tre ganger høyere for menn (rundt 30 prosent siktes minst en gang i løpet av ungdomstiden) enn for kvinner (rundt 10 prosent). Andelen barn og unge som begår gjentatt kriminalitet, målt som andelen med minst to siktelse i alderen 15-24 år, ser ut til å være redusert over tid, men «gjengangere» kan defineres på ulike måter og valg av definisjon vil kunne påvirke den målte utvikling. Omtrent 7,5 prosent av menn siktes fem eller flere ganger i barne- og ungdomstiden, og denne gruppen står for over to tredjedeler av alle siktelse av menn i aldersgruppen. Det er kun én prosent av kvinner som siktes fem eller flere ganger i alderen 15-24 år, og disse står for om lag halvparten av alle siktelse av kvinner i aldersgruppen.

Blant gjengangere skiller trafikklovbrudd seg ut, da dette ser ut til å være frakoblet annen kriminalitet. Gjengangere med trafikklovbrudd har lavere sannsynlighet enn andre gjengangere for å siktes for andre typer lovbrudd. Gjengangere som er siktet for vold og mishandling er også hyppigere siktet for eiendomsskade, ordens- og integritetskrenkelse, eiendomstyveri og annet vinningslovbrudd. De som er siktet for rusmiddellovbrudd har høyere sannsynlighet enn øvrige gjengangere for siktelse for eiendomsskade, eiendomstyveri og vinningsforbrytelser, men siktes sjeldnere enn andre gjengangere for seksuallovbrudd og trafikkovertrедelser.

I tråd med nedgangen i antall siktelse i perioden 2004-2017 ser vi en stort sett proporsjonal nedgang i antall straffereaksjoner. Antallet straffereaksjoner per siktelse har vært noenlunde stabilt gjennom perioden, og det er færrest straffereaksjoner per siktelse i aldersgruppen 15-17 år.

Barn og unge som begår kriminelle handlinger kjennetegnes ved svakere oppvekstvilkår

Barn og unge som begår kriminelle handlinger har svakere oppvekstvilkår enn øvrige barn og unge. De har oftere vært i kontakt med barnevernet i løpet av oppveksten, og deres foreldre har i snitt lavere utdanningsnivå, lavere inntekt, mottar oftere trygdeytelser og har oftere vært straffet for kriminelle handlinger. Barn og unge som blir siktet er også overrepresentert blant de med svakest prestasjoner i grunnskolen målt ved grunnskolepoeng, noe som vitner om at mange antakelig sliter på skolen allerede i grunnskolealder.¹ De er også oftere enn andre født i utlandet av utenlandske foreldre.

Hos gjengangere (barn og unge som siktes minst to ganger i alderen 15-24 år) og hos barn og unge som idømmes de strengeste straffereaksjonene (ungdomsstraff og ubetinget fengsel) er alle de overnevnte kjennetegnene ytterligere overrepresentert.

Blant de som siktes før de fyller 25 ser vi forskjeller mellom de som først siktes før og etter fylte 18. Av de kjennetegn vi analyserer er foreldres kriminelle bakgrunn, og barnevernstiltak i oppveksten, sterkest korrelert med økt sannsynlighet for førstegangssiktelse i ung alder. Analysen viser videre at gruppen som blir siktet første gang før fylte 15 år kan være todelt. På den ene siden ser vi tegn til at mange barn i denne gruppen har dårlige oppvekstkår, foreldre som har begått lovbrudd, tidligere kontakt med barnevern og lav inntekt. På den annen side er det også en gruppe med høyere utdannede foreldre og bedre oppvekstkår. Barn som kun siktes for lovbrudd ved alderen 15-17 år har i snitt bedre oppvekstvilkår, sammenlignet med barn som også siktes for kriminelle handlinger etter fylte 18 år, hvilket også indikerer at det er en todeling i gruppen av barn som begår kriminelle handlinger.

Samtidig som antall siktelse og siktede er redusert i perioden 2003-2017, har sammensetningen av kjennetegn ved unge siktede i hovedsak vært stabil. Noen endringer er likevel verdt å merke seg. Det har ikke vært noen nevneverdig nedgang i antall siktede per 1000 innbyggere blant førstegenerasjons innvandrere (ikke født i Norge). Nedgangen i antall siktede ser derfor i hovedsak ut til å kunne tilskrives en nedgang i antall siktede personer som er født i Norge (av innvandrerforeldre eller norskfødte foreldre). Videre har nedgangen i antall siktelse per 1000 innbyggere vært relativt størst blant barn og unge hvor begge foreldre er straffet. Dette kan skyldes en faktisk reduksjon i kriminalitet i denne gruppen, og at kriminell adferd i mindre grad enn før «går i arv». Det kan også skyldes en komposisjonsendring ved at nyere foreldrekull i større grad er domfelt for forhold som i mindre grad går i arv, eller endringer i politiets praksis som påvirker andelen av foreldregenerasjonen som er straffet.

Hvilke straffereaksjoner barn mottar er endret de siste tiårene

Siden årtusenskiftet er hensynet til barnets beste i større grad blitt vektlagt på justisfeltet. Dette har gitt seg utslag i endringer i både lovverk og faktisk straffeutmåling, spesielt for aldersgruppen 15-17 år. Endringene i lovverket omfatter blant annet skjerpede krav til bruk av ubetinget fengsel overfor barn, og innføring av nye alternative straffereaksjoner spesielt tilpasset aldersgruppen 15-17 år (ungdomsoppfølging og ungdomsstraff).

I perioden 2006-2020 har sammensetningen av straffereaksjoner for de som er 18 år og eldre vært noenlunde stabil. For aldersgruppen 15-17 år har det vært en kraftig dreining mot betinget påtaleunntatelse. De siste fem årene (2016-2020) har betinget påtaleunntatelse utgjort over halvparten av alle straffereaksjoner til aldersgruppen, mens bruken av forelegg er redusert. Siden innføringen av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i 2014 ser vi også en økende bruk av disse reaksjonene i denne aldersgruppen.

Det går et tydelig skille i bruken av ubetinget fengsel mellom personer over og under 18 år, og personer under 18 år mottar denne straffereaksjonen betydelig sjeldnere enn personer over 18 år. Dette må ses i lys av at personer som var under 18 år på handlingstidspunktet kun skal idømmes ubetinget fengsel når dette er særlig påkrevd, jf. straffeloven § 33. Myndighetsalderen markerer også et skarpt skille for sannsynligheten for andre straffereaksjoner.

Hvilke straffereaksjoner som idømmes henger også sammen med andre observerbare kjennetegn enn den siktedes alder og lovbruddstype. Selv når vi kontrollerer for alder og lovbruddstype ser vi at individuelle kjennetegn som predikerer økt sannsynlighet for å ha minst en siktelse (som undersøkt i kapittel 4), også til en viss grad predikerer økt sannsynlighet for strenge straffereaksjoner som ubetinget fengsel, og lavere sannsynlighet for mildere straffereaksjoner som forelegg og betinget påtaleunntatelse. Dette kan skyldes at disse faktorene er assosiert med uobservert variasjon i lovbruddenes undertype og lovbruddenes alvorlighetsgrad, og derigjennom påvirker hvilken straffereaksjon som gis. Slike faktorer kan også henge

¹ Grunnskolepoeng er et gjennomsnitt av alle karakterer på vitnemålet i 10. trinn i grunnskolen.

sammen med dommerens vurdering av fare for gjentakelse og rehabiliteringsmuligheter, ev. dommeres holdninger og fordommer til ulike samfunnsgrupper.

Livssituasjonen til unge straffede er dårligere i årene etter straff enn livssituasjonen til deres jevnaldrende, men det er variasjon innad i gruppen

Barn og unge som straffes for kriminelle handlinger har, som vi har redegjort for over, oftere en vanskelig forhistorie enn de som aldri siktes. Også i årene etter straff ser vi at denne forskjellen vedvarer: de som har vært straffet fullfører sjeldnere videregående utdanning og er i mindre grad registrert med pågående utdanning. De har også lavere inntekt og høyere mottak av sosiale og helserelevante ytelser. Inntil første halvdel av 20-årene har straffede noe høyere gjennomsnittlig inntekt enn den øvrige befolkningen, men etter dette blir straffede «forbikjørt» av sine jevnaldrende som ikke er straffet. Det er også en høyere andel straffede som mottar sosiale og helserelevante ytelser, herunder sosialhjelp, bostøtte, arbeidsavklaringspenger og uføretrygd.

Vi kan i liten grad si noe om hvordan straffen i seg selv påvirker disse senere livsutfallene, utover å fastslå at straffen åpenbart ikke korrigerer og retter opp alle forhold i den straffedes liv. De som straffes har i snitt en bakgrunn som i seg selv predikerer svakere utdannings- og karriereutfall, og mønstrene vi ser er slik sett forenlig både med at straff virker svakt/moderat positivt (dørråper til hjelp eller en vekker), eller at det virker svakt/moderat negativt (sten til byrden eller økende marginalisering).

Mange som straffes for lovbrudd i alderen 15-24 år opplever også tilbakefall til kriminalitet, målt som ny siktelse eller straff. Blant de som var 15-17 år da de begikk det første lovbruddet de ble straffet for, ble halvparten siktet igjen innen fem år etter straffeavgjørelsen. I aldersgruppen 21-24 år, var tilsvarende andel 24 prosent. Tilbakefallet er særlig høyt blant personer som straffes for vold og mishandling eller rusmiddellovbrudd.

En nærmere analyse av inntektsutviklingen i 20-årene til unge som kun siktes for lovbrudd i alderen 15-17 år, og unge som også blir siktet i alderen 18-24 år, viser at den førstnevnte gruppen ligger betydelig nærmere den øvrige befolkningen enn de som fortsetter med kriminalitet i etter myndighetsalder. Dette er i tråd med hva vi vil forvente, siden dette også er en mindre belastet gruppe sammenlignet med barn som også siktes etter fylte 18 år (som vist ovenfor).

I perioden 2004-2014 har det skjedd en positiv utvikling i livsløpsutfall etter straff for barn og unge som straffes. Stadig færre av de som fikk sin første straffereaksjon for et lovbrudd begått i alderen 15-20 år opplevde tilbakefall til kriminalitet. En økende andel har fullført videregående skole fem år etter straffereaksjon. Andelen straffede som mottar sosiale og helserelevante ytelser fem år etter straffereaksjon er også redusert, særlig andelen som mottar uføretrygd. Dette kan være en utvikling denne gruppen ville hatt selv om de ikke var blitt tatt for lovbrudd (grunnet f.eks. bedre samfunnsforhold og ungdomskultur), en endring i hvem vi sikter og straffer (f.eks. større andel siktede fra grupper med bedre forventede livsutsikter), eller en bedret rehabilitering av unge lovbrøyttere (f.eks. skift mot betinget påtaleunntatelse, ungdomsstraff og ungdomsoppfølging). Ut fra våre analyser ser vi ingen tegn til større endringer i sammensetningen av hvem som straffes.

Det er stor interesse for å lære om effekter av ulike straffereaksjoner, men det er samtidig et forskningsmetodisk vanskelig spørsmål

De individualpreventive effektene av straff er særlig viktig når lovbrøyttere er ung, siden straffen da vil kunne avverge eller dempe en videre kriminell karriere. Det er derfor en betydelig interesse for å forstå hvordan straff fungerer, og hvilke effekter ulike straffereaksjoner har på senere livsførsel. Dersom ulike straffereaksjoner har ulike konsekvenser for hvordan det går med barn og unge videre i livet, er informasjon om dette viktig for å effektivt rehabilitere unge lovbrøyttere og forebygge videre kriminalitet.

Straffereaksjoner deles ikke ut tilfeldig, og dette gjør det forskningsmetodisk utfordrende å isolere effekten av ulike straffereaksjoner. Unge lovbrøyttere har, som vist i rapporten, systematisk ulik oppvekst og forhistorie enn de som ikke siktes, med ytterligere forskjeller mellom de som siktes tidlig og sent i ungdomsperioden, de som siktes en og de som siktes mer enn en gang, og mellom de som mottar ulike typer straffereaksjoner. Det er all grunn til å anta at slike forskjeller også går utover de vi kan måle i registerdata. Selv etter å justere for synlige forskjeller ville vi derfor forvente ulike livsutfall for de som mottar ulike straffereaksjoner selv om disse virket helt likt på de som sote.

I forskningslitteraturen omtales dette som seleksjonsproblemer, og konsekvensen er at analysene vi har gjennomgått så langt ikke kan avdekke noen kausale effekter av straff. Vi kan vise at lovbrøyttere som idømmes ulike straffereaksjoner har ulike livsutfall, men vet ikke om dette skyldes at straffereaksjonene virker ulikt eller om det skyldes at straffereaksjonene gis til lovbrøyttere som er ulike langs uobserverte dimensjoner.

Grunnet metodiske begrensninger har vi i denne studien kun hatt anledning til å studere kausale effekter av ubetinget fengsel. Her utnytter vi det at saker tilordnes tilfeldig til dommere, noe som gjør det mulig å avdekke forskjeller i dommers tilbøyelighet til å idømme ubetinget fengsel. Dermed kan vi undersøke om lovbrøyttere som tilfeldig havnet hos en streng dommer (og som derfor oftere ble fengslet) fikk andre utfall i snitt enn de som rent tilfeldig havnet hos en mild dommer (og som derfor sjeldnere ble fengslet). For øvrige reaksjonsformer har vi gjennomført deskriptive analyser som sammenligner livsløpsutfall til unge straffede som mottar ulike straffereaksjoner, men disse vil ikke kunne si noe om den kausale effekten av straffereaksjonene.

Det er en sammenheng mellom straffereaksjon og senere livssituasjon, men dette forklares trolig i viss grad av bakenforliggende faktorer

I analyser som justerer for observerbare individkjennetegn og lovbruddstype ser vi en negativ, om enn ganske svak, korrelasjon mellom livssituasjon etter straff og strengheten på den idømte straffereaksjonen. Personer som er ilagt eller idømt mildere straffereaksjoner (som forenklet forelegg, betinget påtaleunntatelse eller forelegg) står som regel i en bedre livssituasjon i årene etter straff enn personer som er idømt strengere straffereaksjoner (som samfunnsstraff, ungdomsstraff eller ubetinget fengsel). Tre år etter straff er det en høyere andel av de som ilegges eller idømmes mindre strenge reaksjoner som deltar i utdanning, de har oftere fullført videregående skole, og har lavere sannsynlighet for å motta sosiale og helserelaterede ytelser. De som ilegges eller idømmes mindre strenge reaksjoner har også lavere tilbakefall til kriminalitet.

Dette viser ikke at strengere straffer har negative effekter på den straffede, da det også vil avspeile uobserverte forskjeller mellom de som idømmes strenge og milde straffereaksjoner.

Ubetinget fengsel fører trolig til lavere tilbakefall til kriminalitet, men vi finner ingen sammenheng mellom fengselsstraff og deltakelse i utdanning, arbeid eller mottak av trygdeytelser

For å undersøke den kausale årsakssammenhengen mellom ubetinget fengsel og senere livssituasjon, bruker vi en metode som utnytter at straffesaker tildeles tilfeldig til dommere i rettsaker og at dommere varierer i sin tilbøyelighet til å idømme ubetinget fengsel. Metoden, som tidligere er brukt blant annet i Bhuller et al. (2020), gjør det mulig å estimere de kausale effektene av ubetinget fengselsstraff på straffedømte sammenlignet med andre reaksjoner, men kan ikke brukes til å sammenligne effekter av ulike straffereaksjoner.

Denne metoden sammenligner gjennomsnittsfall for de som tildeles dommere med høy og lav sannsynlighet for å idømmes fengsel, og avdekker derfor kausaleffekten av fengsel på «tvilstilfeller» - den gruppen som kun idømmes fengsel hvis de får en streng dommer. For slike tilfeller i alderen 18-24 år finner vi at det å idømmes ubetinget fengsel reduserer sannsynligheten for en ny siktelse med 30 prosentpoeng over en femårsperiode etter avgjørelsesåret, men anslaget er beheftet med høy statistisk usikkerhet; 95% konfidensintervall spenner fra 65 prosentpoeng nedgang til fem prosentpoeng økning. Reduksjonen er likevel betydelig ettersom nesten tre av fire 18-24 åringer som idømmes ubetinget fengsel siktes igjen i løpet av fem år. Dette er altså motsatt resultat av hva vi fant i den deskriptive analysen. Vi finner ingen statistisk signifikante forskjeller mellom de som idømmes fengselsstraff og andre straffereaksjoner i yrkesdeltakelse, deltakelse i utdanning og trygdemottak, til tross for at de deskriptive analysene viste en negativ sammenheng mellom fengsel og senere utfall. Med andre ord kan vi ikke fastslå at fengselsstraff verken øker eller reduserer sannsynligheten for disse utfallene, sammenlignet med andre straffereaksjoner.

Resultatene fra den kausale analysen går altså delvis i motsatt retning, sammenlignet med hva vi fant i den deskriptive analysen. Dette indikerer at uobserverte kjennetegn ved de som idømmes ubetinget fengsel er sterkt korrelert med økt sannsynligheten for tilbakefall. En viktig implikasjon av dette er at deskriptive sammenligninger av utfall for personer som er idømt ulike straffereaksjoner ikke gir informasjon om effekter av straffereaksjoner.

Det er viktig å merke seg at en begrensning ved denne metoden er at de kausale effektene *ikke* gjelder alle 18-24 åringer som blir idømt ubetinget fengsel, men bare de som kunne fått en mildere straffereaksjon med en annen dommer. Disse utgjør trolig bare en mindre andel av alle som idømmes ubetinget fengsel.

Ungdomsoppfølging og ungdomsstraff

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er straffereaksjoner spesielt tiltenkt lovbrøyttere i aldersgruppen 15-17 år med oppfølgingsbehov. Straffereaksjonene gjennomføres i konfliktrådet, og har blitt stadig vanligere siden de ble innført i 2014. De to reaksjonene er forholdsvis like, men det er noen forskjeller dem imellom. Ungdomsstraff er den strengeste straffereaksjonen av de to, og kan bare idømmes av en domstol. Ungdomsoppfølging kan enten ilegges av påtalemyndigheten eller idømmes av domstol. Ungdomsstraff kan også ha en lengre varighet enn ungdomsoppfølging. Til forskjell fra mer tradisjonelle straffereaksjoner, er ungdomsoppfølging og

ungdomsstraff samtykkebaserte, hvilket innebærer at både den unge og verge må samtykke til reaksjonen, og de bygger på en gjenopprettende prosess.

Det er stor variasjon både i hvem som får disse straffereaksjonene, hvilken type lovbrudd som fører til straffereaksjonene, og i innholdet i straffereaksjonene. Blant unge som mottar ungdomsoppfølging er de mest vanlige lovbruddene vold og narkotika, mens vanligste lovbruddene ved ungdomsstraff er seksuallovbrudd og ran.

Det er en stor overvekt av menn og personer med innvandrerbakgrunn som mottar disse reaksjonene. Barn og unge som straffes med ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff har ikke betydelig dårligere levekår enn de som straffes med sammenliknbare straffereaksjoner, men de har oftere en bakgrunn med tidligere siktelsener og straff.² Dette kan ha sammenheng med at ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er tiltenkt barn og unge med et særskilt oppfølgingsbehov. Samtaler med personer med tilknytning til konfliktrådet og tidligere forskning (Andrews & Eide, 2019) bekrefter at sakene som behandles i konfliktrådet ofte er kompliserte. Det er også stor variasjon i innholdet i disse straffereaksjonene, og grad av tilpasning av innhold til den enkelte lovbrøyer er betinget på blant annet det lokale tilbudet av tjenester. Det fremkommer også av Andrews og Eide (2019) at enkelte aktiviteter i reaksjonene og rutiner ved oppstart praktiseres ulikt på tvers av saker.

Barn og unge som gjennomfører ungdomsoppfølging og ungdomsstraff får tett og tverrfaglig oppfølging i konfliktrådet, og det stilles blant annet krav om dagtilbud i form av skole, arbeid eller jobbsøking. Det er mulig at denne oppfølgingen legger grunnlag for å lykkes bedre etter gjennomført straffereaksjon, i forhold til sammenliknbare straffereaksjoner. Tilbakefallet til kriminalitet (uttrykt i andelen som blir straffet igjen og antall straffereaksjoner) er likevel minst like høyt blant de som ilegges/idømmes ungdomsoppfølging og ungdomsstraff som blant de som er idømt sammenliknbare reaksjoner (som hhv. bot, betinget fengsel og samfunnsstraff, og ubetinget fengsel). Deltakelsen i arbeid og utdanning er imidlertid noe høyere blant de som har gjennomført ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Resultatene må imidlertid tolkes med stor varsomhet, da datagrunnlaget er lite og det kan være andre uobserverte faktorer som forklarer forskjellene mellom gruppene med unge straffede.

Vi ser ingen gode løsninger for å avdekke kausale effekter av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff på senere livssituasjon sammenlignet med andre straffereaksjoner. Dette skyldes seleksjonsproblematikk, og fraværet av en kilde til tilfeldig variasjon i tildelingen som kan brukes for å omgå denne. At det er stor variasjon i innholdet i reaksjonene taler også for at det kan være store forskjeller i hvor godt straffereaksjonene virker, hvilket gjør det enda mer utfordrende å si noe entydig om virkninger.

² Bot og betinget fengsel kan ses som sammenliknbare med ungdomsoppfølging, mens ubetinget fengsel kan ses som sammenliknbart med ungdomsstraff. Samfunnsstraff kan sammenlignes både med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

Kriminalitet medfører en rekke kostnader for samfunnet. Det innebærer både kostnader knyttet til drift av institusjoner (for eksempel politi og domstoler), forebygging, sosiale utgifter og kostnader som følge av vinning og økonomisk kriminalitet. Videre medfører kriminalitet kostnader knyttet til immaterielle goder som for eksempel trygghet, tillit og rettssikkerhet, samt psykososiale kostnader både for den enkelte lovbrøyer og eventuelle offer for kriminalitet. De totale samfunnsøkonomiske kostnadene av kriminalitet ble beregnet til å være 144 milliarder kroner i 2019 (Samfunnsøkonomisk analyse, 2022). Det å forebygge og redusere kriminalitet er derfor et uttalt mål både for politi- og påtalemyndigheten og kriminalomsorgen, og for regjeringen.³

De aller fleste barn og unge kommer aldri på kant med loven. Blant de unge som likevel gjør det, blir mange kun siktet én gang. Unge mennesker står likevel for en stor andel av den totale registrerte kriminaliteten i Norge. Når man justerer for befolkningsstørrelse ser man at antall siktelser og straffereaksjoner er høyest i slutten av tenårene og begynnelsen av tyveårene. Personer i alderen 15-24 år stod i 2019 for 29 prosent av alle siktelser, men utgjorde kun 13 prosent av befolkningen (Meld. St. 34, 2020-2021). Det at kriminaliteten er særlig høy blant unge er et kjent fenomen også internasjonalt (se for eksempel Hansen (2003)).

Barne- og ungdomskriminalitet i Norge lav sammenlignet med andre land, og den har blitt redusert de siste tiårene. Blant unge i alderen 15-17 år har trenden imidlertid snudd de siste årene, og etter 2015 økte både registrert og den selvrappportert kriminalitet i denne aldersgruppen (Bakken, 2020). I tillegg rapporterer konfliktrådet, som har et spesielt ansvar for straffegjennomføring for barn og unge, om at sakene de mottar er av en mer alvorlig karakter enn tidligere. Sakene handler i større grad enn før om vold, trusler, krenkelseser, seksuallovbrudd og ran (Sekretariatet for konfliktrådene, 2020). Politiet rapporterer også om flere grove saker nå enn før. Videre rapporterer de om at antallet barn og unge som registreres for gjentatt kriminalitet øker.

Det er spesielt viktig å forebygge og redusere kriminalitet blant barn og unge, fordi de utgjør en sårbar og utsatt gruppe som trenger særlig vern. Barne- og ungdomstiden er en viktig fase som legger grunnlaget for videre livsløp, og lovbrudd i denne perioden kan skade unge og deres utvikling. Det er videre grunn til å tro at grunnlaget for en eventuell kriminell karriere starter i ung alder. Derfor vektet også individualpreventive hensyn i større grad enn allmennpreventive hensyn ved straffutmåling til mindreårige, og forebygging av barne- og ungdomskriminalitet har vært spesielt prioritert av skiftende regjeringer de siste årene.

Ved å styrke kunnskapsgrunnlaget om barn og unge som utfører kriminelle handlinger og konsekvenser av ulike straffereaksjoner for de straffedes senere livssituasjon, vil myndighetene være bedre rustet i arbeidet med å forebygge og redusere kriminalitet i denne gruppen.

1.2 Om oppdraget

Justis- og beredskapsdepartementet har gitt Oslo Economics, i samarbeid med Manudeep Bhuller og Ole Røgeberg, et oppdrag der det overordnede formålet er å styrke kunnskapsgrunnlaget om kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger, hvilke straffereaksjoner de mottar og konsekvenser for livssituasjonen i etterkant. Dette innebærer en undersøkelse av barn og unges sosiale forankring før og etter straffereaksjon og kunnskap om virkninger av straff på sannsynligheten for tilbakefall til ny kriminalitet, arbeidsmarkedstilknytning og utdanning.

For å undersøke dette, bruker vi administrative registerdata om barn og unges kjennetegn og forløp før og etter straffereaksjon. Oppdraget består av to deloppdrag og resultatene fra begge deloppdrag er samlet i denne rapporten.

Formålet med **deloppdrag 1** er å få et bedre kvantitativt kunnskapsgrunnlag om barn og unge som blir siktet eller straffet for lovbrudd. Deloppdrag 1 skal gi et bilde av dagens situasjon for barn og unge som begår kriminelle handlinger, peke på utvikling over tid ved å koble registerdata og analysere relevante sammenhenger. Tidligere forskning, som omtales nærmere i kapittel 4, har blant annet vist at risikoen for kriminalitet henger tett sammen med levekår, og kriminalitet opptrer gjerne sammen med levekårsindikatorer som lav inntekt, lav

³ Se for eksempel straffegjennomføringsloven § 2, politiets hovedstrategi (2021-2025), Handlingsplan for forebygging av kriminalitet (2013-2016) og Ot.prp. nr. 90 (2003-2004).

utdanning, dårlige boforhold, dårlig psykisk helse og rusavhengighet. Oppdraget innebærer å undersøke kjennetegn ved barn og unge som er siktet og/eller straffet for kriminelle handlinger og hvilke kriminelle handlinger denne gruppen begår. Videre innebærer oppdraget å gjøre rede for hvilke typer, og i hvor stor grad, ulike straffereaksjoner brukes for barn og unge som begår kriminelle handlinger. I tillegg innebærer oppdraget også å undersøke livssituasjonen til barn og unge som har utført kriminelle handlinger i etterkant av endt straffereaksjon. Deloppdrag 1 er dermed svært bredt, og vi har derfor måttet begrense omfanget av studien, da det ikke er mulig å studere alle overnevnte forskningsspørsmål i detalj innenfor prosjektets rammer.

Formålet med **deloppdrag 2** er å analysere effekten av straffereaksjoner for barn og unge, definert som tilbakefall til ny kriminalitet, yrkesdeltakelse, trygdemottak og deltakelse i utdanning etter endt straffereaksjon. Vi har i deloppdrag 2 kun hatt anledning til å studere de kausale effektene av ubetinget fengselsstraff, og ikke andre straffereaksjoner. Dette henger sammen med metoden vi bruker.

1.3 Om rapporten

Rapporten er delt inn i åtte kapitler. I rapportens **kapittel 2** beskriver vi data- og informasjonskilder vi har benyttet, og metoden som ligger til grunn for prosjektet. I **kapittel 3** beskrives utviklingen i barne- og ungdomskriminalitet siden årtusenskiftet, herunder utvikling i antall siktelser og straffereaksjoner, barn og unge som begår gjentatt kriminalitet, og utviklingen i ulike typer lovbrudd. I **kapittel 4** studerer vi kjennetegn ved barn og unge som siktes for kriminelle handlinger, og utviklingen i disse kjennetegnene over tid. I **kapittel 5** gir vi en oversikt over hvilke straffereaksjoner barn og unge blir ilagt eller idømt, og utviklingen i dette siden årtusenskiftet. Vi undersøker også om det finnes andre forhold enn lovbruddstype og alder på gjerningstidspunktet som kan se ut til å ha betydning for hvilken straffereaksjon unge mottar. I **kapittel 6** studerer vi livssituasjonen til barn og unge etter straffereaksjon, herunder tilbakefall til kriminalitet, og senere inntekt, utdanning og mottak av sosiale og helserelaterte ytelser. Videre sammenligner vi livsløpsutfall for personer som mottar ulike straffereaksjoner. Endelig estimerer vi kausale effekter av å idømmes ubetinget fengsel på livsløpsutfall. Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er nye reaksjoner spesielt tilpasset barn og unge i alderen 15-17 år, og er derfor spesielt interessante å studere nærmere i denne sammenheng. I **kapittel 7** undersøker vi derfor hvem som får disse reaksjonene, for hvilke forhold og hvordan det går med de som får reaksjonen i tiden etter straff. Vi sammenligner videre kjennetegn til de som ilegges eller idømmes disse reaksjonene med de som idømmes sammenliknbare reaksjoner. I **kapittel 8** runder vi av og kommer med noen innspill til videre forskning. I Vedlegg A finnes kompletterende analyser til temaene som gjennomgås i rapportens kapittel 3 til 7.

2. Data og metode

Våre analyser baserer seg i hovedsak på analyse av administrative registerdata fra Statistisk sentralbyrå (SSB), Sekretariatet for konfliktrådene og Domstolsadministrasjonen (Lovisa). Registerdataanalysene er supplert med funn fra en litteraturgjennomgang og intervjuer med forskere og personer som jobber med barne- og ungdomskriminalitet. Analysene i denne rapporten er i all hovedsak deskriptive, men vi har også gjennomført en effektanalyse om virkningen av ubetinget fengsel på straffedømtes livssituasjon i etterkant.

2.1 Analyse av registerdata

2.1.1 Data

Analyse av registerdata har vært en sentral informasjonskilde i dette prosjektet. Analysene baserer seg på en kombinasjon av registerdata fra SSB, Domstolsadministrasjonen og Sekretariatet for konfliktrådene. I det videre redegjør vi for informasjon om utvalget i analysene og datakildene som er brukt, samt det metodiske grunnlaget for registerdataanalysene.

Utvalg

Utgangspunktet for analysene er registerdata for tre ulike utvalg:

Utvalg 1 (U1) består av alle personer med fødselsnummer i SSBs befolkningsstatistikk som er født i perioden 1980-2005.⁴ Dette utvalget består både av barn og unge som har begått kriminelle handlinger og den øvrige befolkningen i samme alder. I analysene har vi ekskludert personer i dette utvalget som døde før fylte 15 år. Vi har også ekskludert personer som ikke var bosatt i Norge da de var 15 år gamle, med unntak av personer som enten ble siktet eller straffet i Norge for et lovbrudd begått i alderen 15 til 24 år.

Utvalg 2 (U2) er de foresatte til personer i U1. Utvalget består kun av de som er registrert med fødselsnummer i SSBs befolkningsstatistikk. Ikke alle i U1 er registrert med foresatte: 1,2 prosent er registrert uten noen foresatte, 0,3 prosent er registrert uten mor og 2,5 prosent er registrert uten far.

Utvalg 3 (U3) er alle som er registrert med en sak i Lovisa⁵ i perioden 2005-2018. Data fra U3 har vært nødvendig for å konstruere en best mulig instrumentvariabel for dommerstrenghet i effektanalysen i kapittel 7.3.

Analyseperiode

Våre data om siktelser og straffereaksjoner var de siste tilgjengelige dataene fra SSB per mai 2021. I våre analyser knyttet til omfanget av ulike lovbrudd tar vi for oss siktelser med gjerningsår til og med 2017 og straffereaksjoner med gjerningsår til og med 2018. At våre tall ikke går lenger enn til 2017/2018 skyldes at vi presenterer omfanget av siktelser og straffereaksjoner med utgangspunkt i året lovbruddet ble begått. Tilsvarende offentlig statistikk presenteres typisk med utgangspunkt i året lovbruddet ble registrert i statistikken. Våre analyser viser at det i mange tilfeller tar ett til to år fra at et lovbrudd blir begått til det blir registrert. Dette betyr at offentlig statistikk over siktelser i 2020 består av en kombinasjon av lovbrudd som ble begått i 2018, 2019 og 2020. Våre fremstillinger bygger altså på tall med statistikkår t.o.m. 2020, og er med andre ord blant de mest oppdaterte som finnes, selv om de ikke går lenger enn til 2017/2018.

Aldersgrupper

Fokuset i denne rapporten er kriminalitet som ble begått da gjerningspersonen var mellom 15 og 24 år gammel. Lovbrudd begått ved 15 års alder er satt som nedre grense fordi dette er den kriminelle lavalder, og barn som er yngre enn dette kan ikke straffeforfølges. Det fremkommer også av tidligere STRASAK-rapporter at det er få registrerte lovbrudd blant barn under 15 år. Som øvre grense har vi valgt lovbrudd begått ved 24 års alder. Dette er valgt på bakgrunn av at det er behov for en viss størrelse på populasjonen slik at vi får mer presise

⁴ Disse fødselskullene var mellom 15 og 40 år i 2020.

⁵ Lovisa er en saksbehandlingsløsning for alle landets tingretter og lagmannsretter, og det er her vi har hentet ut data fra Domstolsadministrasjonen.

estimerer, særlig i effektanalysen i kapittel 7.3. Det er også slik at tiltak fra barnevernet kan opprettholdes inntil man har fylt 25 år.⁶

Det kan være generelle forskjeller mellom de som begår lovbrudd ved 15 års alder og de som begår lovbrudd ved 24 års alder. I tillegg finnes det spesielle regler for de som begår lovbrudd i alderen 15 til 17 år. De er blant annet underlagt særskilte straffeprosessuelle regler, og det finnes alternative straffereaksjoner for denne gruppen.⁷ Det er derfor hensiktsmessig å skille mellom ulike aldersgrupper i analysene. Vi opererer i hovedsak med to ulike inndelinger:

- I enkelte analyser deler vi utvalget i tre grupper etter alder på gjerningstidspunktet; (1) 15-17 år, (2) 18-20 år og (3) 21-24 år.
- I andre analyser har vi delt utvalget i to grupper etter alder på gjerningstidspunktet; (1) 15-17 år og (2) 18-24 år. Denne inndelingen er særlig benyttet der vi ikke har observert forskjeller mellom de eldste aldersgruppene som bør belyses.

Selv om rapporten fokuserer på barn og unge som har begått lovbrudd i alderen 15-24 år er det flere analyser der vi ser på personenes tidligere kriminalitetshistorikk, og tilbakefall til kriminalitet. I disse analysene ser vi derfor på lovbrudd som kan ha blitt begått før 15 års alder og etter 24 års alder.

Datakilder

Analysene bygger på koblede registerdata fra Statistisk sentralbyrå (SSB), Sekretariatet for konfliktrådene og Domstolsadministrasjonen. Tabell 2-1 viser en oversikt over hvilke datakilder fra SSB vi har benyttet, grovt hva de inneholder, hvilken tidsperiode dataene dekker og hvilke utvalg vi har data om.

Tabell 2-1: Oversikt over registerdata fra SSB

SSB-kilde	Innhold	Tidsperiode	Utvalg
Barnevern	Barnevern	1993-2019	U1
Befolkning	Faste kjennetegn	Oppdateres årlig	U1 og U2
	Bosted	1980-2020	U1
	Slekt	Oppdateres årlig	U1
	Familier og husholdninger	2005-2019	U1
Inntekt	Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger	1993 (2010)-2019	U1 og U2
	Skattestatistikk for personer (inkludert overføringer)	1967-2019	U1 og U2
Kriminalitet	Siktelser	1992-2019	U1 og U2
	Straffereaksjoner	1980-2020	U1 og U2
Utdanning	Årlig situasjonsopplysning	1970 (1974)-2020	U1 og U2
	Grunnskolepoeng	Fødselskull: 1985-2004	U1

Data fra Sekretariatet for konfliktrådene er hentet fra en database som omfatter alle saker som er behandlet av konfliktrådet fra august 2013 til januar 2020. Data er hentet ut for alle som er født fra 1980 og senere. Databasen til Sekretariatet for konfliktrådene inneholder i utgangspunktet ikke opplysninger om fødselsnummer, og dette ble koblet til dataene for å muliggjøre koblingen til data fra SSB. Konfliktrådet hadde imidlertid ikke tilgang til fødselsnummer for alle registrerte, og våre data samstemmer derfor ikke nødvendigvis med offentlige tall om antall saker i konfliktrådet. Vi har ikke fullstendig kjennskap til omfanget av manglende data, men det

⁶ Lov om barneverntjenester (barnevernloven) § 1-3.

⁷ Påtalemyndigheten kan tilpasse straffereaksjoner også etter fylte 18 år.

fremstår som at data i perioden 2013-2016 er særlig mangelfulle. Vi har mottatt data om saker med ungdomsoppfølging, ungdomsstraff, ordinære meglingsaker som er straffesaker og oppfølging i konfliktråd. Vi har ikke hatt informasjon om tidspunkt for straffegjennomføring, kun gjerningsdato.⁸

Data fra Domstolsadministrasjonen er hentet fra Lovisa, en saksbehandlingsløsning for alle landets tingretter og lagmannsretter. Datamaterialet inkluderer opplysninger om aidentifisert saksnummer, aidentifisert kode for dommer som behandler saken ("rettens formann"), saksinngangsdato, avgjørelsesdato, tingrettskode, sakstype, og en rekke tekstvariabler som beskriver (hoved)lovbrudd, fremsatte krav, resultat/avgjørelse i saken, ol. Vi har benyttet data fra alle saker i Lovisa fra 2005-2019.⁹

Definisjoner

Kriminalitetsstatistikken baserer seg på SSB-data om siktelser og straffereaksjoner, og tar utgangspunkt i de definisjonene som ligger til grunn for dette datamaterialet.

Siktede er etter SSB sin definisjon «(...) personer som har fått en rettskraftig avgjørelse mot seg. Felles for alle siktede er at de av politiet og påtalemyndigheten er blitt ansett som gjerningspersoner ved avsluttet etterforskning (forut for en eventuell tiltale og domstolsbehandling).», og videre at «En person som er mistenkt for å ha begått lovbrudd, kan få juridisk status som siktet på forskjellige tidspunkt under etterforskningen (for eksempel får alle som varetektsfengsles, status som siktet). Personer som har vært siktet under etterforskningen, men ikke hadde status som siktet ved avsluttet etterforskning, er ikke med i statistikken. I og med at statistikken ikke omfatter alle som har hatt status som siktet, og i tillegg inkluderer noen med status mistenkt (for eksempel blant de som er henlagt fordi de mistenkte var under 15 år), er SSBs definisjoner og bruk av begrepene siktede, siktet og siktelse ikke synonyme med tilsvarende juridiske begrep i straffeprosessloven § 82.»

Straffereaksjoner omfatter etter SSB sin definisjon alle strafferettslige avgjørelser mot en enkelt fysisk eller juridisk person som er rettskraftig avgjort og registrert i løpet av året. Dataene inneholder straffereaksjoner ilagt av påtalemyndigheten og domstolene. Ulike typer straffereaksjoner kan ilegges i kombinasjon med hverandre. I vår fremstilling av straffereaksjoner benytter vi den mest alvorlige straffereaksjon en person er ilagt. For eksempel, hvis en person er ilagt ubetinget fengsel og bot fremgår dette som ubetinget fengsel i våre fremstillinger.

Hver siktelse og straffereaksjon er registrert med en **lovbruddstype**, som er inndelt i ni overordnede **lovbruddsgrupper**. Kategoriseringen følger SSB sin standard for lovbruddstyper av 2015 (SSB, 2018), og både lovbrudd før og etter 2015 er klassifisert i henhold til dette. Et lovbrudd som er begått kan bestå av flere lovbruddstyper. I siktelsesdataene vil det være en oppføring for hver av lovbruddstypene, mens straffereaksjonene kun vil inneholde en oppføring for lovbruddet med høyest strafferamme (SSB, 2021a). Statistikken over siktelser gir derfor den mest fullstendige oversikten over alle lovbruddene som er blitt oppklart.

I SSB sin statistikk over siktelser og straffereaksjoner presenteres gjerne statistikken etter statistikkår, som ofte kan avvike fra det året et lovbrudd ble begått. For å gi et best mulig bilde av utviklingen i kriminalitet, baseres våre fremstillinger hovedsakelig på **gjerningstidspunktet** for lovbruddet. Egne analyser av differansen mellom statistikkår og gjerningsår viser at de aller fleste gjerninger begått i et kalenderår vil være dekket hvis man bruker data for to statistikkår frem i tid. Ettersom vi har mottatt data om siktelser og straffereaksjoner i statistikkår til og med henholdsvis 2019 og 2020, vil våre fremstillinger av siktelser og straffereaksjoner strekke seg til 2017 og 2018. Det er et fåtall observasjoner som ikke har vært registrert med gjerningstidspunkt, og i disse tilfellene har vi benyttet avgjørelsestidspunkt. For U1 gjelder dette 0,25 prosent av alle siktelser og 10,5 prosent av alle straffereaksjoner, og for U2 gjelder det 3 prosent av siktelsene og 9,2 prosent av straffereaksjonene.

Videre følger definisjoner som er relevante for spesifikke kapitler:

⁸ Variabler som er benyttet er person-ID, saksforhold, dato for hendelse (gjerningstidspunkt), mappetype, påtalegrunnlag, dummy ungdomsoppfølging, dummy ungdomsstraff og dummy oppfølging i konfliktråd. Ordinære meglingsaker er identifisert som observasjoner med mappetype ST (straffesak) som ikke er ungdomsoppfølging, ungdomsstraff eller oppfølging i konfliktråd.

⁹ Variabler: saks-ID, parts-ID, person-ID, partsrolle, rettsinstans, saksnummer (kryptert, delutvalg, tr og lmr), saksbokstav, sakstype, domstol, avdeling, saksinngangsdato, saksbehandlingsdager, rettsmøtetimer, avgjørelses-ID, type avgjørelse, avgjørelsesnummer, avgjørelsesdato, dommernummer, krav (ID, type krav fremsatt, dato, hovedkrav), resultat av krav, høyeste straffereaksjon (delutvalg, høyeste straffereaksjon, innen saksnummer og parts-ID, rettskraftig), anket første og andre instans (dummy, høyeste straffereaksjon, saksnummer, domstol, dommernummer, inndato, avgjørelsesdato, parts-ID), lovbrudd (fulltekst, 3-sifret kode, 1-sifret kode, lovbruddstype).

I kapittel 3 beskriver vi omfanget av siktelser og straffereaksjoner blant barn og unge. I enkelte analyser benyttes årlige aldersgrupperinger. Dette innebærer at den samme personen kan falle inn under to aldersgrupperinger i løpet av et år. I året en person fylte 18 år kan vedkommende både ha begått et lovbrudd som 17-åring og 18-åring. I analyser der vi ser på antall siktelser og straffereaksjoner per 1000 innbyggere og antall siktede eller straffede per år tar vi utgangspunkt i alder ved det første lovbrudd det året for å unngå dobbelttelling. I tilfeller der vi teller med øvrige personer som ikke har begått lovbrudd teller vi alderen de fyller det året.

I kapittel 5 ser vi på hvilke typer straffereaksjoner barn og unge ilegges. Resultatene presenteres etter året saken ble avgjort, altså året straffereaksjonen ble ilagt. Straffedes alder tar utgangspunkt i alder på gjerningstidspunktet. En person som begikk et lovbrudd som 17-åring i 2009, men ble ilagt en straffereaksjon da vedkommende var 18 år i 2010, vil telles i statistikken i gruppen «15-17 år» i 2010.

I kapittel 6 undersøker vi barn og unges livssituasjon i etterkant av straffereaksjon. Prosjektet har ikke hatt opplysninger om faktisk straffegjennomføring (eventuell soningskø, faktisk antall dager av straffen som er sonet, eller soning gjennom elektronisk kontroll), og følger derfor straffede gjennom fem år etter avgjørelsestidspunktet. Det er vanskelig å vite hvordan resultatene ville påvirkes hvis vi tok utgangspunkt i tidspunkt for påbegynt eller endt straff heller enn avgjørelsestidspunkt, men antar at dette ikke påvirker analysene nevneverdig. Straffegjennomføring skal for unge starte så for som mulig etter avgjørelse, og de fleste idømmes forholdsvis korte straffer. Ved å måle utfall over en femårsperiode sikrer vi at en stor del av måleperioden er etter sonet straff for de aller fleste.

I forskning på konsekvenser av straff for voksne, tar man ofte høyde for såkalte innlåsningseffekter (incapacitation effects), som kommer av at de som sitter i fengsel er fysisk forhindret fra å begå nye lovbrudd. Ved å ikke ta høyde for dette, vil man trolig overvurdere effekten av fengselsstraff på tilbakefall til kriminalitet. De fleste unge soner imidlertid sin straff i frihet. Det viktigste unntaket er ubetinget fengselsstraff, men våre analyser viser at over 90 prosent av de som ble idømt ubetinget fengsel i 2014 ble idømt en fengselsstraff på under ett år. Dessuten er den faktiske straffegjennomføringen typisk kortere enn den idømte. Ved å ekskludere avgjørelsesåret fra analysen sikrer vi at våre resultater ikke drives av at de dømte sitter i fengsel. Tidligere studier har også vist at dersom man følger straffede to år etter avgjørelsestidspunkt vil man fange opp det meste av variasjonen i straffedes utfall (Nygaard Andersen & Skarðhamar, 2013).

I kapittel 6 gjennomfører vi analyser der vi sammenligner straffedes utfall med den øvrige befolkningen i samme alder. I disse analysene har vi talt hver straffet person en gang per år for å unngå dobbelttelling. Hvis en person er straffet flere ganger i løpet av et år har vi registrert personen med alderen på gjerningstidspunktet for det groveste¹⁰ lovbruddet begått det året. For personer som ikke har fått en straffereaksjon har vi brukt alderen vedkommende fylte det året.

I kapittel 7 ser vi på oppfølging av barn og unge i konfliktrådet. Dataene fra konfliktrådet inneholder ikke saks-ID, men de er registrert med gjerningstidspunkt. Våre analyser tyder på at én sak, altså en straffereaksjon i konfliktrådet, kan være registrert flere ganger i konfliktrådets data. I de tilfeller der en person er registrert med flere saker i løpet av en måned har vi slått disse observasjonene sammen og beholdt én per måned. I tilfeller der personen har vært registrert med flere ulike lovbruddsforhold (for eksempel vold og narkotika) i løpet av en måned har vi gitt saken betegnelsen «Flere forhold». Det er også tilfeller der en enkelt sak var registrert med flere ulike lovbruddsforhold av konfliktrådet, og disse sakene ligger også under betegnelsen «Flere forhold».

Forholdet mellom registrert og faktisk kriminalitet

Kriminalstatistikken vil kunne avvike fra den faktiske forekomsten av kriminalitet, da ikke all kriminalitet oppdages eller anmeldes. I denne studien undersøker vi den registrerte kriminaliteten, og ikke faktisk kriminalitet. Hvor stort omfang av kriminaliteten og hvilken type kriminalitet som avdekkes og registreres er sammensatt, og vil blant annet avhenge av politiet og påtalemyndighetens prioriteringer. Noen typer kriminalitet kan også være vanskeligere å avdekke enn andre, noe som vil gjenspeiles i den registrerte kriminaliteten. For eksempel vil kriminalitet som skjer på åpen gate kunne være lettere å oppdage enn kriminalitet som finner sted i private boliger eller på nett.

Forekomsten av typiske kontrollinerte lovbrudd, det vil si lovbrudd som i hovedsak fanges opp og anmeldes av politiet selv, er særlig avhengige av politiet og påtalemyndighetenes prioriteringer. For eksempel er de fleste

¹⁰ Dette er lovbruddet med den straffen som er regnet som grovest i henhold til SSB sin grovhetsindikator.

rusmiddellovbrudd som fanges opp kontrollinisierte. Utviklingen i antall registrerte rusmiddellovbrudd vil derfor avhenge av politiets prioriteringer.

Rusmiddellovbrudd er også et eksempel på et område hvor registrert og faktisk kriminalitet ser ut til å avvike. Her kan surveyundersøkelser avdekke diskrepans mellom faktisk (selvrapportert) kriminalitet og registrert kriminalitet. I Ungdataundersøkelsen 2020, en surveyundersøkelse blant elever i ungdomsskolen og på videregående skole, fremkommer det at selvrapportert bruk av hasj og marihuana økte i årene 2015-2020. Også andelen som har blitt tilbudt disse rusmidlene økte (Bakken, 2020). Imidlertid er antall registrerte siktelsler for rusmiddellovbrudd i aldersgruppen 15-17 år redusert i samme periode, noe som indikerer motsatt trend. Til tross for at den registrerte kriminaliteten skulle tilsi at barn og unge er blitt mer lovlydige de siste årene, rapporterer både politiet, politiets tverrfaglige samarbeidspartnere og forskere om en økning i barne- og ungdomskriminaliteten de siste årene (Politiet, 2019). Dette avviket kan blant annet skyldes at politiet har virkemidler som ikke fanges opp av statistikken. For eksempel kan politiet benytte bekymringsamtale uten at det foreligger et anmeldt lovbrudd. Dette viser at en reduksjon i antall siktelsler ikke nødvendigvis er ensbetydende med redusert forekomst av et lovbrudd, og at den registrerte kriminaliteten i noen tilfeller vil kunne gi et upresist bilde av den faktiske kriminaliteten.

Som følge av endringer i samfunnet og i kriminalitetsbildet vil politiet og påtalemyndighetens prioriteringer også endres over tid, noe som igjen vil kunne påvirke den registrerte kriminaliteten.

2.1.2 Analyse

Deskriptive analyser

Store deler av analysene i denne rapporten er deskriptive registerdataanalyser. De deskriptive analysene består i hovedsak av følgende typer analyser:

- Antall og andeler av siktede eller straffede personer eller befolkningen med visse kjennetegn. Slike analyser er rene situasjonsbeskrivelser, og kan for eksempel svare på hvilke typer lovbrudd som er vanligst i ulike aldersgrupper, eller om de som er siktet eller straffet for lovbrudd har andre kjennetegn enn resten av befolkningen.
- Antall per 1000 innbyggere, for eksempel siktelsler per 1000 innbyggere. Dette er en måte å kontrollere for endringer i befolkningsstørrelse over tid. Hvis man for eksempel observerer at antall siktelsler øker over tid kan dette henge sammen med at befolkningen også har vokst i samme periode, uten at det har blitt relativt sett høyere kriminalitet i befolkningen.
- I flere kapitler benytter vi regresjonsanalyser. Dette er en statistisk metode som kan brukes for å estimere korrelasjoner (sammenhenger) mellom en avhengig variabel (for eksempel sannsynligheten for å bli straffet for et lovbrudd), og én eller flere uavhengige variabler (for eksempel ulike personkjennetegn). Én fordel med regresjonsanalyse er at man kan undersøke innflytelsen av flere uavhengige variabler på en avhengig variabel samtidig – i motsetning til hva som er mulig i krystabeller. For eksempel kan en krystabulering vise at det er en overvekt av menn og personer som ikke har fullført VGS blant personer som er siktet for lovbrudd. Samtidig vet vi at flere menn enn kvinner ikke fullfører VGS. At det er en overvekt av personer som ikke har fullført VGS blant personer som har blitt siktet for et lovbrudd kan derfor dels være påvirket av at det også er en overvekt blant menn i denne gruppen (og motsatt). Fordelen med en regresjonsanalyse er at man kan estimere sammenhengen mellom en uavhengig variabel og den avhengige variabelen samtidig som man holder de andre variablene uendret. En regresjonsanalyse kan for eksempel vise at sannsynligheten for å bli siktet for et lovbrudd øker med X prosentpoeng dersom man ikke har fullført VGS, alt annet likt. Regresjonsanalyser gir ikke informasjon om kausale årsaksforhold, kun korrelasjoner.
- I kapittel 3 benytter vi en analyse av oddsratere for å undersøke hvilke typer lovbrudd som ofte begås av samme person. Oddsratere brukes for å uttrykke hvor sterk sammenhengen mellom to hendelser er, og i denne analysen ser vi på alle mulige sammensetninger av to lovbruddsgrupper X og Y og undersøker om det er slik at gjengangere med siktelsler av typen X også blir siktet for lovbrudd av typen Y oftere enn det andre gjengangere blir. En nærmere beskrivelse av oddsratere og denne analysen finnes i kapitlet.

Effektanalyse

I kapittel 7.3 har vi gjennomført en effektanalyse ved bruk av instrumentvariabel-metodikk for å estimere de kausale effektene av straff. Mer spesifikt har vi undersøkt hvilken effekt det å bli idømt ubetinget fengsel har på livsløpsutfallet for straffedømte i alderen 18-24 år. Analysen sier ikke noe om effekten av å bli idømt ubetinget fengsel for alle i utvalget som er idømt ubetinget fengsel, men heller effekten for de som er på «marginen» for å

bli ilagt en annen straffereaksjon dersom de hadde hatt en mindre streng dommer. En grundigere gjennomgang av metodikken, forutsetninger og tolkninger av effektanalysen fremgår i kapittel 7.3.

2.2 Litteraturgjennomgang og kunnskapsoppsummering

I prosjektets innledende fase har vi gjennomgått en rekke dokumenter, tidligere utredninger, forskning og statistikk, og gjennomført en kunnskapsoppsummering om barne- og ungdomskriminalitet. Oppsummeringen belyser hvilken kunnskap som allerede foreligger, og hvilke vurderinger som ligger til grunn for valg av straffegjennomføring for barn og unge. Som ledd i litteraturgjennomgangen undersøkte vi utviklingen i barne- og ungdomskriminalitet i Norge i nyere tid, risikofaktorer, forebygging og hva vi vet om konsekvenser for senere livsløp. Vi så også nærmere på lovverk og praksis med hensyn til ileggelse av straff, ulike reaksjonsformer og utvikling i syn på straff av barn og unge.

Funnene fra litteraturgjennomgangen ble dokumentert i en separat kunnskapsoppsummering til internt bruk i prosjektgruppen, som et bakteppe for den kvantitative analysen. Flere av funnene fra kunnskapsoppsummeringen er imidlertid også inkludert i denne rapporten.

2.3 Intervjuer

Som et supplement til registerdataanalysene og den innledende litteraturgjennomgangen har vi gjennomført intervjuer med et utvalg personer med særlig kunnskap om barne- og ungdomskriminalitet. Utvalget av informanter omfatter både forskere og personer som jobber direkte med barn og unge som har begått kriminelle handlinger, for eksempel i straffegjennomføringen. Funn fra intervjuene er i hovedsak brukt som bakgrunnsinformasjon, og er ikke direkte gjengitt i rapporten.

3. Barne- og ungdomskriminalitet

Oppsummering

Siden begynnelsen av 2000-tallet har det vært en sterk nedgang i barne- og ungdomskriminaliteten, målt i både absolutte tall og som gjennomsnitt for befolkningsgruppen. Antall siktelser i aldersgruppen 15-24 år gikk fra en topp på om lag 50 siktelser per 1000 innbyggere i 2007 til 30 siktelser per 1000 innbyggere i 2017. Nedgangen i antall eiendomstyveri og andre vinningslovbrudd er særlig stor, spesielt i aldersgruppen 18-24 år. Nedgangen i antall siktelser virker å gjelde alle typer lovbrudd, med unntak av seksuallovbrudd. Seksuallovbrudd utgjør en liten andel av alle lovbrudd, men har økt i omfang over flere år. Økningen i seksuallovbrudd er særlig markert i aldersgruppen 15-17 år – en aldersgruppe som også skiller seg ut ved at de har hatt et økende antall siktelser også for andre lovbrudd siden 2015.

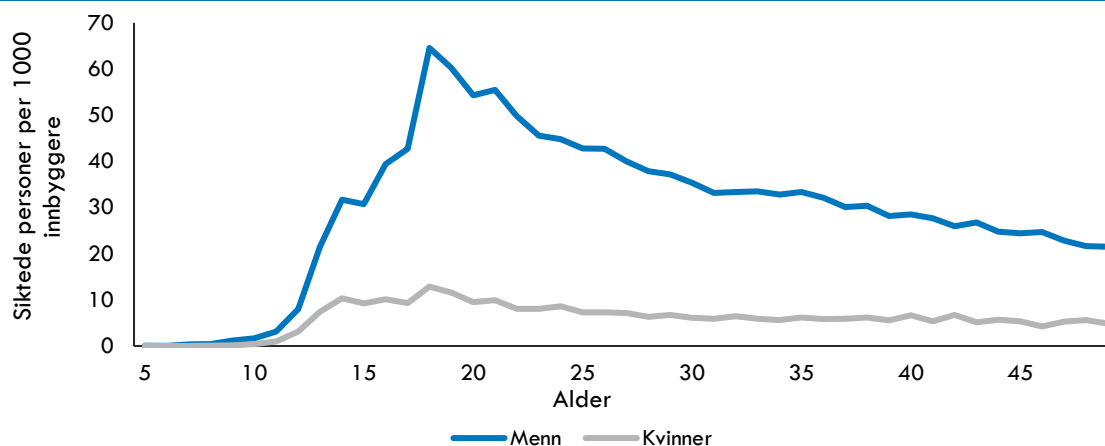
De aller fleste barn og unge blir aldri siktet eller straffet for kriminelle forhold, og blant de som siktes i alderen 15-24 år har rundt halvparten kun én siktelse. Sannsynligheten for å bli siktet er omtrent tre ganger høyere for menn (rundt 30 prosent siktes minst en gang i løpet av ungdomstiden) enn for kvinner (rundt 10 prosent). Andelen barn og unge som begår gjentatt kriminalitet, målt som andelen med minst to siktelser i alderen 15-24 år, ser ut til å være redusert over tid, men «gjengangere» kan defineres på ulike måter og valg av definisjon vil kunne påvirke den målte utvikling. Omtrent 7,5 prosent av menn siktes fem eller flere ganger i barne- og ungdomstiden, og denne gruppen står for over to tredjedeler av alle siktelser av menn i aldersgruppen. Det er kun én prosent av kvinner som siktes fem eller flere ganger i alderen 15-24 år, og disse står for om lag halvparten av alle siktelser av kvinner i aldersgruppen

Blant gjengangere skiller trafikkløvbrytelse seg ut, da dette ser ut til å være frakoblet annen kriminalitet. Gjengangere med trafikkløvbrytelse har lavere sannsynlighet enn andre gjengangere for å siktes for andre typer lovbrudd. Gjengangere som er siktet for vold og mishandling er også hyppigere siktet for eiendomsskade, ordens- og integritetskrenkelse, eiendomstyveri og annet vinningslovbrudd. De som er siktet for rusmiddellovbrytelse har høyere sannsynlighet enn øvrige gjengangere for siktelser for eiendomsskade, eiendomstyveri og vinningsforbrytelser, men siktes sjeldnere enn andre gjengangere for seksuallovbrudd og trafikkovertredelser.

I tråd med nedgangen i antall siktelser i perioden 2004-2017 ser vi en stort sett proporsjonal nedgang i antall straffereaksjoner. Antallet straffereaksjoner per siktelse har vært noenlunde stabilt gjennom perioden, og det er færrest straffereaksjoner per siktelse i aldersgruppen 15-17 år.

Barn og unge står for en stor andel av den totale registrerte kriminaliteten i Norge, og i 2019 stod aldersgruppen 15-24 år for hele 28,6 prosent av alle siktelsler (SSB, 2021b). Siktete i kriminalsaker er i all hovedsak menn (Figur 3-1), og denne overrepresentasjonen er særlig stor blant unge. Målt i antall siktelsler, stiger kriminaliteten markant omtrent fra 13-årsalderen til en topp omtrent ved 18 år. Deretter avtar antall siktelsler gradvis utover i mer voksen alder. Sammenhengen mellom alder og kriminalitet er ikke unik for Norge; denne er godt dokumentert i flere studier fra andre land.¹¹

Figur 3-1: Antall siktete personer per 1000 innbyggere etter alder 5-49 år, 2019

Kilde: SSBs statistikktabell 09415 (2021e)

I dette kapitlet studerer vi omfanget av siktelsler og straffereaksjoner blant barn og unge, henholdsvis i periodene 2004-2017 og 2004-2018. Analysene bygger på de siste tilgjengelige dataene fra SSB per mai 2021. Våre resultater avviker noe fra SSB sin statistikk fordi vi kategoriserer lovbrudd etter gjerningsår, mens SSB bruker statistikkår. I kapittel 3.1 ser vi på omfanget av siktelsler mot barn og unge og hvor stor andel av barn og unge som siktes. Videre ser vi nærmere på gjentatt kriminalitet blant barn og unge, og hvilken type lovbrudd gjengangere begår. I kapittel 3.2 ser vi på omfanget av straffereaksjoner og straffede barn og unge, og forholdet mellom siktelsler og straffereaksjoner.

3.1 Siktelsler og siktete

3.1.1 Omfang av siktelsler i den unge befolkningen

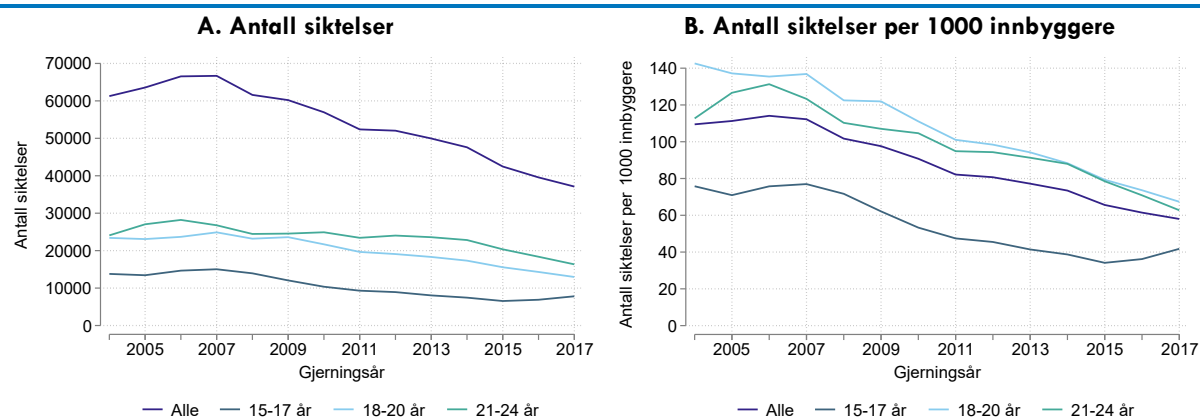
I perioden 2004-2017 ble den registrerte barne- og ungdomskriminaliteten redusert, noe som reflekteres i antall siktelsler mot barn og unge (Figur 3-2 A). Antall siktelsler mot barn og unge i aldersgruppen 15-24 år nådde sin topp i 2007, da det ble tatt ut i overkant av 66 000 siktelsler, for så å bli redusert hvert år frem til 2017, hvilket er det siste året vi har fullstendige data for. Etter 2015 ser det imidlertid ut som at nedgangen har stoppet opp i den yngste gruppen. I 2015-2017 var heller trenden et svakt økende antall siktelsler mot aldersgruppen 15-17 år, men antall siktelsler i aldersgruppen ligger fortsatt på et betydelig lavere nivå enn i toppåret 2007. Offentlig statistikk viser at antall siktelsler i denne aldersgruppen var noe høyere i 2018-2020 sammenlignet med årene 2015-2017 (SSB, 2021b), og selv om tallene ikke er direkte sammenlignbare,¹² indikerer dette at den nedadgående trenden er brutt. Dette resultatet understøttes også av undersøkelser av faktisk kriminalitet. Resultater fra Ungdataundersøkelsen viser at elever i ungdomsskolen og videregående skole de siste årene selv rapporterer om en økning i regel- og lovbrudd, vold og narkotikabruk (Bakken, 2021).

Når vi ser antall siktelsler opp mot befolkningsstørrelsen, ser vi at nedgangen i antall siktelsler ikke kan forklares av endringer i størrelsen på fødselskullene. Antall siktelsler per 1000 innbyggere har også blitt redusert gjennom perioden i alle aldersgruppene (Figur 3-2 B).

¹¹ Se for eksempel Hansen (2003) og Martinez et. al. (2017).

¹² I våre analyser tar vi utgangspunkt i gjerningsår, mens SSBs statistikk tar utgangspunkt i statistikkår, som er det året et lovbrudd kommer inn i statistikken. Dette skjer ofte ett til to år etter gjerningsåret.

Figur 3-2: Antall siktelser og antall siktelser per 1000 innbyggere i aldersgruppen 15-24 år i perioden 2004-2017

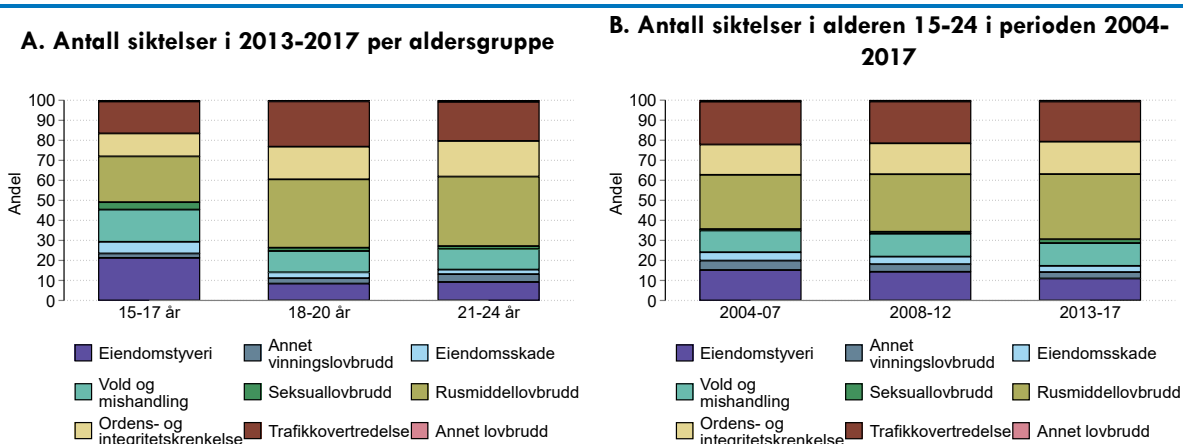

Merknad: Utvalget er barn og unge som er siktet for minst ett lovbrudd og som var 15-24 år på gjerningstidspunktet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Hvilke typer lovbrudd som dominerer, varierer på tvers av aldersgruppene (Figur 3-3 A). I perioden 2013-2017 var det flest siktelser for eiendomstyveri, rusmiddellovbrudd, vold og mishandling, samt trafikkovertredelser i aldersgruppen 15-17 år, mens rusmiddellovbrudd, trafikkovertredelser og ordens- og integritetskremler dominerte i de eldste gruppene.

Over tid har andelen rusmiddellovbrudd blant unge økt (Figur 3-3 B). Den relative økningen forklares i hvert fall delvis av at antall siktelser har minket over tid. Antall siktelser for rusmiddellovbrudd har også gått ned, men ikke i like rask takt som noen andre type lovbrudd (for eksempel eiendomstyveri) (Figur 0-1 i vedlegg A.1).

Figur 3-3: Fordeling av antall siktelser på lovbruddsgrupper i ulike aldersgrupper og tidsperioder

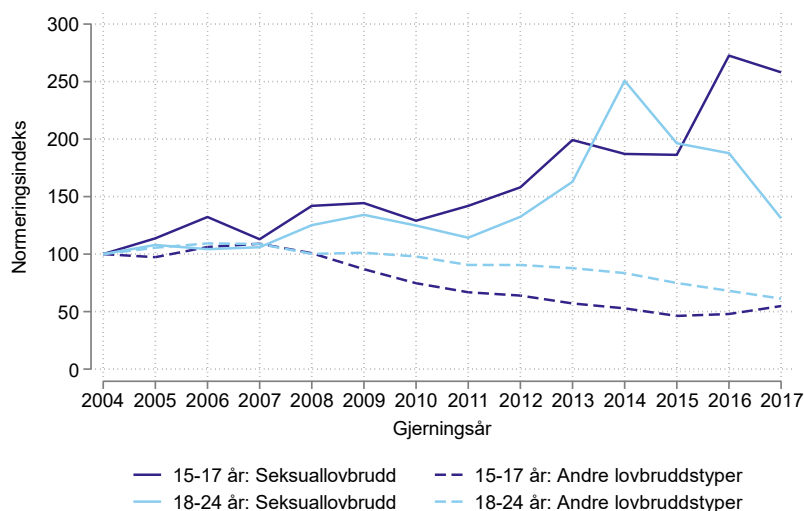
Merknad: Utvalget er barn og unge som er siktet for minst ett lovbrudd i perioden 2004-2017 og som var 15-24 år på gjerningstidspunktet. Antall siktelser inkluderer trafikkovertredelser. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Andelen seksuallovbrudd har økt i perioden 2004-2017, og dette skyldes særlig en økning i aldersgruppen 15-17 år. Dette viser vi også i Figur 3-4, hvor vi ser nærmere på utviklingen i seksuallovbrudd i aldersgruppene 15-17 og 18-24, sammenlignet med andre lovbruddsgrupper. I figuren har vi normert antall siktelser innenfor de to lovbruddsgruppene i år 2004 til 100, og studert den prosentvise endringen i antall siktelser i de to aldersgruppene. Det har vært en nedgang i antall siktelser innenfor alle lovbruddsgrupper i alle aldersgrupper, unntatt seksuallovbrudd. I aldersgruppen 15-17 år var økningen i antall seksuallovbrudd 150 prosent, mens den i aldersgruppen 18-24 var noe lavere (unntatt en topp i 2014 som skyldes en økning i «Seksuell handling, barn under 16») og «Annet eller uspesifisert»; Figur 0-2 i vedlegg A.1).

Det er imidlertid viktig å merke at antall seksuallovbrudd totalt sett er lavt, sett i forhold til andre lovbruddsgrupper; i perioden 2013-2017 utgjorde de 3,7 prosent av alle siktelser i aldersgruppen 15-17 år. En nærmere analyse av sammensetningen av seksuallovbrudd viser at økningen drives av lovbrudd som er

kategorisert under «Annet eller uspesifisert»¹³. Økningen i «Annet eller uspesifisert» kan antakelig i hovedsak tilskrives en økning i befatning med bilder som viser overgrep av eller seksualiserer barn og ungdom under 18 år (SSB, 2019b; St. Meld. 34, 2020-2021). Det har også vært en økning i antall voldtekter. Økningen i sistnevnte kan ha sammenheng med en lovendring i 2015, som medførte ny lovanvendelse for seksuallovbrudd. Lovendringen innebar at det som tidligere ble definert som seksuell omgang med barn under 14 år fra 2015 ble definert som voldtekt. Hvorvidt økningen i antall voldtekter skyldes lovendringen, økt anmeldelsestilbøyelighet eller en økning i faktisk omfang av lovbruddet er imidlertid usikkert.

Figur 3-4: Prosentvis endring i antall siktelser for seksuallovbrudd og andre lovbrudd etter alder på gjerningstidspunkt i perioden 2004-2017

Merknad: Utvalget er barn og unge som er siktet for minst ett lovbrudd og som var 15-24 år på gjerningstidspunktet. Endringen er beregnet med en normindeks som tar utgangspunkt i antall siktelser i 2004, slik at antall siktelser i 2004 er normert til 100. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

3.1.2 Siktete personer

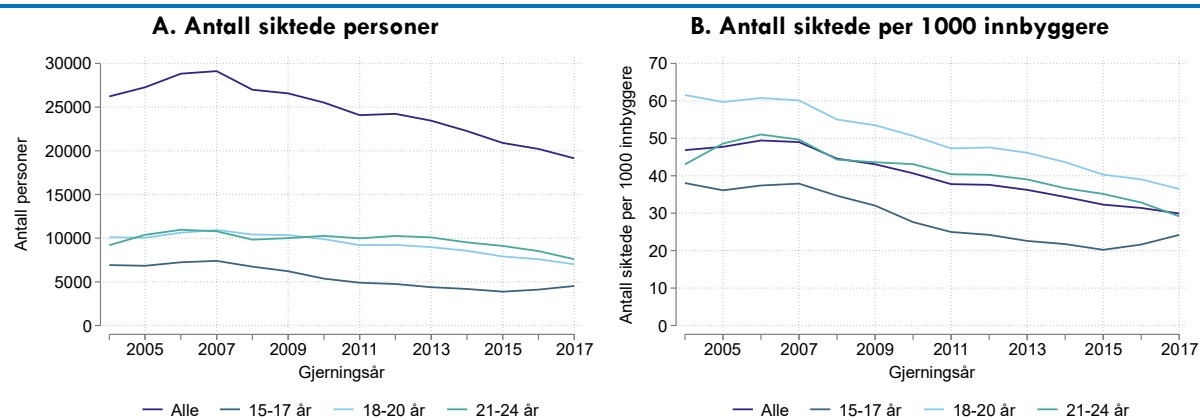
Nedgangen i antall siktelser kan drives av antall siktede personer, av antall siktelser per person, eller en kombinasjon av de to.

Antall siktede personer i aldersgruppen 15-24 per år var høyest i 2007, da nesten 29 000 personer ble siktet, for deretter å gradvis reduseres de neste ti årene (Figur 3-5 A). I 2017 ble i underkant av 20 000 personer i alderen 15-24 siktet for minst ett lovbrudd. Nedgangen i antall siktede personer er imidlertid mindre tydelig enn nedgangen i antall siktelser, men når vi justerer for befolkningsstørrelse (Figur 3-5 B), er nedgangen mer markant. Antall siktede personer i aldersgruppen 15-24 år gikk i perioden ned fra i underkant av 50 siktede per 1000 innbyggere i 2004, til 30 i 2017. Dette betyr at sannsynligheten for å bli siktet har gått ned de siste årene, men at denne utviklingen ikke har vært helt tydelig på grunn av voksende fødselskull.

Antall siktelser per siktede person er også redusert noe i perioden (Figur 3-6), og i 2017 var det i gjennomsnitt litt under to siktelser per siktede person per år. Her er det imidlertid stor variasjon, da enkelte har svært mange siktelser mot seg, mens de fleste som blir siktet kun har én siktelse mot seg per år. Gjentatt kriminalitet studeres nærmere i kapittel 3.1.3.

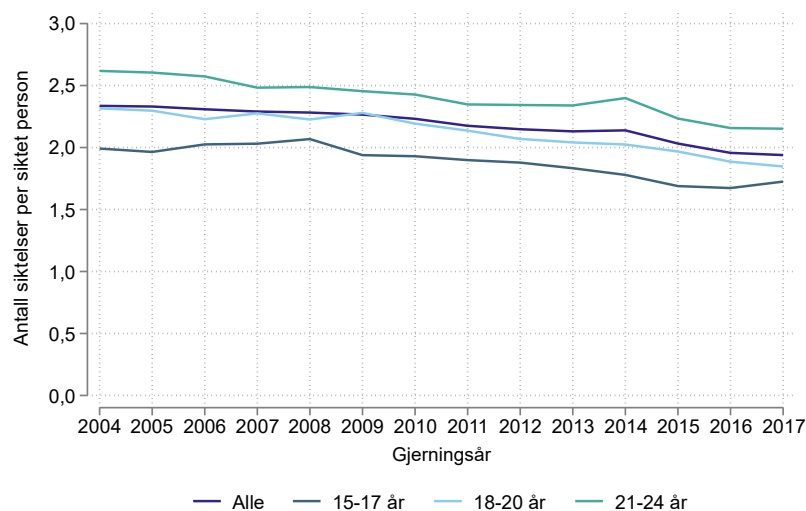
¹³ Lovbruddsgruppen omfatter følgende lovbrudd uttrykket i politiets lovbruddskoder 2020: 1405 - pornografi, skrifter/film/video mv (§204); 1408 - hallikvirks. tilby, formidle, etterspørre prostitusjon (§202); 1410 – prostitusjon; 1421 - pornografi, skrifter/bilder/video mv via datasystem (§204); 1427 - kjøp av seksuelle tjenester fra person under 18 år (§203); 1428 - kjøp av seksuelle tjenester (§202a); 1469 - kjøp av seksuelle tjenester fra mindreårige; 1470 - fremvis/still av seksuelle overgrep mot barn el seksualiserer barn; 1474 – hallikvirksomhet; 1475 - formidling av prostitusjon; 1476 - kjøp av seksuelle tjenester fra voksne; 1477 – pornografi; 1478 – utstillingsforbud; 1498 - seksuallovbrudd, diverse (strl. kap 26); 1499 - seksuallovbrudd, diverse; 3899 - sedelighet, diverse (SSB, 2018).

Figur 3-5: Antall siktede personer og antall siktede per 1000 innbyggere i aldersgruppen 15-24 år i perioden 2004-2017

Merk: Utvalget er barn og unge som er siktet for minst ett lovbrudd og som var 15-24 år på gjæringsstidspunktet. Alder på siktede personer er i denne sammenheng registrert med utgangspunkt i alder ved tidspunkt for den første siktelsen det aktuelle året. For resten av populasjonen er alderen satt til det antall år man fyller det gitte årstallet. Det vil si at dersom en person som fyller 18 år et gitt årstall blir siktet i samme år før vedkommende fyller 18, vil personen inngå som en siktet i alderen 15-17 år, men personen vil utgjøre en del av populasjonen i aldersgruppen 18-20 år. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Figur 3-6: Antall siktelseser per siktet person i aldersgruppen 15-24 år i perioden 2004-2017

Merknad: Utvalget er barn og unge som er siktet for minst ett lovbrudd og som var 15-24 år på gjæringsstidspunktet. Alder på siktede personer er i denne sammenheng registrert med utgangspunkt i alder ved tidspunkt for den første siktelsen det aktuelle året. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

3.1.3 Gjærntatt kriminalitet

De fleste barn og unge som siktes for et lovbrudd har kun én slik registrering. Imidlertid begår noen barn og unge gjærntatte kriminelle handlinger, og står for en stor andel av lovbruddene vi ser i statistikken. Dette ser man spesielt i Oslo, der det også ble utviklet en handlingsplan for å forebygge og redusere gjærntatt kriminalitet blant unge i perioden 2019-2021, fordi man hadde sett en økning i antall unge gjærntangere over flere år. I Oslo ble det i 2018 registrert 182 unge gjærntangere (under 18 år)¹⁴, og disse ble til sammen registrert for 1385 forhold i løpet av året. Dette innebærer at hver gjærntanger i gjærntomsnitt ble registrert med 7,6 forhold. Gjærntangerne utførte i gjærntomsnitt mer alvorlig kriminalitet, og av denne gruppen med gjærntangere var det kun 59 som ikke var registrert for fysisk vold eller ran (Politiet og Oslo kommune, 2019).

I forskningslitteraturen finnes ingen standardisert definisjon av gjærntangere eller gjærntatt kriminalitet. For å se nærmere på gjærntangerne, har vi delt populasjonen inn i fire grupper: i) de som ikke ble siktet i alderen 15-24

¹⁴ Gjærntangere var i denne sammenheng definert som unge som er registrert for fire eller flere lovbrudd i løpet av et kalenderår. Denne gruppen omfatter også barn og unge under 15 år.

år, ii) de som ble siktet én gang i alderen 15-24 år, iii) de som ble siktet 2-4 ganger i alderen 15-24 år, og iv) de som ble siktet 5 eller flere ganger i alderen 15-24 år.

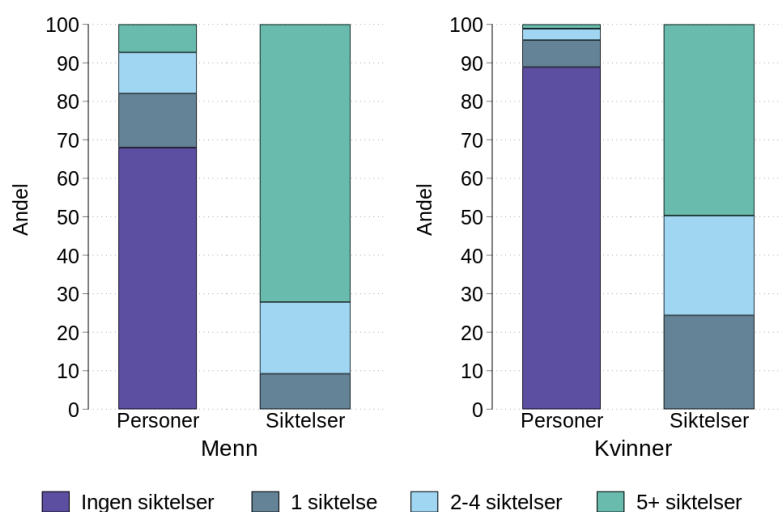
Hvor stor andel av kriminaliteten står gjengangere for

Ved å bruke den overnevnte inndelingen av unge i grupper etter antall siktelser kan man sammenligne størrelsen på disse gruppene med hvor stor andel av alle siktelser de står for på tvers av fødselskull. Resultatene fra denne analysen vises i Figur 3-7. Figuren viser hvordan personer og siktelser fordeler seg over disse fire siktelsesgruppene separat for kvinner og menn. Analysen viser at to av tre menn og nesten ni av ti kvinner i fødselskullene 1988-1992 ikke ble siktet i alderen 15-24 år. 14 prosent av mennene ble siktet for ett lovbrudd (det vil si rett i underkant av halyparten av alle menn som ble siktet), ti prosent ble siktet to til fire ganger og åtte prosent ble siktet fem eller flere ganger. Blant kvinnene som ble siktet, hadde to tredjedeler én siktelse mot seg, og kun fire prosent av alle kvinner hadde flere siktelser mot seg i alderen 15-24 år.

I figuren viser vi også hvordan antall siktelser fordeler seg på de fire siktelsesgruppene. Menn med fem eller flere siktelser står for om lag 73 prosent av det totale antall siktelser, mens tilsvarende andel for kvinner er 50 prosent.

Ett enkelt lovbrudd kan resultere i flere siktelser. Dette kan føre til at gjentatt kriminalitet fremstår som mer konsentrert enn den ville vært dersom man heller fokuserte på lovbruddshendelser, og behandlet lovbrudd som begås samme dag som én forbrytelse. I perioden 2013-2017 utgjorde siktelser på samme dag med samme gjerningsperson 38 prosent av siktelsene i aldersgruppen 15-24 år. For å undersøke i hvilken grad dette påvirket bildet i Figur 3-7, har vi i Figur 0-3 i vedlegg A.1 behandlet siktelser som er registrert med samme gjerningsdag som én siktelse. Dette resulterer i at andelen menn med fem eller flere lovbrudd reduseres fra åtte til seks prosent, og andelen lovbrudd som disse begår reduseres fra 73 til 61 prosent.

Figur 3-7: Fordeling av personer og siktelser etter antall siktelser i alderen 15-24, fødselskull 1988-1992

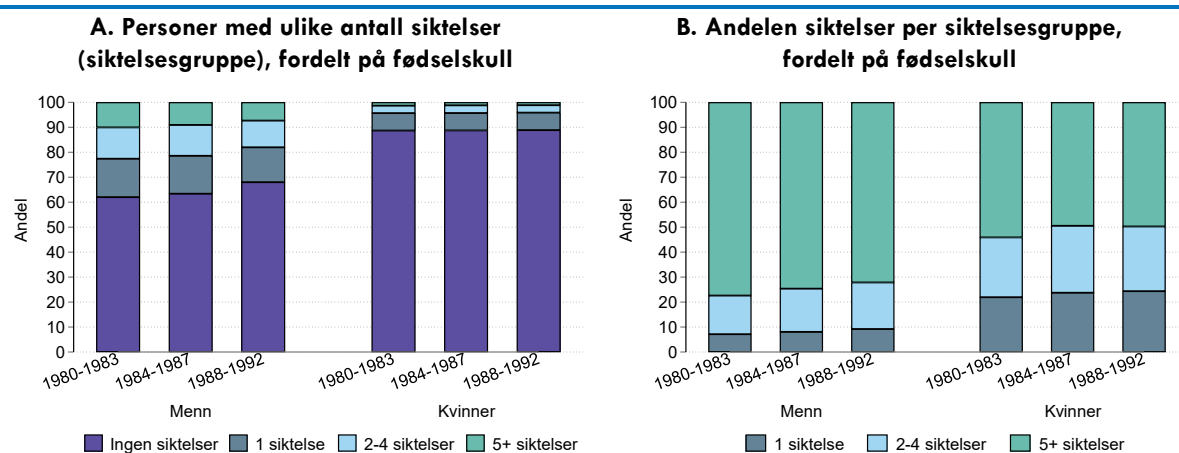
Merknad: I søylen til venstre inngår alle personer i fødselskullene 1988-1992, og fordeles etter antall siktelser mot seg i alderen 15-24 år. I søylen til høyre fordeles alle siktelser etter hvor mange siktelser den siktede hadde mot seg i alderen 15-24 år. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

I forlengelse av dette er et viktig spørsmål hvordan den gjentatte kriminaliteten har utviklet seg over tid. I Figur 3-8 gjentar vi derfor analysen i Figur 3-7 for tre ulike kohorter. Andelen menn som siktes i alderen 15-24 år har gradvis blitt redusert i fødselskullene 1980-1992 (Figur 3-8 A). Også andelen med mer enn én siktelse har i perioden vært synkende med fødselskullene. For kvinner er trenden på tvers av kohortene stabil, og det har ikke skjedd store endringer verken i andelen kvinner som siktes én gang eller i andelen som siktes flere ganger.

Tilsvarende viser Figur 3-8 B at andelen lovbrudd som begås av unge med fem eller flere siktelser har blitt redusert over tid. Mens 78 prosent av siktelsene var rettet mot menn med fem eller flere siktelser i fødselskullene 1980-1983, var tilsvarende andel i 1988-1992 kullene 72 prosent. Vi ser også en tilsvarende endring blant kvinner. Samlet sett indikerer disse resultatene at gjentatt kriminalitet har blitt mindre utbredt i Norge over tid. Det gjelder både andel unge som begår gjentatt kriminalitet og gjennomsnittlig antall lovbrudd som er begått av

denne gruppen. Det kan imidlertid også tenkes at noe av utviklingen kan skyldes at det tas ut færre siktelses per lovbrudd, men dette har vi ikke kunnet undersøke nærmere.

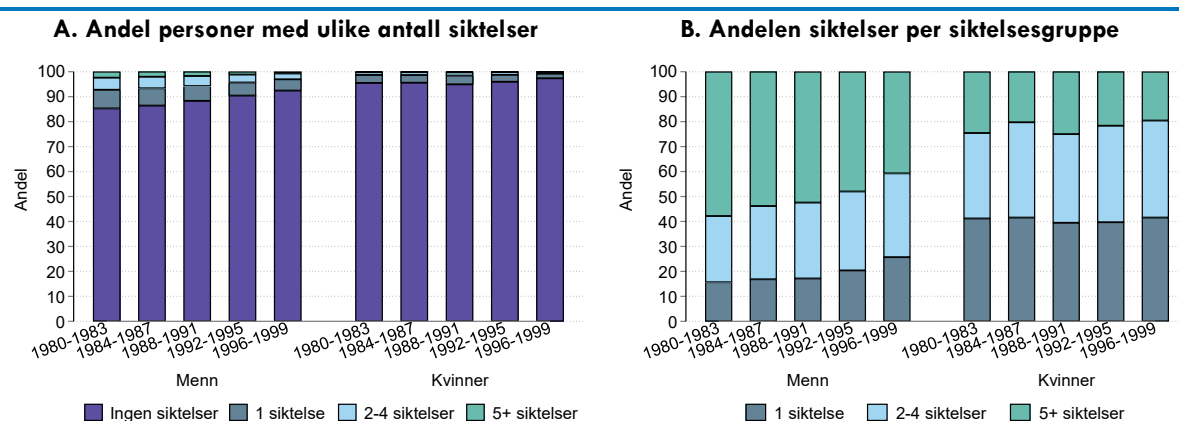
Figur 3-8: Personer med ulike antall siktelses (siktelsesgrupper) i alderen 15-24 og siktelses fordelt på siktelsesgrupper, fødselskull 1980-1992

Merknad: I figuren til venstre inngår alle personer i fødselskullene 1980-1992, og fordeles etter antall siktelses mot seg i alderen 15-24 år. I figuren til høyre fordeles alle siktelses etter hvor mange siktelses den siktede hadde mot seg i alderen 15-24 år. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Gjentatt kriminalitet blant barn under 18 år har fått en del oppmerksomhet de siste årene. Figur 3-9 viser utviklingen i denne gruppen nærmere. Vi har også mulighet til å følge utviklingen i denne gruppen over lenger tid, for fødselskullene 1980-1999. Også i denne aldersgruppen ser vi en nedgang i andelen unge som i) i det hele tatt siktes og ii) siktes flere ganger (Figur 3-9 A). Siktelses er mer jevnt fordelt på tvers av siktelsesgrupper blant menn, mens mønstret er uendret for kvinner (Figur 3-9 B).

Figur 3-9: Utvikling i fordeling av personer og siktelses etter antall siktelses i alderen 15-17, fødselskull 1980-1999

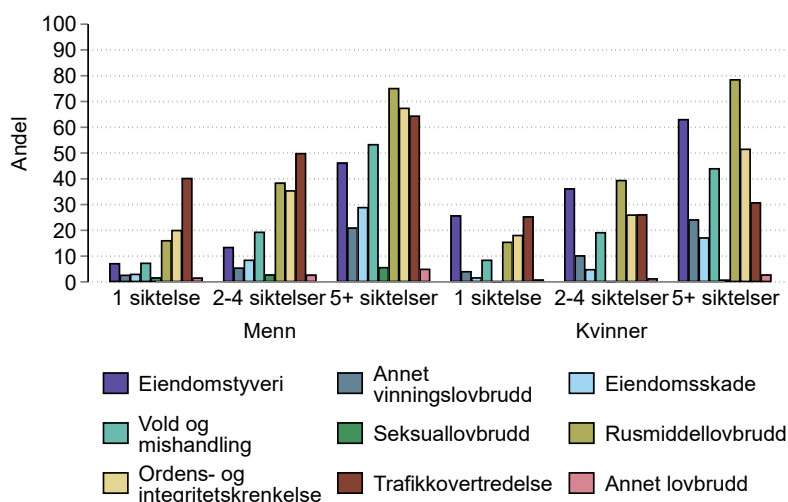
Merknad: I figuren til venstre inngår alle personer i fødselskullene 1980-1999, og fordeles etter antall siktelses mot seg i alderen 15-17 år. I figuren til høyre fordeles alle siktelses etter hvor mange siktelses den siktede hadde mot seg i alderen 15-17 år. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Hvilke lovbrudd begår gjengangerne

I dette avsnittet ser vi nærmere på hvilke lovbruddsgrupper gjengangerne siktes for, og hvordan sammensetningen av lovbrudd skiller seg fra dem som siktes bare én gang. Figur 3-10 viser andel av siktede som har begått lovbrudd innen hver av de tre siktelsesgruppene, for fødselskullene 1988-1992. Merk at stablene for menn som er siktet én gang summerer til 100, mens stablene for de to øvrige gruppene summerer til mer enn 100. Innenfor gruppen av gjengangere med fem eller flere siktelses i alderen 15-24 år har en større del av de siktede en siktelse innenfor hver eneste lovbruddsgruppe. Blant menn med fem eller flere siktelses har over 70 prosent en siktelse for rusmiddellovbrudd og over 60 prosent har en siktelse for ordens- og integritetskrekkelse og trafikkovertrerdelse. Vold og mishandling og eiendomstyveri peker forekommer også hyppig i denne gruppen.

Blant kvinner med fem eller flere siktelser er siktelser for trafikkovertrедelser og ordens- og integritetskrenkelse mindre vanlig, sammenlignet med menn med mange siktelser.

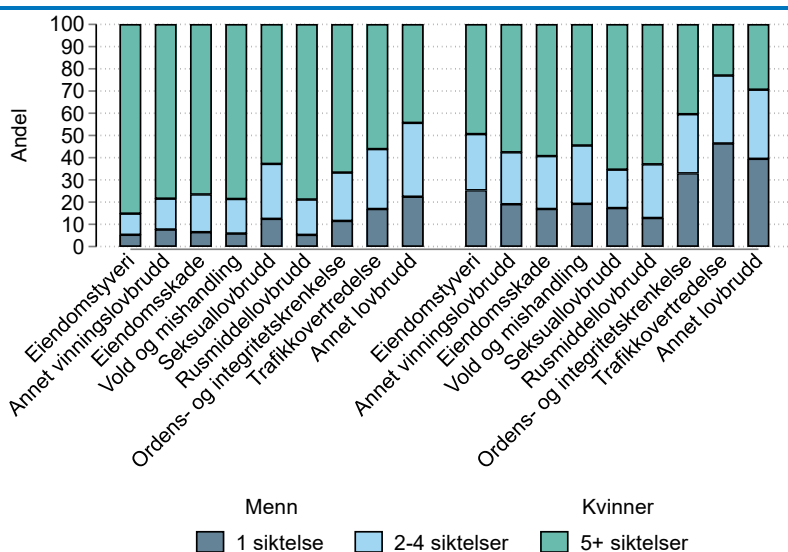
Figur 3-10: Andel som har begått ulike typer lovbrudd i alderen 15-24 år etter siktelsesgruppe, fødselskull 1988-1992

Merknad: Utvalget er barn og unge som er siktet for minst ett lovbrudd og som var 15-24 år på gjerningstidspunktet. I figuren deler vi inn unge siktete i tre grupper etter antall siktelser i alderen 15-24 år (siktelsesgruppe), og kjønn. Deretter ser vi hvordan siktelsene for personer i disse gruppene fordeler seg på lovbruddsgrupper. I gruppen med en siktelse, summerer seg søylene til 100, mens søylene i de andre siktelsesgruppene summerer seg til mer enn 100 siden personene i disse gruppene har flere siktelser mot seg. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Figur 3-11 kompletterer Figur 3-10 ved å, for hver lovbruddsgruppe, vise hvor stor andel av siktelsene som er rettet mot personer med hhv. én, to til fire og fem eller flere siktelser. Menn med fem eller flere siktelser (grønn del av søylen) står for rundt 80 prosent av siktelsene innen eiendomstyveri, rusmiddellovbrudd, vold og mishandling, annet vinningslovbrudd og eiendomsskade. Gjengangerne står for en mindre andel av seksuallovbrudd, trafikkovertrедelser og andre lovbrudd. Blant kvinner ser vi et litt annet bilde ved at andelen lovbrudd som begås av personer med fem eller flere siktelser er høyest innenfor seksuallovbrudd, fulgt av rusmiddellovbrudd. Det er imidlertid høyst uvanlig at kvinner siktes for seksuallovbrudd.

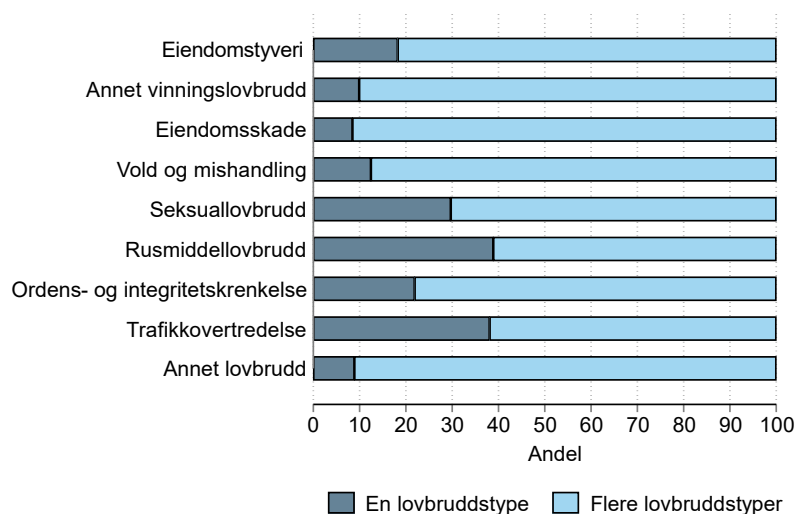
Figur 3-11: Andel lovbrudd begått i alderen 15-24 år av personer i ulike siktelsesgrupper fordelt på lovbruddsgruppe, fødselskull 1988-1992

Merknad: Utvalget er barn og unge født i 1988-1992 som er siktet for minst ett lovbrudd og som var 15-24 år på gjerningstidspunktet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Gjentatt kriminalitet kan både være innenfor en og samme lovbruddsgruppe (f.eks. gjentatte siktelser for narkotikabruk) eller på tvers av lovbruddsgrupper. Vi undersøker derfor om noen typer siktelser («henger sammen»), slik at man oftere vil se at samme personer siktes for ulike typer forhold. I Figur 3-12 avgrensner vi utvalget til personer som har hatt to eller flere siktelser mot seg i alderen 15-24 år. For hver person som er siktet for et lovbrudd innenfor en lovbruddsgruppe, undersøker vi hvorvidt personen også har siktelser for lovbrudd i andre lovbruddsgrupper mot seg. Det er stor variasjon mellom lovbruddsgruppene i hvor stor andel av de siktede som også er siktet for lovbrudd i andre lovbruddsgrupper. Blant de som er siktet for rusmiddelsbrudd og trafikkovertrædelser, er rundt 40 prosent kun siktet for lovbrudd innenfor disse lovbruddsgruppene. I den andre enden av skalaen har vi eiendomsskade og annet vinningslovbrudd, hvor mindre enn ti prosent av de siktede kun har siktelser innenfor denne ene lovbruddsgruppen. Vold og mishandling og eiendomstyveri er også lovbrudd som forholdsvis ofte forekommer sammen med lovbrudd i andre lovbruddsgrupper.

Figur 3-12: Andel som har begått lovbrudd i flere lovbruddsgrupper, fordelt på lovbruddsgruppe

Merknad: Utvalget er personer med to eller flere siktelser for lovbrudd begått i alderen 15-24 år i fødselskullet 1988-1992. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

For å nærmere undersøke hvilke typer lovbrudd som ofte begås av samme person, deler vi i Figur 3-13 siktelser inn i de ni lovbruddsgruppene og undersøker oddsraten mellom personer som er siktet for de ulike lovbruddsgruppene. Oddsratene brukes for å uttrykke hvor sterk sammenhengen mellom to hendelser er. For hvert mulige par av to lovbruddsgrupper X og Y undersøker vi om det slik at gjengangere med siktelser av typen X oftere blir siktet for Y enn det andre gjengangere blir. Dette kan belyses med en oddsrate¹⁵. Oddsraten

vil være 1 hvis siktelser av typen Y er like vanlige i begge gruppene med gjengangere (ingen sammenheng), høyere enn 1 hvis Y-siktelser er vanligere blant X-siktede, og lavere enn 1 hvis de er sjeldnere.

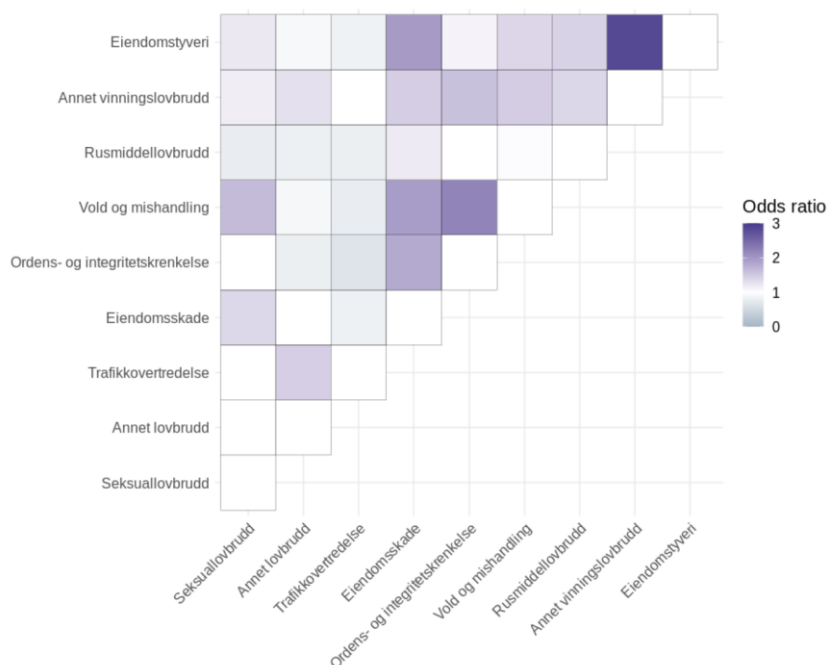
Figur 3-13 viser oddsratene for alle parvise sammenligninger av lovbruddsgrupper. I figuren viser lilla celler lovbruddsgrupper som er korrelert, det vil si at gjengangere som utfører den ene typen lovbrudd oftere også utfører den andre typen. Gråaktige celler viser lovbruddsgrupper som er uvanlige å se sammen.

Noen lovbruddsgrupper skiller seg ut som «annerledes» og er i noen grad frakoblet annen kriminalitet. Dette gjelder særlig gjengangere med trafikklovbrudd, som har lavere sannsynlighet enn andre gjengangere for å siktes for lovbrudd i andre lovbruddsgrupper. I noen grad ser vi det samme med de som er siktet for rusmiddellovbrudd, som siktes sjeldnere enn andre gjengangere for seksuallovbrudd, trafikkovertrædelser og «andre lovbrudd», men også oftere enn andre gjengangere for eiendomsskade, eiendomstyveri og vinningsforbrytelser. En hypotese kan være at dette gjenspeiler en gruppe ellers lovlidige personer som har mer enn én siktelse for rusbruk, iblandet en mindre gruppe med tyngre rusbrukere som begår vinningskriminalitet for å finansiere dette.

¹⁵ Hvis 3 av 100 i en gruppe opplever en hendelse gir dette odds på 3:97. Hvis 1 av 100 i en annen gruppe opplever denne hendelsen gir det odds på 1:99. Oddsraten sammenligner oddsene mellom gruppene og er da $(3/97)/(1/99) = 3,06$, som betyr at oddsene for hendelse er tre ganger så høye i den første gruppen som i den andre.

Det er også andre typer kriminalitet som ser ut til å henge sammen: De som er siktet for vold og mishandling er også hyppigere siktet for eiendomsskade, ordens- og integritetskrenkelse, eiendomstyveri og « annet vinningslovbrudd »).

Figur 3-13: Oddsrate for ulike kombinasjoner av lovbrudd blant gjengangere i alderen 15-24 år, fødselskull 1980-1992

Merknad: Utvalget er barn og unge med minst to siktelser i alderen 15-24 år i fødselskullene 1980-1992. Figuren viser oddsrate for alle parvise kombinasjoner av lovbruddsgrupper for menn og kvinner med minst to siktelser i alderen 15-24. Lilla celler indikerer at gjengangere ses oftere med denne kombinasjonen enn rene tilfeldigheter vil tilsi, mens gråaktige indikerer at de ses sjeldnere. Hvite celler indikerer ingen statistisk signifikant sammenheng eller at cellen er på diagonalen (det vil si at en lovbruddsgruppe sammenlignes med seg selv). Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

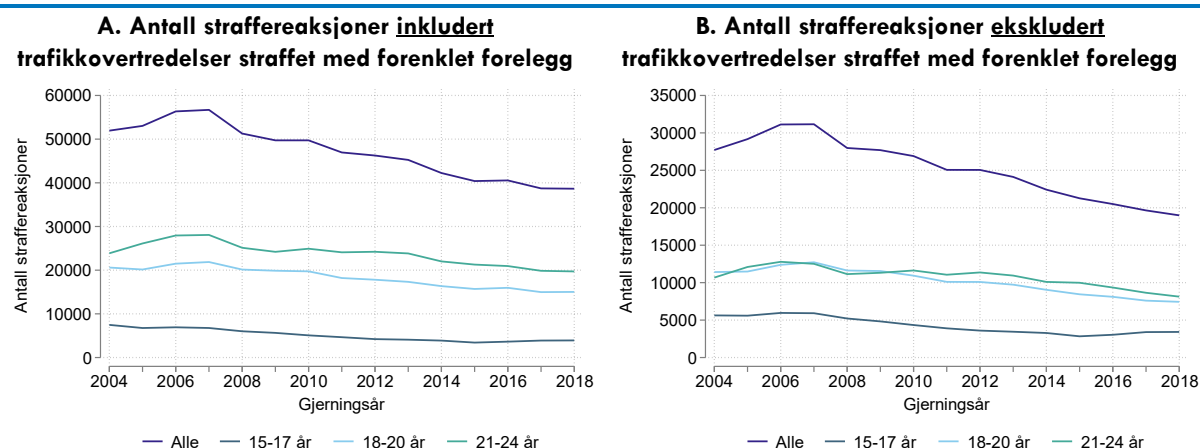
3.2 Straffereaksjoner og straffede

Antall straffereaksjoner gitt til aldersgruppen 15-24 år følger en avtakende trend i perioden 2004-2018, på samme måte som antall siktelser og siktede (Figur 3-14 A). Dette er ikke overraskende, gitt at siktelse er en forutsetning for straff. I likhet med antall siktelser, ser det ut til at antall straffereaksjoner gitt til aldersgruppen 15-17 år tiltok noe i perioden 2015-2018.

En stor andel av de registrerte straffereaksjonene de siste tiårene er trafikkovertrødelse straffet med forenklet forelegg. Typiske eksempler på slike lovbrudd er fartsovertrødelse, kjøring mot rødt lys og kjøring i strid med trafikkskilt eller vegoppmerking. I gjennomsnitt utgjorde trafikkovertrødelse straffet med forenklet forelegg om lag 47 prosent av alle straffereaksjonene i perioden 2004-2018 i aldersgruppen 15-24 år (49 prosent i 2018). Dette ses også i Figur 3-14 B, hvor disse lovbruddene er ekskludert.

Det tas ikke ut siktelse for trafikkovertrødelse straffet med forenklet forelegg, og disse lovbruddene inngår dermed heller ikke i våre analyser av siktede. I den videre analysen er denne kombinasjonen av lovbrudd og straffereaksjon utelatt, både når det gjelder utvikling i straffereaksjoner og undersøkelser av livsløpsutfall i etterkant av straffereaksjon. Dette fordi trafikkovertrødelse som straffes med forenklet forelegg i mindre grad antas å være relatert til annen kriminell adferd.

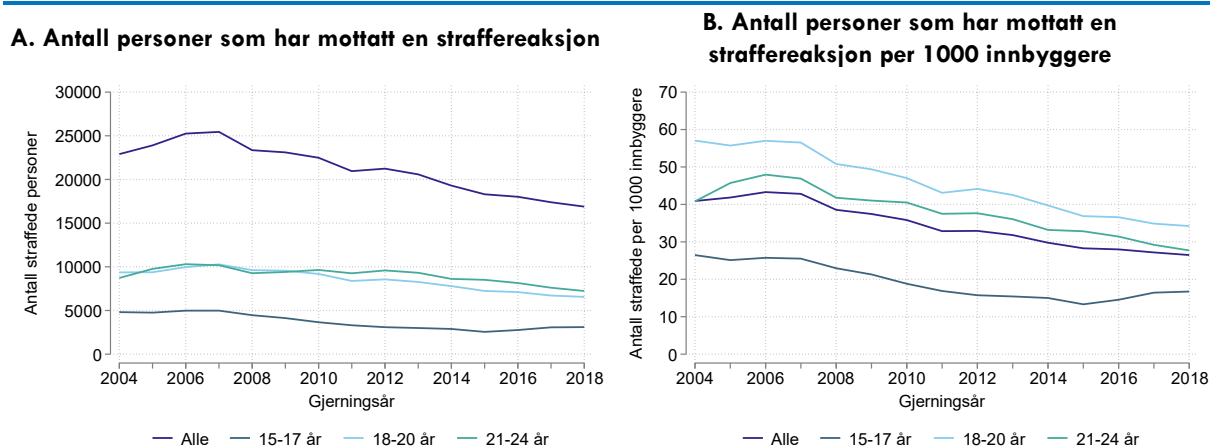
Figur 3-14: Antall straffereaksjoner for lovbrudd begått av barn og unge i alderen 15-24 i perioden 2004-2018

Merknad: Y-aksen på figurene er ulike for å lettere kunne avlese figuren. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

På tilsvarende måte er antall straffede personer redusert i perioden 2004-2018 (Figur 3-15 A). Fra en topp på over 25 000 i 2007, var antall straffede personer i aldersgruppen 15-24 år i 2018 redusert til om lag 17 000. Siden 2012 har antall personer som har mottatt en straffereaksjon avtatt i både aldersgruppen 18-20 og 21-24 år. Antall straffede personer har imidlertid tiltatt noe i aldersgruppen 15-17 år i perioden 2015-2018. Nedgangen i antall straffede blir tydeligere når vi justerer for størrelsen på aldersgruppene (Figur 3-15 B).

Figur 3-15: Antall straffereaksjoner for lovbrudd begått av barn og unge i alderen 15-24 i perioden 2004-2018

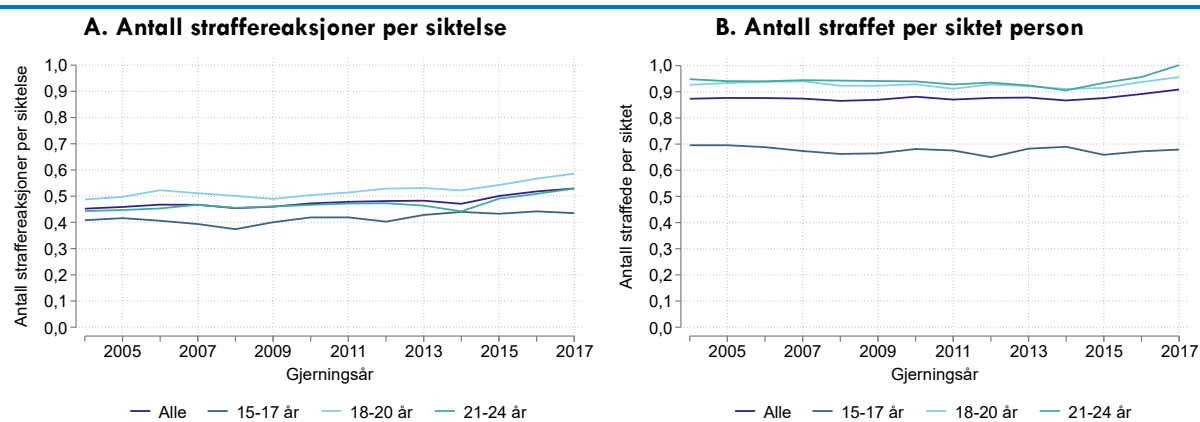

Merknad: Inkluderer ikke trafikkovertredelser straffet med forenklet forelegg. Målt etter registrert gjerningsstidspunkt. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Et interessant spørsmål blir da om nedgangen i antall straffereaksjoner og straffede er proporsjonal med nedgangen i antall siktelsener og siktelsener. Dette undersøker vi nærmere i Figur 3-16, hvor vi studerer forholdet mellom antall straffede og antall straffereaksjoner på den ene siden, og antall siktelsener og siktede i hver av de tre aldersgruppene på den annen side. Nedgangen i antall straffereaksjoner ser ut til å følge nedgangen i antall siktelsener. I snitt er det 0,4-0,6 straffereaksjoner per siktelse, og det er færrest straffereaksjoner per siktelse for aldersgruppen 15-17 år (Figur 3-16 A). Antall straffede per siktede ligger rundt 0,9 blant unge i alderen 18-24 år, og rundt 0,7 i aldersgruppen 15-17 år (Figur 3-16 B). Antall straffede per siktet person og antall straffereaksjoner per siktelse ser ut til å være noenlunde stabile i perioden, med en liten økning i aldersgruppen 18-24 år i perioden 2014-2017. I Figur 0-5 i vedlegg A.1, dekomponerer vi Figur 3-16 etter lovbruddsgruppe.

Det er ikke lett å lese noe entydig ut av figuren, men det kan se ut som at økningen drives av seksuallovbrudd, trafikkovertredelser og annet vinningslovbrudd.¹⁶

Figur 3-16: Utvikling i forholdet mellom straffereaksjoner og siktelser for lovbrudd begått av barn og unge i alderen 15-24 år i perioden 2004-2017

Merknad: Inkluderer ikke trafikkovertredelser straffet med forenklet forelegg. Målt etter registrert gjerningsstidspunkt. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

¹⁶ Merk at «Annet vinningslovbrudd» er utelatt fra figurene i vedlegg fordi forholdet mellom antall straffereaksjoner/straffede per siktelse/siktet person er betydelig høyere sammenlignet med andre lovbruddsgrupper, og figurene ville blitt vanskelig å lese. At forholdet er høyere skyldes at smugling inngår i straffereaksjoner, men ikke i siktelser. I perioden har antall smuglinger holdt seg relativt stabilt, samtidig som det har vært en reduksjon i antall siktelser i lovbruddsgruppen, og dette bidrar til å øke forholdet mellom straffereaksjoner og siktelser.

4. Hva kjennetegner barn og unge som begår kriminelle handlinger?

Oppsummering

For å forstå kriminalitet, er det helt sentralt å også forstå hvem som utfører denne. Bedre forståelse av hvem som begår kriminelle handlinger kan bidra til bedre og mer treffsikker forebygging og behandling. De bakenforliggende årsakene til kriminalitet er imidlertid ofte sammensatt, og det finnes ikke noe entydig svar på hvilke faktorer som bidrar til kriminalitet.

I dette kapittelet undersøker vi kjennetegn ved barn og unge som ble siktet i alderen 15-24 år, i hovedsak i perioden 2013-2017. Vi undersøker om sammensetningen av gruppen er endret over tid, hvordan kjennetegn ved den siktede henger sammen med alder ved første siktelse, og hva som kjennetegner barn og unge som begår gjentatt kriminalitet og barn som fortsetter sin kriminelle bane i myndighetsalder.

Barn og unge som begår kriminelle handlinger har svakere oppvekstvilkår enn øvrige barn og unge. De har oftere vært i kontakt med barnevernet i løpet av oppveksten, og deres foreldre har i snitt lavere utdanningsnivå, lavere inntekt, mottar oftere trygdeytelser og har oftere vært straffet for kriminelle handlinger. Barn og unge som blir siktet er også overrepresentert blant de med svakest prestasjoner i grunnskolen målt ved grunnskolepoeng, noe som vitner om at mange antakelig sliter på skolen allerede i grunnskolealder. De er også oftere enn andre født i utlandet av utenlandske foreldre. De fleste som siktes i alderen 15-24 år er også menn. Blant gjengangere (barn og unge som siktes to eller flere ganger i alderen 15-24 år) er alle de overnevnte kjennetegnene ytterligere overrepresentert.

Mange av disse forholdene er korrelerte. Når vi bruker regresjonsanalyse for å justere for samvariasjonen er det særlig lave grunnskolepoeng, foreldre med kriminell bakgrunn og kontakt med barnevernet som peker seg ut som faktorer som henger sammen med økt sannsynlighet for siktelse.

Blant de som siktes før de fyller 25 ser vi forskjeller mellom de som først siktes før og etter fylte 18. Av de kjennetegn vi analyserer er foreldres kriminelle bakgrunn, og barnevernstiltak i oppveksten, sterkest korrelert med økt sannsynlighet for førstegangssiktelse i ung alder. Analysen viser videre at gruppen som blir siktet første gang før fylte 15 år kan være todelt. På den ene siden ser vi tegn til at mange barn i denne gruppen har dårlige oppvekstkår, foreldre som har begått lovbrudd, tidligere kontakt med barnevern og lav inntekt. På den annen side er det også en gruppe med høyere utdannede foreldre og bedre oppvekstkår. Barn som kun siktes for lovbrudd ved alderen 15-17 har i snitt bedre oppvekstvilkår, sammenlignet med barn som også siktes for kriminelle handlinger etter fylte 18 år, hvilket også indikerer at det er en todeling i gruppen av barn som begår kriminelle handlinger.

Samtidig som antall siktelse og siktede er redusert i perioden 2003-2017, har sammensetningen av kjennetegn ved unge siktede i hovedsak vært stabil. Noen endringer er likevel verdt å merke seg. Det har ikke vært noen nevneverdig nedgang i antall siktede per 1000 innbyggere blant første-generasjons innvandrere (ikke født i Norge). Nedgangen i antall siktede ser derfor i hovedsak ut til å kunne tilskrives en nedgang i antall siktede personer som er født i Norge (av innvandrerforeldre eller norskfødte foreldre). Videre har nedgangen i antall siktelse per 1000 innbyggere vært relativt størst blant barn og unge hvor begge foreldre er straffet. Dette kan skyldes en faktisk reduksjon i kriminalitet i denne gruppen, og at kriminell adferd i mindre grad enn før «går i arv». Det kan også skyldes en komposisjonsendring ved at nyere foreldrekull i større grad er domfelt for forhold som i mindre grad går i arv, eller endringer i politiets praksis som påvirker andelen av foreldregenerasjonen som er straffet.

For å forstå kriminalitet, er det helt sentralt å også forstå hvem som utfører denne. Bedre forståelse av hvem som begår kriminelle handlinger kan bidra til bedre og mer treffsikker forebygging og behandling. De bakenforliggende årsakene til kriminalitet er imidlertid ofte sammensatt, og det finnes ikke noe entydig svar på hvilke de utløsende faktorene for kriminalitet er. Man snakker derfor ofte heller om risikofaktorer ved de som begår kriminelle handlinger, da det er noen faktorer som opptrer oftere hos personer som begår kriminelle handlinger.

Vi vet allerede at det er korrelasjon mellom en rekke ulike risikofaktorer og barne- og ungdomskriminalitet. Internasjonal forskningslitteratur peker på kjennetegn knyttet til både individ, foreldre, skole, venner og nærmiljø. Overordnet handler disse om adferdsvansker og svake sosiale ferdigheter, lav intelligens og dårlige skoleprestasjoner, samt problembelastede miljø (Aase, et al., 2020).

På individnivå er ofte adferdsvansker korrelert med kriminalitet hos barn og unge. Dette omfatter kjennetegn som aggressiv adferd, konsentrasjonsvansker, impulsivitet og svake sosiale ferdigheter. Også lav IQ, svak tilknytning til skolen og svake skoleprestasjoner har vist seg å være korrelert med kriminalitet. Kjønn er også en prediktor for kriminalitet, da gutter er mer tilbøyelige til å utføre kriminelle handlinger enn jenter (Aase, et al., 2020). På familienivå tilsier internasjonal forskning økt risiko for kriminalitet hos barn og unge dersom de har foreldre med psykiske helseproblemer, foreldre som har dårlig økonomi, man vokser opp med aleneforelder eller ung mor, det er kriminalitet og rusbruk i hjemmet, samt om man har sosialt isolerte eller marginaliserte foreldre (Aase, et al., 2020). Også kontakt med barnevern i oppveksten korrelerer med psykiske helseproblemer, som igjen gir høyere risiko for å begå kriminalitet. En svensk studie undersøker kjennetegn ved barn og unge som begår gjentatte kriminelle handlinger i alderen 15-19 år på tvers av flere kohorter (1965-1985). De finner blant annet at en større andel barn og unge som blir tiltalt har vokst opp i en familie som mottar sosiale og helsesrelaterte ytelser, at en større andel har foreldre som har sittet i fengsel i løpet av oppveksten, og at disse unge har dårligere skoleresultater enn øvrige barn og unge (Bäckman, et al., 2013).

Mye av forskjellene i kriminell adferd reflekterer trolig genetisk variasjon, da personlighetstrekk og andre egenskaper som påvirkes av gener trolig henger sammen med tilbøyeligheten til å utøve kriminell adferd. En svensk registerstudie indikerer at om lag halvparten av variasjonen i kriminell adferd kan tilskrives genetikk (Kendler, et al., 2015). Dette justerer trolig tolkningen av øvrige kjennetegn. Dersom personer med høyere tilbøyelighet til kriminalitet oftere ender opp med lav inntekt, ustabil bosituasjon, voldspregede hjem mv., vil en slik genetisk lenke kunne bidra til å forklare hvorfor slike oppvekstforhold er assosiert med barnas senere kriminalitet.

I dette kapittelet undersøker vi kjennetegn ved barn og unge i alderen 15-24 som var siktet for lovbrudd i Norge i perioden 2013-2017. I kapittel 4.1 sammenligner vi alle som har vært siktet i alderen 15-24 med deres jevnaldrende som ikke har vært siktet, og i hvilken grad ulike kjennetegn predikerer sannsynligheten for å ha vært siktet. Vi undersøker videre om sammensetningen av de som har vært siktet har endret seg over tid, ved å sammenligne kjennetegn ved unge lovbrutere i ulike fødselskull. I kapittel 4.2 undersøker vi kjennetegn ved de som siktes første gang, og undersøker sammenhengen mellom alder ved første siktelse og en rekke kjennetegn ved den siktede for å undersøke betydningen av ulike risikofaktorer for sannsynligheten for førstegangssiktelse i ulike aldersgrupper. I kapittel 4.3 studerer vi kjennetegn ved unge som begår gjentatt kriminalitet. I vedlegg A.2 gjentar vi noen av de samme analysene for de som er *straffet* i samme periode.

4.1 Barn og unge som har vært siktet

I dette delkapittelet sammenligner vi barn og unge som har vært siktet for minst et lovbrudd i alderen 15-24 år med deres jevnaldrende som ikke har vært siktet. Vi analyserer individkjennetegn, kjennetegn ved deres foreldre og enkelte forhold knyttet til deres oppvekstkår. I 4.1.1 beskriver vi hvilke kjennetegn som er overrepresentert ved unge som har vært siktet. Mange av disse kjennetegnene er imidlertid sterkt korrelert med hverandre, og i 4.1.2 bruker vi derfor regresjonsanalyse for å undersøke betydningen av enkelte kjennetegn isolert sett. I 4.1.3 undersøker vi hvordan sammensetningen av kjennetegn ved unge siktede har endret seg i perioden 2003-2017.

4.1.1 Kjennetegn ved barn og unge som er siktet

Tabell 4-1 gir en oversikt over en rekke kjennetegn ved hv. siktede barn og unge i alderen 15-24 år og deres jevnaldrende i perioden 2013-2017. Kolonnen «Siktede» angir prosentandel med et gitt kjennetegn blant alle siktede, mens kolonnen «Øvrig befolkning» angir prosentandel med kjennetegn i den øvrige befolkningen, det vil si barn og unge i alderen 15-24 år som ikke har hatt siktelse mot seg. Tabellen gir med andre ord et bilde av hvordan fordelingen av enkelte kjennetegn skiller seg mellom siktede og den øvrige befolkningen.

Individkjennetegn

En stor overvekt av siktede er menn; 82 prosent (Del A i Tabell 4-1). Vi har også analysert grunnskolepoeng. Grunnskolepoeng er et gjennomsnitt av alle karakterer på vitnemålet fra 10. trinn i grunnskolen. Elever skal være registrert med grunnskolepoeng dersom de har oppnådd karakter i minimum halvparten av fagene. En del elever mangler imidlertid grunnskolepoeng, og vanlige årsaker til dette er vedtak om individuell opplæringsplan (spesialundervisning) eller om særskilt språkopplæring, manglende vurderingsgrunnlag på grunn av høyt fravær eller at eleven ikke har gjennomført skolegangen i Norge. Vi har undersøkt andelen som mangler grunnskolepoeng, og unge med grunnskolepoeng har vi delt inn i kvartiler etter deres rangering i sitt eget fødselskull. Blant de siktede er både personer med manglende grunnskolepoeng og personer i den laveste poengkvartilen overrepresentert. Hele 50 prosent av de siktede er blant de 25 % med lavest grunnskolepoeng, hvilket indikerer at de allerede i grunnskolealder har svake skoleprestasjoner.

Videre er unge med innvandrerbakgrunn, her definert som født i utlandet av utenlandske foreldre, overrepresentert blant siktede; 15 prosent har innvandrerbakgrunn, sammenlignet med 7 prosent i den øvrige befolkningen. Tidligere studier av hele den norske befolkningen har imidlertid vist at innvandrere er en heterogen gruppe, og personer med ulik landbakgrunn er både under- og overrepresentert i kriminalstatistikken (Andersen, et al., 2017). Det antas at dette er tilfellet også blant barn og unge.

Kjennetegn ved foreldre

Også når vi ser på kjennetegn ved foreldrene, skiller de som har vært siktet seg betydelig fra den øvrige befolkningen (Del B i Tabell 4-1). 31 prosent av unge siktede har en mor som var yngre enn 25 ved fødsel, sammenlignet med 21 prosent i den øvrige befolkningen. Foreldrene til barn som er siktet har også lavere utdanningsnivå. For å måle inntektsnivået til foreldrene har vi summert begge foreldres pensjonsgivende inntekt i årene da barnet var mellom 0 og 10 år gammelt, og beregnet inntektskvartiler per fødselskull. I tilfellene hvor vi ikke har observasjoner for foreldres pensjonsgivende inntekt er inntekten satt til 0, så de er i det laveste inntektskvartilet. Barn og unge som har vært siktet er overrepresentert i den lavere halvdel av inntektsfordelingen, og særlig i den laveste inntektskvartilen. 40 prosent av de siktede hadde foreldre i den laveste inntektskvartilen, mens kun 15 prosent hadde foreldre i den høyeste inntektskvartilen.

Barn og unge som har vært siktet, har også oftere foreldre som har mottatt sosialhjelp (24 prosent) eller bostøtte (23 prosent), og har oftere foreldre som er uføretrygdet (13 prosent), enn sine jevnaldrende. Unge siktede har også oftere foreldre som har vært straffet før de er 15 år; dette gjelder 41 prosent av de siktede og 27 prosent av den øvrige befolkningen.

Oppvekst- og boforhold

Tidligere forskning har vist at forhold i hjemmet og nærmiljøet innvirker på sannsynligheten for å begå lovbrudd (Aase, et al., 2020). Våre resultater er i tråd med dette, og viser at det er en større andel blant siktede barn og unge som har hatt hjelpetiltak eller omsorgstiltak i barnevernet før de er 15 år (Del C i Tabell 4-1).¹⁷ Av de siktede hadde 20 (3) prosent hatt hjelpetiltak (omsorgstiltak), sammenlignet med 8 (1) prosent av den øvrige befolkningen.

Hvor i landet man bor har også innvirkning på sannsynligheten for at man begår et lovbrudd i sin ungdom, og antall straffede ungdom per tusen innbyggere varierer på tvers av de ulike fylkene (SSB, 2022a). Vi finner imidlertid ingen store forskjeller når vi tar utgangspunkt i bosted ved 15 års alder, og deler bostedskommune inn i tre grupper med utgangspunkt i SSBs sentralitetsindeks (SSB, 2020).¹⁸ Denne analysen er imidlertid høyst overordnet, og en mer detaljert analyse vil trolig gi større utslag.

Tabell 4-2 viser forekomsten av ulike familiesammensetninger og -størrelser blant siktede i aldersgruppen 15-18 år¹⁹ i perioden 2013-2017 og deres jevnaldrende. Familiesammensetningen og -størrelsen er målt ved 10 års alder. De siktede bor oftere i store husholdninger og/eller familier, sammenlignet med den øvrige befolkningen, men enebarn og barn i familier bestående av kun to personer er også overrepresentert blant de siktede.

¹⁷ Eksempler på hjelpetiltak er støttekontakt, tilsyn, hjemmekonsulent, besøkshjem/avlastningshjem, poliklinisk behandling i barne- og ungdomspsykiatrisk institusjon, hjelp til bolig mv. Eksempler på omsorgstiltak er opphold i beredskapshjem, fosterhjem, barne- og ungdomshjem, psykiatrisk institusjon eller andre opphold borte fra hjemmet.

¹⁸ Sentralitetsindeksen består i utgangspunktet av seks nivåer, som vi har brukt til å klassifisere bostedskommunene i tre grupper: Kommuner på nivå 1 og 2 i sentralitetsindeksen betegnes som «Mest sentrale kommunene», kommunene på nivå 3 og 4 som «Mellomsentrale kommuner» og kommunene på nivå 5 og 6 som «Minst sentrale kommunene».

¹⁹ Det var nødvendig å avgrense til unge siktede i alderen 15 til 18 år fordi vi hadde tilgang til husholdningsdata for færre årganger enn for de øvrige kjennetegnene.

Tabell 4-1: Kjennetegn ved siktede i alderen 15-24 og deres jevnaldrende i perioden 2013-2017 (andeler i prosent)

A. Individkjennetegn		
Kjønn	Siktede	Øvrig befolkning
Kvinne	18	51
Mann	82	49
Grunnskolepoeng		
Mangler grunnskolepoeng	10	5
Poengkvartil 1	50	21
Poengkvartil 2	23	24
Poengkvartil 3	12	25
Poengkvartil 4	5	25
Innvandrerbakgrunn		
Innvandrer	15	7
Norskfødt med innvandrerforeldre	5	4
Den øvrige befolkningen	80	89
B. Kjennetegn ved foreldre		
Mors alder ved fødsel		
15 til 24 år	31	21
25 til 34 år	58	65
Over 35 år	11	14
Mors utdanning		
Ingen eller uoppgitt utdanning	9	3
Barne- eller ungdomsskole	28	20
Videregående skole	38	38
Universitets- og høyskoleutdanning	25	39
Fars utdanning		
Ingen eller uoppgitt utdanning	11	5
Barne- eller ungdomsskole	27	19
Videregående skole	44	46
Universitets- og høyskoleutdanning	18	31
Foreldres inntekt		
Inntektskvartil 1	40	24
Inntektskvartil 2	25	25
Inntektskvartil 3	20	25
Inntektskvartil 4	15	26
Foreldres mottak av sosialhjelp		
Har ikke mottatt sosialhjelp	76	86
Har mottatt sosialhjelp	24	14
Foreldres mottak av bostøtte		
Har ikke mottatt bostøtte	77	87
Har mottatt bostøtte	23	13
Foreldres mottak av uføretrygd		
Har ikke mottatt uføretrygd	87	90
Har mottatt uføretrygd	13	10
Foreldres kriminelle bakgrunn		
Ingen forelder straffet	59	73

Én forelder straffet	33	24
Begge foreldre straffet	8	3
C. Kontakt med barnevern		
Hjelpetiltak		
Ikke hatt hjelpetiltak	80	92
Hatt hjelpetiltak	20	8
Omsorgstiltak		
Ikke hatt omsorgstiltak	97	99
Hatt omsorgstiltak	3	1
D. Bosted		
Kommunesentralitet		
Minst sentrale kommuner	17	16
Mellomsentrale kommuner	47	44
Mest sentrale kommuner	36	40
N	85 513	873 892

Merknad: Utvalget er personer født i årene 1989-2002. *Grunnskolepoeng* viser til en persons snittkarakterer på vitnemål fra 10. trinn i grunnskolen: Kategorien "Poengkvartil 1" inkluderer personer i kvartilen med færrest grunnskolepoeng i et år; kategorien "Poengkvartil 4" inkluderer personer i kvartilen med flest grunnskolepoeng i et år. *Innvandrerbakgrunn* viser til en persons fødeland og bakgrunn: Kategorien "Innvandrer" inkluderer personer som har innvandret, og som er født i utlandet av utenlandskfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre; kategorien "Norskfødte med innvandrerforeldre" inkluderer personer som er født i landet av to utenlandsfødte foreldre, og som har fire utenlandske besteforeldre; kategorien "Den øvrige befolkningen" inkluderer alle personer som ikke er inkludert i de to andre innvandrerkategoriene. *Mors utdanning* viser til den høyeste fullførte utdanningen til mor når personen er 16 år. *Fars utdanning* viser til den høyeste fullførte utdanningen til far når personen er 16 år. *Foreldres inntekt* viser til foreldres samlede inntekt når personen er mellom 0 og 10 år: Kategorien "Inntektskvartil 1" inkluderer personer som har foreldre i det laveste inntektskvartilet i deres fødselskull; kategorien "Inntektskvartil 4" inkluderer personer som har foreldre i det høyeste inntektskvartilet i dere fødselskull. *Foreldres mottak av sosialhjelp* viser til om minst en forelder har mottatt sosialhjelp da personen var mellom 5 og 15 år. *Foreldres mottak av bostøtte* viser til om minst en forelder har mottatt bostøtte da personen var mellom 5 og 15 år. *Foreldres mottak av uføretrygd* viser til om minst en forelder har mottatt uføretrygd da personen var mellom 5 og 15 år. *Foreldres kriminelle bakgrunn* viser til om foreldrene til personen har blitt straffet før personen er 15 år. *Hjelpetiltak* viser til om personen har hatt hjelpetiltak før fylte 15 år. *Omsorgstiltak* viser til om personen har hatt omsorgstiltak før fylte 15 år. *Kommunesentralitet* viser til hvor sentral kommunen personen bodde i når han eller hun var 15 år er: Kategorien "Mest sentrale kommuner" inkluderer personer som bor i kommer på nivå 1 og 2 i sentralitetsindeksen; kategorien "Mellomsentrale kommuner" inkluderer personer som bor i kommer på nivå 3 og 4 i sentralitetsindeksen; kategorien "Minst sentrale kommuner" inkluderer personer som bor i kommer på nivå 5 og 6 i sentralitetsindeksen. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Tabell 4-2: Kjennetegn ved husholdning og familie til siktede i alderen 15-18 i perioden 2013-2017 (andeler i prosent)

Antall personer i husholdningen	Siktede	Øvrig befolkning
Én person	0	0
To personer	8	6
Fra tre til seks	80	86
Over seks	12	8
Antall personer i familien		
Én person	1	1
To personer	8	6
Tre til seks	79	86
Over seks	11	7
Antall barn i familien		
Ett barn	15	13
To til fire barn	73	80
Over fire barn	11	7
N	21 918	366 051

Merknad: Utvalget er personer født i årene 1995 til 2000. *Antall personer i husholdningen* viser til antall i husholdningen når barnet er 10 år. *Antall personer i familien* viser til antall i familien når barnet er 10 år. *Antall barn i familien* viser til antall barn fra 0 til 17 år i familien når barnet er 10 år. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

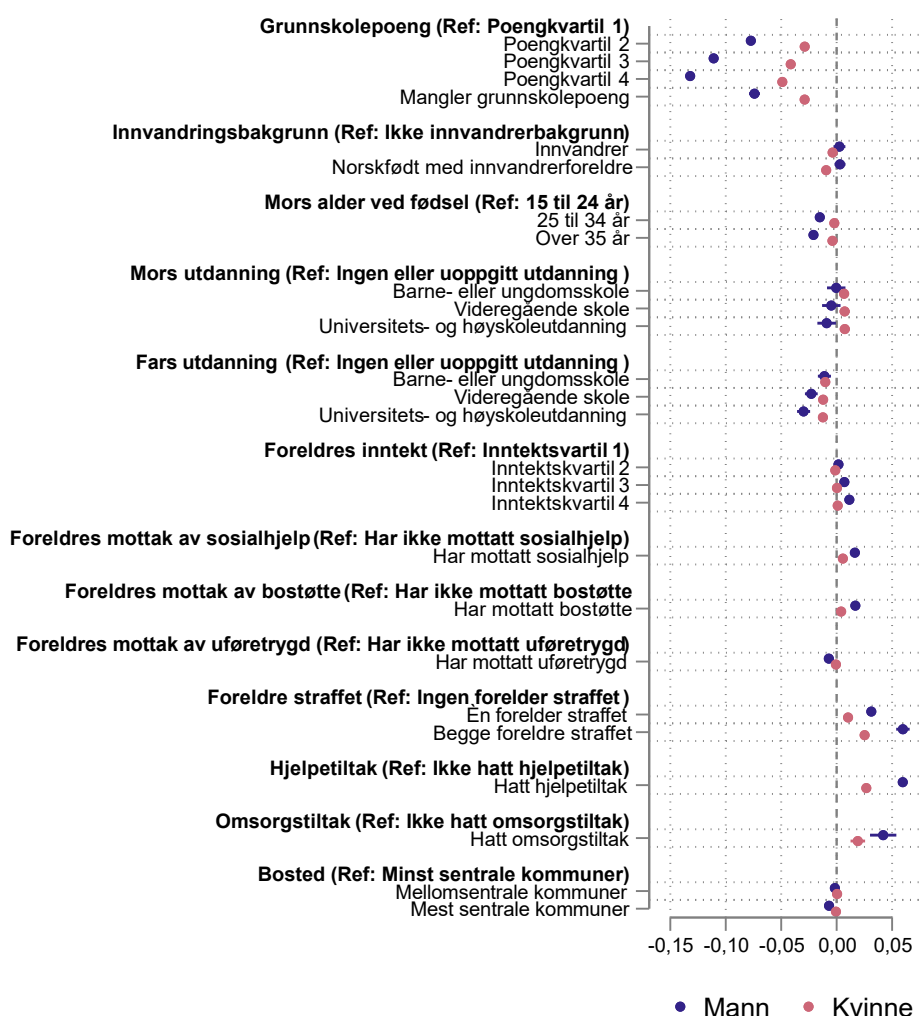
4.1.2 Sammenheng mellom kjennetegn og sannsynlighet for å være siktet

Det er grunn til å anta at flere av de forholdene som kjennetegner unge siktede er korrelerte. For eksempel er det typisk en sammenheng mellom innvandrersstatus og inntekt (NOU 2011: 7). For å undersøke om variablene i Tabell 4-1 isolert sett har en betydning for sannsynligheten å ha vært siktet i alderen 15-24 år, bruker vi i dette delkapitlet regresjonsanalyser. En slik analyse gir informasjon om korrelasjon mellom en enkelt bakgrunnsvariabel og sannsynligheten for å ha vært siktet, når vi holder alle andre bakgrunnsvariabler uendret. Resultatene fra en slik analyse vises i Figur 4-1, og det er gjort separate analyser for menn og kvinner. Hvert punkt viser et punkttestimat, og 95 prosent konfidensintervall vises som horisontale streker rundt punkttestimatet.

Det er en sterk negativ korrelasjon mellom grunnskolepoeng og sannsynligheten for å ha vært siktet, både for menn og kvinner. Korrelasjonene mellom kjennetegn ved foreldrene går stort sett i forventet retning, men betydningen er mindre for kvinner enn for menn. For menn er det også en liten positiv korrelasjon mellom foreldrenes mottak av sosialhjelp og bostøtte og sannsynligheten for å ha vært siktet når vi kontrollerer for andre forhold. Videre øker sannsynligheten for siktelse med både hjelpetiltak og omsorgstiltak fra barnevernet, og med at foreldre tidligere er straffet.

Samlet indikerer disse resultatene at lave grunnskolepoeng, tidligere straff av far og/eller mor, samt tidligere kontakt med barnevernet er de forholdene som i størst grad kan predikere sannsynligheten for siktelse i alderen 15-24.

Figur 4-1: Regresjonsanalyse for sammenhengen mellom kjennetegn og sannsynlighet for å ha vært siktet i alderen 15-24 i perioden 2013-2017

Merknad: Utvalget er personer født i årene 1989-2002. For definisjon av variabler, se merknad til Tabell 4-1. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

4.1.3 Utvikling i kjennetegn ved siktede i alderen 15-24 i perioden 2004-2017

I kapittel 3 så vi at barne- og ungdomskriminaliteten har gått ned over tid, både målt ved antall siktelser og antall siktede. I dette delkapitlet undersøker vi om sammensetningen av kjennetegn ved de som er siktet har endret seg i perioden 2003-2017 ved å undersøke endringen i antall siktede per 1000 innbyggere med enkelte kjennetegn. En slik analyse tar høyde for at sammensetningen av befolkningen endrer seg, og at fødselskull varierer i størrelse over tid. Siden vi vet at antall siktede per 1000 innbyggere er redusert i denne perioden, forventer vi å se en nedgang i antall siktede per 1000 innbyggere med ulike kjennetegn. Det interessante er om nedgangen er mindre eller større enn gjennomsnittet i enkelte befolkningsgrupper.

Våre analyser viser at sammensetningen av kjennetegn ved siktede er forholdsvis stabil over tid, og i fremstillingen under fokuserer vi på dimensjoner hvor det har skjedd en endring. Kompletterende figurer finnes i kapittel A.2.2 i vedlegg A.2.

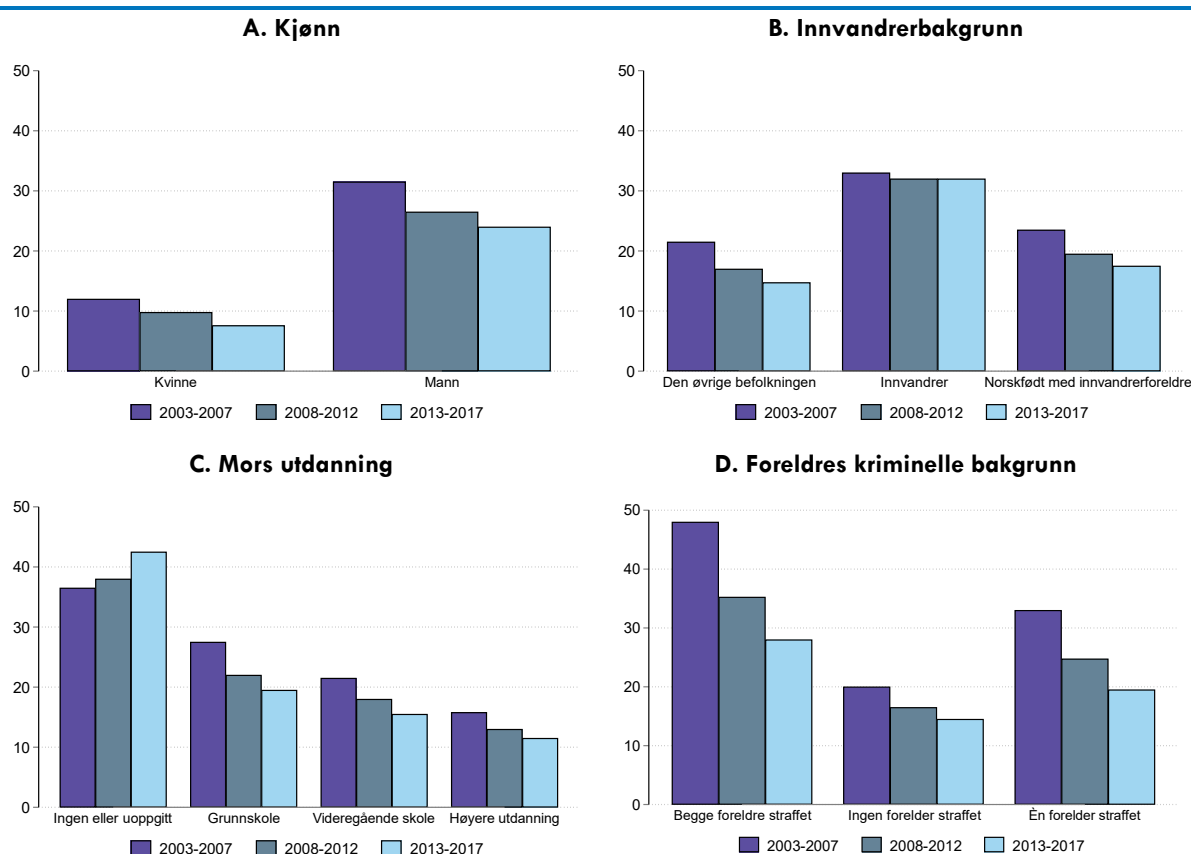
Det har vært en nedgang både antall siktede per 1000 menn og kvinner, men økningen har vært noe større blant menn som også i utgangspunktet begikk flere lovbrudd enn kvinner (Figur 4-2 A).

I Tabell 4-1 viste vi at personer med innvandrerbakgrunn er overrepresentert blant siktede, sammenlignet med den øvrige befolkningen. I Figur 4-2 B, gjenkjenner vi dette mønstret ved at antall siktede per 1000 innbyggere er høyest blant personer med innvandrerbakgrunn. Det mest i øyefallende i figuren er imidlertid at det ikke har vært noe nevneverdig nedgang i antall siktede per 1000 innbyggere i denne gruppen i perioden 2003-2017. Nedgangen i antall siktede personer ser i hovedsak ut å tilskrives en nedgang blant personer som er født i Norge av innvandrerforeldre, og i den øvrige befolkningen.

Når vi undersøker utvikling i antall siktede etter foreldrenes utdanningsnivå, er mønstret det samme for mødres og fedres utdanningsnivå. Derfor fokuserer vi i (Figur 4-2 C) på mors utdanningsnivå. Figuren viser at antall siktede har gått ned på alle registrerte utdanningsnivåer, mens antall siktede per 1000 innbyggere hvis mor ikke har registrert utdanning i Norge, har økt i perioden. Dette henger sammen med at en økende andel siktede barn og unge er innvandrere og dermed har mødre som er innvandrere, som ikke har tatt utdanning i Norge, eller fått utdanning tatt i utlandet registrert i Norge.

Til sist viser Figur 4-2 D, hvordan antall siktede per 1000 innbyggere har utviklet seg etter foreldrenes kriminelle bakgrunn. Det ser ut til at nedgangen relativt sett har vært størst blant barn og unge med foreldre som har vært straffet. Dette kan tilskrives at færre barn og unge hvis foreldre tidligere er straffet siktes for lovbrudd, men det kan også skyldes forsinkede virkninger i endringer i politiets praksis, som innvirker på hvor stor andel av foreldregenerasjonen som er straffet. Politiet økte kraftig sinn innsats mot bruk og besittelse av illegale rusmidler i midten av nittitallet. Det innvirket trolig i liten grad på foreldre til de som straffet tidlig i perioden vi studerer, men vil øke andelen som er straffet i senere foreldrekull.

Figur 4-2: Antall siktede per 1000 innbyggere i alderen 15-24 i perioden 2003-2017. Fordelt på kjønn, innvandrerbakgrunn mors utdanning og foreldres kriminelle bakgrunn

Merknad: Figuren viser antall siktede per 1000 innbygger for en gitt populasjon for en gitt periode. For å anslå antall siktede unge kvinner per 1000 innbygger i perioden fra 2003 til 2007, har vi eksempelvis tatt alle kvinner mellom 15 og 24 år som blir siktet i perioden fra 2003 til 2007 og delt på det totale antallet kvinner som var mellom 15 og 24 år i løpet av perioden fra 2003 til 2007. For definisjon av variabler, se merknad til Tabell 4-1. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

4.2 Barn og unge som siktes første gang

Å begå kriminelle handlinger er aldri gunstig for en ung person, men det er grunn til å tro at en tidlig kriminell debut kan være mer skadelig for en ung person enn en senere debut. Samtidig er det ikke tilfeldig hvem som gjør en tidlig eller sen debut som kriminell, og i dette delkapittelet undersøker vi hvordan de som debuterer tidlig skiller seg fra de som debuterer senere i tenårene eller i tidlig voksen alder.

Tabell 4-3 gir en oversikt over kjennetegn ved førstegangssiktede i alderen 0-24 år i 2017, fordelt på alder ved første siktelse. Poenget med analysen er å sammenligne de som siktes første gang ved ung alder med de som siktes første gang ved høyere alder. Til forskjell fra øvrige analyser i rapporten inkluderer vi her også barn som blir siktet første gang før fylte 15 år.²⁰

Fra tabellen fremkommer flere sammenhenger mellom alder ved første siktelse og kjennetegn ved den siktede. Blant de som blir siktet første gang ved ung alder, er en høyere andel kvinner. De har i snitt lavere grunnskolepoeng enn de som blir siktet første gang ved høyere alder. Blant de som debuterer tidlig er også en høyere andel andre generasjonens innvandrere, men samtidig har en forholdsvis høyere andel i denne gruppen foreldre med høyere utdanning. Videre har en større andel i de yngste aldersgruppene foreldre med universitets- og høyskoleutdanning – spesielt sammenlignet med aldersgruppen 21-24 år, noe som indikerer at foreldre med lavt utdanningsnivå er en dårligere indikator for førstegangssiktelse i den yngste aldersgruppen.

Det ser imidlertid ikke ut som at det er noen tydelig sammenheng mellom alder ved første siktelse og foreldrenes inntektskvartil, men de som siktes første gang ved ung alder, har oftere foreldre som har mottatt trygdeytelser.

²⁰ Disse er alle 14 år.

En betydelig større andel i de yngste aldergruppene har imidlertid også foreldre som er straffet; enten én forelder eller begge. De yngste skiller seg likevel mest fra de eldre aldersgruppene hva gjelder hjelpetiltak fra barnevernet, og hele 27 prosent i gruppen under 15 år har i løpet av oppveksten hatt hjelpetiltak fra barnevernet. De som blir siktet første gang i tidlig alder, er også ofte bosatte i mer sentrale kommuner enn de som blir siktet første gang senere.

Samlet indikerer tabellen at foreldres kriminelle bakgrunn og barnevernstiltak i oppveksten er sterkest korrelert med sannsynligheten for førstegangssiktelse i ung alder, og at betydningen av disse reduseres med alderen for førstegangssiktelse. Samtidig indikerer funnene at gruppen som blir siktet første gang før fylte 15 år kan være todelt. På den ene siden ser vi tegn til at mange barn i denne gruppen har dårlige oppvekstkår, foreldre som har begått lovbrudd, tidligere kontakt med barnevern og lav inntekt. På den annen side er der også en gruppe med høyere utdannede foreldre og bedre oppvekstkår.

Tabell 4-3: Kjennetegn ved førstegangssiktede i alderen 0-24 i 2017 (andeler i prosent)

A. Individkjennetegn					
Kjønn	Under 15 år	15-17 år	18-20 år	21-24 år	N
Kvinne	27	22	18	21	2126
Mann	73	78	82	79	8223
Grunnskolepoeng					
Mangler grunnskolepoeng	9	9	7	18	1064
Poengkvartil 1	59	50	42	36	4528
Poengkvartil 2	19	25	27	25	2627
Poengkvartil 3	9	12	16	15	1452
Poengkvartil 4	4	5	7	7	678
Innvandrerbakgrunn					
Innvandrer	15	16	14	23	1749
Norskfødt med innvandrerforeldre	10	8	4	1	575
Den øvrige befolkningen	75	76	82	73	8025
B. Kjennetegn ved foreldre					
Mors alder ved fødsel					
15 til 24 år	28	27	24	28	2519
25 til 34 år	58	59	64	60	5904
Over 35 år	14	14	12	11	1221
Mors utdanning					
Ingen eller uoppgitt utdanning	5	7	7	18	1032
Barne- eller ungdomsskole	26	24	22	22	2345
Videregående skole	33	36	40	37	3866
Universitets- og høyskoleutdanning	35	33	32	23	3106
Fars utdanning					
Ingen eller uoppgitt utdanning	9	11	10	19	1323
Barne- eller ungdomsskole	27	24	22	22	2369
Videregående skole	40	43	47	40	4552
Universitets- og høyskoleutdanning	25	22	20	18	2105
Foreldres inntekt					
Inntektskvartil 1	41	40	32	42	3900
Inntektskvartil 2	25	25	25	23	2537
Inntektskvartil 3	18	19	25	19	2194
Inntektskvartil 4	16	16	18	16	1718
Foreldres mottak av sosialhjelp					
Har ikke mottatt sosialhjelp	75	77	83	82	7662

Har mottatt sosialhjelp	25	23	17	18	1827
Foreldres mottak av bostøtte					
Har ikke mottatt bostøtte	71	76	83	82	8054
Har mottatt bostøtte	29	24	17	18	1945
Foreldres mottak av uføretrygd					
Har ikke mottatt uføretrygd	71	76	83	84	9088
Har mottatt uføretrygd	29	24	17	16	1103
Foreldres kriminelle bakgrunn					
Ingen forelder straffet	48	52	62	69	6239
Én forelder straffet	38	37	32	27	3380
Begge foreldre straffet	15	10	6	4	730
C. Kontakt med barnevern					
Hjelpetiltak					
Ikke hatt hjelpetiltak	72	78	87	91	8750
Hatt hjelpetiltak	27	22	13	9	1599
Omsorgstiltak					
Ikke hatt omsorgstiltak	96	97	92	98	10093
Hatt omsorgstiltak	4	3	2	2	256
D. Bosted					
Kommunesentralitet					
Minst sentrale kommuner	11	15	18	19	1593
Mellomsentrale kommuner	43	45	48	44	4318
Mest sentrale kommuner	46	40	34	37	3536
N	468	3181	3961	2739	

Merknad: Utvalget er barn og unge som er siktet for minst ett lovbrudd og som var 15-24 på gjerningstidspunktet i 2017. Se Tabell 4-1 for nærmere definisjoner av kjennetegn. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

4.3 Barn og unge som begår gjentatt kriminalitet

Funn fra tidligere studier indikerer forskjeller i kjennetegn mellom barn og unge som begår gjentatt kriminalitet (gjengangere) og andre barn og unge. For eksempel fant Bäckman et al. (2013) at en høyere andel gjengangere²¹ i Sverige vokste opp i familier som mottok økonomisk sosialhjelp, at de presterte dårligere på skolen og at de oftere hadde foreldre som hadde sittet i fengsel under oppveksten enn både personer som var tiltalt kun én gang og personer som ikke hadde vært tiltalt. Dette kan indikere at gjengangere har dårligere oppvekstforhold enn øvrige grupper med barn og unge, og en hypotese er derfor at dårlige oppvekstforhold kan bidra til å forklare kriminell adferd.

I Tabell 4-4 deler vi inn den unge befolkningen i tre grupper basert på antall siktelser: personer med flere enn én siktelse (gjengangere), personer med én siktelse (engangs-siktede) og personer uten siktelser (øvrige befolkning) i alderen 15-24 år i perioden 2013-2017. Mønstrene i denne tabellen er i tråd med det internasjonale forskning finner. Gjengangere er, i større grad enn andre, menn, og har oftere innvandringsbakgrunn. Videre har de svakere skoleprestasjoner enn andre, og kommer fra familier hvor foreldrene har forholdsvis lav utdanning og inntekt. Videre har 27 prosent av gjengangerne hatt barnevernstiltak i oppveksten, mot 8 prosent blant barn og unge som ikke har vært siktet. Det er også en større andel som har hatt omsorgstiltak i løpet av oppveksten blant gjengangere. Dårligere oppvekstforhold ser altså ut til å være korrelert med gjentatt kriminell adferd.

²¹ Barn og unge 15-19 år med to eller flere tiltaler.

Tabell 4-4: Kjennetegn ved gjengangere, engangssiktede og øvrig befolkning i alderen 15-24 år i perioden 2013-2017 (andeler i prosent)

A. Individkjennetegn			
Kjønn	Gjengangere	Engangssiktede	Øvrig befolkning
Kvinne	16	31	52
Mann	84	69	48
Grunnskolepoeng			
Mangler grunnskolepoeng	10	7	5
Poengkvartil 1	61	36	20
Poengkvartil 2	19	28	24
Poengkvartil 3	7	18	25
Poengkvartil 4	2	10	25
Innvandrerbakgrunn			
Innvandrer	14	11	7
Norskfødt med innvandrerforeldre	5	4	4
Den øvrige befolkningen	81	84	89
B. Kjennetegn ved foreldre			
Mors alder ved fødsel			
15 til 24 år	37	28	20
25 til 34 år	54	61	65
Over 35 år	9	11	14
Mors utdanning			
Ingen eller uoppgitt utdanning	8	7	3
Barne- eller ungdomsskole	36	25	19
Videregående skole	37	39	38
Universitets- og høyskoleutdanning	20	29	40
Fars utdanning			
Ingen eller uoppgitt utdanning	11	9	5
Barne- eller ungdomsskole	32	24	18
Videregående skole	43	46	46
Universitets- og høyskoleutdanning	14	21	31
Foreldres inntekt			
Inntektskvartil 1	45	32	23
Inntektskvartil 2	25	26	25
Inntektskvartil 3	18	23	26
Inntektskvartil 4	12	20	26
Foreldres mottak av sosialhjelp			
Har ikke mottatt sosialhjelp	68	81	87
Har mottatt sosialhjelp	32	19	13
Foreldres mottak av bostøtte			
Har ikke mottatt bostøtte	70	82	88
Har mottatt bostøtte	30	18	12
Foreldres mottak av uføretrygd			
Har ikke mottatt uføretrygd	86	89	91
Har mottatt uføretrygd	14	11	9
Foreldres kriminelle bakgrunn			
Ingen forelder straffet	56	67	74
Én forelder straffet	35	28	23

Begge foreldre straffet	9	5	3
C. Kontakt med barnevern			
Hjelpetiltak			
Ikke hatt hjelpetiltak	73	88	92
Hatt hjelpetiltak	27	12	8
Omsorgstiltak			
Ikke hatt omsorgstiltak	95	98	99
Hatt omsorgstiltak	5	2	1
D. Bosted			
Bosted			
Minst sentrale kommuner	16	17	16
Mellomsentrale kommuner	47	46	44
Mest sentrale kommuner	37	37	40
N	54883	91709	812813

Merknad: Utvalget er barn og unge som er siktet for minst ett lovbrudd og som var 15-24 på gjerningstidspunktet i perioden 2013-2017. Gjengangere er her definert som personer som har hatt mer enn én siktelse mot seg. Engangssiktede har kun hatt én siktelse mot seg. Øvrig befolkning har ingen siktelse mot seg. Se Tabell 4-1 for nærmere definisjoner av kjennetegn. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

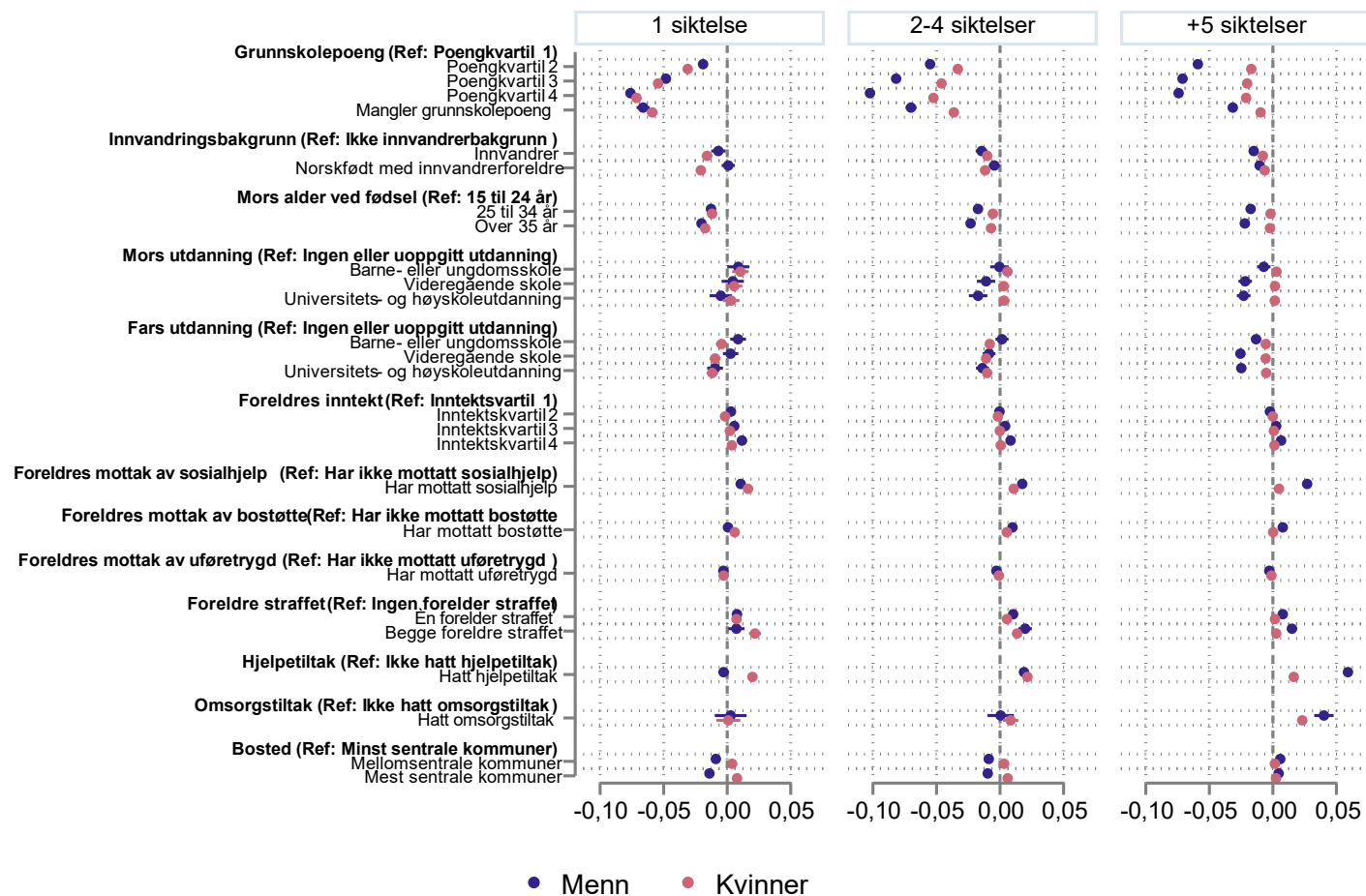
Mange av forholdene vi undersøker i Tabell 4-3 er korrelerte, og i Figur 4-3 bruker vi derfor regresjonsanalyse for å undersøke sammenhengen mellom ulike kjennetegn ved de unge og sannsynligheten for å ha vært siktet ulikt antall ganger i alderen 15-24 år. Figuren viser resultater fra seks forskjellige regresjoner: for menn og kvinner er det separate regresjoner for hver kategori av antall siktelse (1, 2-4 eller 5+). For eksempel viser det første panelet hvordan hver enkelt forklaringsvariabel innvirker på sannsynligheten for å ha vært siktet én gang alderen 15-24, sammenlignet med å ha vært siktet 2 eller flere ganger. Hvert punkt viser et punkttestimat, og 95 prosent konfidensintervall vises som horisontale streker rundt punkttestimatet.

De fleste variablene som vi kontrollerer for i analysen har en statistisk signifikant innvirkning på sannsynligheten for å være siktet, men betydningen av variablene er generelt forholdsvis liten. Det er i hovedsak to unntak: grunnskolepoeng og tidligere kontakt med barnevern har relativt stor betydning for sannsynligheten for å siktes en eller flere ganger.

Blant de som er siktet én eller inntil fire ganger i alderen 15-24 er det en sterk korrelasjon mellom grunnskolepoeng og sannsynligheten for å bli siktet, slik at denne sannsynligheten er høyest for personer i den laveste kvartilen. Blant menn med fem eller flere siktelse, har denne gradienten en litt annen helning, slik at forskjellen mellom personer i den første kvartilen og de andre kvartilene er særlig stor. Blant kvinner med fem eller flere siktelse, er sammenhengen mellom grunnskolepoeng og sannsynligheten for siktelse svakere.

Tidligere hjelpetiltak fra barnevernet øker sannsynligheten for at en mann blir siktet mer enn fem ganger i alderen 15-24 når vi holder andre forhold uendret. Blant de som hatt omsorgstiltak er sannsynligheten for gjentatt kriminalitet (5+ siktelse) også høyere, sammenlignet med unge som ikke har hatt slike tiltak. Blant kvinner og blant de som kun er siktet én gang er dette mønstret også til stede, men ikke like tydelig.

Figur 4-3: Regresjonsanalyse av sammenhengen mellom kjennetegn og sannsynligheten for å ha vært siktet én, to til fire eller fem eller flere ganger i alderen 15-24 år i perioden 2013-2017

Merknad: Se Tabell 4-1 for nærmere definisjoner av kjennetegn. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

4.4 Barn og unge som også begår kriminalitet i voksen alder

Det kan tenkes at kriminalitet er noe mange «vokser av seg» med alderen, og at det er en større gruppe hvis avvikende adferd kun opptrer i ungdomstiden. En slik hypotese er i tråd med velkjente teorier om kriminalitet, herunder Terrie Moffitt sine ideer om «adolenscence-limited» og «life-course persistent antisocial behavior» (McGee & Moffitt, 2019; Moffitt, 1993). Bakgrunnen for disse ideene er at problemadferd i ungdomstiden ofte skyldes en rekke faktorer knyttet til det å være ungdom, og at mange derfor kun er aktive i ungdomsårene («adolenscence-limited»). På den annen side er det enkelte som fortsetter å begå kriminelle handlinger inn i voksen alder («life-course persistent»). Det er grunn til å tro at de som fortsetter med kriminelle handlinger ut i voksen alder er ulike de som ikke gjør det. For eksempel finner Bäckman et al. (2013) at svenske ungdommer født i perioden 1975-1985 som begikk kriminalitet kun i alderen 15-19 år hadde bedre oppvekstvilkår enn de som begikk kriminelle handlinger både alderen 15-19 år og i alderen 20-25 år.

Også norske barn og unge som kun siktes i alderen 15-17 år ser ut til å ha andre kjennetegn enn de som også siktes i alderen 18-25 år (Tabell 4-5). Særlig fremtredende er den høye andelen kvinner blant de som kun siktes mellom 15 og 18 år (41 prosent), sammenlignet med de som fortsetter med kriminalitet inn i voksen alder (13 prosent). Overordnet synes det også som at de som også siktes etter fylte 18 år har svakere skoleprestasjoner sammenlignet med de som kun siktes i alderen 15-17 år. Foreldrene til de som også siktes etter fylte 18 år har lavere utdanningsnivå, lavere inntekt og en høyere andel mottar sosiale og helserelevante ytelser. Det er også flere i gruppen som også siktes etter fylte 18 år som har mottatt hjelpetiltak fra barnevernet i oppveksten.

Oppsummert synes barn og unge som kun siktes i alderen 15-17 år ut til å ha bedre oppvekstvilkår enn de som også siktes i voksen alder. Gruppen som kun siktes i alderen 15-17 år har i snitt noe dårligere oppvekstvilkår enn barn og unge som aldri siktes (øvrige befolkning), men sammensetningen av kjennetegn i de to gruppene ligner. Oppvekstvilkår ser med andre ord ut til å ha en sammenheng med om ungdom som begår kriminelle handlinger også fortsetter å begå kriminelle handlinger inn i voksen alder.

Tabell 4-5: Kjennetegn ved de som kun har blitt siktet i alderen 15 til 17 år og de som også har blitt siktet i alderen 18 til 25 år, fødselskull 1980-1993. Prosentandeler.

A. Individkjennetegn			
Kjønn	Kun siktet 15 til 17 år	Også siktet 18 til 25 år	Øvrig befolkning
Kvinne	41	13	50
Mann	59	87	50
Grunnskolepoeng			
Mangler grunnskolepoeng	36	42	36
Poengkvartil 1	29	42	14
Poengkvartil 2	18	12	16
Poengkvartil 3	11	4	17
Poengkvartil 4	6	1	17
Innvandrerbakgrunn			
Innvandrer	6	9	6
Norskfødt med innvandrerforeldre	3	3	2
Den øvrige befolkningen	91	88	91
B. Kjennetegn ved foreldre			
Mors alder ved fødsel			
15 til 24 år	35	43	28
25 til 34 år	56	49	62
Over 35 år	9	7	10
Mors utdanning			
Ingen eller uoppgitt utdanning	3	5	4
Barne- eller ungdomsskole	33	42	26
Videregående skole	40	37	40
Universitets- og høyskoleutdanning	24	16	30

Fars utdanning			
Ingen eller uoppgitt utdanning	5	7	5
Barne- eller ungdomsskole	27	35	20
Videregående skole	48	45	47
Universitets- og høyskoleutdanning	20	13	28
Foreldres inntekt			
Inntektskvartil 1	30	41	24
Inntektskvartil 2	26	25	25
Inntektskvartil 3	23	19	25
Inntektskvartil 4	20	14	26
Foreldres mottak av sosialhjelp			
Har ikke mottatt sosialhjelp	78	68	86
Har mottatt sosialhjelp	22	32	14
Foreldres mottak av bostøtte			
Har ikke mottatt bostøtte	82	74	89
Har mottatt bostøtte	18	26	11
Foreldres mottak av uføretrygd			
Har ikke mottatt uføretrygd	89	85	91
Har mottatt uføretrygd	11	15	9
Foreldres kriminelle bakgrunn			
Ingen forelder straffet	78	69	85
Én forelder straffet	20	26	13
Begge foreldre straffet	3	5	1
C. Kontakt med barnevernet			
Hjelpetiltak			
Ikke hatt hjelpetiltak	89	78	95
Hatt hjelpetiltak	11	22	5
Omsorgstiltak			
Ikke hatt omsorgstiltak	98	95	99
Hatt omsorgstiltak	2	5	1
D. Bosted			
Kommunesentralitet			
Minst sentrale kommuner	17	16	18
Mellomsentrale kommuner	44	47	45
Mest sentrale kommuner	39	38	37
N	31 059	41 638	746 651

Merknad: Tabellen omfatter personer født i årene 1980-1993. «(Kun siktet 15 til 17 år)» er unge som er siktet minst én gang fra og med 15 års alder til og med 17 års alder, men som ikke ble siktet fra og med 18 års alder til og med 25 års alder. «Også siktet 18 til 25 år» er unge kriminelle som ble siktet minst én gang fra og med 15 års alder til og med 17 års alder samt minst én gang fra og med 18 års alder til og med 25 års alder. For definisjon av variabler, se merknad til Tabell 4-1. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

5. Hvilke straffereaksjoner får barn og unge?

Oppsummering

Siden årtusenskiftet er antall straffereaksjoner gitt til barn og unge betydelig redusert, i likhet med antall siktelser. I samme periode er hensynet til barnets beste i større grad blitt vektlagt på justisfeltet. Dette har gitt seg utslag i endringer i både lovverk og faktisk straffeutmåling, spesielt for aldersgruppen 15-17 år. Endringene i lovverket omfatter blant annet skjerpede krav til bruk av ubetinget fengsel overfor barn, og innføring av nye alternative straffereaksjoner spesielt tilpasset aldersgruppen 15-17 år (ungdomsoppfølging og ungdomsstraff).

I perioden 2006-2020 har sammensetningen av straffereaksjoner for de som er 18 år og eldre vært noenlunde stabil. For aldersgruppen 15-17 år har det vært en kraftig dreining mot betinget påtaleunntatelse. De siste fem årene (2016-2020) har betinget påtaleunntatelse utgjort over halvparten av alle straffereaksjoner til aldersgruppen, mens bruken av forelegg er redusert. Siden innføringen av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i 2014 ser vi også en økende bruk av disse reaksjonene i denne aldersgruppen.

Det går et tydelig skille i bruken av ubetinget fengsel mellom personer over og under 18 år, og personer under 18 år mottar denne straffereaksjonen betydelig sjeldnere enn personer over 18 år. Dette må ses i lys av at personer som var under 18 år på handlingstidspunktet kun skal idømmes ubetinget fengsel når dette er særlig påkrevd, jf. straffeloven § 33. Myndighetsalderen markerer også et skarpt skille for sannsynligheten for andre straffereaksjoner.

Hvilke straffereaksjoner som idømmes henger også sammen med andre observerbare kjennetegn enn den siktedes alder og lovbruddstype. Selv når vi kontrollerer for alder og lovbruddstype ser vi at individuelle kjennetegn som predikerer økt sannsynlighet for å ha minst en siktelse (som undersøkt i kapittel 4), også til en viss grad predikerer økt sannsynlighet for strenge straffereaksjoner som ubetinget fengsel, og lavere sannsynlighet for mildere straffereaksjoner som forelegg og betinget påtaleunntatelse. Dette kan skyldes at disse faktorene er assosiert med uobservert variasjon i lovbruddenes undertype og lovbruddenes alvorlighetsgrad, og derigjennom påvirker hvilken straffereaksjon som gis. Slike faktorer kan også henge sammen med dommerens vurdering av fare for gjentagelse og rehabiliteringsmuligheter, ev. dommeres holdninger og fordommer til ulike samfunnsgrupper.

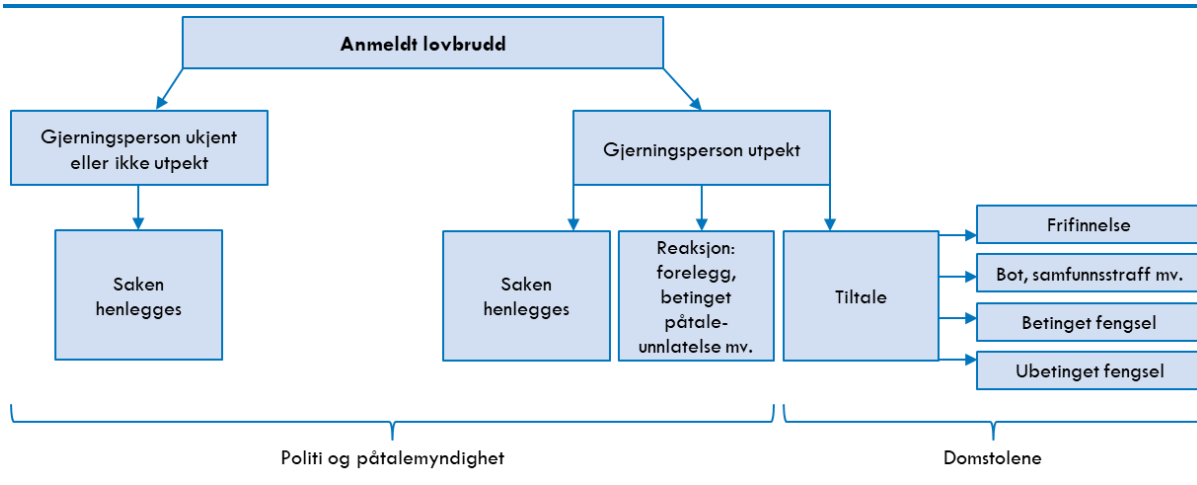
Overordnet følger barn og voksne samme straffesaksjedefølgende, og barn kan motta de samme straffereaksjonene som voksne. I Norge legger man imidlertid til grunn barnets beste når lovbrøtteren er under 18 år, og barn mottar vesentlig mildere straff enn voksne. Siden begynnelsen av 2000-tallet er synet på straff av barn og unge endret, og nye alternative straffereaksjoner har kommet til. Hvorvidt hvilke straffereaksjoner barn og unge mottar er endret i samme periode, og hvilke forhold som er av betydning for hvilke straffereaksjoner barn og unge mottar, er derfor av interesse.

I dette kapitlet studerer vi hvilke straffereaksjoner barn og unge får. I kapittel 5.1 gir vi en overordnet beskrivelse av straff og det norske rettssystemet, hvordan barns vei gjennom rettssystemet skiller seg fra voksnes, og gir en beskrivelse av en rekke straffereaksjoner. I kapittel 5.2 ser vi på omfanget av ulike straffereaksjoner og hvordan dette har utviklet seg de siste tiårene. Hvilken straffereaksjon man mottar er ikke frikoblet hvilket lovbrudd man har begått, og i kapittel 5.3 studerer vi sammenhenger mellom type lovbrudd og ulike straffereaksjoner. I kapittel 5.4 undersøker vi videre hvordan en rekke ulike kjennetegn, for eksempel alder og straffehistorikk, påvirker sannsynligheten for å motta ulike typer straffereaksjoner.

5.1 Straff og det norske rettssystemet

Den tradisjonelle definisjonen av straff i Norge ble opprinnelig formulert av Johs Andenæs, som definerer straff som «et onde som staten påfører en lovovertræder på grunn av lovovertrædelsen i den hensikt at det skal føles som et onde». I Norge er formålet med straff å redusere fremtidig kriminalitet, enten ved å redusere lovbruddstilbøyeligheten til den som straffes (individualpreventiv effekt) eller ved å avskrekke andre fra å begå lovbrudd (allmennpreventiv effekt). Den overordnede saksgangen som leder fra anmeldt lovbrudd frem til eventuell straff er fremstilt i Figur 5-1. Et viktig skille går her mellom politi og påtalemyndigheter på den ene siden, og domstolene på den andre.

Figur 5-1: Forenklet fremstilling av lovbruddenes gang gjennom rettsapparatet

Kilde: SSB (2022b)

Påtalemyndigheten er et offentlig forvaltningsorgan som har en sentral funksjon i alle stadier av en straffesak. Påtalemyndigheten i Norge består av tre overordnede nivåer: påtalemyndigheten i politiet, statsadvokatene og Riksadvokaten. Påtalemyndigheten leder etterforskningen i straffesaker, er part i retten og avgjørelsesorgan på påtalestadiet samt avgjør hvorvidt det skal tas ut tiltale. Ved behandling av en straffesak kan påtalemyndigheten enten henlegge saken, ilegge straffereaksjon eller reise tiltale for domstolen. Påtalemyndigheten kan kun ilegge milde straffereaksjoner, som forelegg, overføring til konfliktråd og betinget påtaleunntatelse. Dersom påtalemyndigheten velger å ta ut tiltale, vil domstolene måtte avgjøre skyldspørsmål og straffutmåling.

Domstolene avgjør skyld- og straffespørsmål i straffesaker. De alminnelige domstolene består av tre instanser: tingrettene, lagmansrettene og Høyesterett. Disse utgjør et hierarki, med tingrettene nederst og Høyesterett på toppen. Generelt behandles saker først i tingretten, og behandles på høyere trinn kun dersom en av partene motsetter seg avgjørelsen på et lavere nivå og anker saken til neste instans. Domstolene kan ikke behandle saker på eget initiativ, men skal behandle saker som bringes inn for retten, enten fra partene i sivile saker, eller fra påtalemyndigheten i straffesaker (Norges domstoler, 2020a; Øyen, 2016). Domstolene har myndighet til å idømme strenge straffer, herunder rettighetstap, bot, fullbyrdingsutsettelse, samfunnsstraff, ungdomsstraff, ubetinget fengsel og forvaring.

5.1.1 Særbehandling av unge i rettssystemet

Barn og unge under 18 år sin vei gjennom det norske rettssystemet avviker noe fra voksne på flere punkter. Også barn og unge like over 18 år vil kunne ha en noe ulik vei gjennom rettssystemet ved enkelte tilfeller, men i hovedsak foreligger det et markant skille mellom saker der gjerninger er begått på tidspunkt under og over 18 års alder.

Generelt er det slik at mindreårige prioriteres i rettssystemet, og har krav på raskere saksgang. For mistenkte som var under 18 år på gjerningstidspunktet skal for eksempel tiltalebeslutning gjøres innen seks uker fra personen ble mistenkt, mens tilsvarende krav for mistenkte over 18 år er at påtalemyndigheten skal fatte tiltalebeslutning «så snart saken er tilstrekkelig forberedt til det», jf. straffeprosessloven § 249.²² Også

²² Tiltalebeslutning kan imidlertid avgjøres senere for personer under 18 år dersom hensynet til etterforskningen eller andre særlig grunner gjør det nødvendig.

domstolene er pålagt å prioritere slike saker, med krav om påbegynt hovedforhandling innen seks uker etter at saken kom til tingretten.

En annen sentral forskjell er at påtalemyndigheten kan benytte seg av alternative reaksjonsformer – ungdomsstraff, ungdomsoppfølging og oppfølging i konfliktråd²³ – overfor barn og unge. Til forskjell fra «tradisjonelle» straffereaksjoner krever de alternative reaksjonsformene samtykke fra den unge og verge. Påtalemyndigheten skal også benytte andre straffereaksjoner enn ubetinget fengsel overfor personer under 18 år så langt det er mulig (Riksadvokaten, 2017). Politiet kan videre invitere til bekymringssamtale ved bekymring for den mindreårige, eller pålegge den mindreårige og foresatte bekymringssamtale dersom det er grunn til å tro at den mindreårige har begått en straffbar handling. Bekymringssamtalen er ikke en del av straffesaksbehandlingen eller et alternativ til straff, men skal fungere som et verktøy for å «finne frem til barnets og de foresattes egen kapasitet og motivasjon til å starte på en positiv endring av sin livssituasjon» (Politidirektoratet, 2011).

Også i domstolene vil hovedforhandlingen i saker der tiltalte er mindreårig skille seg noe fra andre saker, for eksempel gjennom at foreldre eller verge har rett til å være til stede og at man kan lukke dørene til straffesaken utelukkende begrunnet i tiltaltes alder. I tillegg skal det som hovedregel alltid innhentes en personundersøkelse i slike saker, som kartlegger den siktedes livsforhold og fremtidsutsikter, slik at domstolen får et bedre grunnlag til å vurdere den siktedes egnethet for ulike straffereaksjoner. Personundersøkelser gjennomføres av friomsorgskontorene i kriminalomsorgen²⁴, som blant annet kartlegger forhold knyttet til bolig, sysselsetting, økonomi, helse og rus.

Ved valg av straffereaksjon og straffeutmåling vil alder være et formildende element. For eksempel har Høyesterett uttalt i en avveining mellom valg av straffereaksjonene samfunnsstraff og ubetinget fengsel til en mindreårig, at de individualpreventive hensyn skal være mer tungtveiende enn de allmennpreventive ved valg av straffereaksjon når domfelte er under 18 år på gjerningstidspunktet, og at «det som i det lange løp alt i alt tjener barnets interesser trer i forgrunnen» (HR-2010-1849-A). Det er altså et markert skille i valg av reaksjon ved fylte 18 år (HR-2011-356-A), og mindreårige skal kun idømmes ubetinget fengsel når det er særlig påkrevd jfr. straffeloven § 33.

Også under straffegjennomføring er alder av betydning, særlig dersom straffede er mindreårig. Barn i alderen 15-18 år som idømmes fengselsstraff, har begått alvorlig eller gjentatt alvorlig kriminalitet, og soner adskilt fra voksne i ungdomsenheter. Soning i ungdomsenhetene skiller seg på mange måter fra soning i ordinære fengsel for voksne. Ungdomsenhetene har få innsatte, betydelig flere ansatte per innsatt og tettere tverrfaglig oppfølging av den enkelte, sammenlignet med ordinære fengsel. Ved ungdomsenhetene er halvparten av personalet fengselsbetjenter og halvparten har sosialfaglig utdanningsbakgrunn. I tillegg kommer importerte tjenester som skole og helsetjeneste, og barnevernsfaglig rådgiver. Kriminalomsorgen skal alltid vurdere om domfelte under 18 år oppfyller vilkår for gjennomføring av straff utenfor fengsel med elektronisk kontroll og skal alltid vurdere å innsette domfelte mindreårige i fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller i overgangsbolig. Videre er det særlig strenge krav til bruk av utelukkelse fra fellesskap og bruk av tvangsmidler mot personer under 18 år, og kriminalomsorgen skal vurdere om vilkårene for gjennomføring av straff utenfor fengsel er oppfylt når halve straffetiden i fengsel er gjennomført. I flere straffereaksjoner, for eksempel samfunnsstraff, vil også innholdet i reaksjonen variere etter alder fordi alder er avgjørende for hvilke rettigheter man har når det gjelder tilgang på tjenester (barnevern, NAV o.l.).

5.1.2 Innhold i ulike reaksjonsformer

Hvilken straffereaksjon eller kombinasjon av reaksjoner som påføres en lovbrytter vil variere med lovbruddstype og alvorlighetsgrad. Enkelte av straffereaksjonene kan ilegges av påtalemyndigheten, mens andre må idømmes av domstolene (Figur 5-2). I tillegg til reaksjonsformene som benyttes for voksne, har det blitt utviklet straffereaksjoner forbeholdt ungdom; ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. I dette delkapitlet gir vi en kortfattet oppsummering av innholdet i de reaksjonene som er aktuelle for unge lovbryttere. I tillegg til straffereaksjonene i Figur 5-2, gjøres det også rede for særlig relevante straffereaksjoner som brukes som vilkår for straffen.

²³ Se kapittel 5.1.2 for nærmere beskrivelse av straffereaksjonene.

²⁴ Friomsorgskontorene er en del av kriminalomsorgen som har ansvaret for gjennomføring av en rekke straffereaksjoner utenfor fengsel, og ansvaret for å gjennomføre personundersøkelser og eventuelt møteplikt etter prøveløslatelse.

Figur 5-2: Overordnet oversikt over strafferettslige reaksjoner

Ilagt av påtalemyndighet			Idømt av domstol					
Overføring til konfliktråd	Påtaleunntatelse	Forelegg	Bot	Fullbyringsutsettelse (betinget fengsel)	Samfunnsstraff	Ungdomsstraff	Ubetinget fengsel	Forvaring

Kilde: Meld St. 34 (2020-2021)

Forelegg og forenklet forelegg

Forelegg er et frivillig tilbud fra påtalemyndigheten om å gjøre opp utenfor rettssystemet gjennom å betale et pengebøylep til staten. Dersom siktede ikke ønsker å vedta forelegget, vil saken bli avgjort i domstolene. Størrelsen på forelegg er betinget på lovbruddet som siktede er mistenkt for, men skal også stå i forhold til siktetes økonomiske situasjon, og baseres derfor på inntekten og formuen til den siktede.

Forenklete forelegg er en form for bøteleggelse som kan skrives ut av politi- eller tolltjenestemenn på stedet ved mindre alvorlige lovbrudd. Forenklete forelegg er den vanligste straffereaksjonen i Norge, og brukes for eksempel ved mindre brudd på vegtrafikkloven (Elden & Keiserud, 2020). Ved forenklete forelegg skjer bøteleggelsen etter faste satser for den enkelte type lovbrudd.

Påtaleunntatelse og betinget påtaleunntatelse

Påtaleunntatelse innebærer at påtalemyndigheten unnlater å bringe en sak inn for retten, til tross for at straffeskyld anses som bevist. Denne beslutningen kan også gjøres betinget, ved at saken gjenopptas og føres for domstolen dersom den siktede bryter pålagte vilkår i en prøveperiode. Vilkår som typisk stilles er at siktede ikke begår nye kriminelle handlinger i en angitt periode, typisk to år. Siktede som var under 18 år på gjerningstidspunktet kan ha prøvetid på enten 6, 12, 18 eller 24 måneder, jf. straffeprosessloven § 69.

I tillegg til vilkår om å ikke begå nye straffbare handlinger i prøveperioden, kan også særvilkår stilles til den siktede. Slike særvilkår kan for eksempel være meldeplikt til politiet, totalavstand fra rusmidler, å unngå kontakt med bestemte personer, ungdomsoppfølging i konfliktråd eller mekling i konfliktråd, jf. straffeloven § 35-37.

Bot

Bøter innebærer at den dømte blir pålagt å betale et bestemt beløp til staten for et lovbrudd de har begått. Slike bøter blir gjerne gitt i kombinasjon med annen straff. Økonomisk sett er bøter det samme som forelegg, og skal derfor også stå i forhold til siktetes økonomiske situasjon. Imidlertid er forelegg pengebøylep som betales uten at straffeskyld prøves i retten, mens bøter kun kan idømmes av domstolene (Elden, 2019; SSB, 2019a).

Ungdomsoppfølging

Ungdomsoppfølging ble innført i 2014, og er type straff for unge mellom 15 og 18 år som har begått ett eller flere lovbrudd, og hvor det vurderes at tverrfaglig oppfølging vil kunne forhindre ny kriminalitet. Ungdomsoppfølging kan både idømmes av domstolen og ilegges av påtalemyndigheten, og krever samtykke fra lovbrøyer og eventuell verge.²⁵ Reaksjonsformen er et alternativ til andre straffereaksjoner, og bygger på tanken om en gjenopprettende prosess («restorative justice»), der målet er å rette opp skade som er påført fornærmede og andre gjennom kriminelle handlinger, og å styrke partenes mulighet til selv å håndtere og ta ansvar for egne handlinger og konflikter. Straffereaksjonen administreres av konfliktrådet og innebærer deltakelse på ungdomsstormøte, utarbeidelse av en individuelt tilpasset plan og oppfølging av denne planen. Den individuelle tilpassede planen kan inneholde en rekke ulike bestemmelser, for eksempel at ungdommen skal ha et dagtilbud, yte ikke-økonomisk kompensasjon til fornærmede, delta i kriminalitetsforebyggende programmer, utføre samfunnsnyttige oppgaver, avstå fra rusmidler, oppholde seg i institusjon eller gjennomgå annen behandling. Formålet med ungdomsoppfølging er å motvirke at unge lovbrøyer utvikler en kriminell løpebane. Ungdomsoppfølging kan ha opptil ett års varighet.

Oppfølging i konfliktråd

Oppfølging i konfliktråd ligner ungdomsoppfølging, og bygger på ungdomsoppfølgingens struktur og begrunnelse, men er tiltenkt lovbrøyer over 18 år og retter seg mot mindre alvorlig kriminalitet. Formålet med

²⁵ Ungdomsoppfølging kan ilegges av påtalemyndigheten gjennom direkte overføring, som vilkår for påtaleunntatelse eller som vilkår for betinget forelegg. Ungdomsoppfølging kan idømmes av domstolen som særvilkår for betinget bot eller som vilkår for betinget dom. Ungdomsoppfølging er derfor en straffereaksjon som i våre data hører inn under både «betinget påtaleunntatelse» og «betinget fengsel». Merk at hjemmel til å ilegge konfliktrådsbehandling (herunder ungdomsoppfølging) som vilkår for påtaleunntatelse oppheves 1. juli 2022.

reaksjonen er å tilrettelegge for at også de som har fylt 18 år kan få oppfølging i konfliktrådet i saker der unge lovbrøtere har behov for mer omfattende oppfølging. Oppfølging i konfliktråd kan ilegges av både påtalemyndigheten (direkte overføring eller som vilkår for påtaleunntatelse) og idømmes av domstolen (som vilkår for betinget dom). Oppfølging i konfliktråd er en foreløpig lite brukt straffereaksjon.

Ungdomsstraff

Ungdomsstraff ble innført samtidig som ungdomsoppfølging, og er en reaksjon tiltenkt unge mellom 15 og 18 år. Høyesterett og Riksadvokaten har imidlertid lagt til grunn at lovbrudd begått etter fylte 18 år som er av en mindre alvorlig karakter ikke utelukker bruk av ungdomsstraff (HR-2017-579-A; Riksadvokaten, 2017). Ungdomsstraff idømmes typisk barn som har begått gjentatt og/eller alvorlig kriminalitet, som kan gjennomføre en reaksjon i frihet forutsatt tett oppfølging, og som har et oppfølgingsbehov. Ungdomsstraff har mange likhetstrekk med ungdomsoppfølging, da reaksjonen krever samtykke og i stor grad innebærer samme type oppfølging i konfliktrådet. Ungdomsstraff kan imidlertid kun idømmes av en domstol, og er en strengere straffereaksjon enn ungdomsoppfølging da denne er sidestilt med samfunnsstraff og ubetinget fengsel. Hovedforskjellen mellom de to straffereaksjonene er primært lengden på straffen, da ungdomsoppfølging har opptil ett års varighet, mens ungdomsstraff kan ha opp til tre års varighet.²⁶

Mekling i konfliktråd

Mekling i konfliktråd er en straffereaksjon som kan settes som vilkår for påtaleunntatelse eller betinget dom.²⁷ For å motta denne straffereaksjonen må politiet vurdere saken som egnet, og både fornærmede og gjerningsperson må samtykke til reaksjonen. Reaksjonen bygger på prinsipper om gjenopprettende prosess, og innebærer at partene i en sak møtes i konfliktråd, der gjerningspersonen får mulighet til å ta ansvar for sine handlinger og fornærmede kan beskrive sine opplevelser og stille spørsmål til gjerningspersonen (Konfliktrådet, 2022a).

Fullbyrdingsutsettelse (betinget fengsel)

Fullbyrdingsutsettelse (betinget fengsel) idømmes av domstolene, og innebærer at fullbyrdingen av straffen helt eller delvis utsettes i en prøvetid. Dersom den dømte ikke begår nye lovbrudd i prøvetiden, vil den idømte straffen falle bort når prøvetiden utløper. Prøvetiden er typisk 2 år, men kan i enkelte tilfeller være opp til 5 år. I tillegg til å ikke begå nye lovbrudd, kan det stilles særvilkår til den dømte i prøvetiden. Slike særvilkår kan være pålegg om å yte erstatning og oppreisning til fornærmede, meldeplikt til politiet, eller bestemmelser om arbeid og bosted, avståelse fra rusmidler eller gjennomføring av ulike typer behandling, jf. straffeloven § 35-37.

Samfunnsstraff

Samfunnsstraff innebærer at domfelte må utføre samfunnsnyttig tjeneste, tiltak eller program i et gitt antall timer i en bestemt periode, og er et alternativ til fengselsstraff. Samfunnsstraff kan benyttes hvis domfelte ellers ikke ville ha blitt idømt en strengere straff enn fengsel i ett år, men kan også brukes for lengre fengselsdommer dersom lovbrøteren er under 18 år. Samfunnsstraff brukes særlig overfor unge lovbrøtere eller personer som er under rehabilitering for rusmisbruk, eller under andre omstendigheter der «hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet», jf. straffeloven § 48.

Ubetinget fengsel

Lovbrøtere som dømmes til ubetinget fengsel, må sone straffen i fengsel. Dersom lovbrøteren er under 18 år på gjerningstidspunktet, skal denne straffereaksjonen kun brukes når det er særlig påkrevd, jf. straffeloven § 33. Det er derfor få i aldersgruppen 15-17 år som idømmes ubetinget fengsel hvert år, og soning i ungdomsenheter tilpasset aldersgruppen 15-17 år skiller seg som nevnt i kapittel 5.1.1 på mange måter fra soning i ordinære fengsel for voksne (Norges domstoler, 2020b). Ubetinget fengselsstraff kan gjennomføres på ulike måter, og ikke alle som idømmes straffereaksjonen må sone dommen i fengsel. En stadig økende andel av ubetingede fengselsdommer er de siste årene iverksatt utenfor fengsel med elektronisk kontroll (fotlenke), og for domfelte under 18 år har kriminalomsorgen også vurderingsplikt for straffegjennomføring med elektronisk kontroll (Kriminalomsorgen, 2022).²⁸ Straffegjennomføring med elektronisk kontroll gir den domfelte mulighet til å etablere eller opprettholde sine økonomiske og sosiale forpliktelser i samfunnet under soning. Følgelig varierer innholdet i straffen i en ubetinget fengselsdom stort. Ved soning av ubetinget dom i fengsel kan kriminalomsorgen

²⁶ Ungdomsstraff hører inn under «annen type reaksjon» i våre data.

²⁷ Hjemmel til å ilegge konfliktrådsbehandling (herunder også mekling i konfliktråd) som vilkår for påtaleunntatelse oppheves 1. juli 2022.

²⁸ Straffegjennomføring med elektronisk kontroll (EK) ble innført som en prøveordning i slutten av 2008, og de første årene etter at straffegjennomføring med EK ble innført var det få som sonet en ubetinget fengselsdom kun gjennom EK; fra 2008 tom. 2011 gjaldt dette kun 314 personer (inkluderer alle aldersgrupper) (Skarðhamar, 2013).

beslutte å løslate domfelte på prøve når to tredjedeler av straffen (minst 60 dager) er sonet. En slik prøveløslatelse gis kun dersom kriminalomsorgen mener at den domfelte ikke vil begå ny kriminalitet i prøvetiden. Ofte samsvarer derfor ikke idømt lengde på fengselsstraffen og faktisk soningstid.

Forvaring

Forvaring er en type fengselsstraff hvis hovedformål er å beskytte allmennheten mot en farlig lovbrøyer. Forskjellen på ubetinget fengsel og forvaring er at forvaring ikke har en endelig sluttid, og at løslatelse baseres på en sikkerhetsvurdering. For å bli idømt forvaring må gjerningspersonen ha begått et alvorlig voldslovbrudd, seksuallovbrudd, frihetsberøvelse, ildspåsettelse eller et annet alvorlig lovbrudd som har krenket andres liv, helse eller frihet, jf. straffeloven § 40. I perioden 2004-2020 var det kun tre personer i alderen 15-17 år som ble idømt forvaring, hvorav to i 2020. I aldersgruppene 18-20 og 21-24 år var det henholdsvis 10 og 29 som ble idømt forvaring i samme periode (SSB, 2021c).

Strafferettslige særreaksjoner

Strafferettslige særreaksjoner er en samlebetegnelse på reaksjoner som kan idømmes lovbrøyttere som ikke kan illegges normal straff grunnet sin mentale tilstand på gjerningstidspunktet. Dette omfatter personer som er definert som utilregnelige grunnet sterkt avvikende sinnstilstand, sterk bevissthetsforstyrrelse eller høygradig psykisk utviklingshemming. I vurderingen av utilregnelighet legges det vekt på graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne. Personer som er definert som utilregnelige på gjerningstidspunktet kan idømmes tvunget psykisk helsevern eller tvungen omsorg, jf. straffeloven § 62. I perioden 2004-2020 var det til sammen 76 personer i aldersgruppen 15-24 som ble idømt tvunget psykisk helsevern, mens syv personer ble idømt tvungen omsorg (SSB, 2021c).

5.1.3 Veien mot de nye alternative straffereaksjonene

Straffereaksjoner endres over tid, og kan påvirkes av sosiale, økonomiske, kulturelle, historiske og politiske samfunnsforhold. Dette gjelder også straff av barn og unge, som i nyere tid har vært gjenstand for en særskilt avveining mellom behandling og straff (Lid, 2016).

I 2003 ble FNs barnekonvensjon innarbeidet i norsk lovgivning. FNs barnekonvensjon slår fast at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn, og at bruk av fengsel som straff for barn kun skal benyttes hvis dette anses som strengt nødvendig. Prinsippene i barnekonvensjonen om hensynet til barnet beste stod sentralt i regjeringens handlingsplan «Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet 2005-2008» og i St.meld. nr. 20 (2005-2006) «Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrøyttere», samt i NOU 2008:15 «Barn og straff». I disse dokumentene ble det spesielt påpekt at alder bør være et formildende element i straffeutmålingen, at man bør unngå bruk av fengsel overfor barn, og at samfunnsstraff kunne være et alternativ til fengsel. Overføring av saken til konfliktrådet og betinget påtaleunntatelse ble også vurdert som egnede straffereaksjoner. Riksadvokaten fulgte opp regjeringens handlingsplan og stortingsmeldingen i sitt årlige rundskriv om mål og prioriteringer i politiets straffesaksbehandling, og fra 2006 ble bruk av alternative reaksjoner overfor unge lovbrøyttere spesielt vektlagt.

Det ble i de påfølgende årene iverksatt en rekke pilotprosjekter for straff av barn og unge, og i 2012-2014 la Stortinget frem en rekke lovendringer for straff av mindreårige i Prop. 135 L (2010-2011), Innst. 83 L (2011-2012) og Prop. 57 L (2013-2014). De mest sentrale lovendringene, som gjaldt for aldersgruppen 15-17 år, var i) ubetinget fengsel kan kun idømmes når det er særlig påkrevd, ii) samfunnsstraff skal kunne benyttes også når lovbrøyer ellers kunne vært idømt fengsel i over ett år, iii) minstetid for betinget påtaleunntatelse ble redusert fra to år til 6, 12, 18 eller 24 måneder, iv) ungdomsstraff og ungdomsoppfølging i konfliktrådet ble innført som nye alternative straffereaksjoner, og trådte i kraft 1. juli 2014.

De nye alternative reaksjonene etablerer en sammenhengende kjede av alternative strafferettslige reaksjoner overfor unge lovbrøyttere forankret i konfliktrådet, som er individuelt tilpasset og basert på gjenopprettende prosess, illustrert i Figur 5-3 under. Den nye kjeden av reaksjoner står i motsetning til «tradisjonelle reaksjoner», som i mindre grad fokuserte på det individualpreventive og i større grad bygget på allmennpreventive hensyn.

Figur 5-3: Skisse over reaksjonssystemet for unge lovbrystere

«Tradisjonell reaksjon»	Ubetinget påtaleunntatelse	Bot	Betinget fengsel	Samfunnsstraff	Ubetinget fengsel
Gjenopprettende prosess	Påtaleunntatelse/ overføring til konfliktråd	Ungdomsoppfølging		Ungdomsstraff	Ubetinget fengsel

Kilde: Holmboe (2017)

5.2 Omfang av ulike straffereaksjoner

De siste årene har det, samtidig som antall siktelser mot barn og unge er redusert, også vært en reduksjon i antall straffereaksjoner gitt til barn og unge som på gjerningstidspunktet var mellom 15 og 24 år (som også vist i Figur 3-14). I dette delkapittelet studerer vi sammensetningen av straffereaksjoner til barn og unge i perioden 2016-2020.

I aldersgruppen 15-17 år er over halvparten av alle straffereaksjoner som er gitt i perioden 2016-2020 betingede påtaleunntatelser (Tabell 5-1). Hvilke betingelser som er lagt til grunn for denne straffereaksjonen er ikke mulig å identifisere i datamaterialet, men vanlige betingelser er for eksempel meldeplikt eller ungdomsoppfølging. Den høye andelen betingede påtaleunntatelser kan antakelig i stor grad tilskrives oppmerksomheten om bruk av mildere og alternative straffereaksjoner for personer under 18 år. I 2019 stod aldersgruppen 15-17 år for om lag halvparten av *alle* betingede påtaleunntatelser som ble gitt (Mohn, 2021). Som tidligere nevnt skal ubetinget fengsel kun idømmes personer under 18 år når det er særlig påkrevd, og i perioden var kun om lag 0,9 prosent av alle straffereaksjoner i denne gruppen ubetingede fengselsdommer, mot henholdsvis 8,4 og 12,6 prosent i aldersgruppene 18-20 og 21-24 år. I begge aldersgruppene 18-20 og 21-24 år er ubetinget fengsel den vanligste straffereaksjonen etter forelegg.

Tabell 5-1: Antall og andel straffereaksjoner gitt til aldersgruppen 15-24 år i perioden 2016-2020

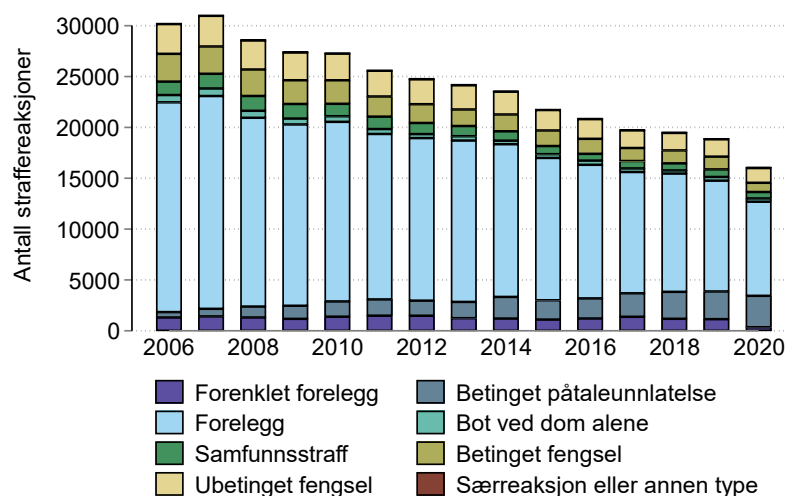
	15-17 år		18-20 år		21-24 år	
	Antall	Andel	Antall	Andel	Antall	Andel
Betinget påtaleunntatelse	8653	53,2	2584	6,9	1513	3,6
Forelegg	5356	32,9	25278	67,6	26207	63,1
Betinget fengsel	973	6,0	2366	6,3	2851	6,9
Samfunnsstraff	559	3,4	1414	3,8	1499	3,6
Særreaksjon eller annen type reaksjon	312	1,9	25	0,1	42	0,1
Forenklet forelegg	172	1,1	1852	5,0	3224	7,8
Ubetinget fengsel	145	0,9	3153	8,4	5239	12,6
Bot ved dom alene	89	0,6	732	2,0	941	2,3
Total	16259	100,0	37404	100,0	41516	100,0

Merknad: Trafikkovertrедelser straffet med forenklet forelegg er ikke inkludert i tabellen. Alder er målt ved gjerningstidspunkt. Særreaksjon eller annen type reaksjon inkluderer straffereaksjonene forvaring, tvungent psykisk helsevern, tvungen omsorg, rettighetstap, staffeutmålingsutsettelse og ungdomsstraff. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

5.2.1 Utvikling i straffereaksjoner over tid

Mellom 2006 og 2019 ble antall straffereaksjoner gitt til barn og unge i aldersgruppen 15-24 år redusert med mer enn en tredjedel (Figur 5-4). Nedgangen fortsatte i 2020, men tallene dette året er trolig også påvirket av koronapandemien og smittevernstilltak. Sammensetningen av straffereaksjoner har vært forholdsvis stabil over tid, når vi ser på barn og unge i aldersgruppen 15-24 år samlet. Nedenfor undersøker vi hvordan sammensetningen av straffereaksjoner skiller seg for barn i alderen 15-17 år, og i aldersgruppene 18-20 og 21-24 år.

Figur 5-4: Utvikling i antall straffereaksjoner gitt til aldersgruppen 15-24 år i perioden 2006-2020

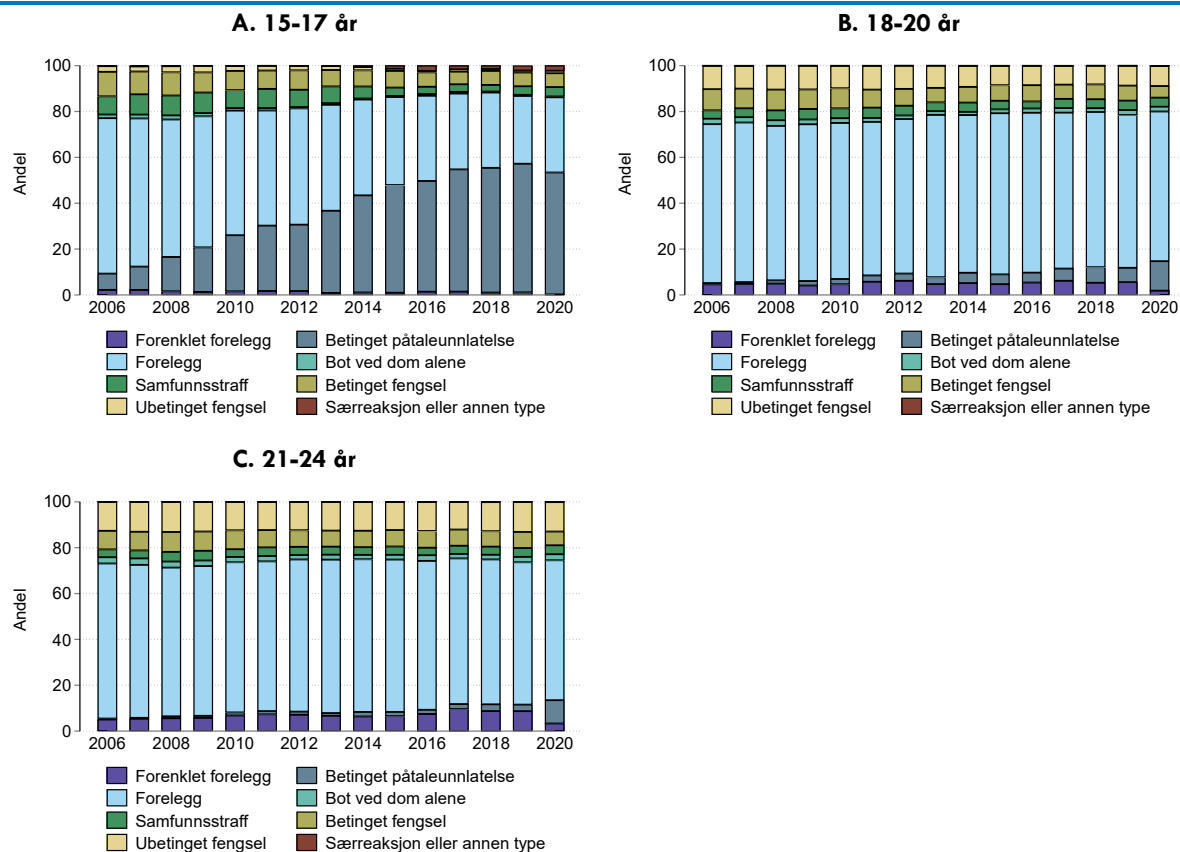

Merknad: Figuren viser utvikling i antall straffereaksjoner som er gitt til barn og unge som på gjerningstidspunktet var mellom 15 og 24 år gamle. Hver søyle viser fordelingen av ulike straffereaksjoner som er gitt i det året. Trafikkovertrедelser straffet med forenklet forelegg er ikke inkludert. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

I aldersgruppen 15-17 år har det skjedd store endringer i sammensetningen av straffereaksjoner i perioden 2006-2020 (Figur 5-5 A). I aldersgruppen er andelen reaksjoner idømt av domstolene redusert, mens andelen reaksjoner ilagt av påtalemyndigheten har økt i perioden. Forelegg har de siste årene utgjort en betydelig mindre andel av straffereaksjonene enn på tidlig 2000-tallet, trolig fordi dette anses som en lite hensiktsmessig reaksjonsform for unge lovbytere under 18 år.²⁹ Samtidig som bruken av forelegg som straffereaksjon er redusert, har bruken av betinget påtaleunntatelse økt, og dette har de siste årene vært den vanligste straffereaksjonen gitt til denne aldersgruppen. Bruken av ubetinget fengsel ser videre ut til å ha blitt redusert noe i aldersgruppen 15-17 år, samtidig som bruken av «særreaksjon eller annen type reaksjon» har økt. Økningen i bruken av «særreaksjon eller annen type reaksjon» er i all hovedsak drevet av en økning i bruken av ungdomsstraff. I aldersgruppene 18-20 og 21-24 år er det ingen store endringer i sammensetningen av straffereaksjoner i perioden, men andelen betingede påtaleunntatelser ser ut til å ha økt noe i perioden, særlig fra 2019 til 2020 (Figur 5-5 B og C).

²⁹ Se for eksempel Prop. 57 L (2013-2014).

Figur 5-5: Fordeling av straffereaksjoner i aldersgruppen 15-24 år i perioden 2006-2020

Merknad: Figuren viser prosentvis fordeling av ulike straffereaksjoner gitt i et kalenderår til barn og unge som på gjerningstidspunktet var hhv. 15-17, 18-20 og 21-24 år. Trafikkovertrедelser straffet med forenklet forelegg er ikke inkludert. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

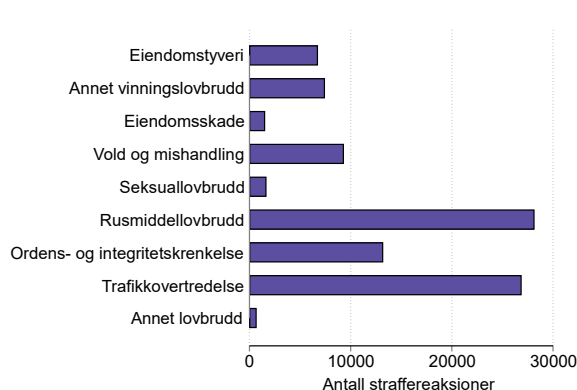
5.3 Sammenheng mellom lovbrudd og straffereaksjon

Straffereaksjon vil avhenge av slags lovbrudd som er begått, og denne differensieringen vil også finne sted innad i hver av de overordnede lovbruddsgruppene. Både trusler og drap inngår for eksempel i lovbruddsgruppen «vold og mishandling», men drap vil som regel straffes betydelig hardere enn trusler. Imidlertid vil hvilken straffereaksjon som gis typisk ha en viss sammenheng med den overordnede lovbruddsgruppen. I dette delkapitlet ser vi nærmere på sammenhengen mellom lovbrudd og straffereaksjon, og ser deretter spesielt på sammenhengen mellom ulike typer rusmiddellovbrudd og straffereaksjon.

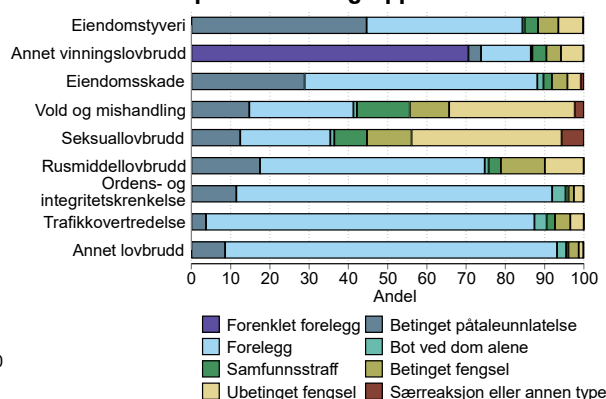
I perioden 2016-2020 er det gitt flest straffereaksjoner til aldersgruppen 15-24 år for rusmiddellovbrudd og trafikkovertrедelser (Figur 5-6 A). Dernest følger ordens- og integritetskrænkelser og vold og mishandling. Som straffereaksjon for rusmiddellovbrudd og trafikkovertrедelser gis det ofte mildere straffereaksjoner, og den vanligste straffereaksjonen er forelegg (Figur 5-6 B). Lovbruddsgruppene som i gjennomsnitt gir strengest straff er vold og mishandling og seksuallovbrudd, der over halvparten er straffereaksjoner idømt av domstolene, og en stor andel idømmes ubetinget fengsel. Som straffereaksjon for «annet vinningslovbrudd» er foreklede forelegg vanlig. Dette skyldes at smugling under tolloven inngår i lovbruddsgruppen, der mindre forseelser typisk straffes med forenklet forelegg.

Figur 5-6: Antall straffereaksjoner per lovbruddsgruppe og fordeling av type straffereaksjon per lovbruddsgruppe i aldersgruppen 15-24 år i perioden 2016-2020

A. Antall straffereaksjoner per lovbruddsgruppe

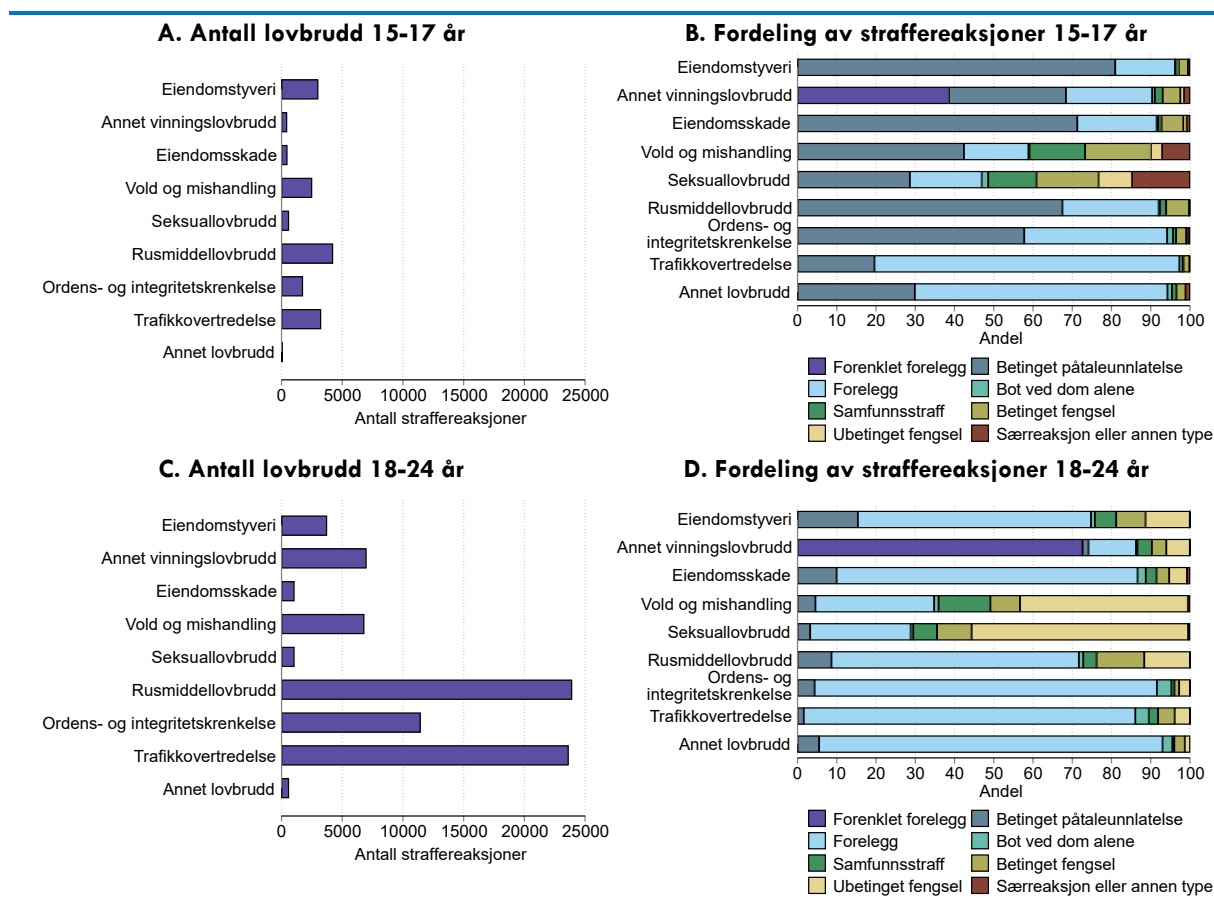
B. Fordeling av type straffereaksjon per lovbruddsgruppe

Merknad: Figuren til venstre viser antall lovbrudd som ligger til grunn for figuren til høyre. Trafikkovretredelser straffet med forenklet forelegg er ikke inkludert. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Når man dekomponerer fordelingen av type straffereaksjoner per lovbruddsgruppe inn i aldersgruppene 15-17 og 18-24 år ser man at det er store forskjeller i straff av personer under og over 18 år på de enkelte lovbruddsgruppene (Figur 5-7). I aldersgruppen 15-17 år er en stor andel av lovbruddene de siste årene straffet med betinget påtaleunntatelse. Særlig gjelder det for eiendomstyveri, eiendomsskade og andre vinningslovbrudd, samt rusmiddellovbrudd og ordens- og integritetskrenkelser. Før myndighetsalder er straffereaksjonen forelegg mest vanlig for trafikkovretredelser og andre lovbrudd. Ikke overraskende straffes vold og mishandling og seksuallovbrudd hardest, og om lag halvparten av straffereaksjonene for disse lovbruddene er idømt av en domstol. Det er også disse reaksjonene som oftest fører til en særreaksjon eller annen type reaksjon, som i all hovedsak er ungdomsstraff. I aldersgruppen 18-24 år er det tydelig at en større andel lovbrudd fører til ubetinget fengsel, særlig vold og mishandling og seksuallovbrudd, der dette utgjør om lag halvparten av alle straffereaksjoner. Samtidig straffes en betydelig andel av øvrige lovbrudd med forelegg.

Figur 5-7: Sammenheng mellom lovbruddsgruppe og straffereaksjon etter aldersgruppe i perioden 2016-2020

Merknad: Trafikkovretredelser straffet med forenklet forelegg er ikke inkludert. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

5.3.1 Utvalgte lovbruddsgrupper: rusmiddellovbrudd

Det kan være stor variasjon i hvilke straffereaksjoner som gis for ulike lovbrudd innad i hver lovbruddsgruppe. For å gi et eksempel på dette, ser vi nærmere på rusmiddellovbrudd, en lovbruddsgruppe der det finnes flere ulike typer lovbrudd og der det gis mange straffereaksjoner hvert år. Omfanget av ulike typer rusmiddellovbrudd som registreres vil i stor grad avhenge av politiets prioriteringer, og gir derfor ikke et fullstendig bilde av den faktiske forekomsten av rusmiddellovbrudd. Imidlertid er det nyttig med innsikt i hvordan ulike typer rusmiddellovbrudd straffes, og hvordan straffen ser ut til å variere for personer under og over 18 år.

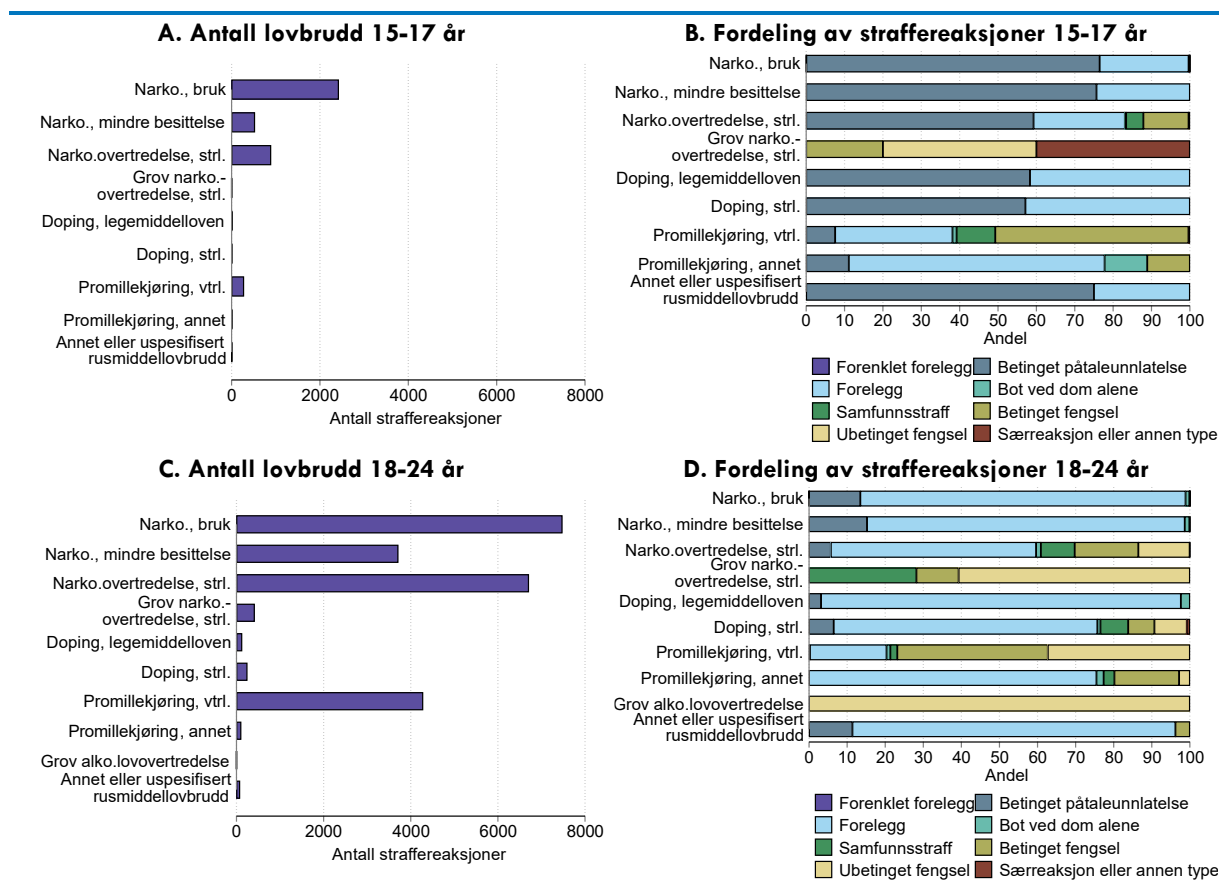
Rusmiddellovbrudd deles inn i bruk av narkotika etter legemiddeloven, besittelse av narkotika etter legemiddeloven, narkotikaovretredelser etter straffeloven, grove narkotikaovretredelser etter straffeloven, doping etter legemiddeloven, doping etter straffeloven, promillekjøring etter vegtrafikkloven, promillekjøring annet, samt «annet eller uspesifisert rusmiddellovbrudd» (SSB, 2018). Bruk og besittelse av narkotika etter legemiddeloven omfatter mindre alvorlige forhold med bruk og besittelse av små mengder cannabis og narkotiske stoffer til eget bruk. Narkotikaovretredelser etter straffeloven er mer alvorlige narkotikalovbrudd som ikke er knyttet til eget bruk, som for eksempel innførsel og salg av narkotika, der grove narkotikaovretredelser omfatter de mest alvorlige narkotikaovretredelsene etter straffeloven. På samme måte innebærer doping etter legemiddeloven mindre alvorlige lovbrudd, herunder bruk, besittelse og erverv av dopingmidler, mens doping etter straffeloven er mer alvorlige lovbrudd som innebærer blant annet innføring, oppbevaring og salg av dopingmidler. Promillekjøring etter vegtrafikkloven og «annet» innebærer kjøring i påvirket tilstand, der særlig grad av ruspåvirkning avgjør straffeutmålingen. «Annet eller uspesifisert rusmiddellovbrudd» inneholder alle andre typer rusmiddellovbrudd.

Bruk av narkotika er det vanligste rusmiddellovbruddet som aldersgruppen 15-17 straffes for (Figur 5-8 A). Bruk av narkotika straffes i de fleste tilfeller med betinget påtaleunntatelse, men også i noen grad med forelegg (Figur 5-8 B). Også besittelse er vanlig, og dette straffes tilnærmet identisk med bruk. Narkotikaovretredelse etter straffeloven består av mer alvorlige rusmiddellovbrudd, og fører i en del tilfeller også til strengere

reaksjoner, særlig betinget fengsel eller samfunnsstraff. Videre fører grove narkotikaovertridelser til strengest straff i aldersgruppen, men det er kun totalt fem slike lovbrudd som er registrert i perioden.

I likhet med 15-17-åringene, er vanlige rusmiddellovbrudd i aldersgruppen 18-24 år bruk og besittelse av narkotika, samt narkotikaovertridelser etter straffeloven (Figur 5-8 C). Denne aldersgruppen mottar oftere forelegg for disse lovbruddene enn mindreårige (Figur 5-8 D). Det overordnede bildet er imidlertid at gruppen over 18 år mottar betydelig strengere straff for de fleste rusmiddellovbruddene enn gruppen under 18 år, og at en større andel av de mer alvorlige lovbruddene straffes med særlig betinget og ubetinget fengsel, men også samfunnsstraff.

Figur 5-8: Sammenheng mellom rusmiddellovbrudd og straffereaksjon etter aldersgruppe i perioden 2016-2020

Merknad: Figurene til venstre viser antall lovbrudd som ligger til grunn for figurene til høyre. Trafikkovertridelser straffet med forenklet forelegg er ikke inkludert. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

5.4 Betydningen av andre forhold for straffereaksjon

I straffeutmålingen er det, i tillegg til lovbruddstype, en rekke omstendigheter som kan trekke i skjerpene og formildende retning, jf. straffeloven kapittel 14. Skjerpene omstendigheter er blant annet at lovbruddet er begått av flere i fellesskap, at lovbruddet er begått i offentlig tjeneste, at lovbrøtteren tidligere er ilagt en straffereaksjon for lignende handlinger eller handlinger som er av betydning for saken, eller at lovbruddet er begått i nærvær av barn under 15 år. Formildende omstendigheter er blant annet at lovbrøtteren hadde redusert virkelighetsforståelse på handlingstidspunktet, at lovbrøtteren har gitt en uforbeholden tilståelse, at det er gode utsikter til rehabilitering, eller at lovbrøtteren var under 18 år på handlingstidspunktet.

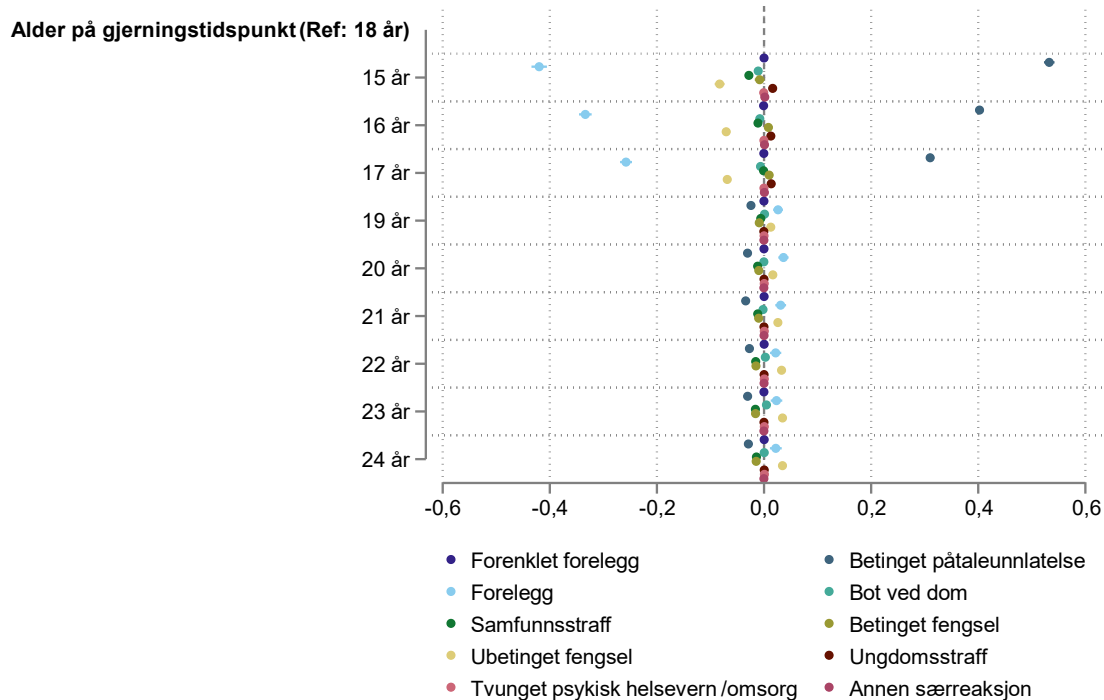
Av skjerpene og formildende omstendigheter er alder et observerbart kjennetegn i vårt datamateriale. Også hvorvidt man tidligere har fått en straffereaksjon kan til en viss grad fange opp om lovbrøtteren tidligere er ilagt en straffereaksjon for lignende handlinger eller handlinger som er av betydning for saken. Det kan videre tenkes at mulighetene for rehabilitering kan oppfattes som bedre dersom lovbrøtteren er i arbeid eller i et pågående utdanningsløp.

I dette delkapitlet undersøker vi hvordan en rekke ulike faktorer påvirker sannsynligheten for å få ulike typer straffereaksjoner, ved hjelp av regresjonsanalyser. Vi kontrollerer også for type lovbrudd, definert på det mest detaljerte nivået, i alle regresjoner. For hver type straffereaksjon har vi estimert betydningen av ulike kjennetegn ved den straffede for sannsynligheten for å få den gitte straffereaksjonstypen, sammenlignet med andre typer straffereaksjoner. Hvert punkt i Figur 5-9 og Figur 5-10 representerer et punkttestimat fra en regresjonsanalyse og angir hvor stor økning i sannsynligheten å bli ilagt straffereaksjonen, uttrykket i prosentpoeng, det gitte kjennetegnet er assosiert med. Konfidensintervaller uttrykkes ved hjelp av horisontale linjer gjennom punktene. Presisjonen (størrelsen på konfidensintervallene) til resultatene varierer på tvers av de ulike straffereaksjonene, og dette skyldes i stor grad at noen straffereaksjoner er mindre vanlige enn andre, som vist i Tabell 0-1 i vedlegg A.3. Få observasjoner gir typisk mer usikre estimat. Siden punkttestimatene knyttet til alder er mye større enn punkttestimatene knyttet til de andre kontrollvariablene, har vi valgt å dele regresjonstabellen opp i to figurer (Figur 5-9 og Figur 5-10).

Dersom det er likhet for loven, burde ingen andre faktorer enn lovbruddstype og faktorer som kan være forbundet med skjerpene eller formildende omstendigheter, være korrelert med sannsynligheten for å få enkelte straffereaksjoner. Av kjennetegn vi studerer vil alder og straffehistorikk, og trolig utdanning og arbeid, være korrelert med sannsynligheten for å få enkelte straffereaksjoner. Dersom noen av de øvrige kjennetegnene er assosiert med høyere eller lavere sannsynlighet for én eller flere straffereaksjoner kan det være flere årsaker til dette. For det første er det mulig at bakgrunnskjenetegn er assosiert med uobservert variasjon i lovbruddenes undertype og lovbruddenes alvorlighetsgrad. Hvis dette er tilfellet, er ikke det problematisk. En annen mulighet er at vurderingen av straffereaksjonens individualpreventive eller rehabiliterende effekt henger sammen med disse bakgrunnskjenetegnene. Dermed er bakgrunnskjenetegnene faktorer som påtalemyndigheten eller domstolen tar hensyn til i straffeutmålingen og som gjennom dette vil kunne skape en sammenheng mellom bakgrunnskjenetegn og straffeutmåling. En tredje mulighet er at avvik fra null i koeffisientene skyldes forskjellsbehandling i påtalemyndigheten eller rettsvesenet, det vil si at noen grupper håndteres hardere eller annerledes enn andre.

Som forventet har alder, i all hovedsak hvorvidt man er over eller under 18 år, stor betydning for hvilken straffereaksjon man ilegges (Figur 5-9). Denne sammenhengen er særlig påfallende for betinget påtaleunntatelse og forelegg. Sannsynligheten for å bli ilagt betinget påtaleunntatelse er mer enn 50 prosentpoeng høyere for en 15-åring enn en 18-åring, og om lag 30 prosentpoeng høyere for en 17-åring enn en 18-åring. Motsatt er sannsynligheten for å ilegges forelegg lavere for personer under 18 år. Det er lavest sannsynlighet for å ilegges forelegg som 15-åring (40 prosentpoeng lavere enn 18-åring), men sannsynligheten ser ut til å øke frem til fylte 18 år, og holder seg stabil i aldersgruppen 19-24 år. Alder har også betydning for sannsynligheten for å idømmes ubetinget fengsel. Ubetinget fengsel skal etter straffeloven § 33 kun idømmes personer under 18 år når det er særlig påkrevd, noe som kommer til uttrykk i lavere sannsynlighet for å idømmes ubetinget fengsel i aldersgruppen 15-17 år. En person som var 15-17 år på gjerningstidspunktet har litt under ti prosentpoeng lavere sannsynlighet for å bli idømt ubetinget fengsel enn en person som var over 18 år på gjerningstidspunktet. Mønstrene i Figur 5-9 er forenelige med prinsippet om særbehandling av personer under 18 år og utviklingen i straffeutmålingen i denne gruppen, som omtalt i kapittel 5.1.

Figur 5-9: Regresjoner over sannsynligheten for å få en gitt straffereaksjon, 2015-2019 - alderskoeffisienter

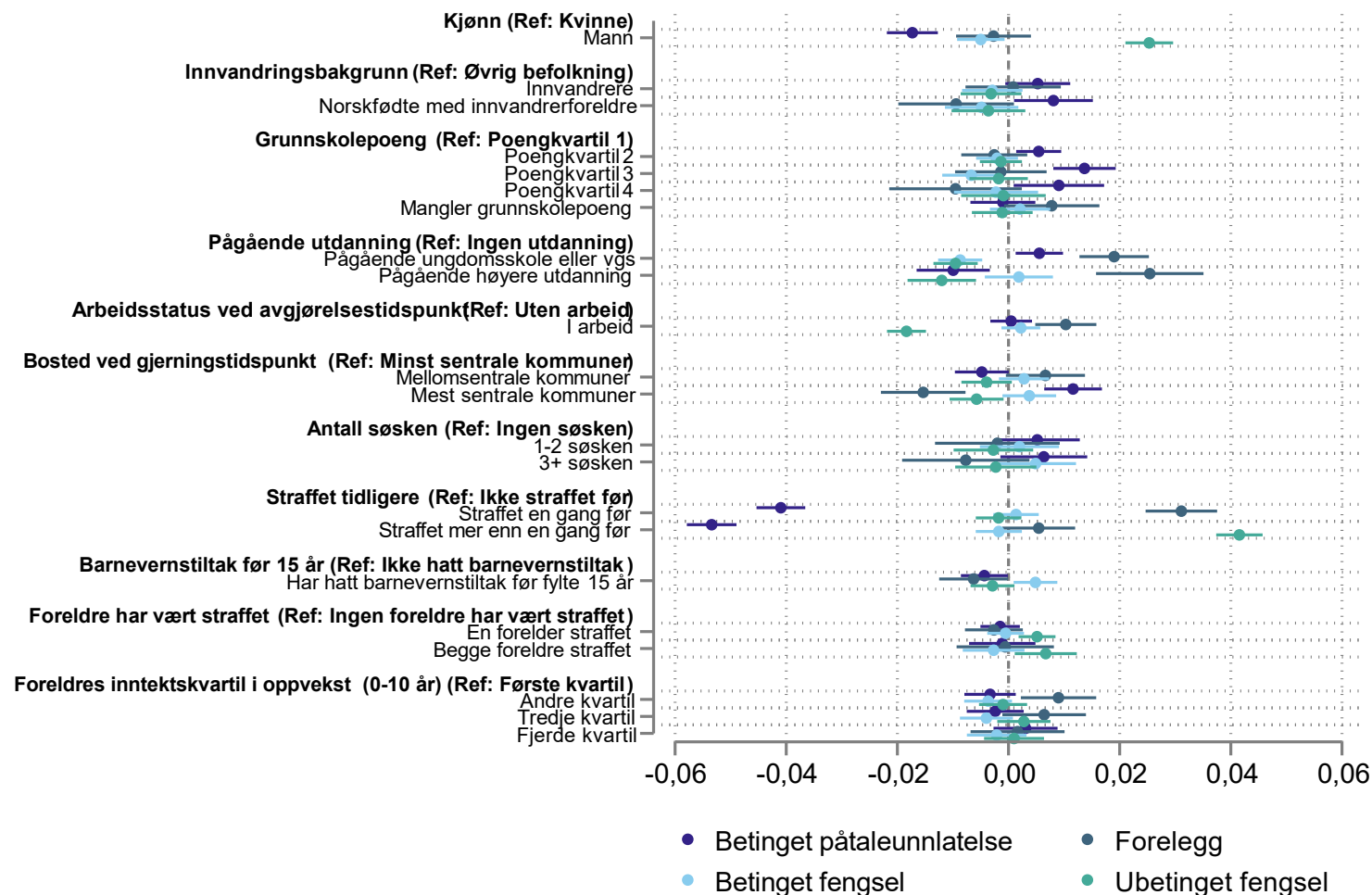
Merknad: Regresjonsanalyse av personkjennetegn og lovbruddstype på sannsynligheten for ulike straffereaksjoner. Hver regresjon er representert ved en egen farge. I regresjonene inngår også kontrollvariabler for detaljert type lovbrudd og følgende personkjennetegn: alder på gjerningstidspunkt, kjønn, innvandringsgruppe, grunnskolepoengkvartil, arbeidsstatus i avgjørelsesåret (definert som «i arbeid» ved yrkesinntekt > 1G), pågående utdanning, bosted (tredelt sentralitetsindeks), antall søsken, tidligere straffeforhold, hatt barnevernstiltak før fylte 15 år, foreldres straffeforhold mellom barnet var 0-15 år, foreldres inntektskvartil da barnet var 0-10 år gammelt. Alder refererer til alder på gjerningstidspunktet. Utvalget består av alle lovbrudd begått av personer mellom 15 og 24 år i perioden 2015-2019, med unntak av trafikkovertredelser straffet med forenklet forelegg. Trafikkovertredelser straffet med forenklete forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

I tillegg til alder, ser også andre kjennetegn ut til å være korrelert med sannsynligheten for å motta enkelte straffereaksjoner (Figur 5-10). Som forventet har straffehistorikk, samt pågående utdanning og arbeid, betydning for sannsynligheten for å ilegges enkelte straffereaksjoner. Også kjønn har betydning for sannsynligheten for å motta enkelte straffereaksjoner. Hva dette skyldes er usikkert, men det kan tenkes at kjønn har sammenheng med uobservert variasjon i lovbruddenes alvorlighetsgrad.

Sannsynligheten for å bli ilagt betinget påtaleunntatelse er negativt korrelert med å være mann, når man holder lovbruddstype og andre faktorer vi inkluderer i analysen uendret. Det er også en sterk negativ sammenheng mellom det å ha vært straffet tidligere og sannsynligheten for å bli ilagt betinget påtaleunntatelse, noe som trolig har sammenheng med at tidligere straff for lignende handlinger eller handlinger som er av betydning for saken er et skjerpene element i straffeutmålingen. Når det gjelder forelegg, øker sannsynligheten for denne straffereaksjonen hvis den straffede er registrert med pågående utdanning eller arbeid. Det er mulig at pågående utdanning og arbeid er formildende element da det kan gi bedre utsikter til rehabilitering, og man ikke ønsker å «forstyrre» livet til en som ellers er på god vei. En annen mulighet er at personer som er under utdanning eller arbeid i snitt begår mindre alvorlige lovbrudd enn andre, selv innenfor gitte typer lovbrudd, og at dette reflekteres i straffeutmålingen. Når vi undersøker strengere straffereaksjoner, er det særlig to forhold som peker seg ut: sannsynligheten for å bli idømt ubetinget fengsel er sterkt positivt korrelert med å være mann og å ha vært straffet flere ganger tidligere. Sistnevnte kan tenkes å ha sammenheng med at tidligere straff i mange tilfeller er et skjerpene element i straffeutmålingen. Sannsynligheten for å bli idømt ubetinget fengsel er videre negativt korrelert med pågående utdanning og arbeid. Regresjoner for øvrige straffereaksjoner presenteres i Figur 0-10 i vedlegg A.3, og der fremgår det at det er ikke er noen betydelige sammenhenger mellom personkjennetegn og de øvrige straffereaksjonene. Unntaket fra dette er samfunnsstraff. Det fremkommer at sannsynligheten for samfunnsstraff er negativt korrelert å mangle grunnskolepoeng. Sannsynligheten for å idømmes bot ser ut til å være positivt korrelert med å være tidligere straffet.

Generelt ser vi at forhold som er korrelert med sannsynligheten for å bli siktet for et lovbrudd (som undersøkt i kapittel 4) også til en viss grad er positivt korrelert med strengere straffereaksjoner, som ubetinget fengsel, og negativt korrelert med mildere straffereaksjoner, som betinget påtaleunndatelse, selv når vi kontrollerer for lovbruddstype. Dette indikerer at disse faktorene er assosiert med uobservert variasjon i lovbruddenes undertype og lovbruddenes alvorlighetsgrad, som derigjennom påvirker hvilken straffereaksjon som gis.

Figur 5-10: Regresjoner over sannsynligheten for å få en gitt straffereaksjon, 2015-2019 – øvrige koeffisienter for utvalgte straffereaksjoner

Merknad: Regresjonsanalyse av personkjennetegn og lovbruddstype på sannsynligheten for ulike straffereaksjoner. Hver regresjon er representert ved en egen farge. I regresjonene inngår også kontrollvariabler for detaljert type lovbrudd og alder på gjerningstidspunkt. Utvalget består av alle lovbrudd begått av personer mellom 15 og 24 år i perioden 2015-2019, med unntak av trafikkovertrедelser straffet med forenklet forelegg. Trafikkovertrедelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

6. Livssituasjonen til barn og unge etter straffereaksjon

Oppsummering

Generelt vet vi lite om konsekvenser av barne- og ungdomskriminalitet for senere livsløp. Tidligere studier peker i retning av at barne- og ungdomskriminalitet kan ha negative konsekvenser for senere livsløp, men disse funnene kan også være et resultat av seleksjon i hvem som registreres for kriminalitet. De representerer derfor ikke nødvendigvis kausale virkninger av verken kriminalitet eller straff.

Mange som straffes for lovbrudd i alderen 15-24 år opplever tilbakefall til kriminalitet, målt som ny siktelse eller straff. Blant de som var 15-17 år da de begikk det første lovbruddet de ble straffet for, ble halvparten siktet igjen innen fem år etter straffeavgjørelsen. I aldersgruppen 21-24 år, var tilsvarende andel 24 prosent. Tilbakefallet er særlig høyt blant personer som straffes for vold og mishandling eller rusmiddellovbrudd.

Barn og unge som straffes for kriminelle handlinger har, som vi har redegjort for over, oftere en vanskelig forhistorie enn de som aldri siktes. Også i årene etter straff ser vi at denne forskjellen vedvarer: de som har vært straffet fullfører sjeldnere videregående utdanning og er i mindre grad registrert med pågående utdanning. De har også lavere inntekt og høyere mottak av sosiale og helserelaterte ytelser. Inntil første halvdel av 20-årene har straffede noe høyere gjennomsnittlig inntekt enn den øvrige befolkningen, men etter dette blir straffede «forbikjørt» av sine jevnaldrende som ikke er straffet.

Vi kan i liten grad si noe om hvordan straffen i seg selv påvirker disse senere livsutfallene, utover å fastslå at straffen åpenbart ikke korrigerer og retter opp alle forhold i den straffedes liv. De som straffes har i snitt en bakgrunn som i seg selv predikerer svakere utdannings- og karriereutfall, og mønstrene vi ser er slik sett forenlig både med at straff virker svakt/moderat positivt (døråpner til hjelp eller en vekker), eller at det virker svakt/moderat negativt (sten til byrden eller økende marginalisering).

En nærmere analyse av unge som kun siktes for lovbrudd i alderen 15-17 år og unge som også blir siktet i alderen 18-24 år, viser at den førstnevnte gruppen ligger betydelig nærmere den øvrige befolkningen enn de som fortsetter med kriminalitet i etter myndighetsalder. Dette er i tråd med hva vi vil forvente, siden dette også er en mindre belastet gruppe sammenlignet med barn som også siktes etter fylte 18 år (som vist ovenfor).

I perioden 2004-2014 har det skjedd en positiv utvikling i livsløpsutfall etter straff for barn og unge som straffes. Stadig færre av de som fikk sin første straffereaksjon for et lovbrudd begått i alderen 15-20 år opplevde tilbakefall til kriminalitet. En økende andel har fullført videregående skole fem år etter straffereaksjon. Andelen straffede som mottar sosiale og helserelaterte ytelser fem år etter straffereaksjon er også redusert, særlig andelen som mottar uføretrygd. Dette kan være en utvikling denne gruppen ville hatt selv om de ikke var blitt tatt for lovbrudd (grunnet f.eks. bedre samfunnsforhold og ungdomskultur), en endring i hvem vi sikter og straffer (f.eks. større andel siktede fra grupper med bedre forventede livsutsikter), eller en bedret rehabilitering av unge lovbrøyttere (f.eks. skift mot betinget påtaleunntatelse, ungdomsstraff og ungdomsoppfølging). Ufra våre analyser ser vi ingen tegn til større endringer i sammensetningen av hvem som straffes.

De individualpreventive effektene av straff er særlig viktig når lovbrøytter er ung, siden straffen da vil kunne avverge eller dempe en videre kriminell karriere. Det er derfor en betydelig interesse for å forstå hvordan straff fungerer, og hvilke effekter ulike straffereaksjoner har på senere livsførsel. Dersom ulike straffereaksjoner har ulike konsekvenser for barn og unge senere i livet, er informasjon om dette viktig for å avhjelpe arbeidet med forebygging og rehabilitering av barn og unge som begår kriminelle handlinger.

Straffereaksjoner deles ikke ut tilfeldig, og dette gjør det forskningsmetodisk utfordrende å isolere effekten av ulike straffereaksjoner. Unge lovbrøyttere har, som vist i rapporten, systematisk ulik oppvekst og forhistorie enn de som ikke siktes, med ytterligere forskjeller mellom de som siktes tidlig og sent i ungdomsperioden, de som siktes en og de som siktes mer enn en gang, og mellom de som mottar ulike typer straffereaksjoner. Det er all grunn til å anta at slike forskjeller også går utover de vi kan måle i registerdata. Selv etter å justere for synlige forskjeller ville vi derfor forvente ulike livsutfall for de som mottar ulike straffereaksjoner selv om disse virket helt likt på de som sone.

Teknisk omtales dette som seleksjonsproblemer, og konsekvensen er at analysene vi har gjennomgått så langt ikke kan avdekke kausale effekter av straff. Vi kan vise at lovbrøyttere som idømmes ulike straffereaksjoner har ulike livsutfall, men vet ikke om dette skyldes at straffereaksjonene virker ulikt eller at straffereaksjonene gis til lovbrøyttere som er ulike langs uobserverte dimensjoner.

Grunnet metodiske begrensninger har vi i denne studien kun hatt anledning til å studere kausale effekter av ubetinget fengsel. Vi utnytter at noen dommere oftere idømmer fengselsstraff enn andre, noe som gjør det mulig å undersøke om lovbrøyttere som tilfeldig havnet hos en streng dommer (og som derfor oftere ble fengslet) fikk andre utfall i snitt enn de som rent tilfeldig havnet hos en mild dommer (og som derfor sjeldnere ble fengslet). Denne metoden skal fange opp også uobserverte faktorer og kjennetegn ved straffede (Bhuller, et al., 2020). For øvrige reaksjonsformer har vi gjennomført deskriptive analyser som sammenligner livsløpsutfall til unge straffede som mottar ulike straffereaksjoner, men disse vil ikke kunne si noe om den kausale effekten av straffereaksjonene.

I analyser som kun justerer for observerbare individkjennetegn og lovbruddstype ser vi en negativ, om enn ganske svak, korrelasjon mellom livssituasjon etter straff og strengheten på den idømte straffereaksjonen. Personer som er ilagt eller idømt mildere straffereaksjoner (som forenklet forelegg, betinget påtaleunntatelse eller forelegg) står som regel i en noe bedre livssituasjon i årene etter straff enn personer som er idømt strengere straffereaksjoner (som samfunnsstraff, ungdomsstraff eller ubetinget fengsel). Tre år etter straff er det en høyere andel av de som ilegges eller idømmes mindre strenge reaksjoner som deltar i utdanning, de har oftere fullført videregående skole, og har lavere sannsynlighet for å motta sosiale og helse relaterte ytelser. De som ilegges eller idømmes mindre strenge reaksjoner har også lavere tilbakefall til kriminalitet. Dette viser ikke at strengere straffer har negative effekter på den straffede, da det også vil avspeile uobserverte forskjeller mellom de som idømmes strenge og milde straffereaksjoner.

I siste del av kapittelet estimerer vi kausale effekter av ubetinget fengsel på straffedømte med metoden beskrevet over. Denne metoden sammenligner gjennomsnittsutfall for de som tildeles dommere med høy og lav sannsynlighet for å idømmes fengsel, og avdekker derfor kausaleffekten av fengsel på «tvilstilfeller» - den gruppen som kun idømmes fengsel hvis de får en streng dommer. I slike tilfeller år finner vi at det å idømmes ubetinget fengsel reduserer sannsynligheten for en ny siktelse med 30 prosentpoeng over en femårsperiode etter avgjørelsesåret, men anslaget er beheftet med høy statistisk usikkerhet; 95 prosent konfidensintervall spenner fra 65 prosentpoeng nedgang til fem prosentpoeng økning. Reduksjonen er likevel betydelig ettersom nesten tre av fire 18-24 åringer som idømmes ubetinget fengsel siktes igjen i løpet av fem år. Dette er altså motsatt resultat av hva vi fant i den deskriptive analysen. Vi finner ingen statistisk signifikante forskjeller mellom de som idømmes fengselsstraff og andre straffereaksjoner i yrkesdeltakelse, deltakelse i utdanning og trygdemottak, til tross for at de deskriptive analysene viste en negativ sammenheng mellom fengsel og senere utfall. Med andre ord kan vi ikke fastslå at fengselsstraff verken øker eller reduserer sannsynligheten for disse utfallene, sammenlignet med andre straffereaksjoner.

Resultatene fra den kausale analysen går altså delvis i motsatt retning, sammenlignet med hva vi fant i den deskriptive analysen. Dette indikerer at uobserverte kjennetegn ved de som idømmes ubetinget fengsel er sterkt korrelert med økt sannsynligheten for tilbakefall. En viktig implikasjon av dette er at deskriptive sammenligninger av utfall for personer som er idømt ulike straffereaksjoner ikke gir informasjon om effekter av straffereaksjoner.

Det er viktig å merke seg at en begrensning ved denne metoden er at de kausale effektene *ikke* gjelder alle 18-24 åringer som blir idømt ubetinget fengsel, men bare de som kunne fått en mildere straffereaksjon med en annen dommer. Disse utgjør trolig bare en mindre andel av alle som idømmes ubetinget fengsel.

Vi vet lite om konsekvenser av barne- og ungdomskriminalitet i Norge for senere livsløp, da det foreligger lite forskning på området; ei heller om effekter av ulike typer straffereaksjoner for barn og unge. Internasjonal litteratur synes å peke i retning av at barne- og ungdomskriminalitet kan ha enkelte negative konsekvenser for voksenlivet, men at konsekvensene er størst dersom den kriminelle adferden også fortsetter etter fylte 20 år. Et eksempel er en studie av Nilsson og Estrada (2009), som undersøkte konsekvenser av barne- og ungdomskriminalitet for senere livsløp, med utgangspunkt i en kohort født i Stockholm i 1953. Forfatterne fant at de aller fleste som har begått kriminelle handlinger som unge får et godt liv i etterkant, og har både arbeid og familie, og at personer som *kun* begår lovbrudd i tenårene kommer bedre ut enn personer som også begår lovbrudd etter fylte 20 år. Oppsummert tydet resultatene fra studien på at de som kun begikk kriminelle handlinger i tenårene hadde livsløp som lignet øvrige i sin kohort, men med noe svakere arbeidsmarkedstilknytning. Personer som begikk kriminelle handlinger både i tenårene og etter fylte 20 år skilte seg imidlertid ut. Denne gruppen hadde betydelig svakere arbeidsmarkedstilknytningen i voksenlivet enn den øvrige kohorten, flere mottok sosialytelser og flere var enslige og barnløse.

Også en annen svensk studie, som studerer unge gjengangere³⁰ i kohorter født i 1975, 1980 og 1985, finner at denne gruppen har større risiko for å stå utenfor arbeidsmarkedet senere i livet, at de har dårligere helse og at det på lengre sikt er økt dødelighet i gruppen (Bäckman, et al., 2013). Forfatterne finner videre at andelen som blir stående utenfor arbeidsmarkedet, uhelse og dødelighet er økende på tvers av kohortene. Dette kan tyde på at unge som begår kriminelle handlinger er en gruppe som i økende grad kjennetegnes av marginalisering og sårbarhet. De to overnevnte studiene er imidlertid deskriptive, og funnene kan være et resultat av seleksjon i hvem som registreres for kriminelle handlinger, og representerer ikke nødvendigvis kausale virkninger av kriminalitet eller straff. Studiene sier heller ingenting om effekten av ulike straffereaksjoner på senere livsløpsutfall.

Både straffeutmåling, straffeprosess og hjelp til tilbakeføring varierer over tid og på tvers av land, noe som kan gjøre det problematisk å overføre disse resultatene til norske forhold i dag. Det er for eksempel mulig at det kan være vanskeligere å skape seg et godt liv i etterkant av en straffereaksjon i Norge i dag enn det var i Sverige noen tiår tilbake. Det er også mulig at ulike straffereaksjoner påvirker ulike grupper med mennesker forskjellig. For eksempel kan straffereaksjoner ha andre effekter for barn og unge enn for voksne, og effekter kan variere på tvers av landegrensene (for eksempel på grunn av ulik innretning av straff). Det finnes noe internasjonal forskning om temaet, men denne kan ikke med enkelhet overføres til norske forhold og norsk straffegjennomføring. For eksempel indikerer resultater fra Aizer og Doyle (2015) at fengselsstraff øker sannsynligheten for tilbakefall til kriminalitet blant ungdom i USA, mens resultater fra Bhuller et al. (2020) tilsier det motsatte for voksne i Norge. Videre vil studier variere i lengde på oppfølging, kulturell kontekst for studien og muligheter for å kontrollere for ulike personlige egenskaper ved lovbrøtterne, hvilket også innvirker på generaliserbarheten ved enkeltstudier.

Formålet med dette kapittelet er å studere livssituasjonen til barn og unge etter straffereaksjon. Vi studerer utfall knyttet til både tilbakefall til kriminalitet, deltakelse i utdanning og arbeid, mottak av trygdeytelser, samt kontakt med barnevern. Vi følger de unge inntil fem år etter straffeutmåling. I kapittelet tar vi ikke direkte høyde for lengden på straffen, selv om dette naturlig nok vil være av betydning for noen av utfallsvariablene og straffereaksjonene. For eksempel vil en person som soner en straff i fengsel i større grad være forhindret i å begå nye lovbrudd, men også i å arbeide («incapacitation effect»). Imidlertid er over halvparten av alle ubetingede fengselsstraffer som idømmes personer i aldersgruppen 15-24 år kortere enn 60 dager. Over 90 prosent er kortere enn ett år (Figur 0-11 i vedlegg A.4). I tillegg vil mange som idømmes ubetinget fengselsstraff kunne prøveløslates, typisk når vedkommende har gjennomført to tredjedeler av straffen og minst 60 dager, jf. straffegjennomføringsloven § 42. I økende grad er også straffegjennomføring med elektronisk kontroll tatt i bruk i Norge, noe som kan gjøre det lettere å begå nye lovbrudd, men som i større grad muliggjør deltakelse i arbeid og utdanning under soning (Kriminalomsorgen, 2022). Målgruppen for straffegjennomføring med elektronisk kontroll var i perioden vi studerer domfelte idømt inntil fire måneder ubetinget fengsel eller som har inntil fire måneder gjenstående soningstid.³¹ Straffegjennomføring med elektronisk kontroll var de første årene etter innføring i 2008 kun et prøveprosjekt, og frem til 2014 gjennomførte flertallet av straffedømte hele eller deler av fengselsdommen i fengsel. Det overnevnte innebærer at utfall som måles ett år etter straffeutmålingen i de fleste tilfeller ikke påvirkes av pågående soning. Samtidig idømmes de fleste andre reaksjoner enn ubetinget fengsel, hvorav flere reaksjoner har vilkår om deltakelse i arbeid eller utdanning som en del av straffen.

³⁰ Gjenganger er her definert som personer som er tiltalt minst to ganger i alderen 15-19 år.

³¹ Gjennomføringstiden ble i 2020 utvidet til seks måneder jf. LOV-2019-12-20-105.

Kapittelet er tredelt. I kapittel 6.1 beskriver vi livssituasjonen til unge straffede ett, tre og fem år etter straffeutmåling, og sammenligner denne med jevnaldrende som ikke har blitt straffet. I denne delen tar vi ikke høyde for forskjeller som skyldes f.eks. kjennetegn ved de unge, lovbruddet som er begått eller tidligere kriminalitetshistorikk. Det bør bemerkes at analysen er deskriptiv, og at forskjeller mellom straffede og ikke straffede ikke kan tolkes som kausale effekter av kriminalitet og/eller straff. Forskjeller mellom gruppene kan også skyldes bakenforliggende faktorer, som oppvekstforhold. Vi undersøker også om unge som er straffet i senere år skiller seg fra straffede i tidligere år når det kommer til livssituasjon etter gjennomført straff.

I kapittel 6.2 avgrensner vi utvalget til unge som er straffet for lovbrudd begått i alderen 15-24 år. Spørsmålet som besvares er hvordan livsløpsutfall varierer mellom personer som er idømt ulike typer av straffereaksjoner. Det er imidlertid langt ifra tilfeldig hvilken straffereaksjon en person blir ilagt/idømt, og valget avhenger av flere forhold. For det første vil naturlig nok type lovbrudd og lovbruddets grovhet innvirke på straffeutmålingen. Videre vil forhold ved vedkommende, herunder personlige kjennetegn (særlig alder) og tidligere kriminalitet kunne spille inn på avgjørelsen. For det tredje vil trolig variasjoner på tvers av ulike politiadvokater, forsvarere, dommere, saksbehandlere som gjennomfører personundersøkelser og øvrige som er involvert i behandlingen av lovbruddet kunne innvirke på straffeutmålingen.

Noen av disse forholdene vil også være korrelert med den straffedes utfall etter gjennomført straff. Et slikt eksempel kan være om personer som begår flere og/eller grovere lovbrudd og dermed blir hardere straffet i større grad har konsentrasjonsvansker, som også gjør det vanskeligere å følge med på skolen, sammenlignet med andre straffede. En sammenligning av personer som har blitt idømt ulike straffereaksjoner vil i så fall kunne gi et bilde av at det er en sterk sammenheng mellom tyngre kriminalitet og lavere deltakelse i utdanning, selv om årsaken egentlig er konsentrasjonsvansker, og ikke skyldes kriminaliteten per se. Dette omtales i forskningslitteraturen som *seleksjon*, og det innebærer at en sammenligning av personer som har blitt idømt ulike straffereaksjoner ikke vil kunne brukes til å si noe om kausale effekter av ulike straffereaksjoner på senere utfall. I kapittel 6.2 vil vi likevel synliggjøre forskjeller i utfall mellom personer som har blitt idømt ulike straffereaksjoner. For å redusere omfanget av seleksjon, kontrollerer vi for observerbare forhold ved den dømte og ved lovbruddet som kan påvirke både straffeutmåling og livssituasjon etter gjennomført straffereaksjon, men poengterer at resultatene likevel ikke bør tolkes som årsakssammenhenger.

For å kunne se nærmere på årsakssammenhengen mellom straffereaksjon og senere utfall, er vi avhengig av noe som skaper tilfeldig variasjon i hvilken straffereaksjon en tiltalt blir idømt. En slik metode som tidligere er benyttet av Bhuller et al. (2020), bygger på observasjonen at dommere varierer i sin tilbøyelighet til å idømme ubetinget fengsel, og at det i visse typer av straffesaker er tilfeldig tildeling av dommere til straffesaker. Formålet med en slik fremgangsmåte er at vi fjerner betydningen av alle andre forhold som innvirker på straffeutmålingen, men som også kan innvirke på senere utfall. I praksis betyr dette at sannsynligheten for at en enkelt tiltalt blir idømt ubetinget fengsel avhenger av et tilfeldig element, nemlig hvilken dommer vedkommende sin straffesak blir tildelt. I kapittel 6.3 bruker vi denne metoden til å undersøke virkninger av å bli idømt ubetinget fengsel, sammenlignet med andre typer av straffereaksjoner. Vi diskuterer også begrensningene ved metoden, og drøfter betydningen av resultatene for tolkningen av øvrige resultater i dette kapittelet.

6.1 Unges livssituasjon etter straffereaksjon

I dette delkapittelet studerer vi unge straffedes livssituasjon inntil fem år etter straffeutmåling sammenlignet med deres jevnaldredes livssituasjon. I denne analysen tar vi ikke høyde for forskjeller i forhold ved den straffede eller ved straffesaken. Da vi tar utgangspunkt i tidspunkt for straffeutmåling, og ikke tidspunkt for ferdig gjennomført straff, vil det være tilfeller der livsløpsutfall måles før straffereaksjon er ferdig gjennomført. Formålet er å gi et overordnet bilde av hvordan unge straffede klarer seg i samfunnet sammenlignet med personer som ikke er straffet (kapittel 6.1.1 og 6.1.2), samt å undersøke om det over tid har vært betydelige endringer i livssituasjonen til unge straffede etter gjennomført straff (kapittel 6.1.3).

6.1.1 Livssituasjon til unge straffede og deres jevnaldrende

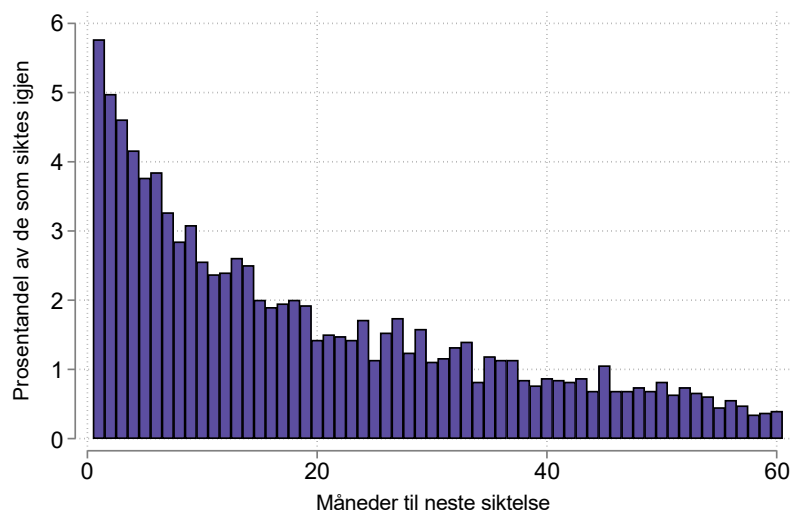
Tilbakefall til kriminalitet

Hvorvidt lovbrøtere opplever tilbakefall til ny kriminalitet, kan fortelle oss noe om hvor godt strafferettssystemet fungerer. I det norske straffesystemet er et sentralt formål at straffen skal gjennomføres på en måte som motvirker nye straffbare handlinger, jf. straffegjennomføringsloven § 2, og god rehabilitering og tilbakeføring anses som viktig samfunnsbeskyttelse (Meld. St. 39 (2020-2021)). I dette avsnittet studerer vi tilbakefall til kriminalitet blant unge som har blitt straffet for en handling som er begått ved 15-24 års alder i 2014. Analysen omfatter alle typer av lovbrudd og alle straffereaksjoner, men unntak av forenklete forelegg gitt for

trafikkovertrедelser. Tilbakefall kan defineres og måles på flere ulike måter. Tilbakefall til kriminalitet er her definert som at en tidligere straffet person blir siktet for et nytt lovbrudd innen fem år fra tidspunkt for første straffeutmåling.

For de som blir straffet for et nytt lovbrudd, går det relativt kort tid til neste siktelse; over halvparten faller tilbake til kriminalitet innen 16 måneder etter de ble tildelt første straffereaksjon (Figur 6-1).

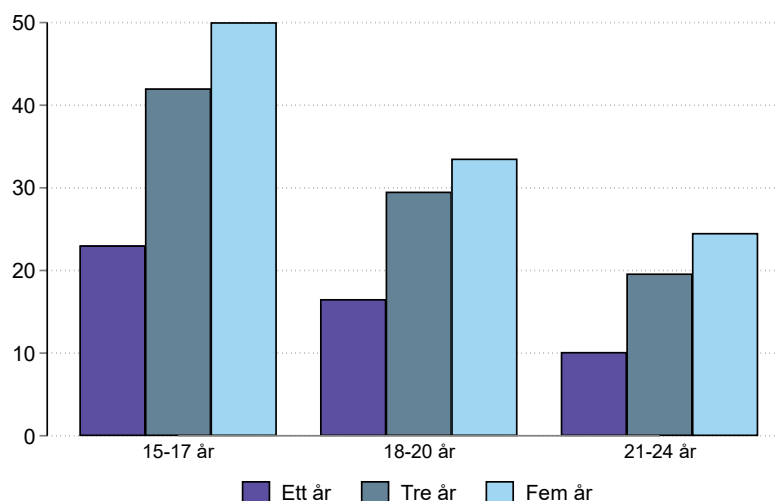
Figur 6-1: Fordeling av antall måneder fra første straffereaksjon til neste siktelse blant de som ble straffet første gang i 2014 for lovbrudd de begikk i alderen 15-24 år. Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24, og som ble siktet for et nytt lovbrudd innen fem år fra avgjørelsestidspunktet. Figuren viser fordelingen av antall måneder fra avgjørelsestidspunktet for den første straffen til neste siktelse. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Figur 6-2 viser andelen av de som ble straffet i 2014 som opplevde tilbakefall til kriminalitet i form av en ny siktelse innen et, tre og fem år fra avgjørelsestidspunktet, fordelt på alder på gjerningstidspunktet for lovbruddet de først ble straffet for. Sannsynligheten for tilbakefall er høyest i den yngste aldersgruppen. Blant de som mottok sin første straff for et lovbrudd de begikk i alderen 15-17 år, opplevde 23 prosent tilbakefall innen et år, og hele 50 prosent innen fem år. I aldergruppene 18-20 og 21-24 er tilsvarende tall 15 (10) prosent etter et år og 34 (24) prosent etter fem år.

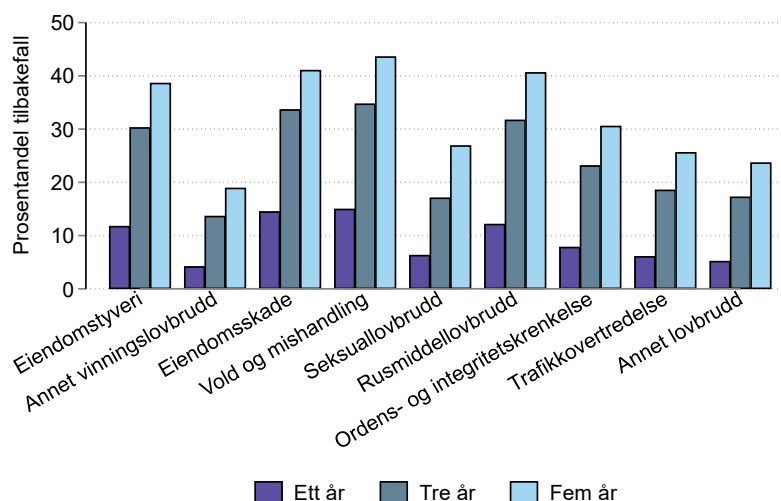
Figur 6-2: Andel av de som ble straffet første gang i 2014 som opplevde tilbakefall til kriminalitet inntil fem år etter straffereaksjon, fordelt på alder ved gjerningstidspunktet Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24. Figuren viser andel som ble siktet igjen innen et, tre og fem år etter avgjørelsestidspunktet for straffereaksjon. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Hvorvidt barn og unge opplever tilbakefall til kriminalitet ser ut til å variere noe på tvers av lovbruddsgruppe (Figur 6-3). Særlig høyt er tilbakefallet blant de som er straffet for vold og mishandling og rusmiddellovbrudd, der over 40 prosent opplever tilbakefall i løpet av en femårsperiode; fulgt av eiendomsskade og eiendomstyveri der tilbakefallet ligger rett under 40 prosent. Lavest er tilbakefallet for andre vinningslovbrudd, seksuallovbrudd og trafikkovertrедelser, men også i disse lovbruddsgruppene blir over 20 prosent siktet for et nytt lovbrudd i løpet av en femårsperiode.

Figur 6-3: Andel av de som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 som opplevde tilbakefall til kriminalitet inntil fem år etter straffereaksjon, fordelt på lovbruddsgruppe. Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24. Figuren viser andel som ble siktet igjen innen et, tre og fem år etter avgjørelsestidspunktet for straffereaksjon, fordelt på lovbruddsgruppe. Lovbruddsgruppe er her definert med utgangspunkt i den første straffereaksjonen. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

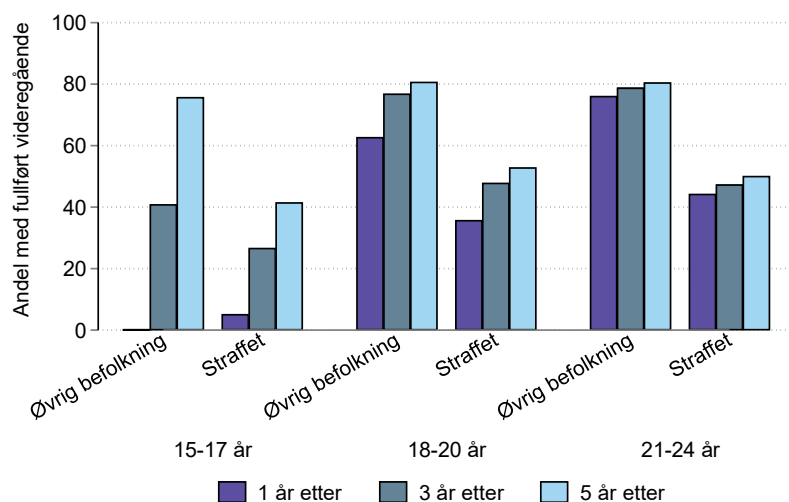
Deltakelse i utdanning

I kapittel 4 viste vi at barn og unge som begår lovbrudd har svakere skolepresentasjoner enn sine jevnaldrende, både målt ved grunnskolepoeng og ved deltakelse i videregående utdanning. Samtidig vet vi fra forskning at

deltakelse i utdanning er viktig for fremtidige utsikter på arbeidsmarkedet (NOU 2018:2). Det å få unge lovbrutere til å fullføre utdanning er derfor viktig for å bedre deres forutsetninger til å få og beholde arbeid, og dermed å styre dem vekk fra en kriminell karriere.

Figur 6-4 viser andel av unge straffede som har fullført videregående utdanning ett, tre og fem år etter straffeutmåling, og tilsvarende andel for deres jevnaldrende i 2018. Særlig i de eldre aldergruppene vil mange ha fullført videregående utdanning før de ble ilagt/idømt en straff, men figuren gir likevel informasjon om de unges livssituasjon etter straff. Andelen som har fullført videregående utdanning varierer naturlig nok i stor grad med alder, men det er også tydelig at andelen som har fullført videregående er betydelig lavere blant de straffede enn blant deres jevnaldrende.³² Av de straffede i alderen 18-24 år er andelen som har fullført videregående fem år etter straffeutmåling rundt 50 prosent, mens andelen er 80 prosent i den øvrige befolkningen.

Figur 6-4: Andel av de som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 og deres jevnaldrende som har fullført videregående utdanning inntil fem år etter straffereaksjon. Oppgitt i prosent.

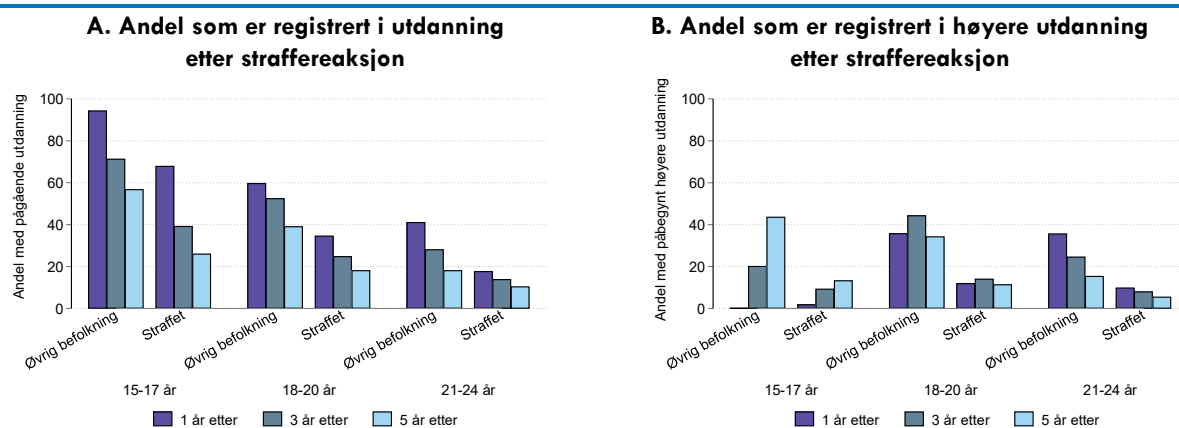

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24 («Straffet») og deres jevnaldrende som ikke var straffet i samme alder («Øvrig befolkning»). Figuren viser andel straffede som hadde fullført videregående utdanning innen et, tre og fem år etter avgjørelses tidspunktet for straffereaksjon og tilsvarende andel blant deres jevnaldrende som ikke var straffet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

I Figur 6-5 benytter vi opplysninger om pågående utdanning og sammenligner deltakelse i utdanning blant straffede og deres jevnaldrende som ikke er straffet ett, tre og fem år etter straffeutmåling. Vi undersøker både deltakelse i utdanning uavhengig av utdanningsnivå (til venstre) og deltakelse i høyere utdanning (til høyre). Andelen som deltar i utdanning synker med alder, både blant straffede og i den øvrige befolkningen. Deltakelse i utdanning er imidlertid mindre utbredt blant straffede. I den yngste gruppen øker dessuten forskjellen mellom de straffede og de som ikke er straffet mer over tid enn i de eldre aldersgruppene. Dette kan tolkes som at den yngste gruppen av straffede er ekstra utsatte for frafall fra utdanning.

³² Andelen i aldersgruppen 15-17 år som har fullført videregående innen et år etter straff er høyere blant de som er straffet enn i den øvrige befolkningen i den aldersgruppen. Dette kan forklares av at gjennomsnittsalderen i gruppen av straffede er høyere enn den i den øvrige befolkningen.

Figur 6-5: Deltakelse i utdanning blant de som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 og deres jevnaldrende ett, tre og fem år etter straffereaksjon. Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24 («Straffet») og deres jevnaldrende som ikke var straffet i samme alder («Øvrig befolkning»). Figuren viser andel straffede som var registrert i utdanning, uavhengig av nivå (til venstre) og registrert i høyere utdanning (til høyre) et, tre og fem år etter avgjørelsestidspunktet for straffereaksjon og tilsvarende andel blant deres jevnaldrende som ikke var straffet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Deltakelse i arbeid og yrkesinntekt

Gitt at de unge straffede ikke deltar i utdanning i samme omfang som sine jevnaldrende, er det nærliggende å tro at de i større grad enn sine jevnaldrende deltar i arbeidslivet.

I Figur 6-6 bruker vi opplysninger om yrkesinntekt for å si noe om de unges deltakelse i arbeidslivet etter straff. Vi undersøker andel straffede som har positiv yrkesinntekt et, tre og fem år etter avgjørelse i Panel A. I Panel B og C bruker vi folketrygdens grunnbeløp for å undersøke andel straffede som faller inn under ulike inntektskategorier.³³ Hvis en person i løpet av et kalenderår har en yrkesinntekt som overstiger to ganger grunnbeløpet i folketrygden, antar vi at vedkommende jobber i en vesentlig deltidsstilling. En person med en årlig yrkesinntekt som overstiger fire ganger grunnbeløpet, regnes som en fulltidsansatt.

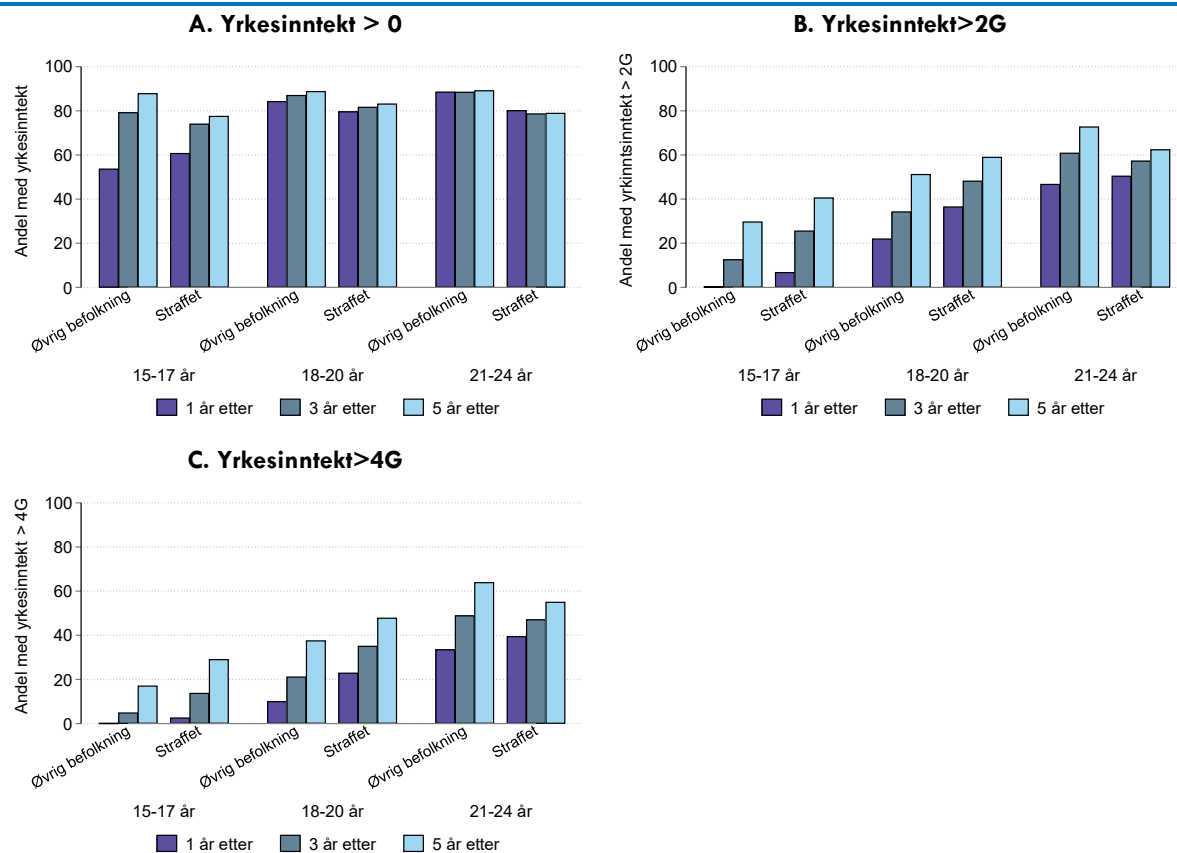
Det er ikke store forskjeller mellom straffede og deres jevnaldrende når vi undersøker andel med positiv yrkesinntekt, men det er en tendens til at andelen er noe lavere blant straffede, sammenlignet med deres jevnaldrende (Figur 6-6 A).

Blant de som er straffet første gang i alderen 15-17 og 18-20, er andelen med yrkesinntekt over 2 og 4 G høyere enn blant dere jevnaldrende i hele femårsperioden etter straff (Figur 6-6 B og C). Dette bør ses i sammenheng med at de straffede i mindre grad enn sine jevnaldrende deltar utdanning. Da vil det være naturlig om også flere av de straffede har inntektsgivende arbeid av en viss størrelse.

Når vi ser på de som straffes første gang etter fylte 21, ser vi et annet mønster. Ett år etter straff er andelen med inntekt over 2 og 4 G høyere enn blant deres jevnaldrende, men fem år etter straff er det flere av de som ikke er straffet som har lønnet arbeid av betydelig omfang. Men andre ord, ser vi at de straffede i denne aldersgruppen blir «forbikjørt» av sine ikke-straffede jevnaldrende i årene etter straffereaksjon. Dette har trolig sammenheng med at mange i denne alderen fullfører sine studier.

³³ Folketrygdens grunnbeløp brukes til å beregne mange av NAVs utbetalinger. Grunnbeløp var per 1. mai 2021 106 399 kroner (NAV, 2021).

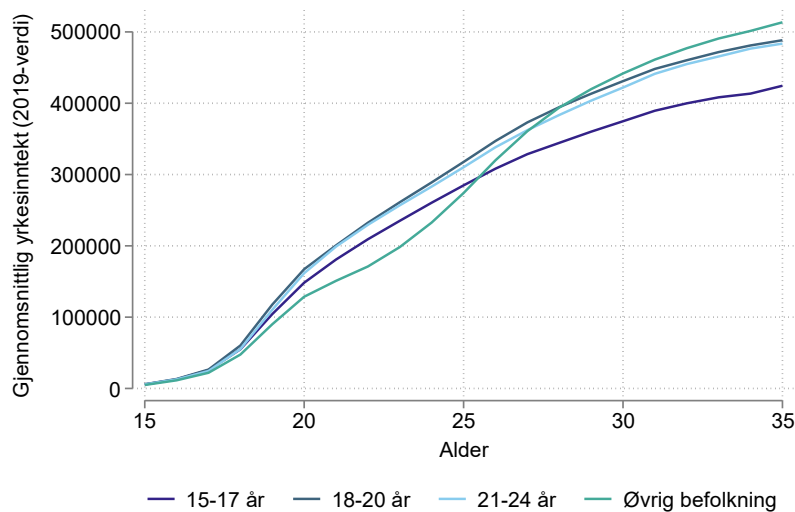
Figur 6-6: Andel av de som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 og deres jevnaldrende som har yrkesinntekt over ulike terskelverdier inntil fem år etter straffereaksjon. Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24 («Straffet») og deres jevnaldrende som ikke var straffet i samme alder («Øvrig befolkning»). Figuren viser andel straffede som hadde A) positiv yrkesinntekt, B) yrkesinntekt over 2 G og C) yrkesinntekt over 4 G et, tre og fem år etter avgjørelsestidspunktet for straffereaksjon og tilsvarende andel blant deres jevnaldrende som ikke var straffet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Inntrykket av at de straffede blir «forbikjørt» av sine jevnaldrende, blir enda mer tydelig i Figur 6-7. Her sammenligner vi utvikling i gjennomsnittlig årlig yrkesinntekt blant de som ble straffet for lovbrudd begått i alderen 15-24 år med deres jevnaldrende. Gjennomsnittlig yrkesinntekt til den øvrige befolkningen passerer straffede i andre halvdel av 20-årene, og forskjellen ser ut til å øke med alderen. Forskjellen er særlig stor til straffede med første registrerte forhold i alderen 15-17.

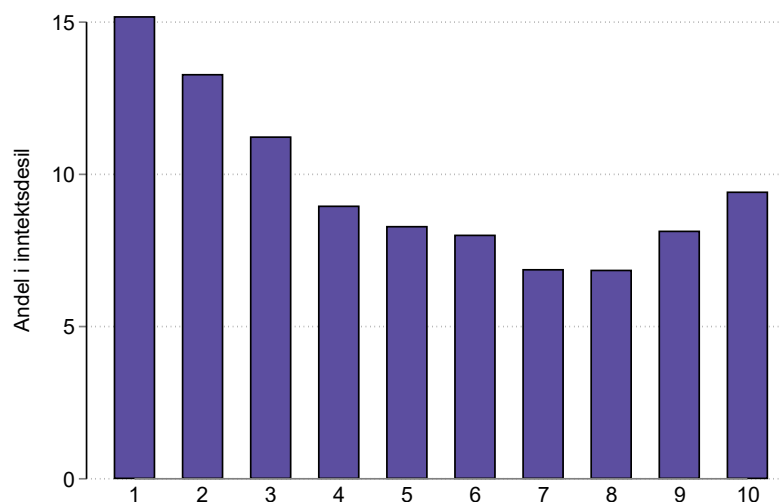
Figur 6-7: Gjennomsnittlig yrkesinntekt ved ulike aldre for førstegangsstraffede i alderen 15-24 og deres jevnaldrende

Merknad: Figuren viser gjennomsnittlig inflasjonsjustert yrkesinntekt på ulike alderstrinn for straffede og deres jevnaldrende. Den inkluderer personer som er født i årene 1980-1993, og fødselskull er inkludert frem til den alderen vi har tilgjengelige data. Personer som har blitt straffet for lovbrudd begått i alderen 15-24 år er registrert med alder på gjerningstidspunktet for det første straffede lovbruddet. «Øvrige befolkning» er resten av befolkningen i samme fødselskull. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

For å ytterligere belyse arbeidsdeltakelsen og yrkesinntekten til de straffede, undersøker vi hvor de plasserer seg i inntektsfordelingen. I Figur 6-8 deler vi inn hvert fødselskull inn i desiler etter deres yrkesinntekt i gitte år. For straffede som var 21-24 år på gjerningstidspunktet viser vi deres plassering i inntektsfordelingen fem år etter at de ble idømt/ilagt straffereaksjon. Hvis de straffede var jevnt fordelt i inntektsfordelingen ville alle søylene vært like høye. Straffede er imidlertid overrepresentert i de tre laveste inntektsdesilene (til sammen 40 prosent av de straffede var blant de 30 prosent med lavest inntekt i sitt fødselskull) og underrepresentert i desilene 4-9.

Figur 6-8: Straffede fordelt etter inntektsdesil fem år etter straffereaksjon: 21-24 år på gjerningstidspunkt

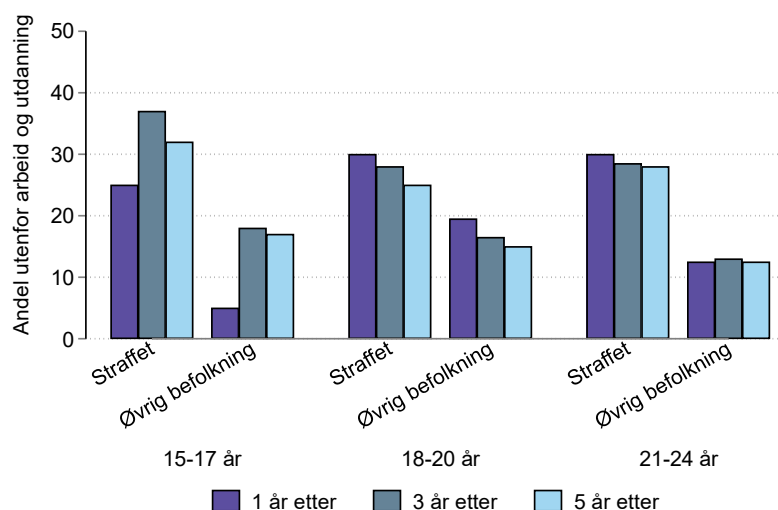
Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 21-24. Hver person telles kun en gang. Figuren viser hvordan disse fordeler seg i inntektsfordelingen for sine respektive alderskull fem år etter avgjørelsesdato for straff. Dersom alle i hvert av fødselskullene var inkludert i figuren ville hver stolpe vært lik 10 prosent. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Verken i utdanning eller i arbeid

At en del unge har lavere utdanning og lavere inntekt enn øvrige er imidlertid ikke nødvendigvis et problem i seg selv, så lenge de foretar seg noe fornuftig i hverdagen. Det er heller et problem dersom unge ikke har et dagtilbud i form av verken arbeid eller utdanning, da dette kan øke risikoen for utenforskap og marginalisering.

En betydelig andel av unge som straffes første gang i alderen 15-17 har i de påfølgende årene vært utenfor både arbeid og utdanning, og andelen som står utenfor er høyere enn blant deres jevnaldrende (Figur 6-9). Ett år etter straffeavgjørelsen var rundt 25 prosent i denne aldersgruppen utenfor utdanning og arbeid, og både tre og fem år etter var andelen godt over 30 prosent. Blant de som straffes første gang i alderen 18-20 år og 21-24 år er mellom 20 og 30 prosent utenfor jobb og utdanning i hvert av de fem første årene etter straffeavgjørelse. Andelen er avtakende med tiden etter avgjørelse, hvilket indikerer at flere i disse aldersgruppene etter hvert finner et dagtilbud i form av arbeid eller utdanning.

Figur 6-9: Andel av de som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 og deres jevnaldrende som har vært utenfor både utdanning og arbeidsliv inntil fem år etter straffereaksjon. Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24 («Straffet») og deres jevnaldrende som ikke var straffet i samme alder («Øvrig befolkning»). Figuren viser andel straffede som verken var registrert i utdanning eller med en arbeidsinntekt over 1 G i ett, tre og fem år etter avgjørelsestidspunktet for straffereaksjon, og tilsvarende andel blant deres jevnaldrende som ikke var straffet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Mottak av sosiale ytelser

Det er nærliggende å tro at en andel av unge som begår kriminelle handlinger også sliter på andre måter, noe som vil reflekteres i mottak av sosiale ytelser. I Figur 6-10 ser vi nærmere på dette ved å sammenligne unge straffedes mottak av sosiale og helse relaterte ytelser med deres jevnaldrende. Hver av de ulike panelene i figuren viser andelen av en bestemt sosial ytelse som de unge kriminelle og den øvrige befolkningen mottok, henholdsvis sosialhjelp (A), bostøtte (B), arbeidsavklaringspenger (C) og uføretrygd (D).

Økonomisk sosialhjelp og bostøtte er midlertidig økonomisk støtte, som skal dekke nødvendige utgifter til å leve og bo. Dette kan innvilges personer med lave inntekter (fra arbeid eller trygdeytelser) (NAV, 2022a; Husbanken, 2022). Arbeidsavklaringspenger (AAP) er en midlertidig ytelse som skal sikre inntekt i perioder hvor man på grunn av sykdom eller skade er forhindret i å delta i inntektsgivende arbeid (NAV, 2022b). AAP er en helse relatert ytelse, men det er ikke et krav om tidligere sykemelding for å søke om AAP. Det er tidligere vist at det særlig blant unge har vært en økning i AAP-mottakere som ikke har helse relaterte utfordringer, men som kanskje i større grad har sosiale utfordringer (NOU 2021:2). I den sammenheng er det relevant å undersøke tilgangen til AAP blant unge straffede. Uføretrygd er en varig helse relatert ytelse som innvilges personer hvis arbeidsevne er varig nedsatt (NAV, 2022c). Tilstrømmingen av unge til uføretrygd har økt de siste 20 årene, og det er interessant å undersøke utviklingen blant unge straffede sett i lys av denne utviklingen.

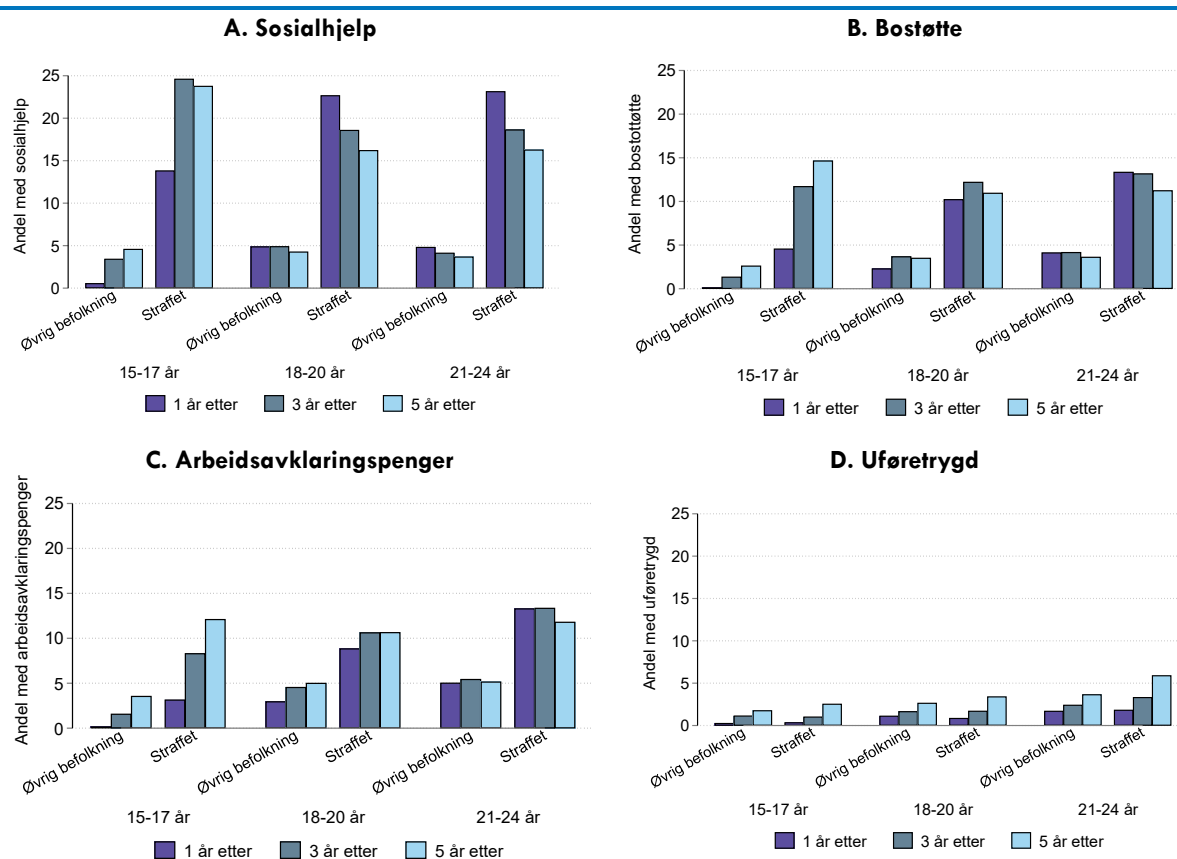
Unge straffede mottar mye oftere ytelsene nevnt over, sammenlignet med sine jevnaldrende. Det gjelder alle typer ytelser, og alle aldersgrupper. Utbredelsen av ytelser øker med tiden etter straff i den yngste gruppen, men dette henger også sammen med at mange i den yngste gruppen er under 18 år. Mange i denne gruppen forsørgeres av sin familie og kvalifiserer ikke for de helse relaterte ytelsene. Nivået på mottak av disse ytelsene er høyt; fem år etter straffeavgjørelsen mottar nesten 20 prosent i denne aldersgruppen sosialhjelp og 12 prosent mottok bostøtte. Dette viser at en betydelig andel i denne gruppen fortsatt lever under meget dårlige levekår fem år etter straff.

I de to eldste aldersgruppene avtar utbredelsen av sosialhjelp og bostøtte med tiden etter straffeavgjørelsen, men fem år etter straffeavgjørelse mottar i underkant av 10 prosent sosialhjelp og 6-7 prosent bostøtte. Dette er omtrent dobbelt så høyt som i den øvrige befolkningen.

Mottak av AAP er mindre utbredt blant de straffede, men likevel nesten dobbelt så høyt som i den øvrige befolkningen. Også her skiller seg den yngste aldersgruppen ut: fem år etter straffeavgjøring mottok nesten 10 prosent av de straffede AAP, hvilket er høyere enn både deres jevnaldrende (4 prosent) og straffede i de eldre aldersgruppene (6-7 prosent). Vi har tilgang til opplysninger om årsaken til at AAP er innvilget, men det faktum at AAP innvilges en så stor andel av unge lovbrutere, indikerer at mange i denne gruppen har alvorlige problemer med å tilpasse seg vanlige sosiale arenaer, som utdanning og arbeid.

Det er ikke nevneverdige forskjeller i mottak av uføretrygd mellom straffede og deres jevnaldrende, og i alle aldersgrupper er andelen mottakere godt under fem prosent.

Figur 6-10: Andel av de som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 og deres jevnaldrende som mottok ulike ytelser ett, tre og fem år etter straffereaksjon. Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24 («Straffet») og deres jevnaldrende som ikke var straffet i samme alder («Øvrig befolkning»). Figuren viser andel straffede som mottok A) sosialhjelp, B) bostøtte, C) arbeidsavklaringspenger og D) uføretrygd et, tre og fem år etter avgjørelsestidspunktet for straffereaksjon, og tilsvarende andel blant deres jevnaldrende som ikke var straffet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

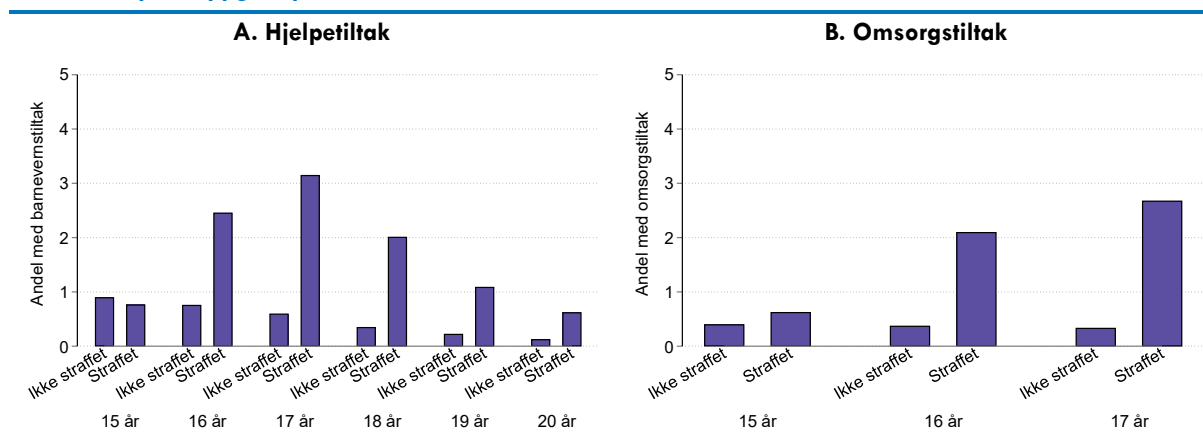
Kontakt med barnevernet

Straffereaksjoner til unge kriminelle kan kompletteres med ulike oppfølgingstiltak, herunder hjelpe- og omsorgstiltak fra barnevernet. I Figur 6-11 undersøker vi omfanget av dette ved å sammenligne andelen straffede som mottar hjelpe- eller omsorgstiltak i det første året etter straffereaksjonen med andelen som mottar tiltakene i den jevnaldrende befolkningen som ikke er straffet.

Hjelpe- og omsorgstiltak er mer utbredt blant de som blir straffet enn i befolkningen for øvrig. Begge tiltakene er vanligst når den unge straffede er under myndighetsalder; drøyt 2,5 prosent av de som ble straffet ved 16-17 års alder ble fullt opp av barnevernet året etter straffeavgjørelsen, mens tilsvarende tall lå under en prosent for de som ikke var straffet. Etter 18 år går andelen som mottar hjelpetiltak gradvis nedover, mens nærsagt ingen mottar omsorgstiltak i etterkant av myndighetsalder. Dette har sammenheng med at hjelpetiltak og omsorgstiltak

er gitt ved barnevernsloven, og at man ved myndighetsalder ikke lenger er under barnevernets omsorg. I noen tilfeller kan også de som har fylt 18 år få hjelp fra barnevernet fram til de er 25 år, dersom de samtykker til hjelpen, jf. barnevernsloven § 1-3.

Figur 6-11: Andel av de som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 og deres jevnaldrende som mottok hjelpetiltak og omsorgstiltak fra barnevernet innen ett år etter første straffereaksjon. Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24 («Straffet») og deres jevnaldrende som ikke var straffet i samme alder («Øvrig befolkning»). Figuren viser andel straffede som hadde mottatt A) hjelpetiltak og B) omsorgstiltak fra barnevernet innen ett år etter avgjørelses tidspunktet for straffereaksjon, og tilsvarende andel blant deres jevnaldrende som ikke var straffet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Oppsummert synes den senere livssituasjonen til barn og unge som straffes for kriminelle handlinger å være dårligere enn livssituasjonen til øvrige barn og unge. Det er imidlertid gode grunner til å tro at livsløpsutfall er korrelert med kjennetegn ved barn og unge (kapittel 4). For eksempel er det ikke overraskende at det er få som tar høyere utdanning i en gruppe der mange har svake skoleprestasjoner og foreldre med lavt utdanningsnivå, og andre studier har vist at barn med lav sosioøkonomisk status som er i kontakt med barnevernet i løpet av oppveksten har betydelig større grad av sosialhjelp som unge voksne enn øvrige barn og unge (Kojan & Storhaug, 2021). Det er altså grunn til å tro at barn og unge som straffes ofte har annen motgang i livet enn bare kriminalitet, og at disse faktorene bidrar til å påvirke livsløpsutfallene til barn og unge. Resultatene over kan derfor ikke tolkes som at kriminalitet og straff fører til dårligere livsløpsutfall.

6.1.2 Barn som fortsetter med kriminalitet i voksen alder

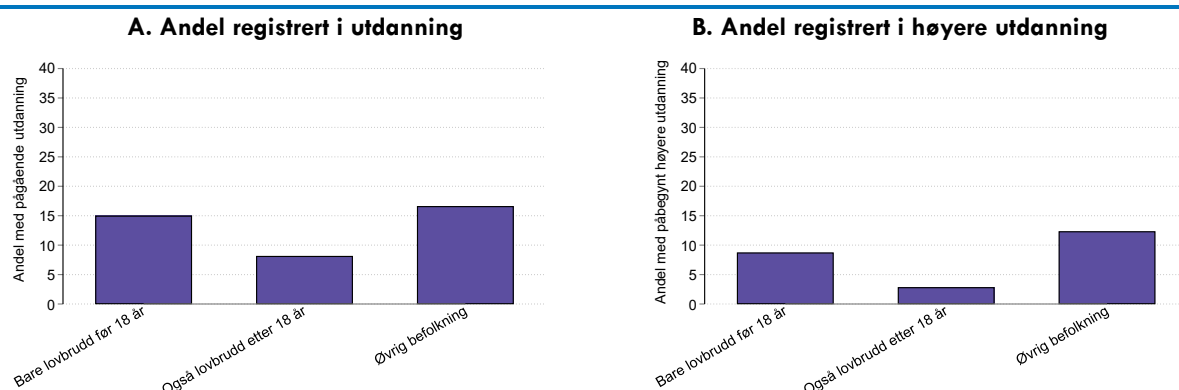
I dette delkapittelet følger vi opp tråden fra kapittel 4.4, hvor vi sammenlignet kjennetegn ved de som kun siktes i alderen 15-17 år, med de som fortsetter med kriminalitet også i voksen lader (etter fylte 18 år).³⁴ Hovedresultatet i kapittel 4.4 var at unge lovbrøyttere som også siktes etter myndighetsalder skiller seg fra de som kun siktes i alderen 15-17 år, ved at den sistnevnte gruppen i større grad ligner normalbefolkningen. I det følgende sammenligner vi derfor utfall for unge som kun ble siktet da de var i alderen 15 til 17 år, med utfallene til unge som ble siktet både da de var i alderen 15 til 17 år, og i alderen 18 til 25 år. Siden framstillingen av resultatene ligner den i delkapittelet over, kommenterer vi her mer overordnet på våre funn.

De som fortsetter med kriminalitet etter fylte 18 år, har en mer utsatt livssituasjon enn de som kun ble siktet i alderen 15-17 år, og forskjellene mellom de to gruppene er store. Mens nesten 20 prosent av de som kun ble siktet før de fylte 18 år deltok i utdanning fem år etter første siktelse, gjaldt dette bare halvparten så mange av de som også ble siktet etter fylte 18. Forskjellene mellom de to gruppene er ikke fullt like store når man undersøker yrkesdeltakelse av ulikt omfang, men er likevel betydelig. Av de som kun ble siktet før fylte 18 år, hadde 78 prosent registrert yrkesinntekt innen fem år etter første siktelse, mens 71 prosent av de som fortsetter med kriminalitet etter fylte 18 år har det samme. Videre hadde 58 (37) prosent av de som kun ble siktet før fylte 18 år yrkesinntekt over 2G (4G), mot 49 (35) prosent blant de som også ble siktet etter de ble 18 år. De største forskjellene ser vi likevel i trygdemottak, og særlig sosialhjelp. Mens 6 prosent av de som kun ble siktet før fylte 18 år mottok økonomisk sosialhjelp innen fem år etter avgjørelse for første siktelse, gjaldt dette hele 21 prosent

³⁴ Merk at vi i dette delkapittelet derfor fokuserer på siktelser, til forskjell fra øvrige deler av dette kapitlet hvor vi analyserer utfall for straffede.

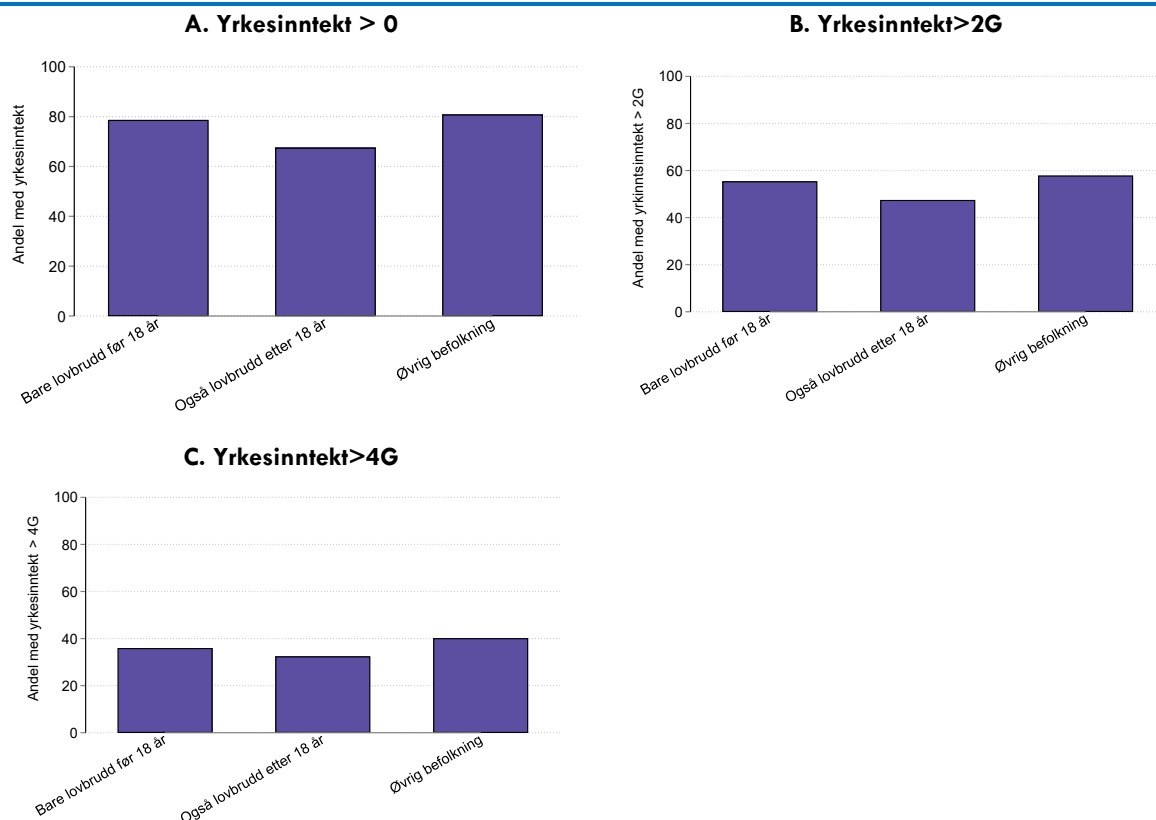
av de som også ble siktet for lovbrudd i alderen 18-24 år. Generelt er det relativt små forskjeller i utfall på de som utelukkende ble siktet når de var under 18 år og den øvrige befolkningen.

Figur 6-12: Andel av de som bare begikk lovbrudd før fylte 18 år og de som også begikk lovbrudd etter fylte 18 år som er registrert i (høyere) utdanning fem år etter første siktelse. Oppgitt i prosent.

Merknad: «Bare lovbrudd før 18 år» er unge som er siktet minst én gang fra og med 15 års alder til og med 17 års alder, men som ikke ble siktet fra og med 18 års alder til og med 25 års alder. «Også lovbrudd etter 18 år» er unge kriminelle som ble siktet minst én gang fra og med 15 års alder til og med 17 års alder samt minst én gang fra og med 18 års alder til og med 25 års alder. For definisjon av utfallsvariabler, se merknad til Figur 6-5. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

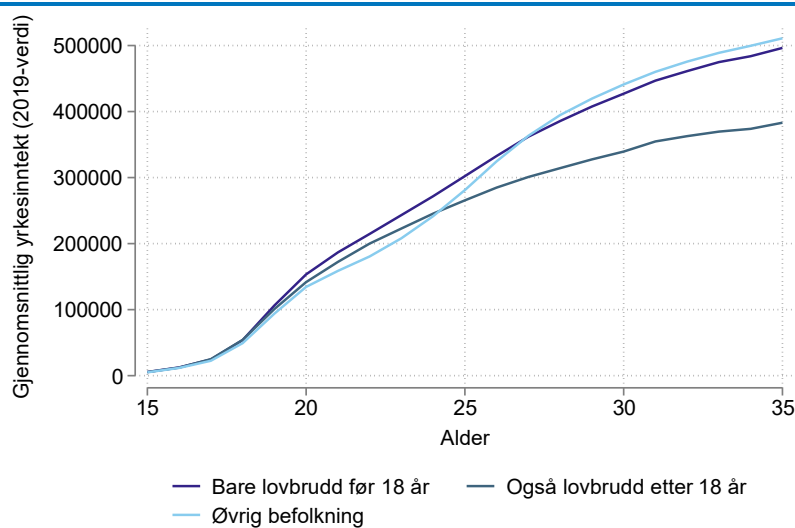
Figur 6-13: Andel av de som bare begikk lovbrudd før fylte 18 år og de som også begikk lovbrudd etter fylte 18 år som har yrkesinntekt over 0G, 2G og 4G fem år etter første siktelse. Oppgitt i prosent.

Merknad: For definisjon av «Bare lovbrudd før 18 år» og «Også lovbrudd etter 18 år», se merknad til Figur 6-12. For definisjon av utfallsvariabler, se merknad til Figur 6-6. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

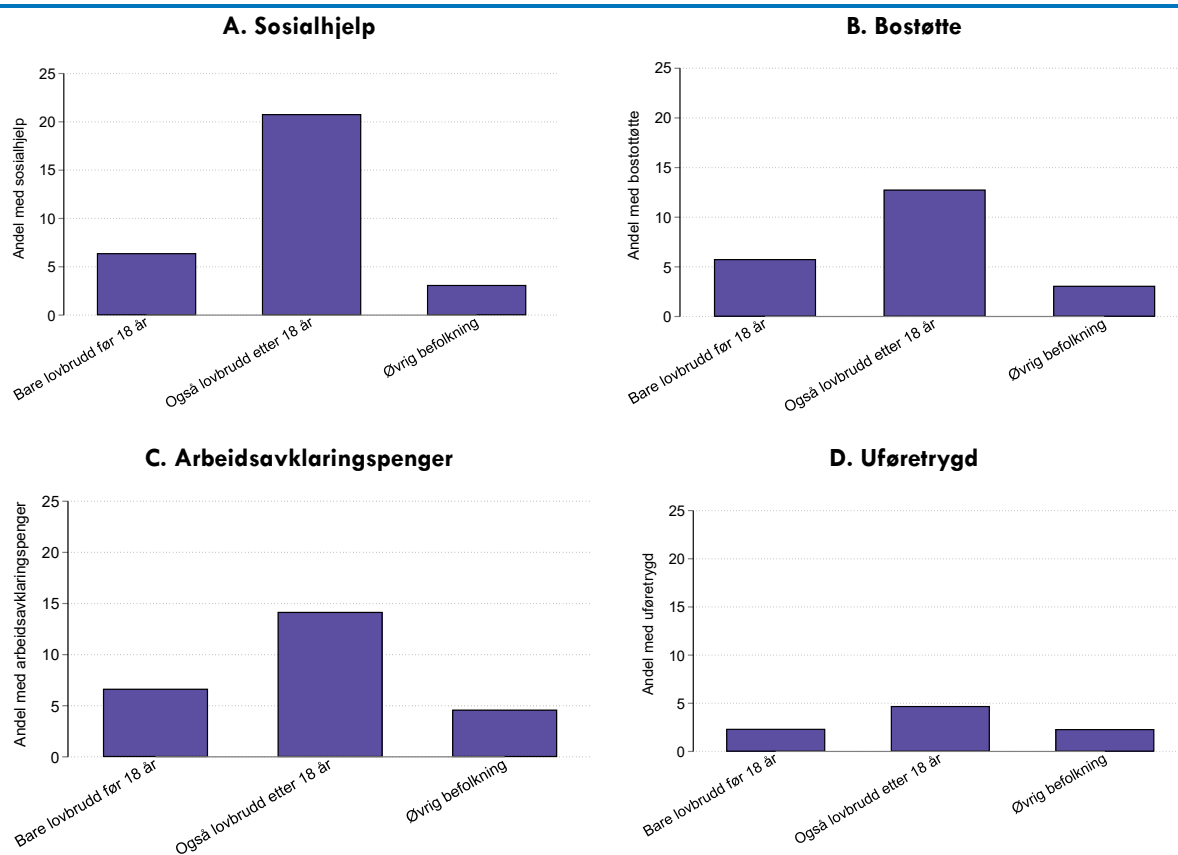
I Figur 6-14 sammenligner vi inntekt til de som kun ble siktet i alderen 15-17, de som ble siktet i alderen 15-17 og i alderen 18-24, samt de som ikke ble siktet i alderen 15-17 år i det hele tatt. De som kun blir siktet i alderen 15-17 år stort sett følger den samme inntektskurven som deres jevnaldrende som ikke blir siktet. De som fortsetter sin kriminelle karriere også etter fylte 18 år opplever derimot betydelig lavere inntekt.

Figur 6-14: Gjennomsnittlig yrkesinntekt ved ulike aldre for barn som kun ble siktet for lovbrudd før fylte 18 år, de som også begikk lovbrudd i alderen 18-25 år, og den øvrige befolkningen

Merknad: Figuren viser gjennomsnittlig inflasjonsjustert yrkesinntekt på ulike alderstrinn for siktede og deres jevnaldrende. Den inkluderer personer som er født i årene 1980-1993, og fødselskull er inkludert frem til den alderen vi har tilgjengelige data. For definisjon av «Bare lovbrudd før 18 år» og «Også lovbrudd etter 18 år», se merknad til Figur 6-12. «Øvrige befolkning» er resten av befolkningen i samme fødselskull. Figuren består av data for fødselskullene 1980-1993. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Figur 6-15: Andel av de som bare begikk lovbrudd før fylte 18 år og de som også begikk lovbrudd også etter fylte 18 år som ulike ytelser fem år etter første siktelse. Oppgitt i prosent.

Merknad: For definisjon av «Bare lovbrudd før 18 år» og «Også lovbrudd etter 18 år», se merknad til Figur 6-12. For definisjon av ufallsvariabler, se merknad til Figur 6-9. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

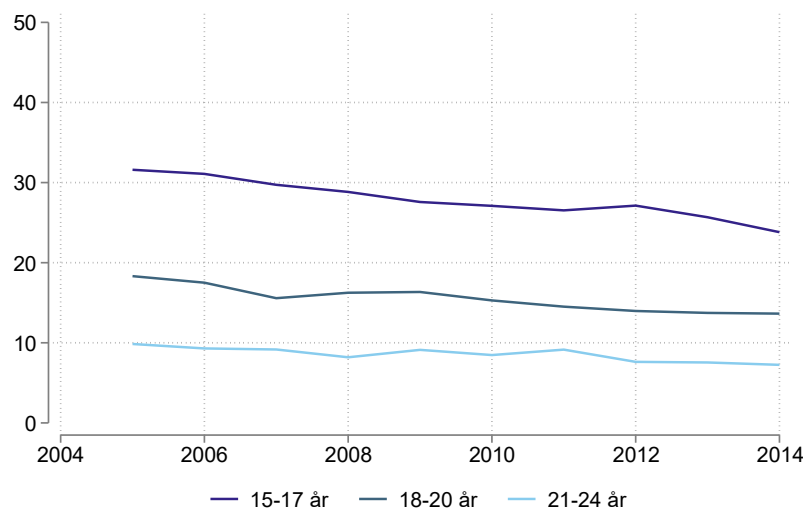
6.1.3 Utvikling i livssituasjon over tid

I kapittel 6.1.1 undersøkte vi livssituasjon etter straff blant straffede med avgjørelsestidspunkt i 2014. I dette delkapitlet undersøker vi om livssituasjonen til unge som er straffet i nyere tid skiller seg fra den til straffede lenger tilbake i tid. Vi fokuserer på barn og unge som er straffet første gang i perioden 2005-2014, og undersøker deres situasjon fem år etter avgjørelsesåret. Endringer i livssituasjon over tid kan både skyldes endringer i sammensetningen av unge som straffes, og endringer i straffegjennomføring, og resultatene bør derfor kun tolkes deskriptivt.

Tilbakefall

Figur 6-16 illustrerer hvordan andelen som opplever tilbakefall innen fem år etter første straffereaksjon har utviklet seg fra 2005 til 2013, der tilbakefall er målt som ny siktelse. Andelen som opplever tilbakefall innen fem år er høyest i den yngste aldersgruppen, hvilket også er forenlig med tidligere funn i denne rapporten. Det har vært en markant nedgang i andelen som opplever tilbakefall i perioden, og nedgangen er størst i den yngste aldersgruppen.

Figur 6-16: Andel av de som ble straffet første gang i 2003-2013 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 som opplevde tilbakefall til kriminalitet innen fem år etter straffereaksjon, fordelt på alder ved gjerningstidspunkt. Oppgitt i prosent.

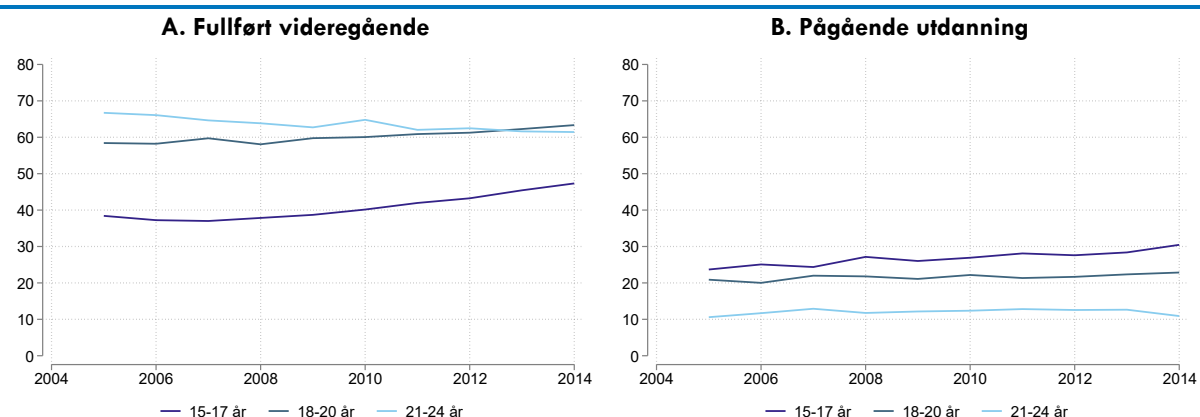
Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2003-2013 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24. Figuren viser andel av de straffede i hvert kalenderår som ble siktet igjen innen fem år etter avgjørelsestidspunktet for første straffereaksjon. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Utdanning

Figur 6-17 viser hvordan utdanningsutfall til unge straffede har utviklet seg over tid. Figuren til venstre illustrerer utviklingen i andelen unge straffede som har fullført videregående innen fem år etter første straffereaksjon. Det bør her gjøres oppmerksom på at de straffede, særlig i den eldste aldersgruppen, kan ha fullført videregående før de ble straffet. I denne gruppen har andelen som har fullført videregående fem år etter straff falt noe i perioden 2005 til 2013, men manglende fullføring av videregående bør altså ikke tolkes som en konsekvens av en straff.

Blant de som fikk sin første straffereaksjon i yngre alder er sannsynligheten for at videregående utdanning er fullført etter straff større, og er bildet motsatt. Andelen som fullfører videregående har økt over tid, og økningen er særlig markant for de som fikk sin første straffereaksjon da de var fra 15-17 år. Figuren til høyre viser andelen unge straffede som er registrert i pågående utdanning fem år etter første straffereaksjon. Det er en tendens til at flere er i pågående utdanning i de senere fødselskullene, men denne tendensen er relativt svak. Nivået på deltakelse er også jevnt over lavt.

Figur 6-17: Deltakelse i utdanning blant de som ble straffet første gang i 2003-2013 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 som opplevde tilbakefall til kriminalitet innen fem år etter straffereaksjon, fordelt på alder ved gjerningstidspunkt. Oppgitt i prosent.

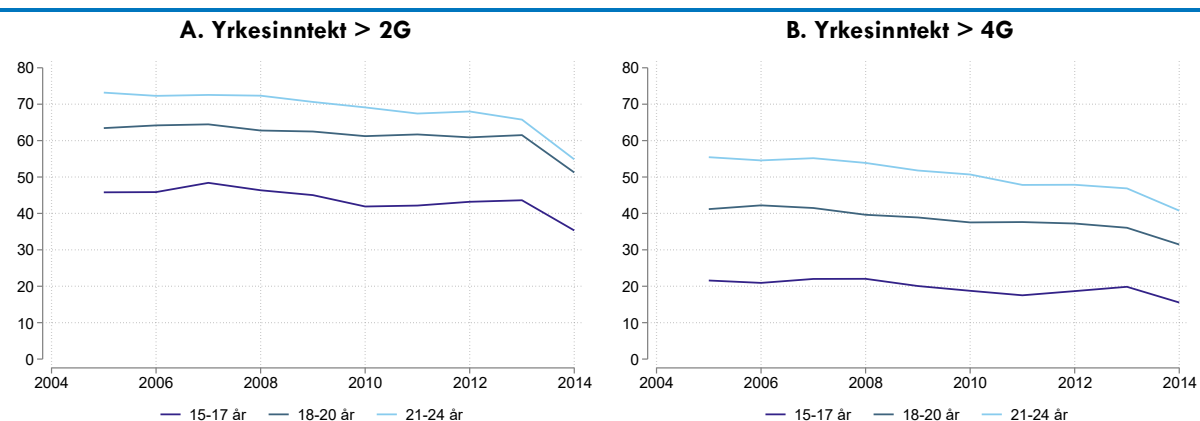
Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2003-2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24. Figuren viser andel av de straffede i hvert kalenderår som A) hadde fullført videregående utdanning og B) var registrert i pågående utdanning fem år etter avgjørelsestidspunktet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Arbeid

Det er en sammenheng mellom mottak av straffereaksjon og yrkesinntekt. Figur 6-18 viser hvordan denne sammenhengen har utviklet seg over tid, målt ved andelen unge straffede med yrkesinntekt over henholdsvis to og fire ganger grunnbeløpet i folketrygden (2 G og 4 G) innen fem år etter første straffereaksjon.³⁵

Det er en svak tendens til at andelen unge straffede med inntekt over hhv. 2 og 4 G har falt i perioden 2003 til 2013, og tendensen er relativt stabilt på tvers av aldersgruppene. En mulig forklaring på denne utviklingen er at man også har sett en svak økning i antallet med pågående utdanning fem år etter første straffereaksjon, som forklart ovenfor. Mellom 2013 og 2014 er det en knekk dataene. Vi har ikke funnet noen annen forklaring på dette, enn at det skyldes dataene i 2019 (fem år etter avgjørelse for de som ble straffet i 2014). Hvis vi måler utfall tre år etter avgjørelse, forsvinner denne knekken, men vi ser fortsatt en nedgang i perioden samlet.

Figur 6-18: Andel av de som ble straffet første gang i 2003-2013 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 som med yrkesinntekt over 2 og 4 G fem år etter straffereaksjon, fordelt på alder ved gjerningstidspunkt. Oppgitt i prosent.

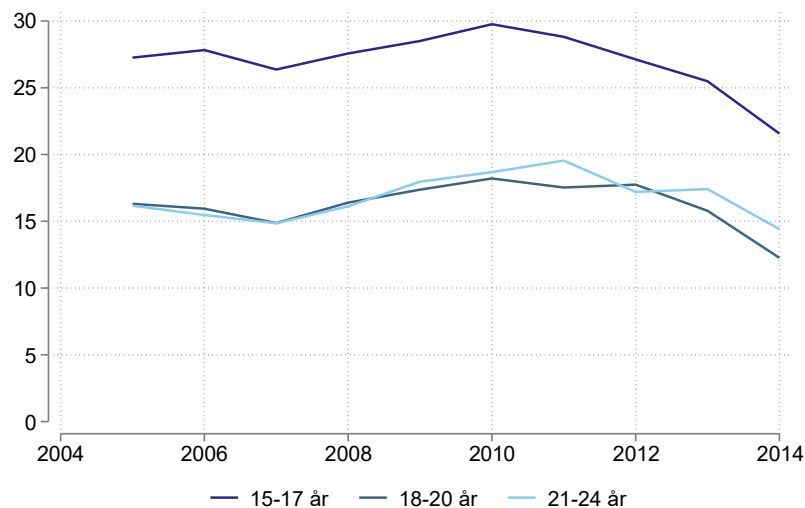
Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2003-2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24. Figuren viser andel av de straffede i hvert kalenderår som hadde en yrkesinntekt over A) 2G og B) 4 G fem år etter avgjørelsestidspunktet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Det har vært noe variasjon i andelen unge straffede som hverken var i arbeid eller utdanning fem år etter første straffereaksjonen over tid (Figur 6-19). Mellom 2005-2010 økte denne andelen noe i alle aldersgrupper, men

³⁵ Se kapittel 6.1.1 under «Deltakelse i arbeid og yrkesinntekt» for en begrunnelse for disse tersklene og en beskrivelse av grunnbeløpet.

deretter har den gått ned i alle aldersgrupper, og særlig i aldersgruppen 15-17 år. Dette kan delvis forklares av økningen i andelen som er i pågående utdanning fem år etter første straffereaksjon.

Figur 6-19: Andel av de som ble straffet første gang i 2003-2013 for et lovbrudd begått i alderen 15-24 hverken er i arbeid eller utdanning fem år etter straffereaksjon, fordelt på alder ved gjerningstidspunkt. Oppgitt i prosent.

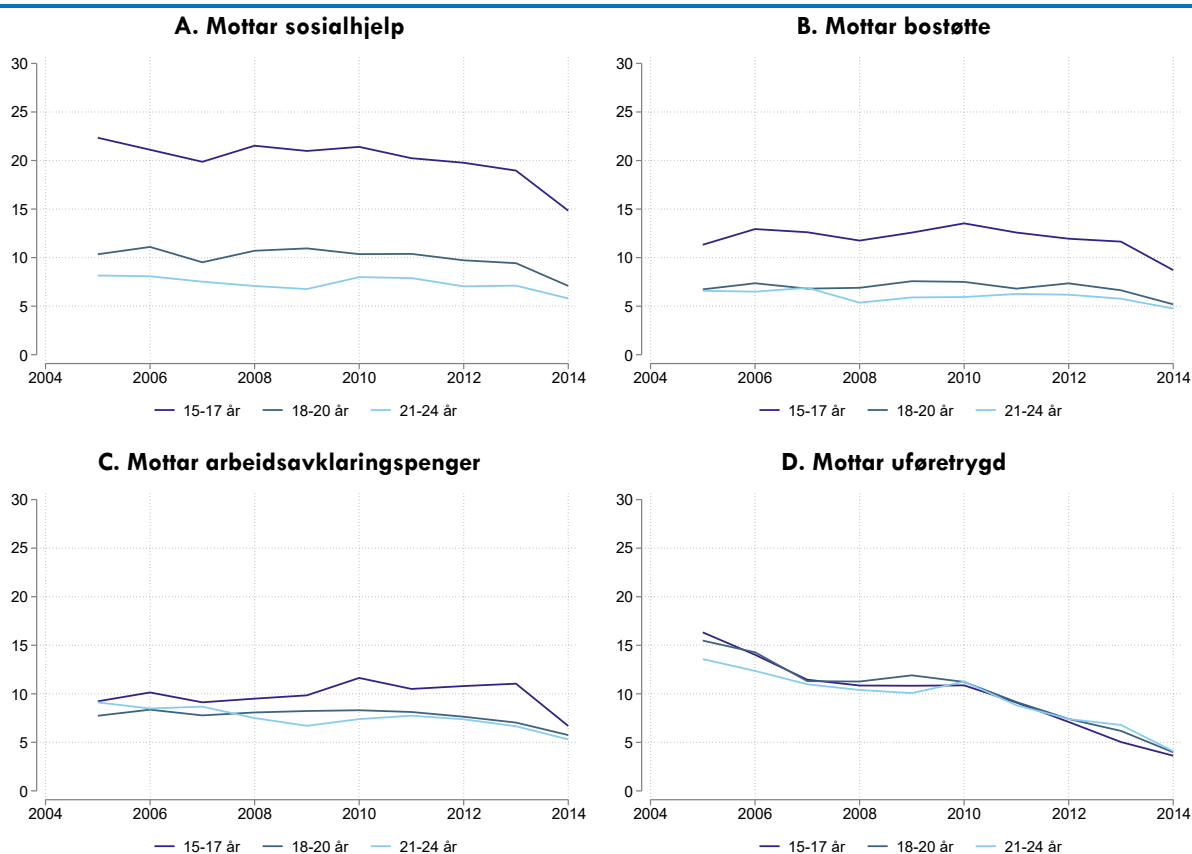

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2003-2013 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24. Figuren viser andel av de straffede i hvert kalenderår som ble hverken var i arbeid eller utdanning fem år etter avgjørelsestidspunktet for første straffereaksjon. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Mottak av trygdeytelser

Figur 6-20 viser utviklingen i unge straffedes mottak av ytelsene sosialhjelp (A), bostøtte (B), arbeidsavklaringspenger (C) og uføretrygd (D) over tid. Det har vært en utvikling mot at unge straffede i mindre grad er avhengige av sosialhjelp og bostøtte, særlig i de yngre aldersgruppene hvor mottaket av ytelsene i utgangspunktet er høyest. Andelen som mottar arbeidsavklaringspenger har vært relativt stabil, med kun en svak økning i den yngste aldersgruppen og en nedgang i de to eldre aldersgruppene. Andelen som mottar uføretrygd, har falt markant i alle aldersgrupper.

Figur 6-20: Andel straffede i alderen 15-24 sin trygdestatus fem år etter første straffereaksjon, fordelt på aldersgruppe ved første straffereaksjon. Oppgitt i prosent.

Merknad: Utvalget er barn og unge som ble straffet første gang i 2003-2014 for et lovbrudd de begikk i alderen 15-24. Figuren viser andel av de straffede i hvert kalenderår som mottar A) sosialhjelp, B) bostøtte, C) arbeidsavklaringspenger og D) uføretrygd fem år etter avgjørelsestidspunktet. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Oppsummert ser det ut som at utviklingen langs noen dimensjoner har gått mot det bedre, mens livssituasjonen til de unge straffede langs andre dimensjoner har gått mot det verre. Unge som er straffet i nyere tid, opplever i mindre grad tilbakefall, sammenlignet med tidligere kohorter. Noen flere har fullført videregående utdanning fem år etter avgjørelsestidspunktet for den første straffereaksjonen, og færre er avhengige av ytelser fra det offentlige. Samtidig har utviklingen gått mot at færre har en fast arbeidstilknytning i form av en betydelig yrkesinntekt fem år etter avgjørelsestidspunktet.

Det er uvisst om den sistnevnte utviklingen skyldes forhold ved de straffede, eller andre forhold. Samfunnet generelt og arbeidslivet spesielt går retning av større fokus på effektivitet og høye prestasjoner. Dette har også i andre sammenhenger blitt løftet som en mulig forklaring til at flere unge sliter med å komme inn på arbeidsmarkedet. I et arbeidsmarked der konkurransen om arbeidsplassene hardner, er det tenkelig at unge som tidligere er straffet har vansker med å nå opp, selv om de er motiverte for å gjøre en forandring i livet.

6.2 Sammenhengen mellom straffereaksjon og utfall etter straff

Forrige delkapittel viste at unge straffede i gjennomsnitt stiller svakere i samfunnet enn sine jevnaldrende som ikke er straffet i årene etter straffegjennomføring. I dette delkapittelet fokuserer vi utelukkende på unge som er straffede, og sammenligner livsløpsutfall for personer som har ilagt eller idømt ulike straffereaksjoner.

Det er ikke tilfeldig hvilken straffereaksjon en person blir ilagt eller idømt. Det avhenger naturlig nok i hovedsak av lovbruddet som er begått, men kan også avhenge av andre faktorer og kjennetegn ved lovbrøyteren. I kapittel 5 viste vi at også forhold som alder, tidligere kriminalitet og deltakelse i utdanning har en sammenheng med valg av straffereaksjon. Videre viser intervjuer med fagpersoner med innsikt i oppfølgingen av barn og unge som begår lovbrudd, at det kan være noe regional variasjon i straffutmåling for barn og unge.

Faktorer som innvirker på valg av straffereaksjon vil også i seg selv kunne ha en påvirkning på livsløpsutfall etter en straffereaksjon. Ved hjelp av regresjonsanalyser kan vi kontrollere for betydningen av *observerbare* kjennetegn som innvirker på både valg av straffereaksjon og senere utfall. Slik kan vi si noe om hvordan ulike livsløpsutfall varierer mellom ulike straffereaksjoner, gitt at en straffet har de samme observerbare kjennetegnene. Problemet med en slik analyse er at det trolig også finnes *ikke-observerbare faktorer* som innvirker både på valg av straffereaksjon og senere utfall, som for eksempel den straffedes motivasjon for å unngå fremtidig kriminalitet, personlige evner, eller familie- og oppvekstforhold, som vi ikke kan kontrollere for. Derfor kan heller ikke resultater fra regresjonsanalyser brukes til å si noe om effekter av ulike straffereaksjoner, men de sier noe om forskjeller i utfall for barn og unge som har fått ulike typer straffereaksjoner, når vi holder observerbare kjennetegn like. I dette delkapittelet, kapittel 6.2, undersøker vi utfall når vi justerer for en rekke observerbare kjennetegn, men vi justerer *ikke* for eventuelle ikke-observerbare forskjeller.

6.2.1 Tilbakefall til kriminalitet

Figur 6-21 viser sammenhengen mellom ulike typer straffereaksjoner og sannsynligheten for å bli siktet i løpet av 3 år etter avgjørelsestidspunktet for straffereaksjonen, estimert ved hjelp av regresjonsanalyse. Utvalget er barn og unge som ble ilagt eller idømt en straffereaksjon mellom 2014 og 2016, og som var mellom 15 og 24 år på gjerningstidspunktet.³⁶ Figuren viser koeffisienter fra tre forskjellige regresjoner (representert ved ulike farger), og hvert punkt representerer en regresjonskoeffisient. Regresjonskoeffisientene tolkes som innvirkningen av en gitt straffereaksjon på sannsynligheten for tilbakefall, sammenlignet med betinget fengsel (som er utelatt av regresjonen og utgjør en referanse-straffereaksjon).³⁷ For eksempel viser figuren at personer som blir ilagt forenklet forelegg har 30 prosentpoeng lavere sannsynlighet for tilbakefall tre år etter straff, sammenlignet med personer som blir idømt betinget fengsel når vi ikke inkluderer kontrollvariabler (mørkeblå farge). Den horisontale streken gjennom punkttestimatet viser 95 prosent konfidensintervall.

For å illustrere hvordan sammenhengen påvirkes av ulike observerbare kjennetegn har vi i figuren inkludert tre regresjoner der vi varierer hvilke kjennetegn som er inkludert som kontrollvariabler. I den første regresjonen (mørkeblå), undersøker vi altså sammenhengen mellom straffereaksjon og tilbakefall, uten å kontrollere for noen andre faktorer. Figuren viser at barn og unge som ilegges bot ved dom, samfunnsstraff, ubetinget fengsel og ungdomsstraff har høyere sannsynlighet for tilbakefall enn de som er idømt betinget fengsel. Videre viser figuren at personer som er ilagt forenklet forelegg, betinget påtaleunntatelse og forelegg har lavere sannsynlighet for tilbakefall sammenlignet med de som er idømt betinget fengsel. Ytterst få barn og unge blir idømt tvungent psykisk helsevern eller omsorg eller andre særreaksjoner og koeffisientene er derfor meget upresist estimert og ikke signifikant forskjellige fra betinget fengsel.

Når vi kontrollerer for lovbruddstype (grønn) og for både lovbruddstype og individkjennetegn³⁸ (rød) er bildet ganske likt, men de fleste forskjellene mellom straffereaksjonene reduseres. Dette betyr at noen av forskjellene i sannsynligheten for tilbakefall mellom straffereaksjonene i den første regresjonen, skyldes systematiske forskjeller i lovbruddstyper og/eller individkjennetegn mellom de som blir ilagt eller idømt ulike straffereaksjoner. Disse systematiske forskjellene påvirker dermed også deres sannsynlighet for tilbakefall.

Når vi kontrollerer for lovbruddstype og individkjennetegn i denne siste regresjonen, er de fleste koeffisientene ikke statistisk signifikant forskjellige fra hverandre, og det er ikke mulig å si at det er en signifikant forskjell i sannsynligheten for tilbakefall. Unntakene er at de som er idømt ubetinget fengsel som har høyere sannsynlighet for tilbakefall enn de som er idømt betinget fengsel (og betinget påtaleunntatelse), og det er kun de som er ilagt betinget påtaleunntatelse som har lavere sannsynlighet for tilbakefall enn de som er idømt betinget eller ubetinget fengsel.

I de videre analysene kontrollerer vi for lovbruddstype og individkjennetegn, men tilsvarende resultater uten kontrollvariabler finnes i vedlegg A.4.1. I vedlegget finnes også regresjoner for ulike kohorter og for ulike

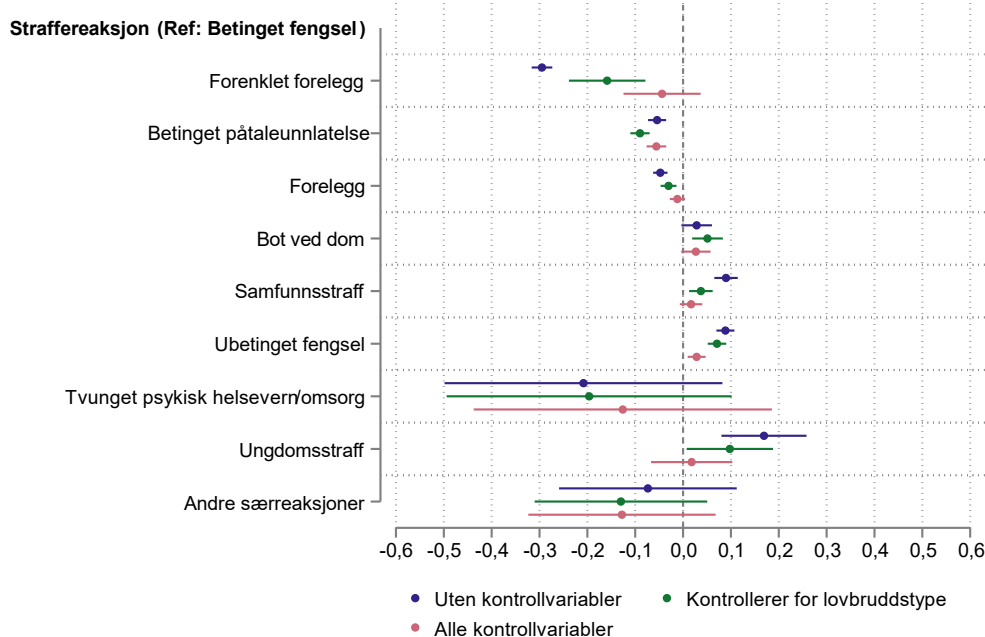
³⁶ Denne tidsperioden er valgt for å kunne inkludere ungdomsstraff i analysen, men ulempen er at dette innebærer at tilbakefall til kriminalitet kan underrapporteres noe i de siste årene på grunn av at ikke alle siktelsener som er begått innen fem år etter avgjørelsestidspunktet er registrert i våre data. I vedlegg A.4 undersøker vi om resultatene forandres når vi bruker andre tidsperioder, og om resultatene påvirkes av om vi følger de straffede i 3 eller 5 år, men dette ser ikke ut til å være tilfelle.

³⁷ Ungdomsoppfølging kan gis som særvilkår for betinget fengsel, men vi kan ikke identifisere om det er tilfelle i våre data.

³⁸ Kontrollvariabler er i denne sammenhengen er lovbruddstype, alder ved gjerningstidspunkt, kjønn, innvandringsgruppe, høyeste fullførte utdanning på avgjørelsestidspunktet, bosted (tredelt sentralitetsindeks), antall søsken, hatt barnevernstiltak før fylte 15 år, foreldres straffeforhold i perioden barnet var 0-15 år, foreldres inntektskvartil da barnet var 0-10 år, tidligere straffeforhold (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunkt), tidligere fengslet (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunktet).

utfallsrom, samt separate analyser for ulike aldersgrupper og kjønn. Det er ikke store forskjeller mellom resultatene som presenteres her og resultatene i vedlegg.

Figur 6-21: Regresjoner av sannsynligheten for å bli siktet i løpet av tre år etter ilagt/idømt straffereaksjon – med og uten kontrollvariabler

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for ny siktelse i løpet av tre år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbruddstype, alder ved gjerningstidspunkt, kjønn, innvandringsgruppe, høyeste fullførte utdanning på avgjørelsestidspunktet, bosted (tredelt sentralitetsindeks), antall søsken, hatt barnevernstiltak før fylte 15 år, foreldres straffeforhold i perioden barnet var 0-15 år, foreldres inntektskvartil da barnet var 0-10 år, tidligere straffeforhold (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunkt), tidligere fengslet (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunktet). Utvalget består av personer som har blitt straffet for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle, som ble ilagt/idømt straff i perioden 2014-2016. Trafikkovertrедelser straffet med forenklete forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer konfidensintervaller, og er oppgitt på 95 % signifikansnivå. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Tilbakefall kan defineres på mange ulike måter. I Figur 6-22 analyserer vi tilbakefall både som sannsynligheten for minst ett tilbakefall (A) og antall tilbakefall (B), begge målt ved både siktelser og straffereaksjoner.³⁹

Regresjonen av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for å bli siktet er den samme som vist over. Ser vi på sannsynligheten for å bli straffet er resultatene tilnærmet identisk med sannsynligheten for å bli siktet, og vi ser en tendens til at de som får strengere straff har høyere sannsynlighet for tilbakefall. Dette bør imidlertid ikke tolkes som at strengere straffer er mer skadelig for de unge, men kan også forklares av andre bakenforliggende faktorer.

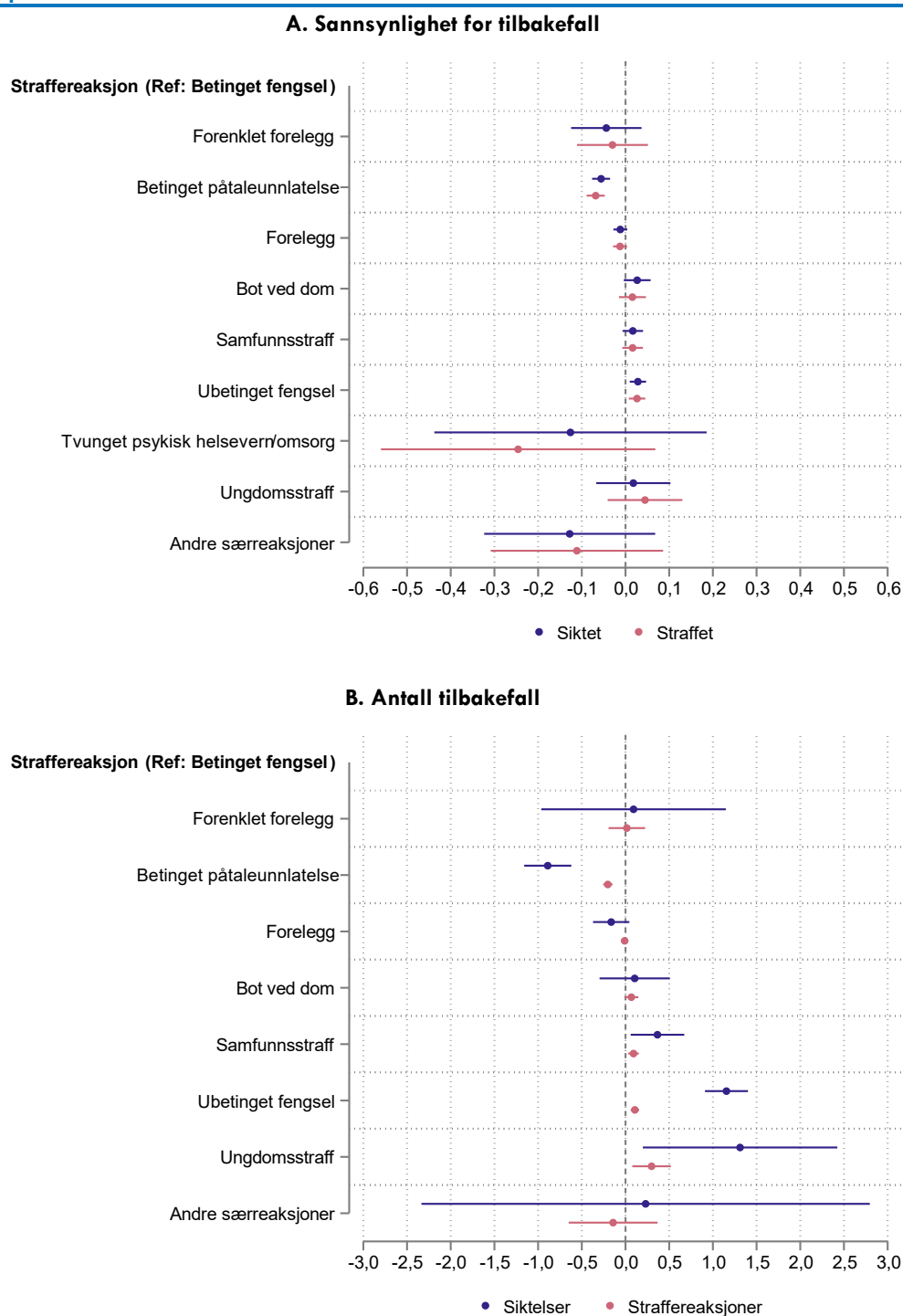
Når vi måler tilbakefall som antall siktelser er det større forskjeller mellom straffereaksjonene, men estimatene er også betydelig mer upresise. Dette skyldes at det er stor variasjon mellom personer i antall siktelser. Når vi analyserer tilbakefall som antall straffereaksjoner, er utslagene mye mindre, men vi ser samme tendens til at de som får strengere straff har flere tilbakefall.

Generelt synes enkelte av de mest sammenlignbare straffereaksjonene å ha forskjellige tendenser for tilbakefall. De som er ilagt betinget påtaleunntatelse har gjennomgående lavere sannsynlighet for tilbakefall og i snitt færre tilbakefall enn de som er ilagt forelegg og bot ved dom. Deres sannsynlighet for å bli siktet igjen er seks prosentpoeng lavere enn de som er idømt betinget fengsel, og gitt at det i snitt er 44 prosent som siktes igjen, er forskjellen betydelig. For de mer alvorlige straffereaksjonene har de som er idømt ubetinget fengsel høyere sannsynlighet for tilbakefall enn de som er idømt betinget fengsel, og de har i snitt flere tilbakefall målt i antall siktelser enn de som er idømt samfunnsstraff eller betinget fengsel. De som er idømt ungdomsstraff har ikke

³⁹ Personer som jobber med oppfølging av barn og unge som begår kriminelle handlinger, gir i samtale med oss uttrykk for at de ser tilbakefall til mindre alvorlig kriminalitet som et framskritt for de unge. Å undersøke tilbakefall til mindre alvorlig kriminalitet ville være et vel så viktig utfall som andel med og antall tilbakefall. Det er imidlertid svært krevende å rangere lovbrudd etter alvorlighetsgrad, og en slik analyse har ikke vært mulig å gjennomføre innenfor rammene for dette prosjektet.

signifikant ulik sannsynlighet for tilbakefall sammenlignet med de som er idømt samfunnsstraff, betinget fengsel eller ubetinget fengsel, men de har i snitt flere tilbakefall enn de som er idømt betinget fengsel.

Figur 6-22: Regresjoner av sannsynligheten for tilbakefall og antall tilbakefall i løpet av 3 år etter straffereaksjon

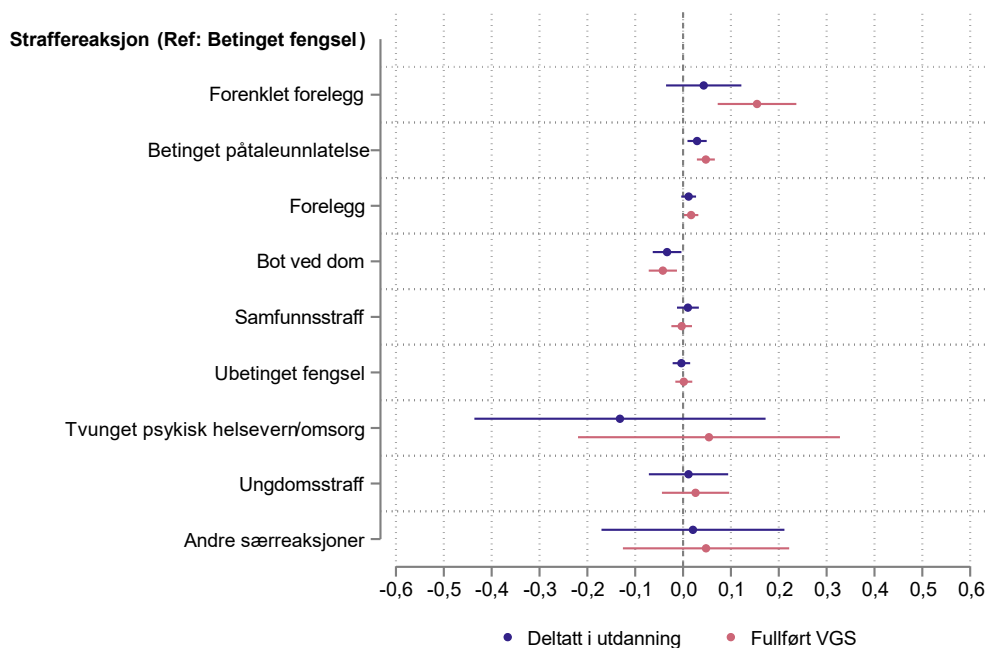
Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på A) sannsynligheten for ny siktelse/straff og B) antall siktelser/straff i løpet av tre år etter avgjørelses tidspunkt for første straffereaksjon. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbrudd og personkjennetegn, som beskrevet i merknad til Figur 6-21. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertrедelser straffet med forenklete forelegg er ikke inkludert. Tvunget psykisk helsevern/omsorg er fjernet fra figur B ettersom konfidensintervallene var svært store, og ikke signifikant forskjellig fra noen av de andre straffereaksjonene. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Andelen som har blitt siktet og straffet på nytt i løpet av 3 år etter straffereaksjon er på henholdsvis 44 og 43 prosent. I gjennomsnitt har personene i utvalget blitt siktet 2,5 ganger og straffet 0,9 ganger i løpet av tre år etter straffereaksjon. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

6.2.2 Deltakelse i utdanning og arbeid

I analysen av utdanningsutfall, fokuserer vi på to ulike utfallsmål: sannsynligheten for å ha vært registrert i utdanning (uavhengig av nivå), sannsynligheten for å ha fullført videregående utdanning. Merk imidlertid at særlig de eldste i utvalget, som begikk lovbruddet de er straffet for i 20-årene, kan ha fullført videregående utdanning før de ble straffet.

Det er få statistisk signifikante forskjeller mellom straffereaksjonene i Figur 6-23. Det er kun de som er ilagt forelegg og betinget påtaleunntatelse som til en viss grad skiller seg fra de som mottar andre straffereaksjoner, ved at de oftere deltar i utdanning og har fullført videregående utdanning.

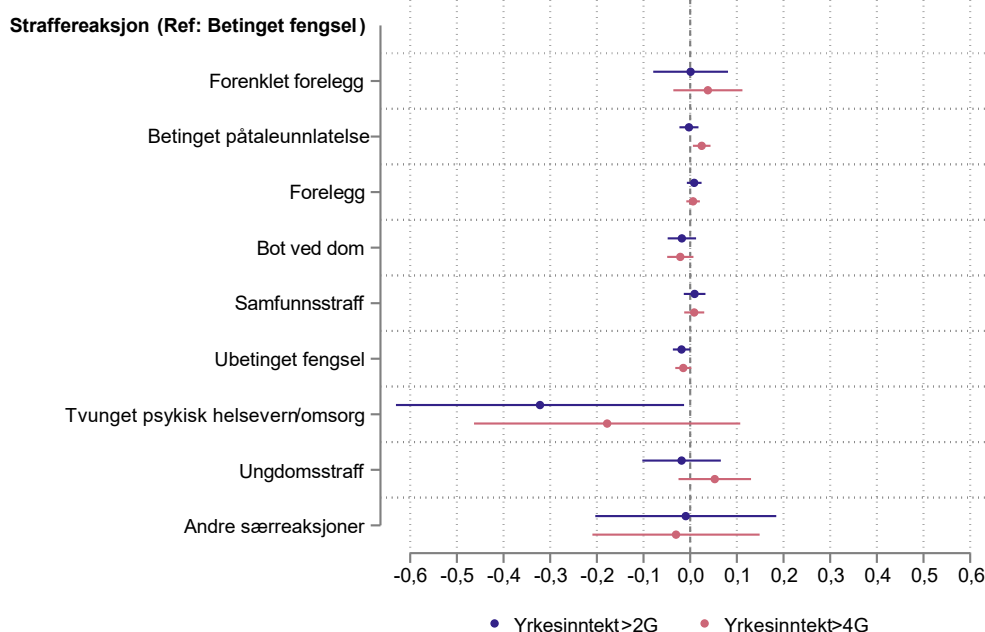
Figur 6-23: Regresjoner av sannsynligheten for ulike utdanningsutfall i løpet av tre år etter straffereaksjon

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for å ha deltatt i noe utdanning og fullført videregående utdanning i løpet av tre år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbrudd og personkjenntegn, som beskrevet i merknad til Figur 6-21. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertrедelser straffet med forenklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. I utvalget deltok 42 prosent i utdanning i løpet av tre år etter straffereaksjon, og 21 prosent av de som ikke enda hadde fullført VGS fullførte det i løpet av tre år etter straffereaksjon. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

For å undersøke deltakelse i arbeidslivet blant personer som har blitt ilagt eller idømt ulike straffereaksjoner ser vi på andelen som hadde en yrkesinntekt større enn 2G og 4G tre år i minst ett kalenderår etter avgjørelsestidspunktet. Det er nesten ingen statistisk signifikante forskjeller mellom straffereaksjonene (Figur 6-24). De som er ilagt betinget påtaleunntatelse har en noe høyere sannsynlighet for å ha inntekt over 4G i minst ett kalenderår enn øvrige straffereaksjoner.

Figur 6-24: Regresjoner av sannsynligheten for yrkesinntekt over 2G og 4G i minst ett kalenderår innen tre år etter straffereaksjon

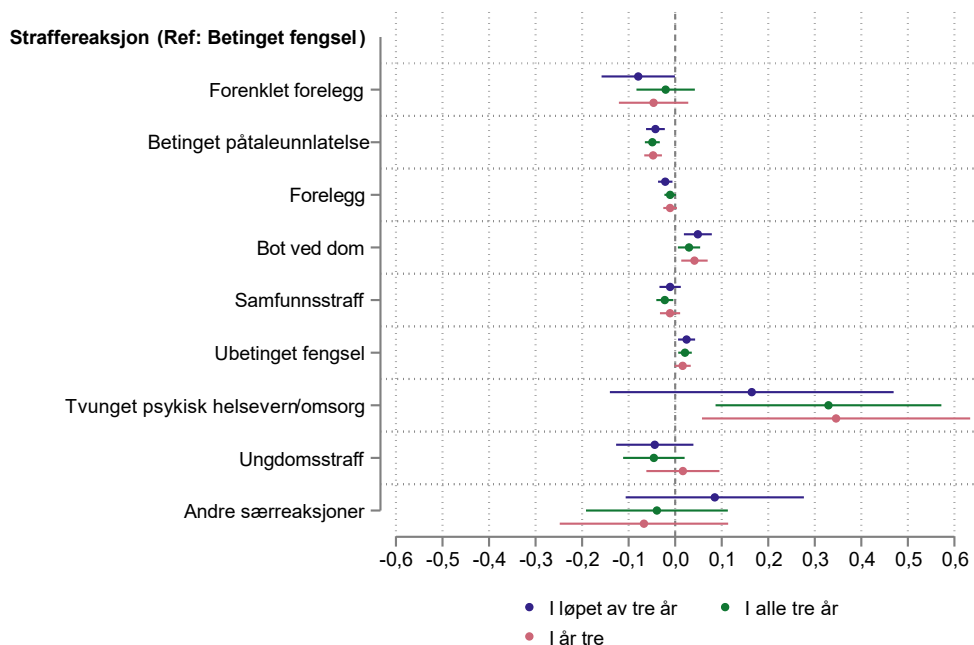

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for å ha en årlig yrkesinntekt som overstiger hhv. 2 og 4 G i et kalenderår i løpet av tre år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbrudd og personkjenntegn, som beskrevet i merknad til Figur 6-21. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertrедelser straffet med forenklete forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Blant utvalget har 56 prosent hatt yrkesinntekt >2G og 31 prosent hatt en yrkesinntekt >4G i minst ett år i løpet av tre år etter straffereaksjon. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Siden deltakelse i utdanning og arbeid ofte gjensidig utelukkende, har vi i Figur 6-25 sett de to i sammenheng. Vi undersøker her sammenhengen mellom ulike straffereaksjoner og sannsynligheten for å verken være i jobb eller i utdanning etter straffereaksjon. Å være i jobb, er definert som å ha en yrkesinntekt over 1 G, mens det å være registrert i utdanning er definert som at man er registrert i utdanning per 1.10 i et gitt kalenderår. Vi fokuserer på de første tre årene etter at man er straffet og definerer tre utfallsmål: andelen som har vært utenfor arbeid og utdanning i minst et av tre kalenderår, andelen utenfor både arbeid og utdanning i alle tre årene, og andelen utenfor både arbeid og utdanning i år tre. Resultatene for de tre regresjonene er forholdsvis like.

Generelt ser det ut som at sannsynligheten for å være utenfor arbeid og utdanning etter straff, er lavere blant de som mottar mindre strenge straffereaksjoner, som forenklet forelegg, betinget påtaleunntatelse og forelegg. Blant de strengere straffene, er det noe mer variasjon. Personer som er idømt ubetinget fengsel har høyere sannsynlighet for å være utenfor arbeid og utdanning, hvilket kan ha en sammenheng med at det ikke er mulig å delta i arbeid og utdanning mens man soner en straff i fengsel. Samtidig er det, som tidligere nevnt, slik at ubetingede fengselsstraffer som regel er korte, slik at innkapslingseffekten som en straff innebærer er av begrenset omfang. Samfunnsstraff ser ut til å være assosiert med lavere sannsynlighet for å stå utenfor arbeid og utdanning, og det samme gjelder ungdomsstraff, selv om koeffisientene ikke er statistisk signifikant forskjellige fra null. Disse forskjellene kan ikke tolkes som at samfunnsstraff og ungdomsstraff, som ofte har dagtilbud (i praksis deltakelse i arbeid, utdanning eller jobbsøking) som et vilkår for straffen, fører til mindre risiko for at den straffede faller utenfor jobb og utdanning, siden det kan være andre forskjeller av betydning mellom gruppene. Likevel er det interessant i lys av at samfunnsstraff, ungdomsstraff og ubetinget fengsel er dommer som idømmes personer som har begått sammenlignbare type lovbrudd. Tvungent psykisk helsevern/omsorg peker seg ut som avvikende i denne sammenhengen ved at personer som idømmes denne straffereaksjonen har lav sannsynlighet for å delta i arbeid eller utdanning, men dette er naturlig, gitt deres helsetilstand og oppfølgingen de får.

Figur 6-25: Regresjoner av sannsynligheten for å verken være registrert i arbeid (yrkesinntekt>1G) eller i pågående utdanning på et gitt tidspunkt etter straffereaksjon

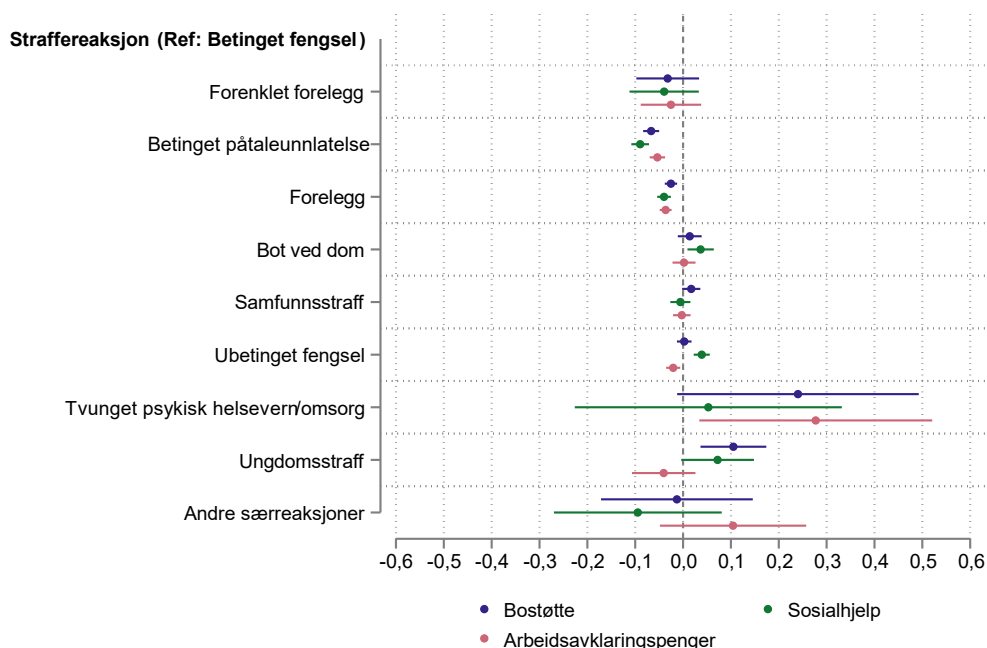

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for verken være i arbeid eller i utdanning etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbrudd og personkjenne tegn, som beskrevet i merknad til Figur 6-21. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertrедelser straffet med forenklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Blant utvalget var det 45 prosent som verken var i arbeid eller utdanning i løpet av tre år etter straffereaksjon, 18 prosent var uten i alle tre år og 30 prosent var uten i år tre. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

6.2.3 Mottak av sosiale ytelser

Når det gjelder sannsynligheten for mottak av ulike ytelser er det lite variasjon mellom straffereaksjonene, men det er enkelte straffereaksjoner som skiller seg ut. Figur 6-26 viser at de som er ilagt mindre strenge straffereaksjoner stort sett har lavere sannsynlighet for å motta sosiale ytelser eller arbeidsavklaringspenger sammenlignet med de som har mottatt mer alvorlige straffereaksjoner.

Figur 6-26: Regresjoner av sannsynligheten for mottak av ytelser innen tre år etter straffereaksjon

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for å ha mottatt hhv. bostøtte, sosialhjelp eller arbeidsavklaringspenger i løpet av tre år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbrudd og personkjenntegn, som beskrevet i merknad til Figur 6-21. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertrедelser straffet med forenklete forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. I utvalget har 20 prosent mottatt bostøtte, 34 prosent har mottatt sosialhjelp og 18 prosent har mottatt arbeidsavklaringspenger i løpet av tre år etter straffereaksjon. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Oppsummert viser analysen over at det er noen forskjeller i livssituasjon tre år etter straff mellom personer som er ilagt eller idømt ulike straffereaksjoner. Det generelle mønstret er at personer som er ilagt eller idømt mindre strenge straffereaksjoner står i en bedre livssituasjon enn personer som er idømt strengere straffereaksjoner. Imidlertid bør dette ikke tolkes som at strengere straffereaksjoner fører til en mer utsatt livssituasjon i etterkant av straffereaksjon, siden det trolig også er andre forhold ved de som blir idømt strengere straffereaksjoner som bidrar til en mindre gunstig livssituasjon senere.

6.3 Virkningen av ubetinget fengsel

I dette kapitlet studerer vi virkninger av ubetinget fengsel på sannsynligheten for senere livsløpsutfall. Årsaken til at vi avgrenser analysen til ubetinget fengsel, henger sammen med metoden vi bruker, og forklares nærmere nedenfor. Samtidig er ubetinget fengsel den strengeste og mest inngripende reaksjonsformen, og å få belyst virkninger av denne reaksjonsformen er derfor av stor interesse i seg selv.

For å estimere de kausale effektene av ubetinget fengselsstraff på de straffedømte, bruker vi en metode der vi utnytter at straffesaker allokeres tilfeldig til dommere i tingretten. Denne metoden er tidligere brukt blant annet i Bhuller et al. (2020). Mens den nevnte studien brukte data over alle straffesaker behandlet i tingretten fra 2005 til 2009, fokuserer vi her på personer som var 18–24 på avgjørelsestidspunktet i saker som ble behandlet i

perioden 2005 til 2014.^{40,41} Med dette datagrunnlaget kan vi følge unge straffedømtes tilbakefall til kriminalitet, yrkesdeltakelse, trygdemottak og deltakelse i utdanning over en femårsperiode etter avgjørelsesåret. Vi sammenligner også resultatene med resultater for et større utvalg, bestående av alle født mellom 1980 og 2005 som var bosatt i Norge da de var 15 år. Dette utvalget omfatter personer som var yngre enn 18 og eldre enn 24 på gjerningstidspunktet, og kalles i den videre analysen «det utvidede utvalget». Formålet med å inkludere det utvidede utvalget, er å øke utvalgsstørrelsen og på så måte øke presisjon i estimeringene.

6.3.1 Metode

Straff gis heldigvis ikke tilfeldig, men det gjør det også utfordrende å måle virkninger av straff. En hovedutfordring knyttet til identifisering av kausale virkninger av straff er at de som blir ilagt eller idømt straff ofte skiller seg vesentlig fra de som ikke blir straffet. Med andre ord, er det gode grunner til å tro at selv i fraværet av straff ville de straffede ha hatt andre livsløpsutfall enn de som ikke blir straffet. I rene observasjonelle studier der man forsøker å sammenligne forløpene til straffede og ikke-straffede opp mot hverandre ser man som regel at de straffede oftere blir siktet eller dømt for kriminalitet på nytt og har dårligere utfall i arbeidsmarkedet. Slike funn kan imidlertid være et resultat av *seleksjon i hvem som får straff*, og representerer ikke nødvendigvis *kausale virkninger av straff*.

I de deskriptive analysene vi har presentert i kapittel 6.1, ser vi også samme mønster. Eksempelvis så vi i Figur 6-21 at sannsynligheten for tilbakefall (målt som siktelse tre år etter ilagt/idømt straffereaksjon) er 14 prosentpoeng høyere for de som er idømt ubetinget fengsel sammenlignet med de som er ilagt forelegg. Når vi tok hensyn til kjennetegn ved lovbruddet (straffesakskoden) og en rekke observerbare kjennetegn ved de siktede – alder, kjønn, utdanning, innvandrerbakgrunn, mv. – fant vi imidlertid betydelig mindre forskjeller i utfallene til de som ble idømt ubetinget fengsel og de som eksempelvis ble ilagt forelegg. Forskjellen i tilbakefallsratene var 4 prosentpoeng etter slike kontroller. Disse resultatene tyder på at det er viktig å ta hensyn til *seleksjon i hvem som får straff*. I observasjonelle studier har man ofte et begrenset sett med observerte kjennetegn, som ikke nødvendigvis fanger opp alle forskjellene mellom de straffedømte og ikke-straffedømte som selv i fraværet av straff ville gitt forskjeller i deres utfall, noe som taler for bruk av kausale analyser.

Som nevnt ovenfor benytter vi en metode som utnytter tilfeldigheter i allokering av saker til dommere, og variasjoner i hvor strengt ulike dommere dømmer i sakene de er allokert. Hensikten med denne metoden er å ta hensyn til eventuelle *uobserverte* forskjeller mellom de straffedømte som er idømt ubetinget fengselsstraff og de som ikke er idømt ubetinget fengselsstraff, som det ikke kan kontrolleres for i en enkel observasjonell regresjonsanalyse. Denne såkalte “tilfeldig-dommer” metoden kan i en stilisert økonometrisk form beskrives i følgende tolkningssystem:

$$A_i = \gamma S_{j(i)} + \delta X_i + \mu_{dt} + \varepsilon_i \quad (1)$$

$$Y_i = \beta A_i + \theta X_i + \tau_{dt} + v_i \quad (2)$$

der likning (1) er førstestegsrelasjonen mellom avgjørelsen A_i fattet i saken som gjelder person i og et mål på stregheten $S_{j(i)}$ til dommer j som behandlet denne saken, og likning (2) er andrestegsrelasjonen mellom et fremtidig utfall Y_i til person i og avgjørelsen A_i i saken.

I likningssystemet (1)-(2) ovenfor kan utfallet Y_i være en indikator for hvorvidt person i blir siktet igjen for nye lovbrudd etter at avgjørelsen i opprinnelig sak ble fattet, dvs. et mål på personens tilbakefall til kriminalitet etter

⁴⁰ Det er flere grunner til at vi i analysen ikke inkluderer personer som var 15-17 år på gjerningstidspunktet. For det første er det få 15-17 åringer som idømmes ubetinget fengsel. De som idømmes ubetinget fengsel har som regel begått svært alvorlige lovbrudd, og kan ikke uten videre sammenlignes med jevnaldrende som har fått andre typer av straff. Som diskutert senere i dette kapitlet, vil de som regel ikke være «på marginen» for ubetinget fengsel. Videre er det stor forskjell i straffegjennomføring blant personer under og over 18 år som soner en ubetinget fengselsdom. Dette er også diskutert i kapittel 5.1.1, og innebærer at effekter av ubetinget fengsel ikke nødvendigvis er de samme for personer under og over 18 år. Vi har prøvd å estimere effekter separat for 15-17 åringer, men metoden vi bruker i dette kapitlet fungerer ikke for denne aldersgruppen, på grunn av begrenset utvalgsstørrelse og ikke-signifikante førstestegsestimat. Når vi inkluderer 15-17 åringer i analysen og ser på effekter samlet for 15-24-åringer, ser vi imidlertid ingen store endringer i resultatene (Tabell 0-2 i vedlegg A.4.3).

⁴¹ I denne analysen bruker vi alder på avgjørelsestidspunktet heller enn på gjerningstidspunktet. Dette kommer av at gjerningsdato ikke er tilgjengelig i data fra Domstolsadministrasjonen. Dette innebærer av noen i utvalget av 18-24-åringer de facto vil ha vært yngre enn 18 år på gjerningstidspunktet.

straff. Vi kan videre tenke på avgjørelsen A_i i saken som en indikator for hvorvidt person i ble dømt til ubetinget fengsel, der alternative avgjørelser kunne ha vært betinget dom, samfunnsstraff, bot og/eller frifinnelse⁴². Dette likningssystemet kan estimeres gjennom en instrumentvariabel (IV) metode, der dommerstrengheten $S_{j(i)}$ vil fungere som et instrument for avgjørelsen A_i i saken. Med andre ord, man kan ved bruk av en slik metode utnytte variasjon mellom avgjørelsene i saker som skyldes at de ulike sakene blir håndtert av dommere med ulik strenghet.

Alternativt kan likning (2) også estimeres enkeltvis gjennom en vanlig minstekvadraters (OLS) metode, som da kun tar hensyn til forskjeller i observerbare kjennetegn X_i , inkludert lovbruddstype og bakgrunnskjenntegn ved de siktede, og indikatorer for domstol ganget med saksinningsår τ_{dt} . Sistnevnte metode vil altså ikke ta hensyn til eventuelle uobserverte forskjeller mellom personer som får ulik straff, gitt at de har samme observerte kjennetegn og at sakene deres ble behandlet ved samme domstol i samme år. Dette er gjort i kapittel 6.2.

For å implementere en IV-metode på likningssystemet (1)-(2) må man i alle fall kunne besvare fire viktige spørsmål:

- i. hvordan kan man tatt måle strengheten $S_{j(i)}$ til hver dommer j ?
- ii. er det slik at dommere varierer i hvor strenge de er? Med andre ord; er det noe variasjon i strenghet $S_{j(i)}$ mellom dommere?
- iii. er allokering av saker til dommere tilfeldig, eller bør vi være bekymret for seleksjon i hvilke saker som blir tildelt hvilke dommere (dvs. bruker IV-metoden *kun* forskjeller i straff grunnet forskjeller i dommerstrenghet og *ikke* forskjeller i lovbruddstyper og bakgrunnskjenntegn ved de tiltalte)?
- iv. har det i praksis noe å si for avgjørelsen i en sak om saken blir tilfeldigvis tildelt en "streng" dommer?

Spørsmål (i) går ut på at man i realiteten ikke observerer strengheten til hver enkelt dommer, så hvordan kan man estimere likningssystemet (1)-(2) uten slike opplysningene? Den empiriske litteraturen som benytter "tilfeldig-dommer" metoden har argumentert for at hvis man observerer tilstrekkelig mange saksavgjørelser fattet av hver dommer, så kan man basert på dette estimere et mål på dommerstrengheten under forutsetning om at allokering av slike saker faktisk er tilfeldig (jfr. spørsmål (iii) som vi kommer tilbake til). Mer spesifikt estimerer man et gjennomsnittsmål på dommerstrenghet ved å for hver dommer j beregne andelen av alle saker utenom saken som gjelder person i som ble avgjort med en bestemt straff. I likhet med Bhuller et al. (2020) fokuserer vi her på hver dommers tendens til å avgjøre saker med ubetinget fengsel – målet på dommerstrenghet er dermed beregnet som andel av alle andre tilfeldig tildelte saker behandlet av en dommer som idømte ubetinget fengsel. Når de store talls lov gjelder gir dette et konsistent mål på strengheten til hver dommer. I praksis vil vi dermed begrense utvalget til dommere som har behandlet minst 50 andre straffesaker.

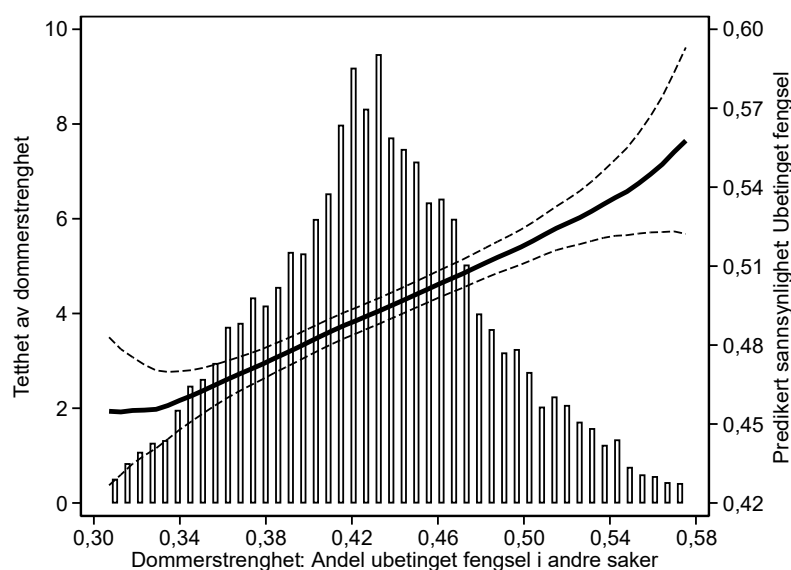
Det neste spørsmålet (ii) tar for seg hvorvidt dommere i praksis varierer i hvor strengt de dømmer. Sagt på en annen måte, er det noe variasjon i målet på dommerstrenghet som beregnes basert på metoden skissert i forrige avsnitt? Den empiriske litteraturen har vist at det finnes slike systematiske forskjeller mellom dommere, og i likhet med Bhuller et al. (2020) finner vi også slike forskjeller mellom dommere i tingretten.⁴³

I Figur 6-27 viser vi fordeling av beregnet dommerstrenghet basert på straffesaker behandlet fra 2005 til 2019 (uavhengig av gjerningspersonens alder). I disse dataene varierer dommerstrenghet mellom 0,58 for de "stengeste" dommerne og 0,3 for de "snilleste" dommerne, som betyr at nesten 60 prosent av sakene som behandles av de "stengeste" dommerne ender med ubetinget fengsel, mot kun 30 prosent av sakene som behandles av de "snilleste" dommerne. Det er med andre ord systematiske forskjeller i dommerstrenghet. Det at vi fokuserer utelukkende på å fastslå kausale virkninger av ubetinget fengsel mot alle andre straffereaksjoner og ikke øvrige straffereaksjoner enkeltvis opp mot hverandre skyldes at man i eksisterende forskning på «(tilfeldig-dommer)»-metoden ikke har klart å påvise at det finnes systematiske forskjeller mellom dommere også i bruk av de andre straffereaksjonene enkeltvis. Denne metoden er derfor ikke godt egnet til å fastslå kausale virkninger av mange ulike straffereaksjoner enkeltvis opp mot hverandre.

⁴² Straffutmålingen utgjør altså grunnlaget for beregning av dommerstrengheten. Hvis den tiltalte blir funnet «(ikke skyldig)» på alle punkter i tiltalen og frifunnet i retten vil vedkommende fortsatt inngå i utvalget, i «(kontrollgruppen)» som ikke får ubetinget fengsel.

⁴³ I våre data har vi ikke tilgang til opplysninger om meddommere, og kan dermed ikke ta hensyn til eventuelle forskjeller som skyldes meddommere. Betydningen av meddommere for denne metoden er likevel trolig svært begrenset. Hver meddommer behandler i snitt relativt få saker og sakene de får er også tilfeldig tildelt. Hvis fordelingen av saker til meddommere fungerer som den skal og meddommere ikke pares sammen med bestemte fagdommere i saksallokeringen skal fordelingen av dommerstrenghet (i et stort utvalg av saker) bare fange opp forskjeller mellom fagdommere og ikke forskjeller mellom meddommere.

Figur 6-27: Fordeling av dommerstrenghet

Kommentar: Fordelingen av dommerstrenghet, definert som andel saker dommeren har dømt til ubetinget fengselsstraff (i alle andre saker enn gjeldende sak), er vist langs den horisontale akse med tettheten angitt langs den venstre vertikale akse. Den svarte heltrukne kurven viser sammenhenger med avgjørelsen i gjeldende sak og dommerstrenghet, dvs. predikert sannsynlighet for ubetinget fengsel i gjeldende sak som en funksjon av dommerstrengheten langs den høyre vertikale akse. Denne sammenhengen er estimert basert på en lokal lineær regresjon, med 90 prosent konfidensintervall vist i de stiplede linjene. Kilde: Data på utlån fra Domstolsadministrasjonen.

Spørsmål (iii) knytter seg til hvorvidt allokering av saker til dommere i praksis er tilfeldig. I domstolene skal allokering av saker til dommere i hovedsak foretas etter tilfeldighetsprinsippet (se bl.a. NOU 2020:11, kapittel 15). I praksis kan det imidlertid være flere hindringer i veien for at allokering faktisk kan betraktes som helt tilfeldig. For det første finnes det unntak der sorenskriver kan eller skal avvike fra en ren tilfeldig tildeling, eksempelvis i saker med strafferamme over 6 år, saker med tiltalte under 18 år⁴⁴, saker som har særlig interesse o.l. Ifølge straffeprosessloven kan ikke en dommerfullmektig behandle saker med strafferamme over 6 år og heller ikke en del prinsipielle saker. Videre blir sakene med strafferamme over 6 år heller ikke silt i lagmannsretten ved anke og har dermed en litt annen rettslig prosess enn andre saker. På grunn av disse unntakene fra ren tilfeldig allokering velger vi kun å fokusere på vanlige straffesaker⁴⁵ som ble behandlet i meddomsrett (dvs. vi utelater tilståelsessaker⁴⁶) av dommere som har arbeidet i domstolene i mer enn tre år (dvs. vi utelater dommerfullmektiger⁴⁷).

Med utvalgsriteriene nevnt i forrige avsnitt, samt kravene om at hver dommer skal ha behandlet minst 50 straffesaker og det skal være minst to aktive tingrettsdommere i en tingrett, står vi igjen med ca. 45 000 saker i det utvidede utvalget som ble behandlet i en tingrett mellom 2005 og 2019. Når vi ytterligere begrenser utvalget til personer som var mellom 18 or 24 år ved avgjørelsestidspunktet ender vi opp med ca. 22 000 saker.

⁴⁴ I det utvidede utvalget inngår rundt 2600 saker hvor den tiltalte var under 18 år på avgjørelsestidspunktet, og utgjør en liten andel av utvalget. Analyser som inkluderer saker hvor den tiltalte var i alderen 15-24 viser at resultatene i liten grad påvirkes av saker hvor gjerningspersonen var under 18 år.

⁴⁵ Spesifikt velger vi å analysere saker der hovedsakstype er lik «MED» (meddomsrett) og undersakstype er «Vanlig straffesak» i uttrekket fra Domstoladministrasjonen. Dessuten inkluderer uttrekket også en rekke saksobservasjoner knyttet til saksbehandling (bl.a. oppnevning av vitner, sakkyndige, osv.) og ikke selve utfallet i saken. Vi begrenset derfor videre utvalget til observasjoner med saksstatus lik enten «Straffesak slutført», eller «Rettskraftig» og med kravtyper lik enten «Tiltale», «Ikke vedtatt forelegg», «Inndragning», «Tap av førerrett», «Tilleggstiltale», eller «Rettergangsstraff/-erstatning». For å unngå at observasjonene gjaldt andre enn tiltalte, begrenset vi videre utvalget til parter lik «Tiltalt», «Siktet» eller «Mistenkt».

⁴⁶ Vi forventer ikke å finne systematiske forskjeller mellom dommere i tilståelsessaker. Det å utelate disse sakene skaper ikke et seleksjonsproblem, siden klassifisering av en sak som en tilståelsessak gjøres før dommertildeling.

⁴⁷ Vi utelater dommerfullmektiger siden de allokeres en litt annen type saker enn vanlige tingrettsdommere, og siden de i snitt har behandlet færre saker, noe som gjør det vanskelig å bruke metoden vi skisserer ovenfor. Vi klassifiserer dommere enten som dommerfullmektiger eller vanlige tingrettsdommere (inkludert sorenskriver) basert på deres arbeidserfaring i domstol. Domstolerfaring beregnes på grunnlag av første registrerte saksdato blant alle saker en dommer har avgjort, inkludert tilståelsessaker (ENE). I Oslo tingrett (OTIR) kan dommerfullmektiger ansettes i inntil 5 år, og derfor beholder vi kun OTIR-dommere som har arbeidet i mer enn 5 år.

I Tabell 6-1 presenterer vi resultater fra en statistisk test av tilfeldig fordeling av disse sakene til dommere. I kolonne (1) og (2) ser vi at sakskjennetegn (alder, kjønn, innvandrerbakgrunn og lovbruddstype) ikke er korrelert med strengheten til dommeren som behandler saken, verken enkeltvis eller samlet, i begge utvalgene.⁴⁸ Med andre ord; vi kan ikke forkaste en hypotese om at allokering av disse sakene gjøres tilfeldig innen domstol og saksinngangsår. Det betyr likevel ikke at disse sakskjennetegnene er ubetydelige for utfallet i saken; betinget på domstol og saksinngangsår forklarer disse kjennetegnene 5-10 prosent av variasjonen i avgjørelsen i kolonner (3) og (4).

Tabell 6-1: Test av randomisering

Utfall:	Dommerstrenghet		Ubetinget fengsel	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Utvalg:	Utvidet utvalg	18-24 åringer	Utvidet utvalg	18-24 åringer
Forklaringsvariabel:				
Alder	-0,000 (0,000)	-0,000 (0,000)	0,018*** (0,001)	0,037*** (0,002)
Kvinne	-0,001 (0,001)	-0,001 (0,001)	-0,180*** (0,007)	-0,188*** (0,011)
Innvandrer	-0,001 (0,001)	-0,002* (0,001)	0,015** (0,006)	0,024*** (0,009)
Vold	-0,002 (0,001)	-0,003 (0,002)	-0,068*** (0,010)	-0,075*** (0,015)
Vinning	-0,001 (0,001)	0,001 (0,002)	0,051*** (0,011)	0,091*** (0,017)
Økonomisk	-0,001 (0,002)	0,002 (0,003)	-0,069*** (0,012)	-0,042** (0,021)
Narkotika	-0,000 (0,001)	-0,001 (0,002)	0,022** (0,008)	0,030** (0,012)
Trafikk, påvirket	-0,001 (0,002)	0,000 (0,002)	-0,045*** (0,012)	-0,034** (0,016)
Annen trafikk	0,000 (0,001)	-0,001 (0,002)	0,095*** (0,008)	0,131*** (0,012)
F-statistikk	0,816	1,205	265,224	129,121
(p-verdi)	(0,601)	(0,287)	(0,000)	(0,000)
R ² (innen)	0,000	0,001	0,052	0,052
Snitt av utfallet	0,432	0,426	0,491	0,483
Antall observasjoner	44896	22206	44897	22207

Kommentar: Det kontrolleres for domstol x saksinngangsår i alle regresjoner. Utvalget i kolonner (1) og (3) består av alle født mellom 1980 og 2005 som var bosatt i Norge da de var 15 år og ble tiltalt for et lovbrudd som ble behandlet i tingretten mellom 2005 og 2019. Tingrettssaker som endte med en tilståelsespådømmelse, uvanlige saker som ikke blir tilfeldig tildelt (bl.a. saker med strafferammer over seks år) og saker som ble behandlet av en dommerfullmektig er også utelatt. I kolonner (2) og (4) er utvalget videre begrenset til tiltalte som var mellom 18 og 24 år ved avgjørelsesstidspunktet. F-statistikk og tilhørende p-verdi angir resultatet fra en test av hvor vidt alle forklaringsvariabler samlet sett har en signifikant effekt på utfallet (betinget på domstol x saksinngangsår). R² (innen) angir hvor mye av variasjonen i utfallet som kan forklares av alle forklaringsvariabler samlet sett (betinget på domstol x saksinngangsår). Signifikansnivå: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå og Domstolsadministrasjonen.

Spørsmål (iv) tar oss et steg videre i retning av det empiriske designet, og knytter seg til hvordan den systematiske variasjonen i dommerstrenghet som vi viste i Figur 6-27, gjenspeiler seg i forskjeller i sannsynlighet for en avgjørelse med ubetinget fengsel i ellers like saker som er tilfeldig fordelt til dommere med ulik strenghet. I Tabell 6-2 viser vi derfor førstestegsestimat for det utvidede utvalget og for utvalget av 18-24 åringer, som fikk saken behandlet henholdsvis innen 2019 (kolonner (1) og (3)) og 2014 (kolonner (2) og (4)). Disse resultatene viser at en sak som blir tilfeldig allokert til en dommer med 10 prosentpoeng høyere strenghet har ca. 3-4 prosentpoeng høyere sannsynlighet for å resultere i ubetinget fengselsstraff. I tråd med dette viser vi også en positiv relasjon mellom dommerstrenghet og sannsynlighet for ubetinget fengsel i Figur 6-27, gitt ved den heltrukne svarte kurven.

⁴⁸ Med unntak av innvandrerbakgrunn i utvalget 18-24 år. Korrelasjonen er imidlertid svak, og det er ikke uvanlig at enkeltvariabler slår ut ved en tilfeldighet. Det viktigste er at F-statistikken viser at vi ikke kan forkaste hypotesen om randomisering.

Tabell 6-2: Sammenhengen mellom dommerstrenghet og sannsynligheten for å bli idømt ubetinget fengsel (førstestegsestimater)

Utfall: Utvalg:	Ubetinget fengsel			
	Utvidet utvalg		18-24 åringer	
	(1) Observert i år t	(2) Observert i år t+5	(3) Observert i år t	(4) Observert i år t+5
Forklaringsvariabel:				
Dommerstrenghet	0,404*** (0,037)	0,401*** (0,049)	0,369*** (0,053)	0,360*** (0,065)
F-statistikk (instrument)	122,427	67,765	47,717	30,535
(p-verdi)	(0,000)	(0,000)	(0,000)	(0,000)
Snitt av utfallet	0,491	0,466	0,483	0,474
Antall observasjoner	44896	26858	22206	15766

Kommentar: Det kontrolleres for domstol x saksinnngangsår i alle regresjoner, i tillegg til kjennetegn til den siktede som alder ved avgjørelsesstidspunkt, kjønn, innvandrerbakgrunn og hovedlovbruddstypen i saken som behandles i tiltalen. Utvalget i kolonne (1) består av alle født mellom 1980 og 2005 som var bosatt i Norge da de var 15 år og ble tiltalt for et lovbrudd som ble behandlet i tingretten mellom 2005 og 2019. Tingrettssaker som endte med en tilståelsespåkømmelse, uvanlige saker som ikke blir tilfeldig tildelt (bl.a. saker med strafferammer over seks år) og saker som ble behandlet av en dommerfullmektig er også utelatt. I kolonne (2) er utvalget videre begrenset til saker behandlet innen 2014 (utfall observert over en femårsperiode etter avgjørelsen). I kolonner (3) og (4) er utvalgene videre begrenset til tiltalte som var mellom 18 og 24 år ved avgjørelsesstidspunktet. F-statistikk og tilhørende p-verdi angir resultatet fra en test av hvor vidt dommerstrenghet (instrument) har en signifikant effekt på utfallet (betinget på domstol x saksinnngangsår). Signifikansnivå: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå og Domstolsadministrasjonen.

Med disse bakgrunnsopplysningene og empiriske resultatene som bekrefter systematiske forskjeller i dommerstrenghet og som støtter opp om at det forekommer tilfeldig allokering av saker til dommere kan vi benytte "tilfeldig-dommer" variasjon for å fastslå kausale effekter av ubetinget fengsel på senere utfall for unge. For å kunne implementere en IV-metode kreves det imidlertid også at betingelser knyttet til eksklusjon og monotonisitet er oppfylt. Vi viser til Bhuller et al. (2020) for en nærmere diskusjon av disse betingelsene. Ved brudd på slike betingelser kan man konsentrere seg om "redusertform" varianten av likningssystemet (1)-(2), som da viser relasjonen mellom utfallene i en sak og strengheten til den tildelte dommeren. I praksis vil det si at man skalerer interesseparameter β som skal vise effekten av en straffereaksjon med størrelsen på førstestegsparameter γ , og heller fokuserer på redusertformparameteren $\gamma\beta$.

6.3.2 Kausale virkninger av ubetinget fengsel

I Tabell 6-3 presenterer vi resultatene fra estimeringene av likningssystemet (1)-(2). Vi sammenligner kausale effekter basert på en IV-estimering som benytter "tilfeldig-dommer" metoden skissert ovenfor og estimater fra en OLS-estimering som kontrollerer for forskjeller i observerbare kjennetegn ved sakene, inkludert lovbruddstype og bakgrunnskjennetegn ved de straffede, samt indikatorer for domstol ganget med saksinnngangsår. I begge estimeringene fokuserer vi på fire utfall: (i) et mål på tilbakefall til kriminalitet, gitt ved en indikator for hvorvidt den tiltalte blir siktet igjen for nye lovbrudd minst én gang i løpet av en femårsperiode etter avgjørelsesåret, (ii) et mål på yrkesaktivitet, gitt ved en indikator for om den tiltalte har hatt enten lønnet arbeid eller næringsinntekter minst én gang i løpet av femårsperioden etter avgjørelsesåret, (iii) et mål på deltakelse i utdanning, gitt ved en indikator for om den tiltalte har meldt seg opp til videregående skole eller høyere utdanning minst én gang i løpet av femårsperioden etter avgjørelsesåret, og (iv) et mål på trygdemottak, gitt ved en indikator for om den tiltalte har hatt mottatt enten økonomisk sosialhjelp, bostøtte eller arbeidsledighetstrygd minst én gang i løpet av femårsperioden etter avgjørelsesåret.

Når vi fokuserer på tilbakefall til kriminalitet i panel A, ser vi systematiske forskjeller mellom OLS- og IV-estimatene. Mens OLS-estimatene i kolonne (1) og (3), henholdsvis for det utvidede utvalget og for 18-24-åringer, viser positiv samvariasjon mellom det å ha blitt idømt ubetinget fengsel og tilbakefall til kriminalitet, har IV-estimatene i kolonne (2) og (4) motsatt fortegn. Den skarpe kontrasten mellom OLS- og IV-estimatene viser at det er betydelig seleksjon i hvem som blir idømt ubetinget fengsel. Det er altså viktig å ta hensyn til seleksjon i hvem som får fengselsstraff til og med for å få riktig fortegn på den kausale effekten. Sagt med andre ord, viser disse resultatene at unge som blir idømt ubetinget fengsel har kjennetegn som ikke kan observeres i registerdata og som er korrelert med høyere sannsynlighet for tilbakefall til kriminalitet. OLS-resultatene i kolonne (3) viser altså kun at unge som er idømt ubetinget fengsel har høyere sannsynlighet for tilbakefall enn personer som er idømt andre straffereaksjoner. Når vi i IV-estimatene i kolonne (4) tar høyde for de uobserverte kjennetegnene,

ser vi at ubetinget fengsel reduserer sannsynlighet for tilbakefall de første fem årene etter avgjørelsesåret for straffen, sammenlignet med om de hadde fått andre straffereaksjoner.

For 18-24 åringer finner vi, basert på IV-estimatet i kolonne (4), at det å bli idømt ubetinget fengsel reduserer sannsynligheten for en ny siktelse med hele 30 prosentpoeng over en femårsperiode etter avgjørelsesåret. I snitt blir nesten tre av fire (71,3 prosent) tiltalte 18-24 åringer i vårt estimeringsutvalg siktet igjen i denne tidsperioden, slik at reduksjonen i tilbakefallsraten som følge av å bli idømt ubetinget fengsel er betydelig. Samtidig er det viktig å understreke at effekten er beheftet med betydelig statistisk usikkerhet; innenfor et konfidensintervall på 95-prosent varierer effekten mellom en reduksjon på 65 prosentpoeng og en økning på fem prosentpoeng.

I dette tilfellet er utfallet beregnet fra og med året etter avgjørelsesåret, slik at en tiltalt som fikk sin sak avgjort i januar først vil kunne ha en positiv indikator for utfallet hvis vedkommende blir siktet for nye lovbrudd tolv måneder senere, altså i januar påfølgende år. Siden de aller fleste fengselsdømte har sonet ferdig sin straff i løpet av samme år som de blir idømt en straff vil denne måten å beregne tilbakefall på i liten grad ta med såkalte innlåsningseffekter («incapacitation effects») på kriminalitet (som forventes forhindre tilbakefall i soningsperioden), og heller i større grad fange opp mer vedvarende effekter av å ha sonet ferdig en straff.⁴⁹

Samtidig er det viktig å trekke frem at ubetingede fengselsdommer i økende grad har blitt iverksatt gjennom elektronisk kontroll, hvilket innebærer at ikke alle som blir idømt en ubetinget fengselsstraff faktisk soner i fengsel. Studier har vist at soning med elektronisk kontroll gir lavere tilbakefall til kriminalitet (Andersen & Telle, 2019),⁵⁰ og trolig innvirker elektronisk kontroll også på muligheten for deltakelse i utdanning og arbeid. Vi har ikke mulighet til å identifisere elektronisk kontroll i våre data, men siden elektronisk kontroll ble innført som en prøveordning i slutten av 2008, og tom. 2014, var det en relativt liten andel av fengselsdømte generelt og i aldersgruppen 18-24 år, som sonet en ubetinget fengselsdom utelukkende i frihet gjennom elektronisk kontroll (Skarøhamar, 2013; SSB, 2021 d; Kriminalomsorgen, 2022). Soning med elektronisk kontroll antas derfor å påvirke resultatene vi finner i liten grad.

Videre i panel B-D fokuserer vi på de øvrige utfallene. Mens OLS-estimatene igjen tegner et nokså negativt bilde av det å bli idømt fengselsstraff, har vi ikke lenger noen statistisk signifikante resultater basert på IV-metoden. OLS-estimatene viser at de som idømmes fengselsstraff også har ca. 5 prosentpoeng lavere sannsynlighet for yrkesdeltakelse, ca. 5 prosentpoeng lavere sannsynlighet for deltakelse i utdanning, og rundt 7 prosentpoeng høyere sannsynlighet for mottak av trygd. Til sammenlikning viser IV-estimatene samme fortegn og omtrentlig samme størrelsesorden for utfallene knyttet til yrkesdeltakelse og trygdemottak, men disse estimatene er ikke statistisk signifikante. Hva gjelder deltakelse i utdanning ser vi derimot motsatte fortegn i OLS- og IV-estimatene for det utvidede utvalget, samt for IV-estimatene når vi sammenligner det utvidede utvalget og 18-24 åringer. Det er med andre ord grunn til å stille spørsmålstegn ved det negative bildet som OLS-estimatene tegner med hensyn til de sosioøkonomiske utfallene til fengselsdømte. Disse analysene kaster lys på betydningen av ikke-observerbare faktorer for sammenhengen mellom straff og senere livssituasjon, og indikerer at ubetinget fengsel ikke kan sies ha en positiv eller negativ innvirkning på sosioøkonomiske utfallsmål, sammenlignet med andre typer av straff for unge straffede.

Til slutt bør noen svakheter knyttet til IV-estimatene som benytter “tilfeldig-dommer” metoden nevnes. For det første er IV-metoden vi har presentert begrenset til måling av effekter av fengselsstraff opp mot en alternativ (kontrafaktisk) straff som kan bestå av betinget dom, samfunnsstraff, bot og/eller frifinnelse. Denne metoden er ikke uten videre velegnet for å fastslå kausale effekter av øvrige straffereaksjoner eller ulike spesifikke straffereaksjoner opp mot hverandre. For det andre, er estimatene fra denne metoden (i beste fall) begrenset til en delpopulasjon av tiltalte på marginen av fengselsstraff, som altså fikk fengselsstraff kun fordi saken deres ble tilfeldig allokert til en nokså streng dommer, og som alternativt, hvis saken hadde blitt allokert til en mindre streng dommer, ville ha fått en annen straff. IV-estimatene svarer altså til en slags “lokal” kausal effekt som kun er gyldig for denne delpopulasjonen (Imbens & Angrist, 1994). Uten videre er det krevende å identifisere kausale virkninger av fengselsstraff for øvrige populasjoner av tiltalte, som således kan karakteriseres som “ikke-marginale” saker, der dommerstrengheten ikke er av særlig betydning. Bhuller et al. (2020) estimerer at de “marginale” sakene som tillegges en vekt i IV-metoden kun utgjør rundt 13 prosent av sakene i deres studie, og dermed forteller ikke IV-estimatene noe om kausale virkninger av fengselsstraff for det store flertallet av saker.

⁴⁹ I analyser hvor vi inkluderer avgjørelsesåret i analysen reduserer punkttestimatet noe sammenlignet med det i Tabell 6-3, men resultatene er ikke helt rett frem å tolke fordi de også inkluderer lovbrudd som kan ha skjedd før avgjørelsesstidspunktet. Resultatene gir uansett ikke støtte for en betydelig innlåsningseffekt som følge av soning i fengsel.

⁵⁰ Denne studien undersøker tilbakefall blant hele populasjonen, det vil i alle aldersgrupper.

Tabell 6-3: Estimeringsresultater: Effekter av ubetinget fengsel – Utfall målt over en femårsperiode etter avgjørelsesåret

Utfall:	A. Tilbakefall: siktet på nytt			
	Utvidet utvalg		18-24 åringer	
Utvalg:	(1)	(2)	(3)	(4)
	OLS	IV	OLS	IV
Forklaringsvariabel:				
Ubetinget fengsel	0,071*** (0,006)	-0,203* (0,116)	0,078*** (0,007)	-0,298* (0,178)
Snitt av utfallet	0,711	0,711	0,713	0,713
Utfall:	B. Yrkesaktiv			
Utvalg:	Utvidet utvalg		18-24 åringer	
	(1)	(2)	(3)	(4)
	OLS	IV	OLS	IV
Forklaringsvariabel:				
Ubetinget fengsel	-0,054*** (0,005)	-0,080 (0,098)	-0,058*** (0,006)	-0,058 (0,134)
Snitt av utfallet	0,800	0,800	0,839	0,839
Utfall:	C. Deltatt i utdanning			
Utvalg:	Utvidet utvalg		18-24 åringer	
	(1)	(2)	(3)	(4)
	OLS	IV	OLS	IV
Forklaringsvariabel:				
Ubetinget fengsel	-0,054*** (0,006)	0,052 (0,112)	-0,043*** (0,008)	-0,002 (0,172)
Snitt av utfallet	0,303	0,303	0,327	0,327
Utfall:	D. Mottatt trygd			
Utvalg:	Utvidet utvalg		18-24 åringer	
	(1)	(2)	(3)	(4)
	OLS	IV	OLS	IV
Forklaringsvariabel:				
Ubetinget fengsel	0,074*** (0,005)	0,073 (0,107)	0,070*** (0,007)	0,104 (0,158)
Snitt av utfallet	0,755	0,755	0,752	0,752
Antall observasjoner	26859	26858	15767	15766

Kommentar: Det kontrolleres for domstol x saksinnngangsår i alle regresjoner, i tillegg til kjennetegn til den siktede som alder ved avgjørelsestidspunkt, kjønn, innvandrerbakgrunn og hovedlovbruddstypen i saken som behandles i tiltalen. Utvalget i kolonner (1) og (2) består av alle født mellom 1980 og 2005 som var bosatt i Norge da de var 15 år og ble tiltalt for et lovbrudd som ble behandlet i tingretten mellom 2005 og 2014. Tingrettssaker som endte med en tilståelsespåkømmelse, uvanlige saker som ikke blir tilfeldig tildelt (bl.a. saker med strafferammer over seks år) og saker som ble behandlet av en dommerfullmektig er også utelatt. I kolonner (3) og (4) er utvalget videre begrenset til tiltalte som var mellom 18 og 24 år ved avgjørelsestidspunktet. Trygdemottak er begrenset til mottak av økonomisk sosialhjelp, bostøtte og/eller arbeidsledighetsstrygd. Signifikansnivå: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå og Domstolsadministrasjonen.

7. Oppfølging av barn og unge i konfliktrådet

Oppsummering

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er straffereaksjoner spesielt tiltenkt lovbrutere i aldersgruppen 15-17 år med oppfølgingsbehov. Straffereaksjonene gjennomføres i konfliktrådet, og har blitt stadig vanligere siden de ble innført i 2014. De to reaksjonene er forholdsvis like, men det er noen forskjeller dem imellom. Ungdomsstraff er den strengeste straffereaksjonen av de to, og kan bare idømmes av en domstol. Ungdomsoppfølging kan enten ilegges av påtalemyndigheten eller idømmes av domstol. Ungdomsstraff kan også ha en lengre varighet enn ungdomsoppfølging. Til forskjell fra mer tradisjonelle straffereaksjoner, er ungdomsoppfølging og ungdomsstraff samtykkebaserte, hvilket innebærer at både den unge og verger må samtykke til reaksjonen, og de bygger på en gjenopprettende prosess.

Det er stor variasjon både i hvem som får disse straffereaksjonene, hvilken type lovbrudd som fører til straffereaksjonene, og i innholdet i straffereaksjonene. Blant unge som mottar ungdomsoppfølging er de mest vanlige lovbruddene vold og narkotika, mens de vanligste lovbruddene ved ungdomsstraff er seksuallovbrudd og ran.

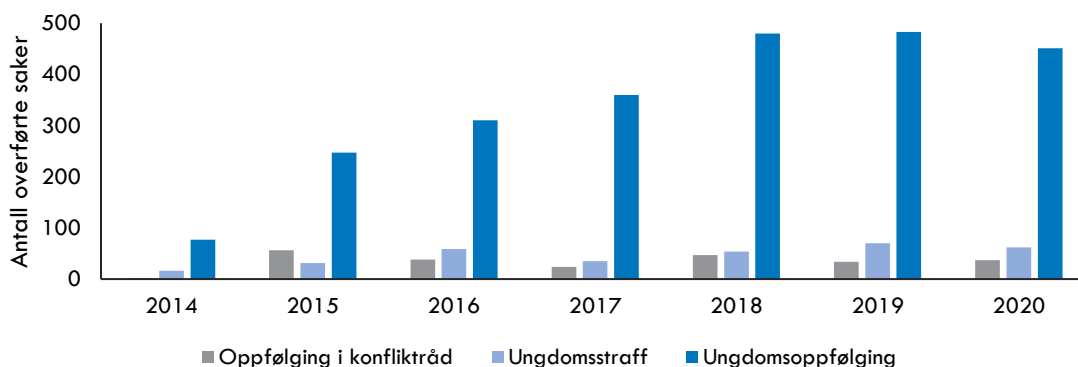
Det er en stor overvekt av menn og personer med innvandrerbakgrunn som mottar disse reaksjonene. Barn og unge som straffes med ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff har ikke betydelig dårligere levekår enn de som straffes med sammenliknbare straffereaksjoner, men de har oftere en bakgrunn med tidligere siktelser og straff. Dette kan ha sammenheng med at ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er tiltenkt barn og unge med et særskilt oppfølgingsbehov. Samtaler med personer med tilknytning til konfliktrådet og tidligere forskning (Andrews & Eide, 2019) bekrefter at sakene som behandles i konfliktrådet ofte er kompliserte. Det er også stor variasjon i innholdet i disse straffereaksjonene, og grad av tilpasning av innhold til den enkelte lovbruter er blant annet betinget av det lokale tilbudet av tjenester. Det fremkommer også av Andrews og Eide (2019) at enkelte aktiviteter i reaksjonene og rutiner ved oppstart praktiseres ulikt på tvers av saker.

Barn og unge som gjennomfører ungdomsoppfølging og ungdomsstraff får tett og tverrfaglig oppfølging i konfliktrådet, og det stilles blant annet krav om dagtilbud i form av skole, arbeid eller jobbsøking. Det er mulig at denne oppfølgingen legger grunnlag for å lykkes bedre etter gjennomført straffereaksjon, i forhold til sammenliknbare straffereaksjoner. Tilbakefallet til kriminalitet (uttrykt i andelen som blir straffet igjen og antall straffereaksjoner) er likevel minst like høyt blant de som ilegges/idømmes ungdomsoppfølging og ungdomsstraff som blant de som er idømt sammenliknbare reaksjoner (som hhv. bot, betinget fengsel og samfunnsstraff, og ubetinget fengsel). Deltakelsen i arbeid og utdanning er imidlertid noe høyere blant de som har gjennomført ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Resultatene må imidlertid tolkes med stor varsomhet, da datagrunnlaget er lite og det kan være andre uobserverte faktorer som forklarer forskjellene mellom gruppene med unge straffede.

Vi ser ingen gode løsninger for å avdekke kausale effekter av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff på senere livssituasjon sammenlignet med andre straffereaksjoner. Dette skyldes seleksjonsproblematikk, og fraværet av en kilde til tilfeldig variasjon i tildelingen som kan brukes for å omgå denne. At det er stor variasjon i innholdet i reaksjonene taler også for at det kan være store forskjeller i hvor godt straffereaksjonene virker, hvilket gjør det enda mer utfordrende å si noe entydig om virkninger.

Konfliktrådet har gjennomføringsansvar for de alternative straffereaksjonene ungdomsstraff, ungdomsoppfølging, oppfølging i konfliktråd, samt mekling i konfliktråd (se kapittel 5.1 for en nærmere beskrivelse). Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging (for de under 18 år) og oppfølging i konfliktråd (for de over 18 år) ble innført i 2014, og skal være individuelt tilpasset den enkelte lovbrøyer, bygge på prinsipper om gjenopprettende prosess, og i større grad vektlegge individualpreventive hensyn. Sakstilfanget av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging i konfliktrådene har siden innføringen i 2014 vært økende (Figur 7-1), men andre mer tradisjonelle straffereaksjoner er fremdeles mye brukt. Det er ønskelig å lære mer om disse straffereaksjonene; hvem som får dem, for hvilke type lovbrudd, og hvordan de går med de som får disse straffereaksjonene i etterkant.

Figur 7-1: Konfliktrådets sakstilfang av ungdomsstraff, ungdomsoppfølging og oppfølging i konfliktråd, i perioden 2014-2020

Merknad: Sakstilfang per år er målt etter året konfliktrådet mottok saken. Kilde: konfliktrådets årsrapporter (2017; 2018; 2020; 2021).

I dette kapitlet ser vi nærmere på omfanget av straffegjennomføring i konfliktrådet blant barn og unge, og kjennetegn ved disse. I kapittel 7.1 undersøker vi sakstilfanget av straffesaker i konfliktrådet, samt påtalegrunnlag og lovbrudd som ligger til grunn for disse sakene. I kapittel 7.2 sammenligner vi kjennetegn ved barn og unge som følges opp i konfliktråd med unge som får sammenlignbare tradisjonelle straffer. I kapittel 7.3 sammenligner vi livssituasjonen etter straff for de som følges opp i konfliktråd med de som får sammenlignbare straffereaksjoner.

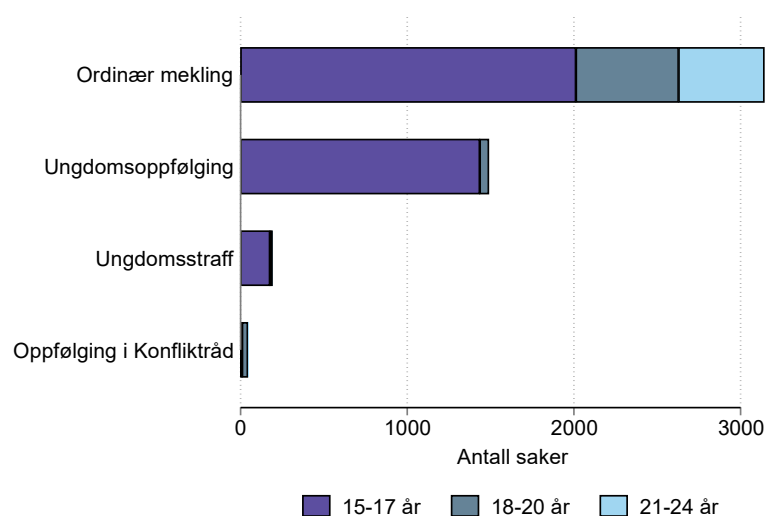
Ungdomsoppfølging kan ikke identifiseres i dataene fra Statistisk sentralbyrå, og vi har derfor innhentet opplysninger om straffereaksjoner direkte fra konfliktrådet. Disse dataene holder ikke samme datakvalitet som overnevnte data, og kan ikke kobles til data om siktelsler og straff på en tilforlatelig måte. Analysen av disse straffereaksjonene skiller seg derfor noe fra den i kapittel 5 og 6. I analyser knyttet til omfanget av de ulike straffereaksjonene i konfliktråd, analyserer vi i hovedsak saker med gjerningsår 2017-2019. Dette skyldes mangelfulle data i perioden 2014-2016. I analyser der vi ser nærmere på personene som har gjennomført straffereaksjoner i konfliktråd har vi likevel benyttet data også før 2017, blant annet for at vi skal kunne undersøke utfall etter straffereaksjon. Sakene som ligger til grunn for datamaterialet er kun straffesaker, og ingen sivile meklingssaker er inkludert. En nærmere beskrivelse av dataene som ligger til grunn for analysen finnes i kapittel 2.

7.1 Omfang av reaksjoner i konfliktrådet

Unge i alderen 15-17 år dominerer naturlig nok i straffereaksjonene ungdomsstraff og ungdomsoppfølging, mens den motsvarende reaksjonen for de over 18 år (oppfølging i konfliktrådet) er dominert av eldre, men brukes i liten grad (Figur 7-2). Aldersgruppen 15-17 år dominerer også i ordinære meklingssaker, men her er det også et betydelig innslag av saker med unge over 18 år og i tidlig tjuårene.

Godt over halvparten (65 prosent) av alle saker i konfliktrådet er ordinære meklingssaker, mens ungdomsoppfølging (31 prosent) står for mesteparten av de resterende. Ungdomsstraff utgjør til sammenlikning kun 4 prosent av det totale saksomfanget, mens oppfølging i konfliktråd utgjorde kun 48 saker (1 prosent). I de resterende delene av dette kapitlet fokuserer vi derfor primært på ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

Figur 7-2: Sakstilfang av straffesaker i konfliktrådet med gjerningstidspunkt i perioden 2017-2019, fordelt etter alder på gjerningstidspunkt

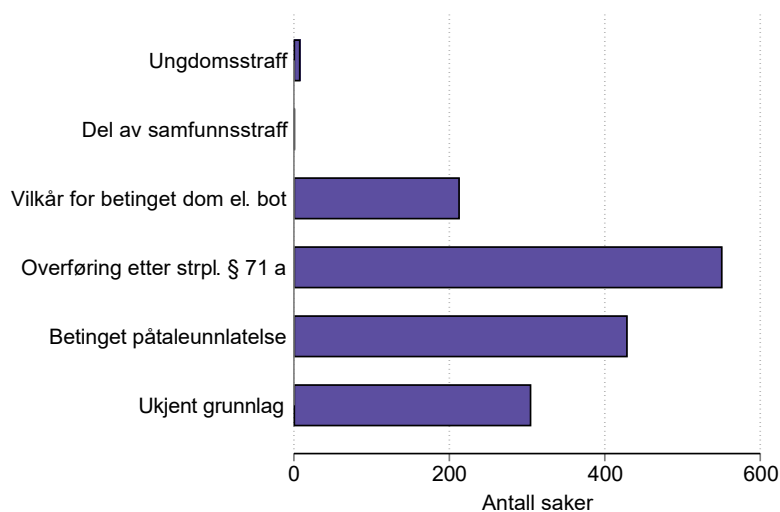
Merknad: Inkluderer ikke sivile saker. Disse tallene avviker noe fra tall i konfliktrådets årsrapporter. En mulig forklaring på dette er at konfliktrådet måler antall saker etter tidspunkt de ble overført til konfliktrådet, mens tall i figuren over er målt etter gjerningstidspunkt. **Kilde:** Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene.

Rettslig grunnlag

Sakene som håndteres av konfliktrådet kan overføres fra både påtalemyndigheten og fra domstolen. Reaksjonene i konfliktrådet kan derfor være stilt som et vilkår, eller den kan være ilagt eller idømt som en egen straffereaksjon. Sakene som kommer til konfliktrådet direkte fra påtalemyndigheten gjelder kun ungdomsoppfølging og mekling, ettersom ungdomsstraff kun kan idømmes av domstolene. Der ungdomsoppfølging ilegges av påtalemyndigheten, vil dette være som vilkår for påtaleunntatelse, som særvilkår for betinget forelegg eller ved direkte overføring jf. straffeprosessloven § 71 a (2). Ileggelse av ungdomsoppfølging etter straffeprosessloven § 71 a (2) innebærer at ungdomsoppfølging gis som en egen reaksjon. Domstolene kan idømme ungdomsoppfølging som særvilkår for betinget bot eller som særvilkår for fullbyrdingsutsettelse (betinget fengsel). Straffereaksjonene mekling i konfliktråd og oppfølging i konfliktråd kan også ilegges av både påtalemyndigheten og domstolen. Påtalemyndigheten kan ilagge mekling i konfliktråd og oppfølging i konfliktråd ved direkte overføring jf. straffeprosessloven § 71 a (1) eller som vilkår for påtaleunntatelse eller særvilkår for betinget forelegg, mens domstolen kan idømme mekling i konfliktråd som særvilkår for betinget bot eller fullbyrdingsutsettelse (betinget fengsel). Hjemmelen til å ilagge konfliktrådsbehandling som særvilkår for påtaleunntatelse er imidlertid planlagt opphevet med ikrafttredelse 1. juli 2022. Ungdomsstraff kan på sin side kun idømmes av domstolene, i medhold av straffeloven § 52 a. Dette innebærer at ungdomsstraff kun kan gis som egen straffereaksjon, og ikke som vilkår.

For personer som ble ilagt eller idømt ungdomsoppfølging i perioden 2017-2019, var det vanligste rettslige grunnlaget overføring etter straffeprosessloven § 71 a (2), det vil si at ungdomsoppfølging oftest ser ut til å gis som en egen reaksjon fra påtalemyndigheten (Figur 7-3). Det er også mange unge som blir ilagt ungdomsoppfølging som vilkår for betinget påtaleunntatelse. I mange saker er det rettslige grunnlaget for ungdomsoppfølging ukjent, da dette ikke er registrert i dataene vi har mottatt.

Figur 7-3: Rettslig grunnlag for ungdomsoppfølging, gjerningsår 2017-2019

Merknad: I konfliktrådets data er enkelte personer registrert med flere saker/observasjoner per måned. Flere av disse observasjonene er antakelig duplikater av samme sak. For å unngå dette problemet blir hver person talt kun én gang per måned i våre analyser. I tilfeller der en person har vært registrert med flere rettslige grunnlag for ungdomsoppfølging har vi beholdt det «strengeste» rettslige grunnlaget, i synkende rekkefølge ihht. figuren. Det er også årsaken til at enkelte er registrert med ungdomsstraff som påtalegrunnlag. Kilde: Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene.

Innhold i og bruk av straffereaksjonene

Innholdet i ungdomsoppfølging og ungdomsstraff skal være tilpasset til individet, og til lovbruddet som er begått. Individuelle tiltak kan for eksempel være krav om dagtilbud i form av arbeid, utdanning eller jobbsøking, at den unge skal avstå fra rusmidler, utføre samfunnsnyttige oppgaver, oppholde seg på institusjon eller gjennomgå annen behandling. Veien mot å ilegges/idømmes disse reaksjonene er imidlertid ikke strømlinjeformet, og innholdet i reaksjonene varierer.

Skjønnsmessige vurderinger vil være nødvendige både i spørsmålet om hvorvidt saker egner seg for konfliktråds-håndtering og i hva slags innhold en slik straffereaksjon eventuelt skal ha. Dette vil også påvirkes av det lokale tjenestetilbudet, som er med på å avgjøre hva slags oppfølging den enkelte kan få i ulike regioner. Det er videre grunn til å tro at innholdet i straffen kan variere på tvers av konfliktrådskontor og ungdomscoordinatorer. Det foreligger ikke klare retningslinjer for utforming av innholdet i reaksjonene, og det fremkommer av samtaler med personer med innsikt i konfliktrådets arbeid at hvordan straffen skal dimensjoneres til ulike typer lovbrudd derfor i noen grad er opp til den enkelte ungdomscoordinator i konfliktrådet. Det fremkommer også av Andrews og Eide (2019) at ungdomsstormøter og rutiner ved oppstart praktiseres ulikt på tvers av saker. Hvor godt ulikt innhold i straffen fungerer for ulike barn og unge er uvisst, men vil trolig variere. Konfliktrådsloven og straffeloven er for tiden under revidering, og det er mulig at en revidert lov vil kunne bøte på noen av de overnevnte utfordringene.

Det er forskjeller knyttet til bruk av konfliktrådets koordineringsgruppe (KOG) i saker der ungdomsoppfølging og ungdomsstraff kan være aktuelle reaksjoner.⁵¹ KOG foretar den første vurderingen av hvorvidt den aktuelle saken og ungdommen er egnet for disse straffereaksjonene og hvilke tiltak som kan være aktuelle. KOG er ikke lovfestet, og koordineringsgruppen brukes derfor ikke i alle saker der barn og unge under 18 år har begått lovbrudd. Dette medfører at noen ungdommer får sin sak drøftet i en slik KOG, og andre ikke. Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er videre samtykkebaserte, hvilket innebærer at både den unge og verge må samtykke til straffereaksjonen. Hvorvidt og hvordan KOG og samtykkekravet påvirker hvem som ilegges/idømmes straffereaksjonene og ikke, er usikkert.

Type lovbrudd

Målgruppen for ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er ungdom som har begått en eller flere straffbare handlinger og som det vurderes at har et oppfølgingsbehov over tid. Ved ungdomsstraff må også ungdommens straffbare handlinger være gjentatte eller alvorlige. Det er derfor tenkelig at barn og unge som følges opp i

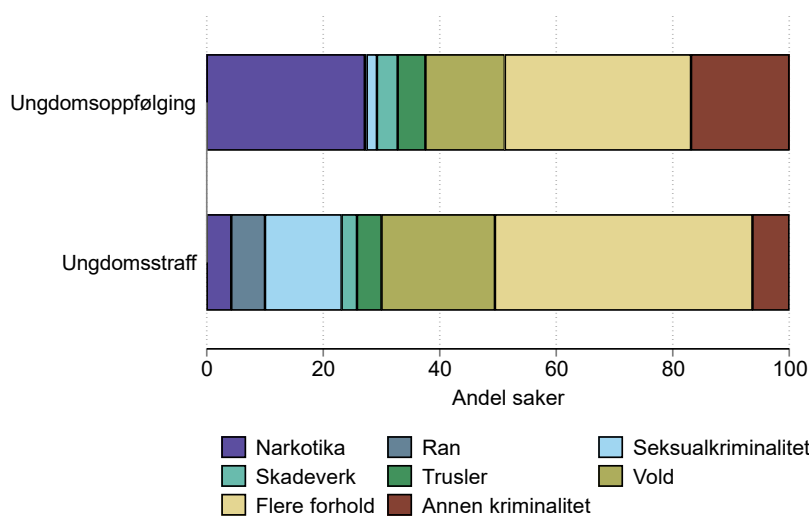
⁵¹ KOG er et tverretattlig rådgivningsorgan for påtalemyndigheten og ungdomscoordinator i saker om ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. I koordineringsgruppen sitter politiet, politiadvokat, konfliktrådet, friomsorgen og evt. representanter fra barnevern, helse og andre tjenester.

konfliktrådet har en noe annen kriminell historikk enn øvrige barn og unge som mottar straffereaksjoner, noe som kan komme til uttrykk i lovbruddenes type eller alvorlighet.

Figur 7-4 viser hvilke lovbrudd som lå til grunn for ungdomsoppfølging og for ungdomsstraff i konfliktrådet i perioden 2017-2019. En stor andel av sakene om ungdomsoppfølging gjaldt flere forhold. Hvilke forhold som inngår og vanlige kombinasjoner er imidlertid ikke enkelt å identifisere i våre data. Mange saker har også bakgrunn i «annen kriminalitet», og det er ikke mulig i våre data å identifisere hva slags type lovbrudd som er vanligst i denne gruppen. Av sakene som kun gjaldt ett forhold, var flest begrunnet med narkotikalovbrudd, dernest vold. På konfliktrådets nettsider informeres det om at vold og narkotika utgjør omtrent halvparten av den totale saksporteføljen for ungdomsoppfølging (Konfliktrådet, 2022b).

Av enkeltforhold i ungdomsstraffesakene var det flest som gjaldt vold, dernest seksualkriminalitet. På konfliktrådets nettsider opplyses det om at seksuallovbrudd utgjør den største sakstypen (ca. en tredjedel) som ligger til grunn for ungdomsstraff, etterfulgt av ran, som utgjør om lag 20 prosent av sakene (Konfliktrådet, 2022b).

Figur 7-4: Fordeling av lovbruddsgrupper blant de som ble ilagt/idømt ungdomsoppfølging og ungdomsstraff for lovbrudd begått i perioden 2017-2019

Merknad: I lovbruddsgruppen «Annen kriminalitet» inngår annen konflikt, annen vinningskriminalitet, innbrudd, krenkelse, naskeri, nærmiljøkonflikter, tyveri av motorkjøretøy, ukjent forhold, økonomiske konflikter og andre kriminalitetstyper. Kilde: Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene.

7.2 Kjennetegn ved barn og unge som følges opp i konfliktrådet

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er tiltent barn og unge som har et *oppfølgingsbehov*, noe som kan ha sammenheng med andre faktorer, som for eksempel tidligere kriminalitet eller familie- og oppvekstforhold. Videre vil tilbudet om ungdomsstraff og ungdomsoppfølging gis til barn som det er vurdert at kan ha nytte av et slikt opplegg, som kan sone sin straff i frihet, og som har innrømmet forholdene de er mistenkt for å ha begått. Ved å sammenligne barn og unge som følges opp i konfliktrådet med andre barn og unge som straffes, kan vi avdekke om det er systematiske forskjeller mellom de to gruppene av straffede unge. I Tabell 7-1 sammenligner vi barn og unge som mottar ungdomsoppfølging og ungdomsstraff med barn og unge som mottar sammenlignbare tradisjonelle straffereaksjoner. Bot og betinget fengsel er sammenlignbare med ungdomsoppfølging, mens ubetinget fengsel ofte er sammenlignbart med ungdomsstraff. Imidlertid vil ikke alle som straffes med ubetinget fengsel være aktuelle for ungdomsstraff på grunn av lovbruddets alvorlighet (f.eks. drap). Samfunnsstraff kan sammenlignes med både ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

Det er fire hovedpoenger å ta med seg fra analysen:

- De som får strengere straffereaksjoner har en mer utsatt bakgrunn enn de som får mildere straffereaksjoner; det kommer til uttrykk ved at de som ligger lenger til høyre i tabellen har svakere skoleprestasjoner, foreldre med lavere utdanning, inntekt, og hyppigere mottak av trygdeytelser, tillegg til at flere har hatt kontakt med barnevernet

- Det er ikke store forskjeller mellom de som får ungdomsstraff og ubetinget fengsel, men det kan se ut som at de som idømmes ubetinget fengsel har enda litt dårligere utgangspunkt i livet enn de som idømmes ungdomsstraff
- Det er heller ikke store forskjeller mellom de som får ungdomsoppfølging og betinget fengsel⁵², mens de som får bot har i snitt litt bedre utgangspunkt enn de to førstnevnte gruppene
- De som soner samfunnsstraff, ligger mellom de som får ungdomsoppfølging og ungdomsstraff når det kommer til fordeling av bakgrunnskjenntegn.

Når vi i Tabell 7-2 gjør tilsvarende analyse, men ser på tidligere siktelsler og straffereaksjoner, tegner seg følgende bilde.

- Unge som idømmes ungdomsstraff eller ubetinget fengsel har oftere enn andre begått gjentatt kriminalitet og har ofte flere tidligere siktelsler og straffereaksjoner bak seg, sammenlignet med barn og unge som mottar sammenlignbare straffereaksjoner
- I sammenligning av disse to straffereaksjonene, er det tydelig at unge som idømmes ubetinget fengsel i snitt har en tyngre kriminell bakgrunn enn de som idømmes ungdomsstraff
- En betydelig høyere andel av de som får ungdomsoppfølging har tidligere vært siktet og straffet, sammenlignet med de som idømmes bot eller betinget fengsel.
- Samfunnsstraff idømmes oftere personer uten tidligere siktelsler eller straffereaksjoner, sammenlignet med ungdomsoppfølging.

Oppsummert, ser det ut som at de som idømmes ubetinget fengsel har en mer belastet bakgrunn enn de som idømmes ungdomsstraff. Det kan være mange forklaringer til dette. Merk at vi i denne analysen ikke tar høyde for hvilken type lovbrudd de straffede har begått, og at dette vil kunne forklare noen av forskjellene. Vi har tidligere vist at individkjenntegn er korrelert med både type lovbrudd og valg av straffereaksjon.

Tabell 7-1: Kjenntegn ved straffede barn som på gjerningstidspunktet var 15-17 år, fordelt på barn som har mottatt ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, og sammenliknbare øvrige straffede barn i perioden 2014-2020. Prosentandeler.

	Bot ved dom	Betinget fengsel	Ungdomsoppfølging	Samfunnsstraff	Ungdomsstraff	Ubetinget fengsel
A. Individkjenntegn						
Kjønn						
Kvinne	7	14	15	8	5	9
Mann	93	86	85	92	95	91
Grunnskolepoeng						
Poengkvartil 1	66	55	64	66	67	51
Poengkvartil 2	16	16	12	13	8	8
Poengkvartil 3	7	6	3	4	2	2
Poengkvartil 4	2	2	1	1	1	0
Mangler grunnskolepoeng	9	21	19	16	23	40
Innvandrerbakgrunn						
Innvandrer	13	17	19	22	28	32
Norskfødt med innvandrerforeldre	15	10	8	21	20	18
Den øvrige befolkningen	72	73	72	57	52	50
B. Kjenntegn ved foreldre						
Mors alder ved fødsel						

⁵² Merk at ungdomsoppfølging kan gis som et særvilkår for betinget fengsel, men at vi ikke kan identifisere dette i våre data. Det innebærer at noen individer kan inngå både å gruppen «(betinget fengsel)» og «(ungdomsoppfølging)». Statistikk fra SSB viser at omtrent halvparten av de i aldersgruppen 15-17 som ble idømt betinget fengsel hadde ungdomsoppfølging som særvilkår (SSB, 2021c; SSB, 2021f). Sett over hele perioden 2014-2020, vil denne andelen være betydelig lavere, gitt at utbredelsen av ungdomsoppfølging var lav tidlig i perioden.

15 til 24 år	33	30	33	33	37	39
25 til 34 år	53	58	54	54	54	50
Over 35 år	13	12	14	13	9	11
Mors utdanning						
Ingen eller uoppgitt utdanning	10	8	7	9	16	19
Barne- eller ungdomsskole	32	30	35	39	38	46
Videregående skole	34	36	34	30	30	26
Universitets- og høyskoleutdanning	24	25	24	22	16	9
Fars utdanning						
Ingen eller uoppgitt utdanning	9	12	14	16	19	17
Barne- eller ungdomsskole	22	30	30	35	30	36
Videregående skole	52	42	41	34	33	33
Universitets- og høyskoleutdanning	16	16	15	14	18	13
Foreldres inntekt						
Inntektskvartil 1	38	51	53	59	67	68
Inntektskvartil 2	28	20	23	20	19	16
Inntektskvartil 3	24	16	15	13	9	10
Inntektskvartil 4	9	12	9	8	5	6
Foreldres mottak av sosialhjelp						
Har mottatt sosialhjelp	24	34	39	43	46	51
Foreldres mottak av bostøtte						
Har mottatt bostøtte	23	37	40	42	46	47
Foreldres mottak av uføretrygd						
Har mottatt uføretrygd	14	18	18	18	16	29
Foreldres kriminelle bakgrunn						
Ingen forelder straffet	39	42	38	41	45	36
Én forelder straffet	47	40	45	45	37	46
Begge foreldre straffet	14	18	18	13	18	19
C. Kontakt med barnevernet						
Hjelpetiltak						
Hatt hjelpetiltak	35	43	45	44	52	58
Omsorgstiltak						
Hatt omsorgstiltak	7	8	9	7	9	12
D. Bosted						
Kommunesentralitet						
Minst sentrale kommuner	14	12	11	11	10	8
Mellomsentrale kommuner	48	47	55	36	39	41
Mest sentrale kommuner	38	41	34	53	51	51
N	107	1233	1616	691	462	130

Merknad: Tabellen inkluderer alle straffede i alderen 15 til 17 år innenfor straffereaksjonsgruppene bot ved dom, betinget fengsel, ungdomsoppfølging, samfunnsstraff, ungdomsstraff og ubetinget fengsel i perioden 2014 til 2019. Hver person kan bli talt flere ganger, for eksempel hvis man har blitt straffet med ungdomsstraff på to ulike tidspunkt. Se Tabell 4-1 for nærmere definisjoner av kjennetegn. Kilde: Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7-2: Tidligere siktelser og straffereaksjoner, barn som på gjerningstidspunktet var 15-17 år, fordelt på barn som har mottatt ungdomsoppfølging, ungdomsstraff og øvrige straffede barn i perioden 2014/2016-2019. Prosentandeler.

	Bot ved dom	Betinget fengsel	Ungdomsoppfølging	Samfunnsstraff	Ungdomsstraff	Ubetinget fengsel
Tidligere siktelser						
Ingen tidligere siktelse	60	37	28	35	21	15
Én tidligere siktelse	14	21	24	19	18	12
2-4 tidligere siktelser	9	24	35	28	32	18
5+ tidligere siktelser	17	17	13	18	29	55
Tidligere straffereaksjoner						
Ingen tidligere straffereaksjoner	76	60	49	60	41	30
Én tidligere straffereaksjon	16	23	28	22	27	20
2-4 tidligere straffereaksjoner	6	16	22	16	26	45
5+ tidligere straffereaksjoner	3	1	1	2	6	5
N	70	828	1 609	691	462	130

Merknad: Tabellen tar utgangspunkt i antall siktelser/straffereaksjoner med gjerningstidspunkt før gjerningstidspunktet for det straffede lovbruddet. På grunn av uklarheter i data fra konfliktrådet teller vi en siktelse/straffereaksjon per måned. Men andre ord teller vi antall måneder de har begått lovbrudd som har resultert i siktelse/straffereaksjon. For straffereaksjonene bot, betinget fengsel og ungdomsoppfølging er lovbrudd begått i perioden 2016-2019 inkludert, mens for reaksjonene samfunnsstraff, ubetinget fengsel og ungdomsstraff er lovbrudd begått i perioden 2014-2019 inkludert. Hver person kan bli talt flere ganger, for eksempel hvis man har blitt straffet med ungdomsstraff på to ulike tidspunkt. Tidligere siktelser og straffereaksjoner er uavhengig av alder, og personen kan altså ha vært under 15 år på gjerningstidspunktet. Kilde: Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene og Statistisk sentralbyrå.

7.3 Livssituasjon etter straff

Barn og unge får gjennom ungdomsoppfølging og ungdomsstraff tett og tverrfaglig oppfølging, og det stilles typisk krav til dagtilbud i form av arbeid, utdanning eller jobbsøking. Det er mulig at denne oppfølgingen legger grunnlaget for å lykkes bedre etter gjennomført straffereaksjon, sammenlignet med de som får «tradisjonelle» straffereaksjoner. I dette delkapitlet undersøker vi hvorvidt livssituasjonen etter straff til barn og unge som blir ilagt eller idømt ungdomsoppfølging og ungdomsstraff differerer fra livssituasjonen til barn og unge som idømmes sammenliknbare straffereaksjoner.

Barn og unge som er ilagt/idømt ungdomsoppfølging kan kun identifiseres i data fra konfliktrådet. I disse dataene har vi ikke avgjørelsesdato, kun dato på gjerningstidspunktet. Barn og unge som er idømt ungdomsstraff kan derimot identifiseres i data fra SSB, der vi har avgjørelsesdato. Det er i utgangspunktet ønskelig å se på livsløpsutfall etter avgjørelsesdato, men siden dette ikke er mulig for de som er ilagt/idømt ungdomsoppfølging har vi delt analysen i to deler. I kapittel 7.3.1 ser vi på livssituasjonen etter ungdomsoppfølging og sammenliknbare straffereaksjoner, med utgangspunkt i perioden etter gjerningstidspunktet. I kapittel 7.3.2 ser vi på livssituasjonen til barn og unge som er idømt ungdomsstraff og sammenliknbare straffereaksjoner, med utgangspunkt i perioden etter avgjørelsestidspunktet.

Som også drøftet i tidligere i denne rapporten, er det seleksjon i hvem som begår ulike typer kriminelle handlinger og hvilke straffereaksjoner man ilegges eller idømmes. Siden faktorer som påvirker dette trolig også vil påvirke senere utfall for de unge, vil ikke denne analysen være grunnlag for å si noe om effekten av de ulike straffereaksjonene på senere utfall.

7.3.1 Ungdomsoppfølging og sammenliknbare straffereaksjoner

Siden vi ikke har avgjørelsesdato for ungdomsoppfølging, tar vi i analysene under utgangspunkt i lovbruddets gjerningstidspunkt, heller enn avgjørelsesdato for straff. Dette medfører at vi ikke vet om straffen er ilagt eller

gjennomført på tidspunktene for måling av utfall.⁵³ Konsekvensen er at når vi for eksempel måler tilbakefallsraten kan det være vi inkluderer lovbrudd som er begått før vedkommende har blitt ilagt/idømt straffereaksjonen. Når vedkommende faktisk blir ilagt/idømt straffereaksjonene kan det være at lovbruddene som er begått i mellomtiden blir hensyntatt i straffeutmåling. Det kan også være at straffesakskjeden for saker som følges opp i konfliktråd er kortere enn for andre saker, og at sammenligningen gir et noe skjevt bilde av utfall. Resultatene bør derfor tolkes med forsiktighet.

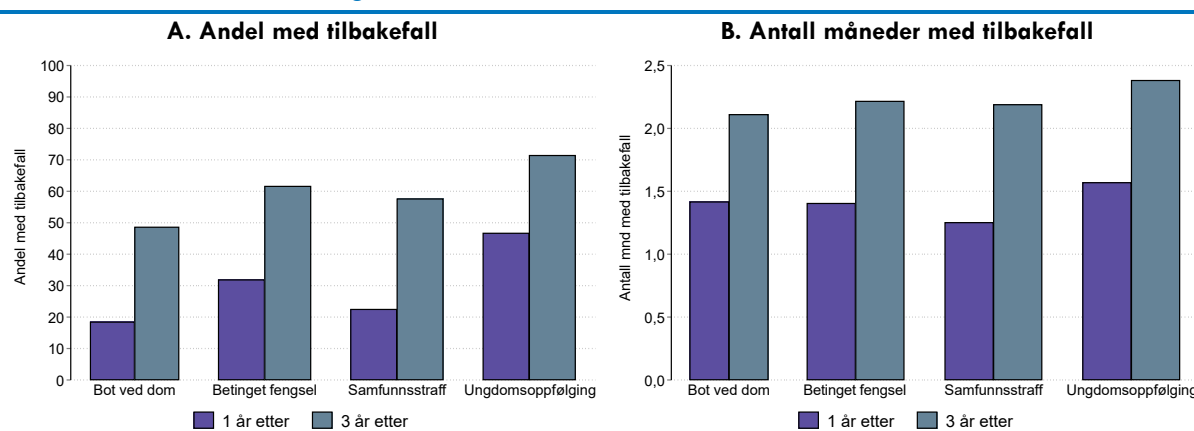
Tilbakefall til kriminalitet

Andelen som opplever tilbakefall til kriminalitet (målt som ny straffereaksjon⁵⁴), både ett og tre år etter gjerningstidspunkt for lovbruddet, ser ut til å være tydelig høyere blant personer som mottar ungdomsoppfølging sammenlignet med de «tradisjonelle» straffereaksjonene (Figur 7-5 A). Nesten 50 prosent av de som er ilagt/idømt ungdomsoppfølging har hatt tilbakefall til kriminalitet i løpet av det første året etter gjerningstidspunktet, og litt over 70 prosent har hatt tilbakefall i løpet av tre år etter. Tilbakefallsraten for de som er ilagt/idømt ungdomsoppfølging er minst 10 prosentpoeng høyere sammenlignet med hver av de andre straffereaksjonene.

Når vi måler tilbakefall som antall tilbakefall blant de som har begått ny kriminalitet er forskjellene mindre på tvers av straffereaksjonene (Figur 7-5 B). De som er ilagt/idømt ungdomsoppfølging er i gjennomsnitt registrert med noe høyere antall tilbakefall både ett og tre år etter gjerningstidspunktet sammenlignet med alle de andre straffereaksjonene.

Tilbakefallet til ny kriminalitet, målt som sannsynligheten for ny straffereaksjon og antall nye straffereaksjoner, synes dermed å være noe høyere for ungdomsoppfølging sammenlignet med de «tradisjonelle» reaksjonene. Grunnet seleksjonsproblematikk er det uvisst hva det kontrafaktiske tilbakefallet ville vært dersom gruppene som ble ilagt eller idømt de alternative reaksjonene heller fikk en «tradisjonell» reaksjon og vice versa. Resultatene kan derfor heller ikke si noe om hvor effektive reaksjonene er i å forebygge tilbakefall.

Figur 7-5: Tilbakefall til kriminalitet (straffede lovbrudd) etter gjerningstidspunkt for barn i alderen 15-17 år som ble straffet for lovbrudd begått i 2016-2019

Merknad: Tilbakefall er målt som ny straffereaksjon. Utgangspunktet i figurene er gjerningstidspunkt ettersom vi ikke har avgjørelsestidspunkt for de som er ilagt ungdomsoppfølging. Nytt lovbrudd er kun inkludert dersom gjerningstidspunkt er registrert fom. kalendermåneden etter det opprinnelige lovbruddet. I figurene benyttes lovbrudd med gjerningstidspunkt i perioden 2016-2019. Når vi følger utvalget tre år etter gjerningstidspunkt inkluderer vi ikke de som har gjerningstidspunkt i 2018 og 2019 ettersom vi ikke kan følge disse i tre år. Vi har kun inkludert de som var mellom 15 og 17 år på gjerningstidspunktet for de som er idømt bot, betinget fengsel og samfunnsstraff. Kilde: Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene og Statistisk sentralbyrå.

⁵³ Det er i tillegg svært manglende data om ungdomsoppfølging i 2014 og 2015, og til en viss grad manglende data i 2016. For å kunne følge personene i ett og tre år etter lovbruddet er begått har vi i disse analysene valgt å inkludere lovbrudd som ble begått i 2016 til 2019.

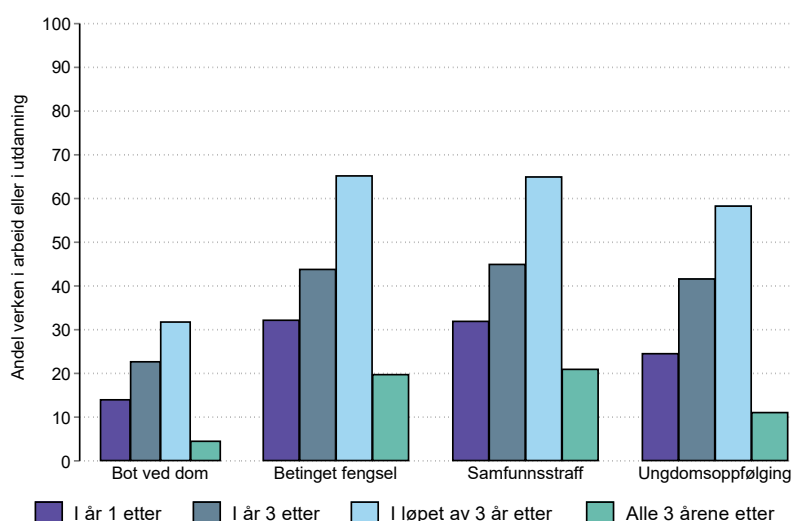
⁵⁴ Årsaken til at vi her måler tilbakefall som straffereaksjoner og ikke siktelsler, som vi gjorde i store deler av kapittel 5, er at bruk av straffereaksjoner gir mulighet til å følge enkelte av de som er ilagt/idømt ungdomsoppfølging i tre år etter gjerningstidspunkt. Våre data om siktelsler og straffereaksjoner strekker seg til henholdsvis 2019 og 2020, dog med noe mangelfulle data i disse årene. I tillegg er data om ungdomsoppfølging noe mangelfullt i 2016. Ved å måle tilbakefall som siktelsler vil vi bare kunne følge de som er registrert med ungdomsoppfølging i 2016 i tre år, mens vi ved bruk av straffereaksjoner også kan inkludere de som er registrert med ungdomsoppfølging i 2017.

Deltakelse i utdanning og arbeid

I de fleste ungdomsreaksjonene, ofte også samfunnsstraff, stilles det krav om dagtilbud i form av skole eller arbeid. Tanken bak dette er at ungdommene skal loses på et «bedre spor». At det under straffegjennomføring stilles krav eller jobbes med å sikre at den unge har et dagtilbud, kan tenkes å påvirke hvor stor andel som er i arbeid eller utdanning både under straffegjennomføring og etter gjennomført straff. Vi har ikke mulighet til å korrigere for hvorvidt straffen er gjennomført eller ikke på måletidspunktet, og det kan være systematiske forskjeller mellom hvem som mottar de ulike straffereaksjonene. En sammenlikning av hvor mange som verken er i arbeid eller utdanning blant de som er ilagt eller idømt ungdomsoppfølging og sammenliknbare «tradisjonelle» reaksjoner kan likevel gi nyttig innsikt.

Det første året etter gjerningstidspunktet er det omtrent 25 prosent av de som er ilagt/idømt ungdomsoppfølging som verken er i arbeid eller utdanning, og i det tredje året etter gjerningstidspunktet har andelen som står uten arbeid eller utdanning vokst til over 40 prosent (Figur 7-6). Nesten 60 prosent har vært uten arbeid eller utdanning i minst ett år i løpet av de tre årene etter gjerningstidspunkt, men kun litt over 10 prosent har vært uten arbeid eller utdanning i alle de tre årene. Det er gjennomgående en noe lavere andel som er uten både arbeid og utdanning på ulike tidspunkt etter gjerningstidspunkt blant de som er ilagt/idømt ungdomsoppfølging sammenlignet med betinget fengsel og samfunnsstraff, men det er tydelig færre uten verken arbeid eller utdanning blant de som er idømt bot ved dom. Dette mønsteret ligner på det i kapittel 7.2, hvor vi fant at de som idømmes bot er noe bedre stilt enn de som idømmes de andre straffereaksjonene som omtales i figuren.

Figur 7-6: Andel verken i arbeid (yrkesinntekt<1G) eller i utdanning etter gjerningstidspunkt for barn i alderen 15-17 år som ble straffet for lovbrudd begått i 2016-2019

Merknad: Figuren viser andelen straffede barn som verken er i arbeid (yrkesinntekt<1G) eller i utdanning på et gitt tidspunkt etter gjerningstidspunktet for en straffereaksjon. «I år 1 etter» og «I år 3 etter» måler om straffede er registrert uten arbeid og uten igangværende utdanning i det året. «I løpet av 3 år etter» er hvorvidt man er utenfor utdanning og jobb i minst ett år i løpet av 3 år etter gjerningstidspunktet. «Alle 3 årene etter» måler hvorvidt straffede er utenfor utdanning og jobb i hvert av de tre årene etter gjerningstidspunktet. Utfallene er målt i kalenderåret etter gjerningsåret. I figuren benyttes lovbrudd med gjerningstidspunkt i perioden 2016-2019. Når vi følger utvalget tre år etter gjerningstidspunkt inkluderer vi ikke de som har gjerningstidspunkt i 2018 og 2019 ettersom vi ikke kan følge disse i tre år. Vi har kun inkludert de som var mellom 15 og 17 år på gjerningstidspunktet for de som er idømt bot, betinget fengsel og samfunnsstraff. Kilde: Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene og Statistisk sentralbyrå.

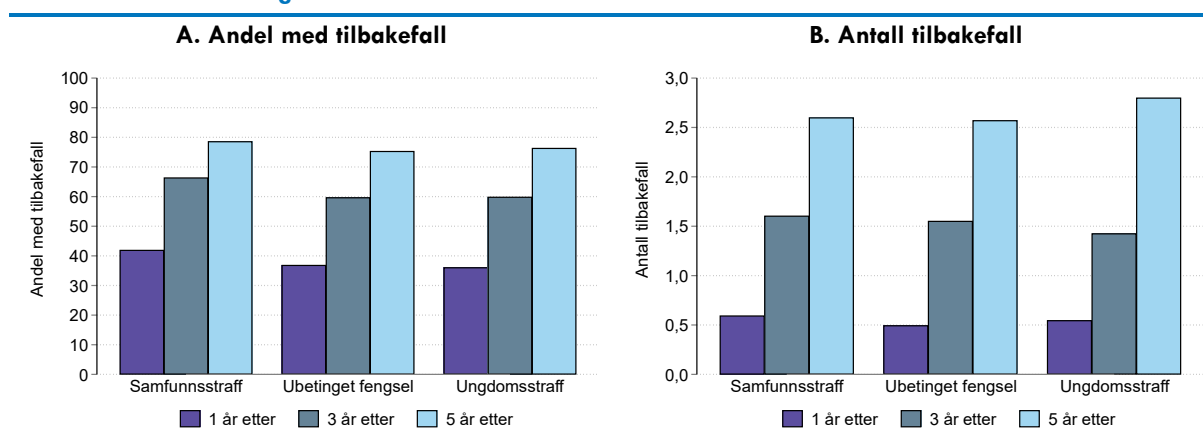
7.3.2 Ungdomsstraff og sammenliknbare straffereaksjoner

Ungdomsstraff kan identifiseres i data fra SSB, hvilket gjør at vi kan identifisere slike straffereaksjoner lenger tilbake i tid, og vi kan ta utgangspunkt i utfall etter avgjørelsestidspunkt. I analysene av utfall etter ungdomsstraff benytter vi straffereaksjoner idømt i perioden 2014-2019, altså fra ungdomsstraff ble innført som straffereaksjon. For de som ble idømt ungdomsstraff i 2014 og 2015 kan vi undersøke tilbakefall i løpet av fem år etter avgjørelsestidspunktet. Det er samtidig viktig å merke seg at kun 55 personer ble idømt ungdomsstraff i 2014 og 2015.

Tilbakefall til kriminalitet

Når vi studerer tilbakefall både målt som andelen med tilbakefall (straff) og gjennomsnittlig antall tilbakefall for de som er idømt samfunnsstraff, ubetinget fengsel og ungdomsstraff er det små forskjeller (Figur 7-7). Litt over 35 prosent av de som er idømt ungdomsstraff opplever tilbakefall i løpet av et år etter avgjørelsestidspunktet, 60 prosent har tilbakefall i løpet av tre år og for de vi kan følge i fem år er det mer enn 75 prosent som har blitt straffet for et nytt lovbrudd. Tilbakefallsraten er omtrent identisk for de som er idømt ubetinget fengsel, men det er noe høyere tilbakefallsrate for de som er idømt samfunnsstraff. Den høye tilbakefallsraten skyldes antakelig i stor grad andre forhold enn selve straffereaksjonen, og analysen gir ikke grunnlag for å sammenligne hvor effektive de tre reaksjonene er til å forebygge ny kriminalitet. Blant de som opplever tilbakefall er det små forskjeller mellom straffereaksjonene, men fem år etter straffereaksjon er de som er idømt ungdomsstraff registrert med noe høyere gjennomsnittlig antall tilbakefall enn de øvrige straffereaksjonene.

Figur 7-7: Tilbakefall til kriminalitet (straffede lovbrudd) etter straffereaksjon for barn som ble straffet i 2014-2019 for lovbrudd de begikk i alderen 15-17 år

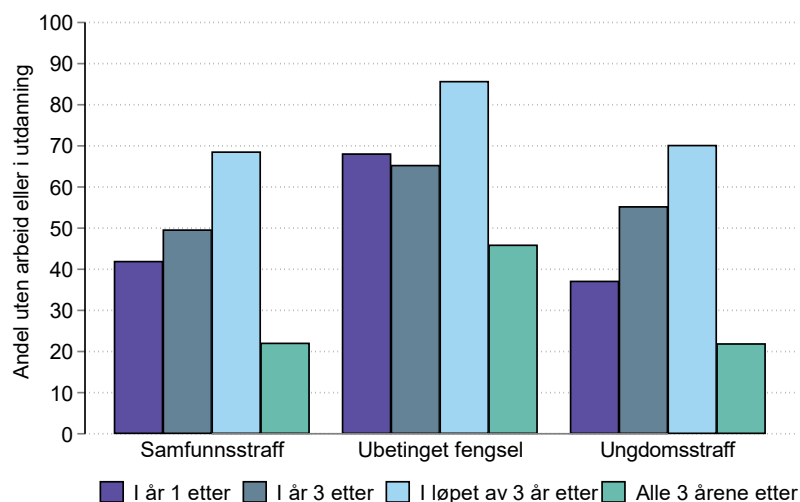
Merknad: Inkluderer personer idømt straffereaksjonene samfunnsstraff, ubetinget fengsel og ungdomsstraff med gjerningstidspunkt før fylte 18 år. Tilbakefall er målt som ny straffereaksjon med gjerningstidspunkt etter avgjørelsestidspunktet for straffereaksjonen i figuren. Antall observasjoner av ungdomsstraff reduseres med lengde på tilbakefallsperiode ettersom ungdomsoppfølging og ungdomsstraff ble innført i 2014. «5 år etter» inkluderer derfor personer idømt ungdomsstraff i 2014 og 2015, «3 år etter» inkluderer personer idømt ungdomsstraff i perioden 2014-2018 og «1 år etter» inkluderer personer idømt ungdomsstraff i perioden 2014-2019. Kilde: Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene og Statistisk sentralbyrå.

Deltakelse i utdanning og arbeid

Det er en viss variasjon knyttet til andelen som verken er i arbeid eller utdanning etter straff når vi sammenligner de som er idømt samfunnsstraff, ubetinget fengsel og ungdomsstraff (Figur 7-8). Generelt er det for alle ulike mål en tydelig høyere andel av de som er idømt ubetinget fengsel som står uten arbeid og utdanning, og det er flere som står uten arbeid og utdanning det første året etter avgjørelsestidspunktet sammenlignet med det tredje året. Dette kan antakelig dels forklares av at ubetinget fengsel er den eneste straffereaksjonen som ikke gjennomføres i frihet. Når vi sammenligner de som er idømt samfunnsstraff og ungdomsstraff er det litt flere av de med samfunnsstraff som verken er i arbeid eller utdanning det første året etter avgjørelsestidspunktet, men i det tredje året er andelen høyest blant de med ungdomsoppfølging. Omtrent 70 prosent i begge grupper har vært uten arbeid eller utdanning i minste ett av de tre årene, og litt over 20 prosent har vært uten arbeid eller utdanning i alle tre år.

Oppsummert er det altså små forskjeller på deltakelse i arbeid og utdanning blant de som er idømt samfunnsstraff og ungdomsstraff, mens de som er idømt ubetinget fengsel har tydelig lavere deltakelse enn de andre.

Figur 7-8: Andel verken i arbeid (yrkesinntekt<1G) eller i utdanning etter straffereaksjon for barn som ble straffet i 2014-2019 for lovbrudd de begikk i alderen 15-17 år

Merknad: Figuren viser andelen straffede barn som verken er i arbeid (yrkesinntekt < 1G) eller i utdanning på et gitt tidspunkt etter avgjørelsestidspunktet for en straffereaksjon. «I år 1 etter» og «I år 3 etter» måler om straffede er registrert uten arbeid og uten igangværende utdanning i det året. «I løpet av 3 år etter» er hvorvidt man er utenfor utdanning og jobb i minst ett år i løpet av 3 år etter avgjørelsestidspunktet. «Alle 3 årene etter» måler hvorvidt straffede er utenfor utdanning og jobb i hvert av de tre årene etter avgjørelsestidspunktet. Utfallene er målt i kalenderåret etter avgjørelsesåret. I figuren benyttes lovbrudd med avgjørelsestidspunkt i perioden 2014-2019. Når vi følger utvalget tre år etter avgjørelsestidspunkt inkluderer vi ikke de som har avgjørelsestidspunkt i 2018 og 2019 ettersom vi ikke kan følge disse i tre år. Vi har kun inkludert de som var mellom 15 og 17 år på gjerningstidspunktet. Kilde: Data på utlån fra Sekretariatet for konfliktrådene og Statistisk sentralbyrå.

8. Avslutning

Barn og unge står for en stor andel av den registrerte kriminaliteten i Norge i dag. Personer i alderen 15-24 år utgjør 13 prosent av befolkningen, men står for 29 prosent av alle siktelser. Overrepresentasjonen er særlig høy i slutten av tenårene og begynnelsen av tyveårene (Meld. St. 34, 2020-2021). Det anses som spesielt viktig å forebygge og redusere kriminalitet blant barn og unge, da dette er en sårbar og utsatt gruppe som trenger særlig vern. Barne- og ungdomstiden er en viktig fase som legger grunnlaget for videre livsløp, og lovbrudd i denne perioden kan skade unge og deres utvikling og muligheter til å lykkes i samfunnet i voksen alder. Det er videre grunn til å tro at grunnlaget for en eventuell kriminell karriere legges i ung alder. Derfor vektet også individualpreventive hensyn i større grad enn allmennpreventive hensyn ved straffutmåling til mindreårige, og forebygging av barne- og ungdomskriminalitet har vært prioritert av flere regjeringene de siste årene.⁵⁵

I denne rapporten har vi brukt administrative registerdata om barn og unge for å øke kunnskapsgrunnlaget om kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger, hvilke straffereaksjoner de mottar og konsekvenser for livssituasjonen i etterkant, målt ved tilbakefall til ny kriminalitet, arbeidsmarkedstilknytning, deltakelse i utdanning og mottak av trygdeytelser.

Analysene viser at det har vært en nedgang i registrert barne- og ungdomskriminalitet de siste 20 årene. Dette gjelder både antall siktelser og straff, og antall personer som registreres som siktet og/eller straffet. Dette må sies være en positiv utvikling for samfunnet, på grunn av de store kostnadene kriminalitet medfører for samfunnet og for de involverte. Samtidig viser våre analyser at de som begår kriminelle handlinger i ung alder er en negativt selektert gruppe, i den forstand at de oftere enn andre har hatt vanskelige oppvekstvilkår. Det er også slik at når vi ser på grupper som er særlig utsatte – som gjengangere, barns som starter sin kriminelle karriere tidlig, og barn som fortsetter med kriminelle handlinger etter fylte 18 år – er indikatorer som signaliserer dårlige oppvekstkår ytterligere overrepresentert.

I rapporten har vi diskutert betydningen av individualpreventive virkninger av straff for barn og unge, og de mulighetene man har for å snu utviklingen til de som har havnet på feil spor. Dette er også en tankegang som har vært førende ved innføringen av ungdomsreaksjonene ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Av samme grunn, er det også stor interesse for å lære om effekter av ulike straffereaksjoner for barn og unges senere livssituasjon. Å lære om kausale effekter av straff har midlertid vist seg vanskelig, nettopp på grunn av den kraftige seleksjonen, som gjør det vanskelig å finne troverdige, relevante sammenligningsgrupper uten idømt straff som har samme livsforutsetninger og lovbruddstilbøyelighet som de straffede.

For å lære mer om effekter av ulike straffereaksjoner, og særlig eventuelle nye straffereaksjoner, vil det være nyttig å tenke på muligheter for evaluering allerede i planleggingsfasen. Dermed kan man legge til rette for at det finnes elementer av tilfeldig variasjon som kan benyttes for å ta høyde for uobserverte forskjeller mellom personer som idømmes ulike straffereaksjoner. Dette kan være vanskelig å få til i praksis, og krever tett samarbeid med forskermiljøer, men det kan samtidig være svært nyttig for fremtidig politikkutforming.

Samtidig kan man stille spørsmålsteget ved hvilke typer intervensjoner som vil ha størst uttelling for å redusere barne- og ungdomskriminalitet. Når en ungdom har kommet så langt at vedkommende er straffet for et lovbrudd, har situasjonen allerede eskalert ganske langt. Å satse på forebygging av kriminalitet før lovbrudd begås vil trolig være minst like viktig for å redusere ungdomskriminalitet som gode straffereaksjoner. Det finnes flere programmer og tiltak som har som formål å forebygge barne- og ungdomskriminalitet.⁵⁶ Å lære mer om effektene av slike programmer er en viktig oppgave for videre forskning, og det vil trolig kunne være enklere å undersøke virkninger av slike programmer (avhengig av hvordan de rulles ut), sammenlignet med å undersøke virkninger av straffereaksjoner.

I denne sammenheng er det også relevant å ta enda et steg tilbake. Våre analyser viser at mange unge lovbrøyttere har utfordringer som trolig har vært til stede gjennom hele oppveksten, og det er grunn til å tro at det vil være store gevinster knyttet til tiltak som settes inn tidlig i disse barnas liv. Dette støttes blant annet av arbeidet til James Heckman, som har viet en betydelig del av sin forskerkarriere til å undersøke virkningene av tidlig innsats mot barn for å styrke deres utfall på lang sikt (Heckman. *The economics and human potential.*, u.d.). I

⁵⁵ Se for eksempel Handlingsplan for forebygging av kriminalitet (2013-2016) og Meld. St. 34 (2020-2021).

⁵⁶ Se for eksempel Aase et. al. (2020) for en oppsummering av tiltak som har god, dokumentert effekt i å forebygge at adferdsproblemer utvikler seg til lovbrudd og en kriminell løpebane. Mange av de best dokumenterte tiltakene er utviklet i USA og finnes i Norge i dag.

en artikkel viser har for eksempel barn som deltok i en utprøving av et omfattende høy-kvalitativt barnehageprogram (ABC/CARE), hadde signifikant lavere sannsynlighet for å begå lovbrudd i voksen alder, sammenlignet med barn i en tilfeldig kontrollgruppe (Garcia, et al., 2019). Trolig vil også andre tiltak rettet for å bedre oppvekstforholdene til utsatte barn og unge, for eksempel gjennom å redusere fattigdom, styrke integrering og tilføre ressurser til skole og barnevern, kunne bidra til en reduksjon i barne- og ungdomskriminalitet.

Refleksjoner for videre forskning og utredning

Oppdraget som ligger til grunn for denne studien har vært bredt, og i arbeidet har vi sett oss nødt til å begrense omfanget av studien, da det innenfor prosjektets rammer ikke er mulig å gå videre med alle problemstillinger som dukket opp underveis i arbeidet. Interessante problemstillinger som kan ligge til grunn for eventuelle videre studier presenteres derfor i det videre.

- Betinget påtaleunntatelse, ungdomsoppfølging og ungdomsstraff er straffereaksjoner som kan tilpasses den enkelte og som dermed kan se svært ulike ut i praksis. Å nærmere studere hvilke vilkår som gis (betinget påtaleunntatelse) og hvilket innhold som legges i ungdomsplanen (ungdomsoppfølging og ungdomsstraff) vil gi mer informasjon om hvordan disse straffereaksjonene er tenkt å bidra til å redusere risikoen for tilbakefall til kriminalitet. Å kombinere kvantitative metoder, som kan gi innsikt i utfall etter gjennomført straff, og kvalitative metoder, som kan gi innsikt i hvilke mekanismer som kan bidra til bedre utfall, vil kunne gi nyttig kunnskap om slike reaksjoner.
- Det synes også å være regional variasjon i bruken av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging, og innholdet i straffereaksjonene er ofte betinget på lokale tilbud til de straffede. Slik variasjon kan tenkes å være et problem for rettssikkerheten til barn og unge, og det er viktig å lære mer om omfanget av dette problemet. Hvor stor er variasjon i bruken av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff mellom ulike regioner i Norge, justert for type lovbrudd og størrelse på målgruppen? Hvordan ser det faktiske innholdet i oppfølgingen i tilnærmet like saker ut – er det store forskjeller på tvers av konfliktråd og/eller saksbehandlere? Det pågår for tiden en jobb med å revidere konfliktrådsloven, og dette vil forhåpentligvis harmonisere regionale forskjeller, men en kartlegging av faktiske forskjeller vil kunne være nyttig for å lære mer om hvor forskjellene og behovet for endring er størst. Regionale forskjeller i bruken av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff kan imidlertid også innebære at det oppstår eksogen variasjon i sannsynligheten for å få en av disse straffereaksjonene på tvers av regioner, som kan brukes for å estimere effekter av disse straffereaksjonene. Det er stor usikkerhet knyttet til om denne tilnærmingen vil fungere, men det kan være et interessant spørsmål for videre forskning.
- Det er grunn til å tro at flere barn og unge som begår kriminelle handlinger har helsemessige utfordringer, og særlig knyttet til psykisk helse. Mange vokser opp i familier med dårlige oppvekstkår, og kan ha opplevd ulike former for traumer i oppveksten. Fra tidligere forskning vet vi også at en ikke ubetydelig del av unge lovbrøyttere har adferdsforstyrrelser som ADHD (Aase, et al., 2020). De siste tiårene har det vært en økning i bruken av psykiske diagnoser hos den unge befolkningen i Norge⁵⁷ (Oslo Economics og Frischsenteret, 2020), og det hadde vært interessant å se denne utviklingen i sammenheng med utviklingen i barne- og ungdomskriminalitet. En utfordring med analyser av psykiske helseutfordringer blant unge lovbrøyttere er at man for å identifisere psykiske helseutfordringer, er avhengig av at vedkommende har oppsøkt helsetjenesten og fått en diagnose. Vi tror imidlertid at det finnes en viss risiko for at barn og unge som begår lovbrudd går udiagnostiserte, og at en analyse av diagnoser satt i helsetjenesten vil kunne gi et skjevt bilde av den faktiske forekomsten av helsemessige utfordringer i denne gruppen.
- I denne studien har vi ikke hatt tilgang til opplysninger om de unges nettverk, som for eksempel kan belyses gjennom at flere personer begår lovbrudd sammen. En studie av kriminelle nettverk blant barn og unge vil imidlertid kunne gi interessant informasjon om hvordan barn og unge begår kriminelle handlinger sammen.
- De siste årene har det vært en betydelig økning i seksuallovbrudd blant barn og unge, særlig i aldersgruppen 15-17 år, som til viss grad ser ut til å drives av en økning i befatning med bilder som viser overgrep av eller seksualiserer barn og ungdom under 18 år. En nærmere analyse av seksuallovbrudd blant barn og unge som svarer på hvilken type seksuallovbrudd barn og unge begår, og hvem som begår disse lovbruddene vil kunne være viktig for å bremse eller reversere denne utviklingen.

⁵⁷ Økningen har riktignok vært særlig sterk innen angst- og depresjonsdiagnoser, som trolig ikke har en tydelig sammenheng med kriminalitet. Det har imidlertid også vært en jevn økning i diagnoser innen atferds- og personlighetsforstyrrelser (inkludert ADHD), som kan tenkes ha en sammenheng med tilbøyelighet til å begå lovbrudd.

Referanser

- Aizer, A. & Doyle, J. J., 2015. Juvenile Incarceration, Human Capital and Future Crime: Evidence from Randomly-Assigned Judges. *Quarterly Journal of Economics*, 2 130, pp. 759-803.
- Andersen, S. N., Holtmark, B. & Mohn, S. B., 2017. Kriminalitet blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre: En analyse av registerdata for perioden 1992-2015. *SSB Rapporter*, 2017/36.
- Andersen, S. N. & Telle, K., 2019. Better out than in? The effect on recidivism of replacing incarceration with electronic monitoring in Norway. *European Journal of Criminology*, 1 19.
- Andrews, T. & Eide, A. K., 2019. *Mellom hjelp og straff - fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter intensjonen?*, Bodø: Nordlandsforskning.
- Bakken, A., 2020. *Ungdata 2020: Nasjonale resultater*, Oslo: NOVA, Oslomet.
- Bakken, A., 2021. *Ungdata 2021. Nasjonale resultater*, Oslo: NOVA, OsloMet.
- Bhuller, M., Dahl, G. B., Løken, K. V. & Mogstad, M., 2020. Incarceration, Recidivism, and Employment. *Journal of Political Economy*, 4 128, pp. 1269-1324.
- Bäckman, O., Estrada, F., Nilsson, A. & Shannon, D., 2013. Unga och brott i Sverige: underlagsrapport til Barn och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. *Socialstyrelsen*.
- Elden, J. C., 2019. *Bot*. [Internett]
Available at: <https://snl.no/bot>
- Elden, J. C. & Keiserud, E., 2020. *Forelegg*. [Internett]
Available at: <https://snl.no/forelegg>
- Handlingsplan for forebygging av kriminalitet , 2013-2016. s.l.: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Hansen, K., 2003. Education and the crime-age profile. *The British Journal of Criminology*, 1 43, pp. 141-168.
- Heckman. The economics og human potential. , u.d. *Invest in early childhood development: Reduce deficits, strengthen the economy..* [Internett]
Available at: <https://heckmanequation.org/resource/invest-in-early-childhood-development-reduce-deficits-strengthen-the-economy/>
[Funnet Mars 2022].
- Holmboe, M., 2017. Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging: En oversikt og noen kritiske merknader. *Tidsskrift for strafferett*, 4 14, pp. 397-414.
- HR-2010-1849-A, 2010.
- HR-2011-356-A, 2011.
- HR-2017-579-A, 2017.
- Husbanken, 2022. *Bostøtte*. [Internett]
Available at: <https://husbanken.no/person/bostotte/>
- Imbens, G. W. & Angrist, J. D., 1994. Identification and Estimation of Local Average Treatment Effects. *Econometrica*, 2 62, pp. 467-475.
- Innst. 83 L , 2011-2012. Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff).
- Justis- og politidepartementet, 2005-2008. *Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet* , s.l.: s.n.
- Kendler, K. et al., 2015. A Swedish population-based study of the mechanisms of parent-offspring transmission of criminal behavior. *Psychological Medicine*, 5 45, pp. 1093-1102.

- Kojan, B. H. & Storhaug, A. S., 2021. *Barnevern og sosiøkonomisk ulikhet - sammenhenger, forståelser og ansvar*, s.l.: NTNU Institutt for sosialt arbeid.
- Konfliktrådet, 2017. *Årsrapport 2016*, s.l.: Sekretariatet for konfliktrådene.
- Konfliktrådet, 2018. *Årsrapport 2017*, s.l.: Sekretariatet for konfliktrådene.
- Konfliktrådet, 2020. *Årsrapport for 2019*, s.l.: Sekretariatet for konfliktrådene.
- Konfliktrådet, 2021. *Årsrapport 2020*, s.l.: Sekretariatet for konfliktrådene.
- Konfliktrådet, 2022a. *Mekling i konfliktråd - straffesak*. [Internett]
Available at: <https://konfliktraadet.no/straffesak/>
- Konfliktrådet, 2022b. *Hva er ungdomsstraff og ungdomsoppfølging?*. [Internett]
Available at: <https://konfliktraadet.no/straffereaksjoner/ungdomsstraff-og-ungdomsoppfolging/>
- Kriminalomsorgen, 2022. *Fotlenkje - elektronisk kontroll: Faktaark om fotlenke*. [Internett]
Available at: <https://www.kriminalomsorgen.no/fotlenke-elektronisk-kontroll.535886.no.html>
[Funnet 28 03 2022].
- Lid, S., 2016. Ungdom og straff på 2000-tallet - nye praksiser, kjente dilemmaer. *Sosiologi i dag*, 3-4, pp. 38-63.
- Martinez, N., Lee, Y., Eck, J. & O, S., 2017. Ravenous wolves revisited: a systematic review of offending concentration. *Crime Science*, 1 6.
- McGee, T. R. & Moffitt, T. E., 2019. The Developmental Taxonomy. *The Oxford Handbook of Developmental and Life-Course Criminology*.
- Meld. St. 34, 2020-2021. *Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet*, s.l.: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Meld. St. 39 (2020-2021), 2021. *Kriminalomsorgsmeldingen - fremtidens kriminalomsorg og straffegjennomføring*, s.l.: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Moffitt, T., 1993. Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 4 100, pp. 674-701.
- Mohn, S. B., 2021. Når betingelsene er straffen. *SSB analyser 2021/17*, 17.
- NAV, 2021. *Grunnbeløpet i folketrygden*. [Internett]
Available at: <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kontakt-nav/utbetalinger/grunnbelopet-i-folketrygden>
- NAV, 2022a. *Økonomisk sosialhjelp*. [Internett]
Available at: <https://www.nav.no/sosialhjelp>
- NAV, 2022b. *Arbeidsavklaringspenger (AAP)*. [Internett]
Available at: <https://www.nav.no/aap>
- NAV, 2022c. *Uføretrygd*. [Internett]
Available at: <https://www.nav.no/no/person/pensjon/uforetrygd>
- Nilsson, A. & Estrada, F., 2009. *Kriminalitet och livschanser - Uppväxtvillkor, brottslighet och levnadsförhållanden som vuxen*, s.l.: Institutet för Framtidsstudier.
- Norges domstoler, 2020a. *Rettsinstanser*. [Internett]
Available at: <https://www.domstol.no/meddommere/slik-fungerer-rettsystemet/rettsinstanser/>
- Norges domstoler, 2020b. *Straffereaksjoner*. [Internett]
Available at: <https://www.domstol.no/straffesak/straffereaksjoner/>
- NOU 2008:15, 2008. *Barn og straff - utviklingsstøtte og kontroll*, s.l.: Justis- og politidepartementet.

- NOU 2011: 7, 2011. *Velferd og migrasjon - Den norske modellens framtid*, Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- NOU 2018:2, 2018. *Fremtidige kompetansebehov I - Kunnskapsgrunnlaget*, Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2020:11, 2020. *Den tredje statsmakt: Domstolene i endring*, s.l.: Justis- og beredskapsdepartementet.
- NOU 2021:2, 2021. *Kompetanse, aktivitet og inntektssikring - Tiltak for økt sysselsetting*, Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet.
- Nygaard Andersen, S. & Skarðhamar, T., 2013. Å måle gjentatt kriminalitet - hvem, hva og når?. *Samfunnsspeilet*, 3, pp. 24-28.
- Oslo Economics og Frischsenteret, 2020. *Psykisk helse og uførhet blant unge*, Oslo: Oslo Economics.
- Ot.prp nr. 90, 2003-2004. *Om lov om straff (straffeloven)*, s.l.: Justis- og politidepartementet.
- Politidirektoratet, 2011. *Veileder for politiets bekymringssamtale: Dialog for ansvar og positiv endring*, s.l.: POD-publikasjon nr. 2011/08.
- Politiet og Oslo kommune, 2019. *SoLTo Handlingsplan for å forebygge og redusere gjentatt kriminalitet blant unge i Oslo 2019-2021*, Oslo: s.n.
- Politiet, 2019. *STRASAK-rapporten. Anmeldt kriminalitet og politiets straffesaksbehandling*, s.l.: Politiet.
- Politiet, 2021-2025. *I forkant av kriminaliteten: Forebygging som politiets hovedstrategi*. [Internett]
Available at: <https://www.politiet.no/globalassets/05-om-oss/03-strategier-og-planer/i-forkant-av-kriminaliteten.pdf>
- Prop. 135 L, 2010-2011. *Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff)*, s.l.: Justis- og politidepartementet.
- Prop. 57 L, 2013-2014. *Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven)*, s.l.: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Riksadvokaten, 2017. *Ungdomsstraff - oppdaterte retningslinjer*, s.l.: s.n.
- Samfunnsøkonomisk analyse, 2022. *Samfunnsøkonomiske kostnader av kriminalitet*, Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Sekretariatet for konfliktrådene, 2020. *Årsrapport for 2019*, s.l.: s.n.
- Skarðhamar, T., 2013. *Straffegjennomføring med elektronisk kontroll i Norge: Konsekvenser for straffedes sysselsetting*. SSB Rapporter, 14/2013.
- SSB, 2018. *Standard for lovbruddstyper*. [Internett]
Available at: <https://www.ssb.no/klasse/klassifikasjoner/146/>
- SSB, 2019a. *Nesten alle straffereaksjoner er en bot*. [Internett]
Available at: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/nesten-alle-straffereaksjoner-er-en-bot>
- SSB, 2019b. *Sjeldnere dom og fengsel til ungdom*. [Internett]
Available at: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/sjeldnere-dom-og-fengsel-til-ungdom>
- SSB, 2020. *Standard for sentralitet - Sentralitet 2020*. [Internett]
Available at: <https://www.ssb.no/klasse/klassifikasjoner/128>
- SSB, 2021a. *Straffereaksjoner*. [Internett]
Available at: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/statistikk/straffereaksjoner>

SSB, 2021b. 09410: *Siktelser mot personer, etter lovbruddsgruppe, type lovbrudd og alder. Absolutte tall 2010 - 2020.* [Internett]

Available at: <https://www.ssb.no/statbank/table/09410/>

SSB, 2021c. 10623: *Straffereaksjoner, etter type reaksjon, alder og kjønn (og hovedlovbruddskategori -2014). Absolutte tall 2002 - 2019.* [Internett]

Available at: <https://www.ssb.no/statbank/table/10623>

SSB, 2021d. 10530: *Innsatte, etter statistikkvariabel, fengslingsstype, alder og år.* [Internett]

Available at: <https://www.ssb.no/statbank/table/10530/>

[Funnet 05 04 2022].

SSB, 2021e. 09415: *Siktete personer, etter alder, statistikkvariabel, år og kjønn.* [Internett]

Available at: <https://www.ssb.no/statbank/table/09415/>

SSB, 2021f. *Når betingelsene er straffen.* [Internett]

Available at: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/artikler/nar-betingelsene-er-straffen>

SSB, 2022a. 10634: *Straffede personer, etter utvalgte hovedlovbruddsgrupper, alder og bosted (og hovedlovbruddskategori -2014). Absolutte tall og per 1 000 innbyggere (F) 2005 - 2020.* [Internett]

Available at: <https://www.ssb.no/statbank/table/10634/>

SSB, 2022b. *Fakta om kriminalitet.* [Internett]

Available at: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/faktaside/kriminalitet>

[Funnet 01 03 2022].

St. meld nr. 20, 2005-2006. *Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrøyttere, s.l.:* Justis- og politidepartementet.

St. Meld. 34, 2020-2021. *Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet,* Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Straffegjennomføringsloven, 2001. Lov om gjennomføring av straff mv. (LOV-2001-05-18-21).

Straffeloven, 2005. Lov om straff (LOV-2005-05-20-28).

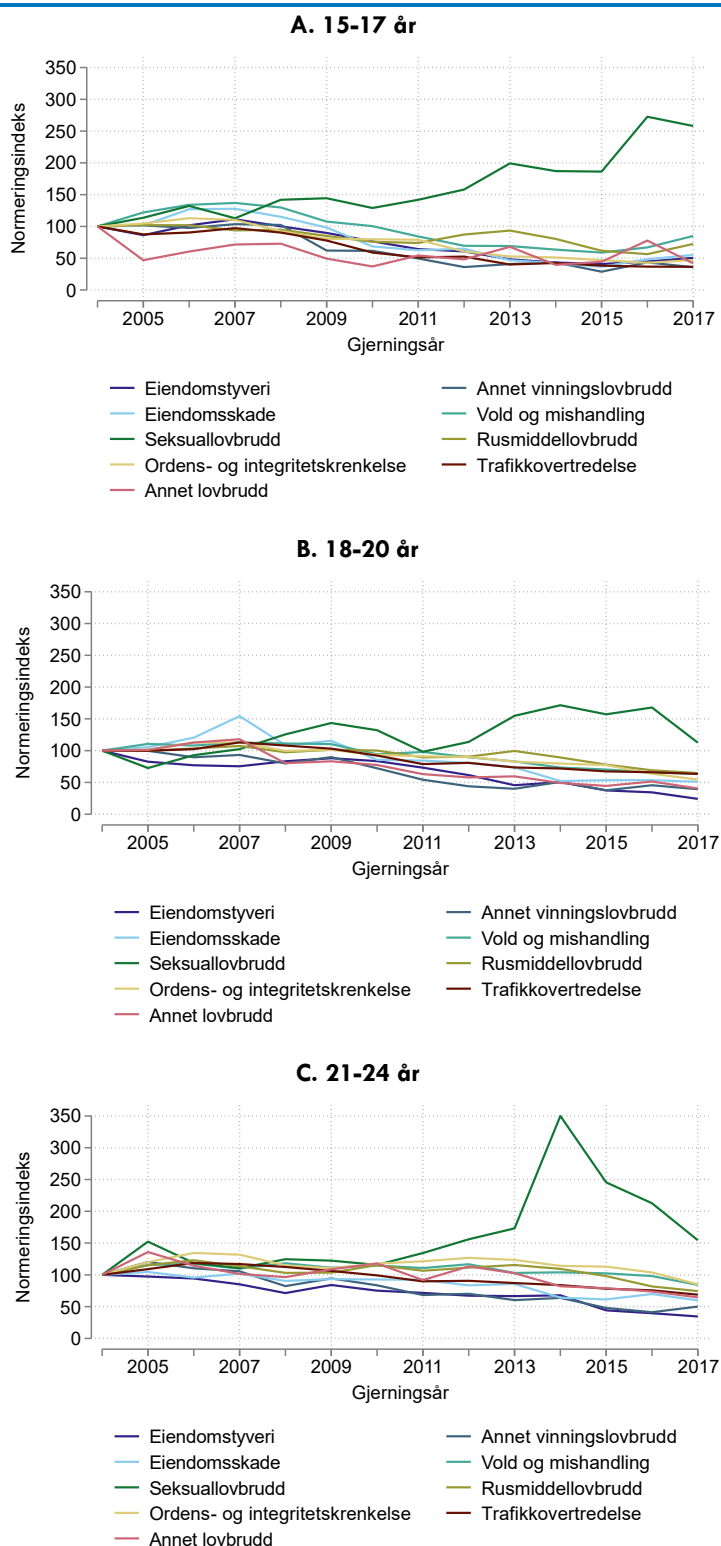
Øyen, Ø., 2016. *Straffeprosess.* 1 red. Bergen: Fagbokforlaget.

Aase, H. et al., 2020. *Barn, unge og kriminalitet: Hvordan forhindre at barn og unge kommer inn i eller fortsetter med en kriminell løpebane? Oppsummering og vurdering av virksomme tiltak, behandling og organisering,* Oslo: Folkehelseinstituttet.

Vedlegg A Tilleggsmateriale

A.1 Tilleggsmateriale til kapittel 3

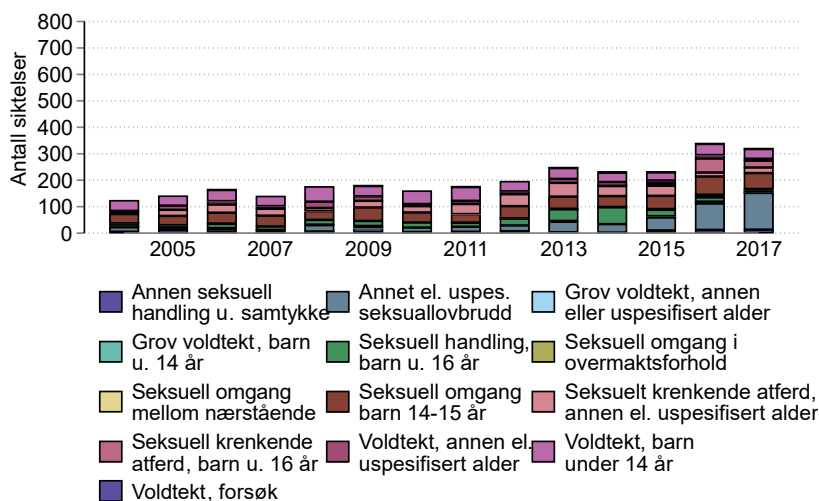
Figur 0-1: Utvikling i antall siktelser per lovbruddsgruppe etter alder på gjerningstidspunkt

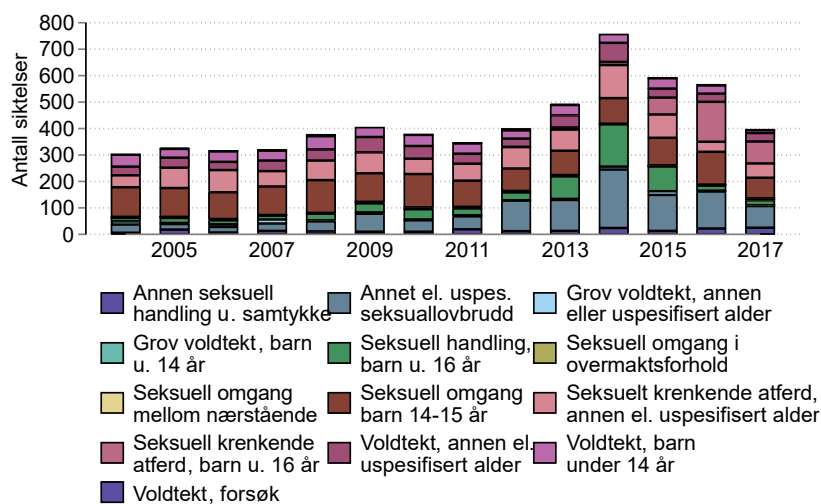
Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Figur 0-2: Utvikling i antall siktelser for ulike typer lovbrudd innenfor kategorien «seksuallovbrudd» i alderen 15-24 år i perioden 2004-2017

A. 15-17 år

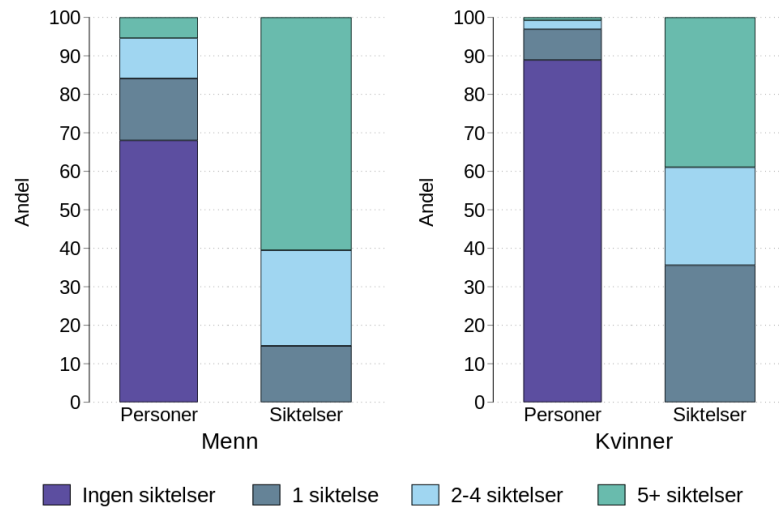

B. 18-24 år

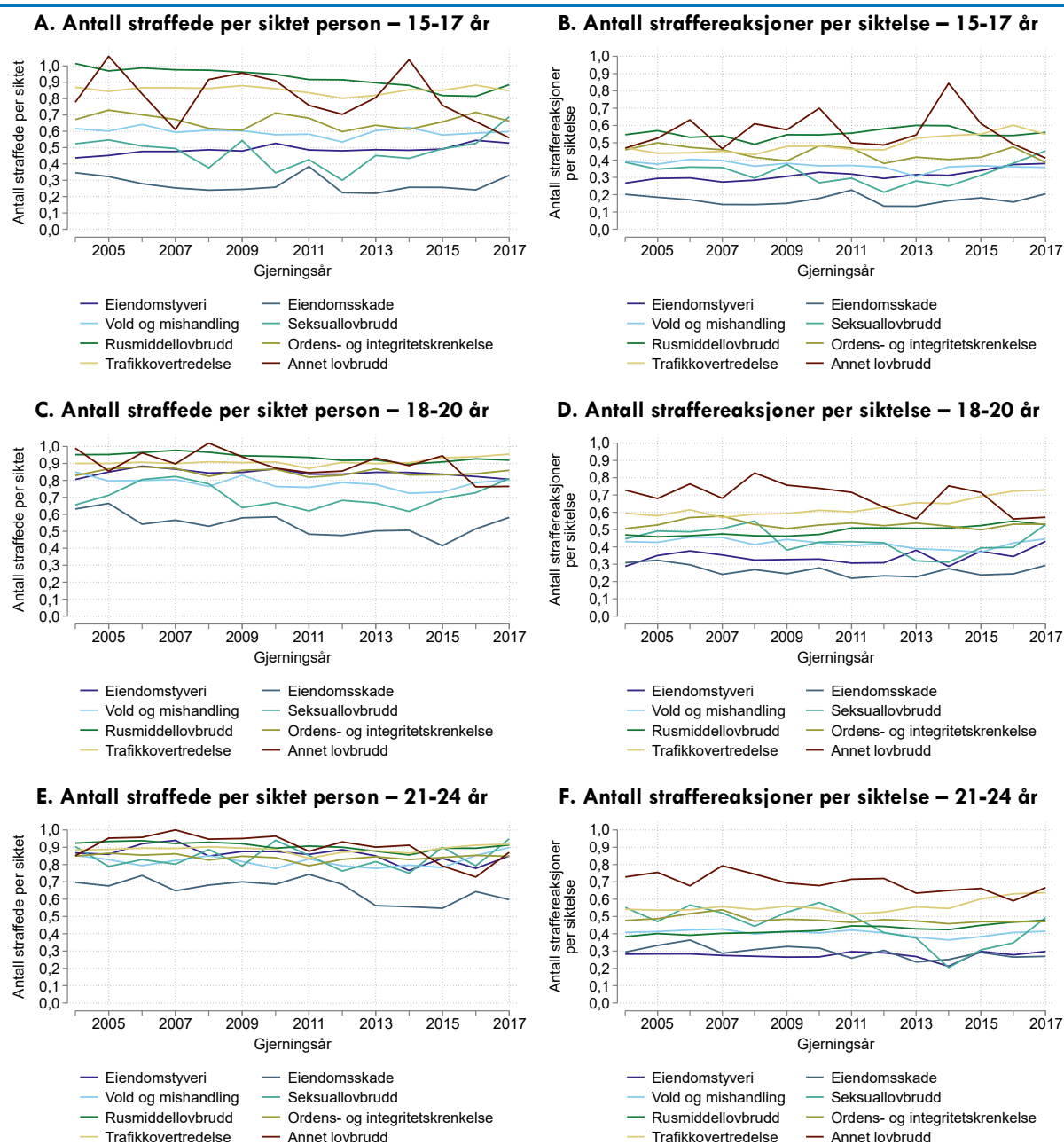
Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Figur 0-3: Fordeling av personer og siktelser etter siktelsesgruppe, fødselskull 1988-1992 i alderen 15-24 år, siktelser samme dag telles som én

Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Figur 0-4: Utvikling i forholdet mellom straffereaksjoner og siktelser for lovbrudd begått av barn og unge i alderen 15-24 år i perioden 2004-2017, fordelt på lovbruddsgruppe

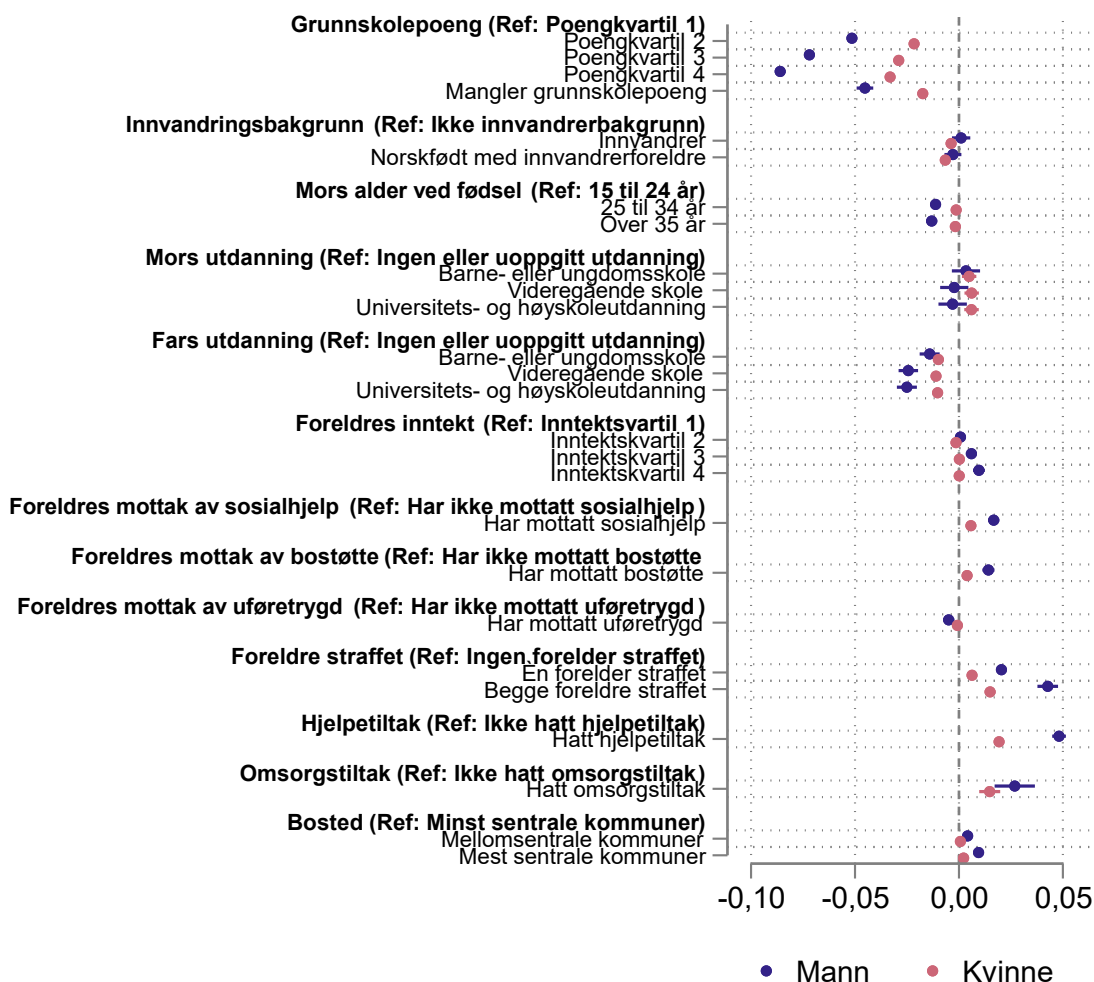

Merknad: «Annet vinningslovbrudd» er utelatt fra figurene fordi forholdet mellom antall straffereaksjoner/straffede per siktelse/siktet person er betydelig høyere sammenlignet med andre lovbruddsgrupper, og figurene ville blitt vanskelig å lese. At forholdet er høyere skyldes at smugling inngår i straffereaksjoner, men ikke i siktelser. I perioden har antall smuglinger holdt seg relativt stabilt, samtidig som det har vært en reduksjon i antall siktelser i lovbruddsgruppen, og dette bidrar til å øke forholdet mellom straffereaksjoner og siktelser. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

A.2 Tilleggsmateriale til kapittel 4

A.2.1 Sammenheng mellom kjennetegn og kriminalitet

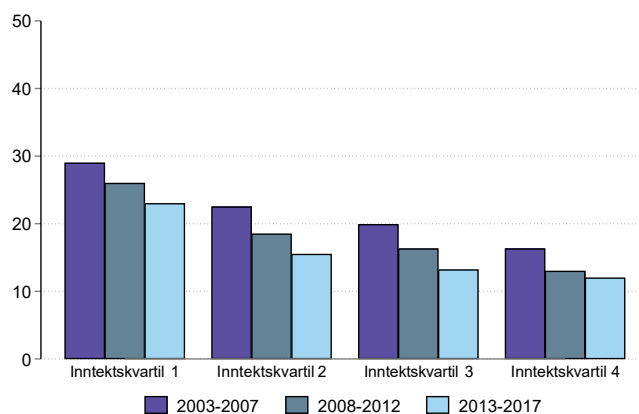
Figur 0-5: Regresjonsanalyse for sammenhengen mellom kjennetegn og sannsynlighet for å ha vært straffet i alderen 15-24 år i 2013-2017.

Merknad: Utvalget omfatter personer født i årene 1989-2002. For definisjon av variabler, se merknad til Tabell 4-1. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

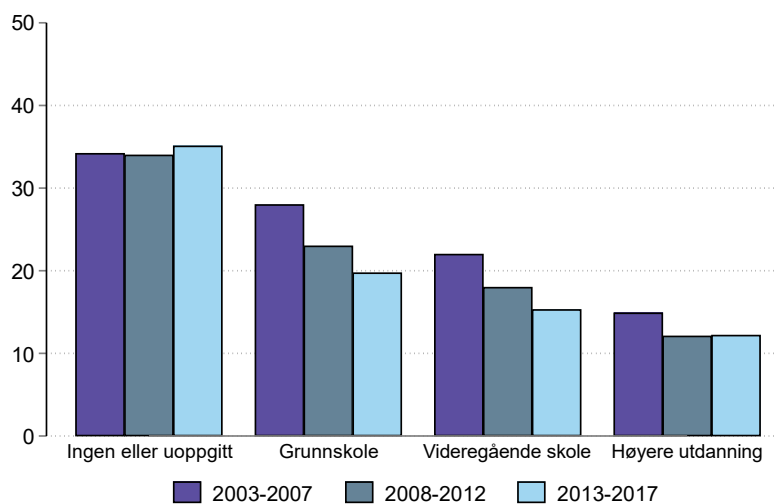
A.2.2 Utvikling i kjennetegn over tid

Figur 0-6: Antall siktede per 1000 innbyggere 15-24 år i perioden 2004-2017. Fordelt på foreldres inntekt.

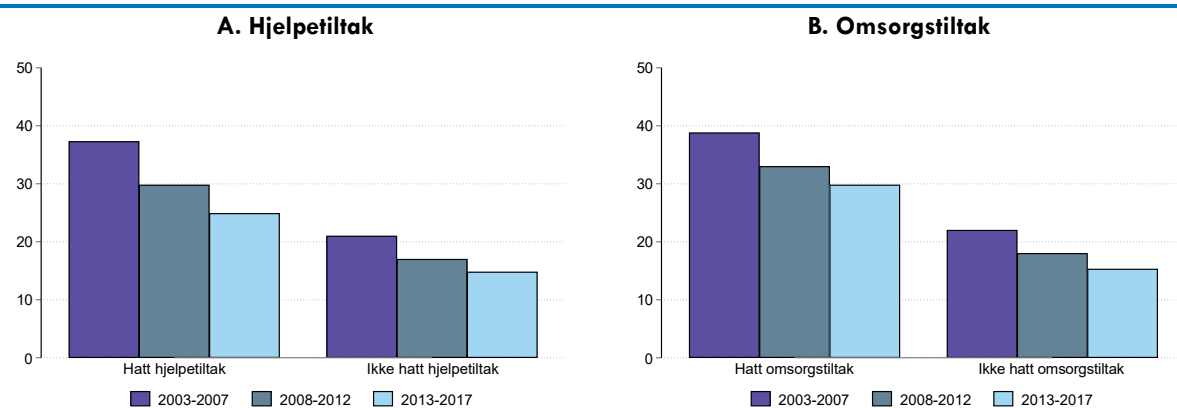
Merknad: Inntektskvartil 1 er den laveste inntektskvartilen, mens inntektskvartil 4 er den høyeste. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Figur 0-7: Antall siktede per 1000 innbyggere i alderen 15-24 år i perioden 2004-2017. Fordelt på fars utdanning.

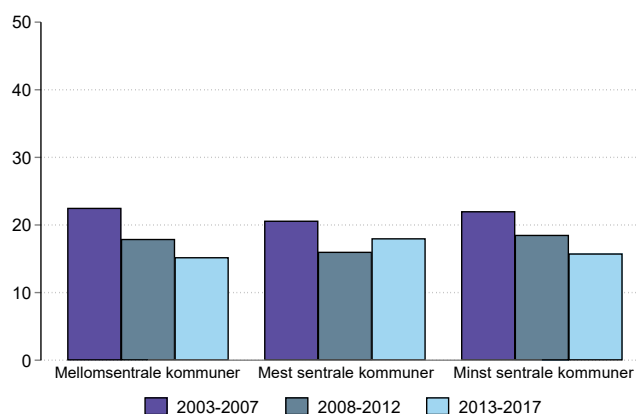
Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Figur 0-8: Antall siktede per 1000 innbyggere i alderen 15-24 år i perioden 2004-2017. Fordelt på hjelpetiltak og omsorgstiltak.

Merknad: Hjelpe- og omsorgstiltak før fylte 15 år. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

Figur 0-9: Antall siktede per 1000 innbyggere i alderen 15-24 år i perioden 2004-2017. Fordelt på bosted.

Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå

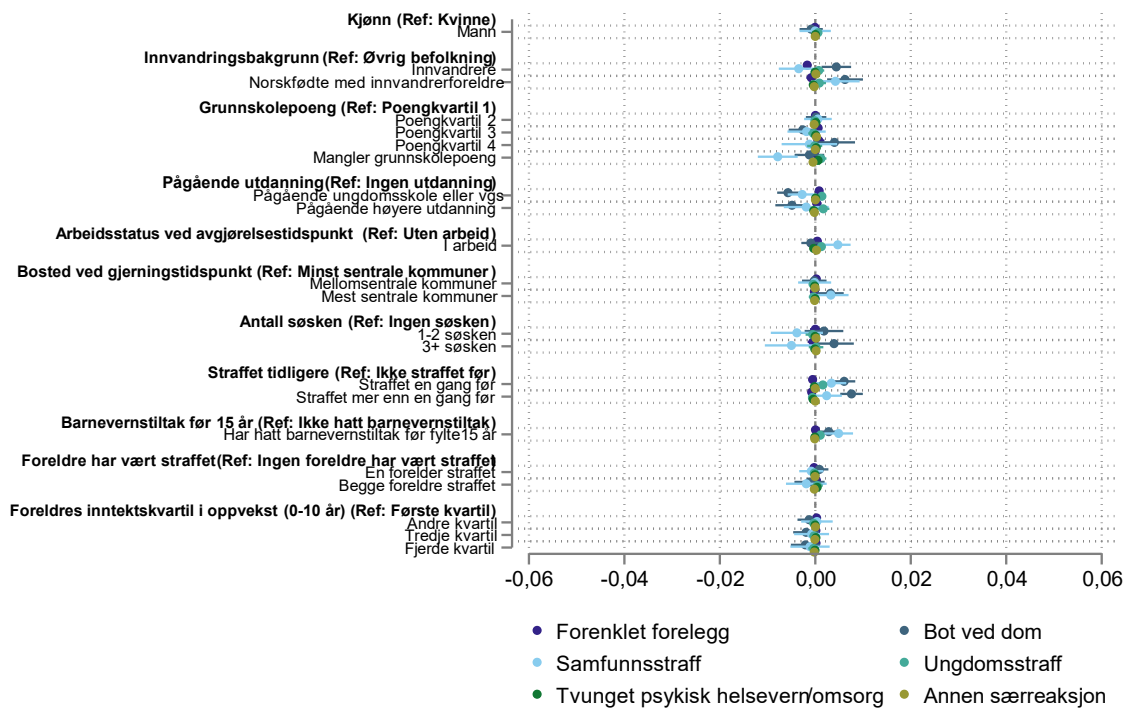
A.3 Tilleggsmateriale til kapittel 5

Tabell 0-1: Fordeling av antall straffereaksjoner i regresjonsutvalget

Straffereaksjon	Antall observasjoner	Andel av totalen
Forenklet forelegg	5 193	5,4
Betinget påtaleunntatelse	11 293	11,8
Forelegg	58 789	61,2
Bot ved dom	1 728	1,8
Samfunnsstraff	3 536	3,7
Betinget fengsel	6 543	6,8
Ubetinget fengsel	8 632	9,0
Særreaksjon og annen type straffereaksjon		0,3
Ungdomsstraff	260	0,3
Tvunget psykisk helsevern/omsorg	28	0,0
Forvaring	9	0,0
Annen særreaksjon	32	0,0
Totalt	96 043	100,0

Merknad: At summen her ikke blir det samme som i tabellen i kapittel 5 skyldes at det for enkelte av forklaringsvariablene mangler observasjoner, og disse faller dermed ut av regresjonsanalysen. Dette gjelder omtrent 4000 registrerte straffereaksjoner. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

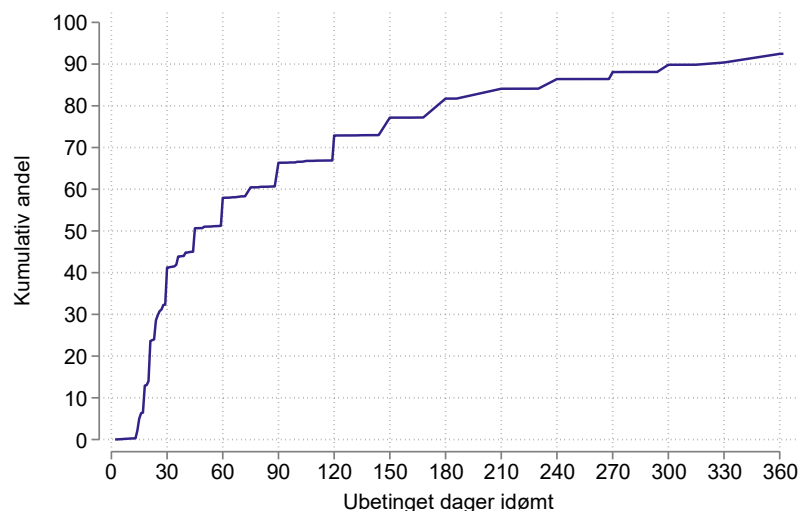
Figur 0-10: Regresjoner av sannsynligheten for å få en gitt straffereaksjon, 2015-2019 – øvrige koeffisienter for utvalgte straffereaksjoner

Merknad: Regresjonsanalyse av personkjennetegn og lovbruddstype på sannsynligheten for ulike straffereaksjoner. Hver regresjon er representert ved en egen farge. I regresjonene inngår også kontrollvariabler for detaljert type lovbrudd og alder på gjerningstidspunkt. Utvalget består av alle lovbrudd begått av personer mellom 15 og 24 år i perioden 2015-2019, med unntak av trafikkovertredelser straffet med forenklet forelegg. Trafikkovertredelser straffet med forenklete forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

A.4 Tilleggsmateriale til kapittel 6

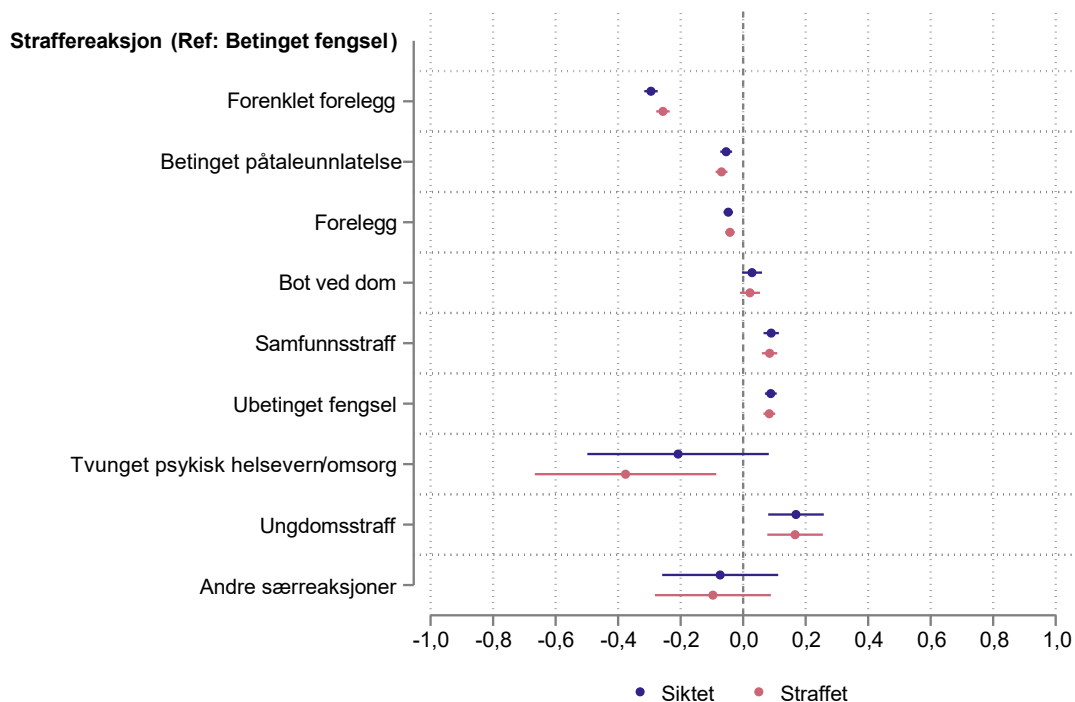
Figur 0-11: Antall dager idømt ubetinget fengsel, kumulativ andel

Merknad: Utvalget er personer som ble idømt ubetinget fengsel mellom 2010 og 2014 for lovbrudd som ble begått da de var 15-24 år. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

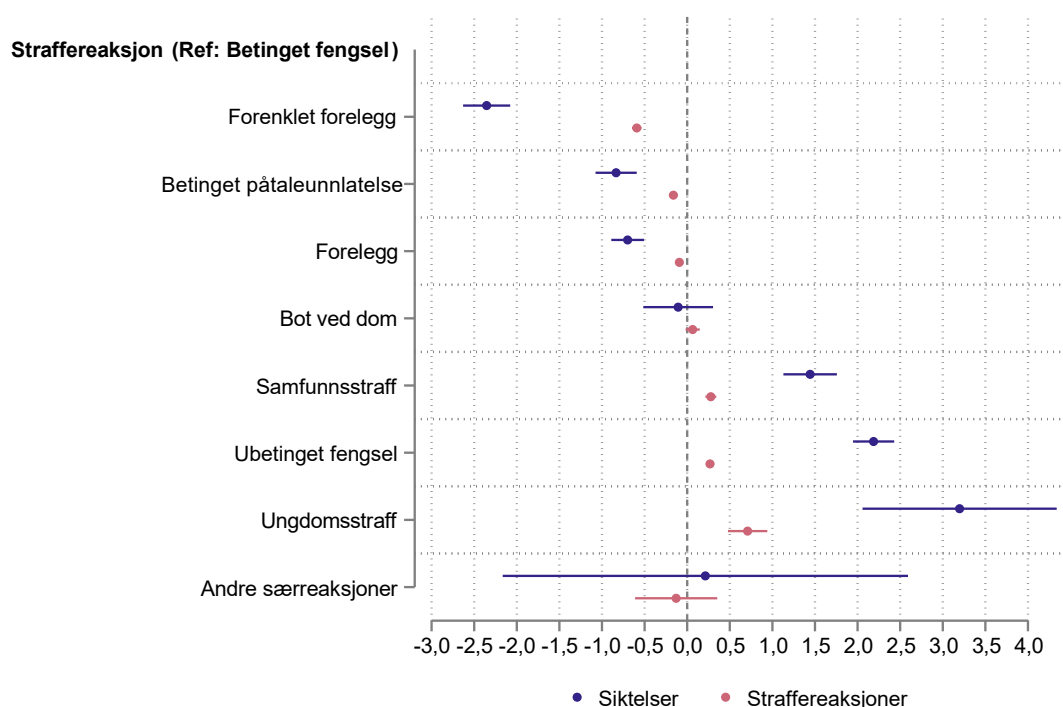
A.4.1 Regresjoner uten kontrollvariabler

Figur 0-12: Regresjoner av sannsynligheten for å bli siktet og straffet i løpet av tre år etter ilagt/idømt straffereaksjon – uten kontrollvariabler

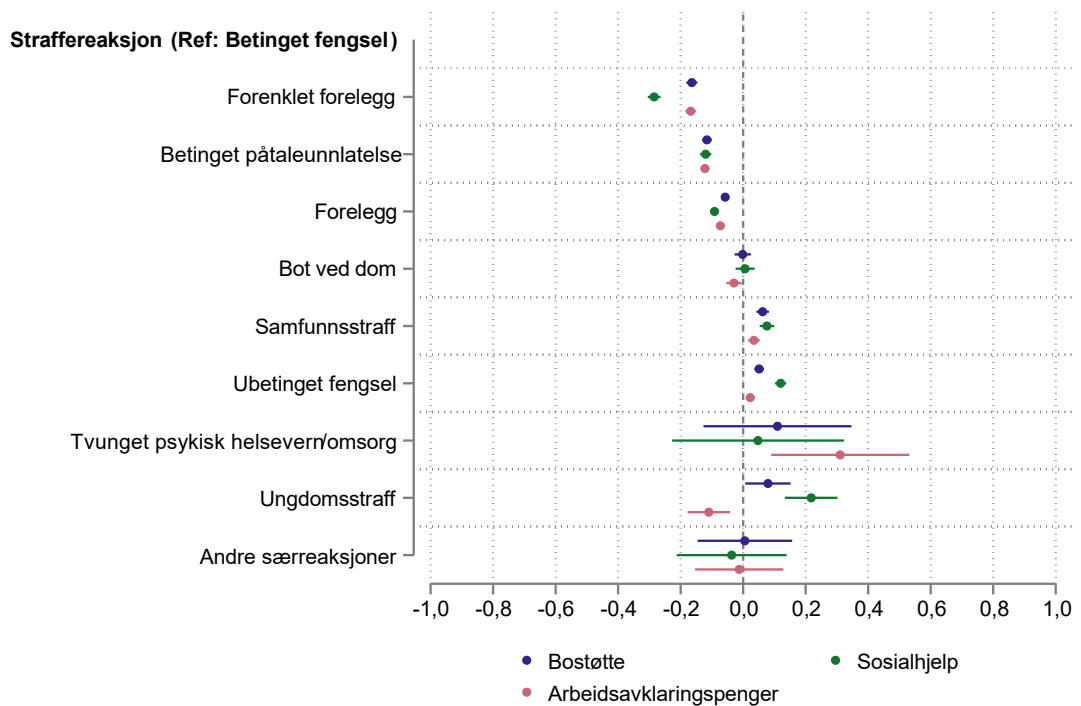
Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for ny siktelse og straff i løpet av tre år etter avgjørelses tidspunkt for første straffereaksjon. Utvalget består av personer som har blitt straffet for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle, som ble ilagt i perioden 2014-2016. Trafikkovertrедelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer konfidensintervaller, og er oppgitt på 95 % signifikansnivå. Merk for øvrig at skalaen i denne figuren er dobbelt så stor som i den tilsvarende figuren med kontrollvariabler. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Figur 0-13: Regresjoner av antall siktelser og straffereaksjoner i løpet av tre år etter ilagt/idømt straffereaksjon – uten kontrollvariabler

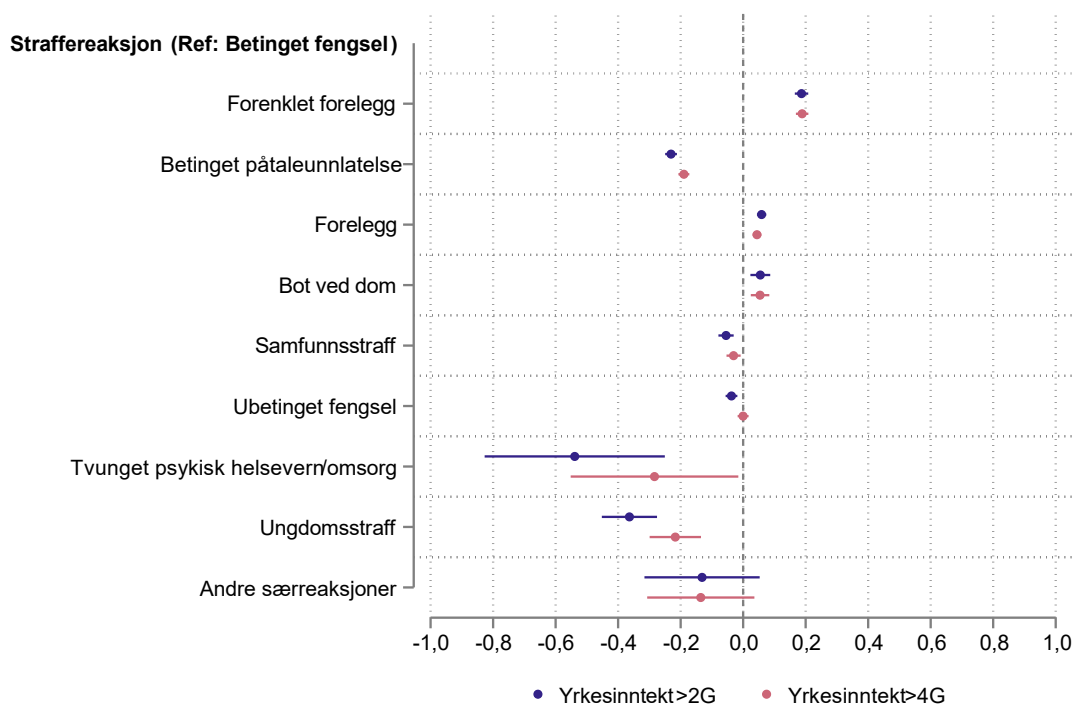
Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på antall siktelser/straff i løpet av tre år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikktverdelser straffet med forenklete forelegg er ikke inkludert. Tvunget psykisk helsevern/omsorg er fjernet fra figur B ettersom konfidensintervallene var svært store, og ikke signifikant forskjellig fra noen av de andre straffereaksjonene. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Andelen som har blitt siktet og straffet i løpet av 3 år etter straffereaksjon er på henholdsvis 44 og 43 prosent. I gjennomsnitt har personene i utvalget blitt siktet 2,5 ganger og straffet 0,9 ganger i løpet av tre år etter straffereaksjon. Merk for øvrig at skalaen i denne figuren er dobbelt så stor som i den tilsvarende figuren med kontrollvariabler. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Figur 0-14: Regresjoner av sannsynligheten for mottak av sosiale ytelser etter ilagt/idømt straffereaksjon – uten kontrollvariabler

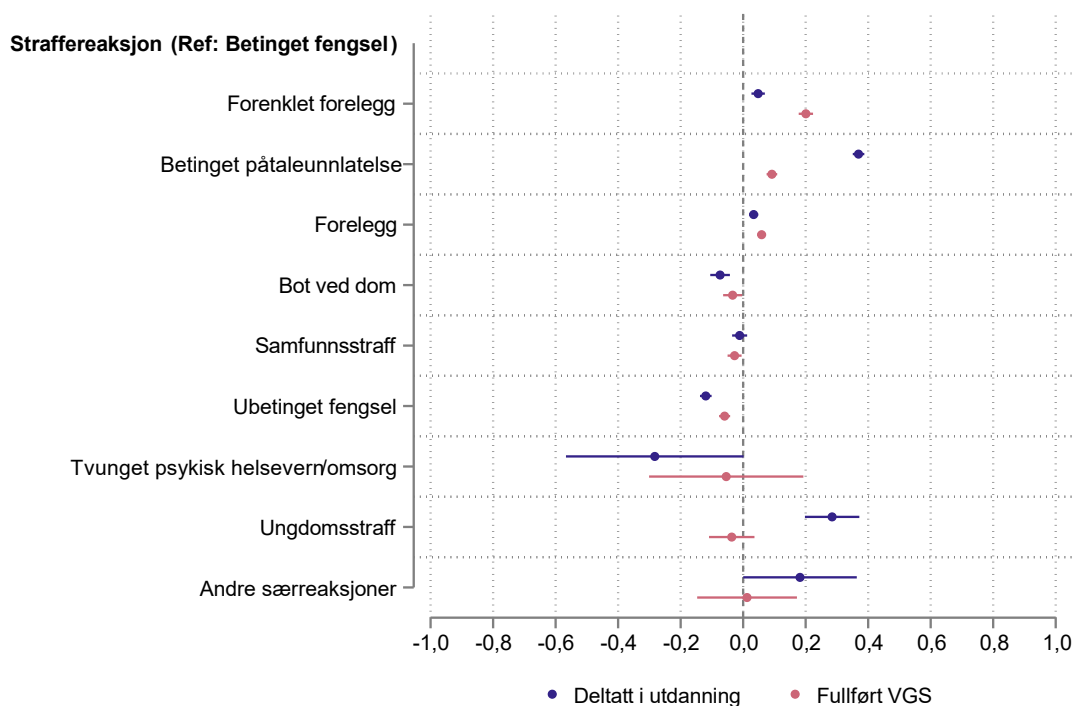
Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for å ha mottatt hhv. bostøtte, sosialhjelp eller arbeidsavklaringspenger i løpet av tre år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertrедelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. I utvalget har 20 prosent mottatt bostøtte, 34 prosent har mottatt sosialhjelp og 18 prosent har mottatt arbeidsavklaringspenger i løpet av tre år etter straffereaksjon. Merk for øvrig at skalaen i denne figuren er dobbelt så stor som i den tilsvarende figuren med kontrollvariabler. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Figur 0-15: Regresjoner av sannsynligheten for yrkesinntekt over 2G og 4G i minst ett kalenderår innen tre år etter straffereaksjon – uten kontrollvariabler

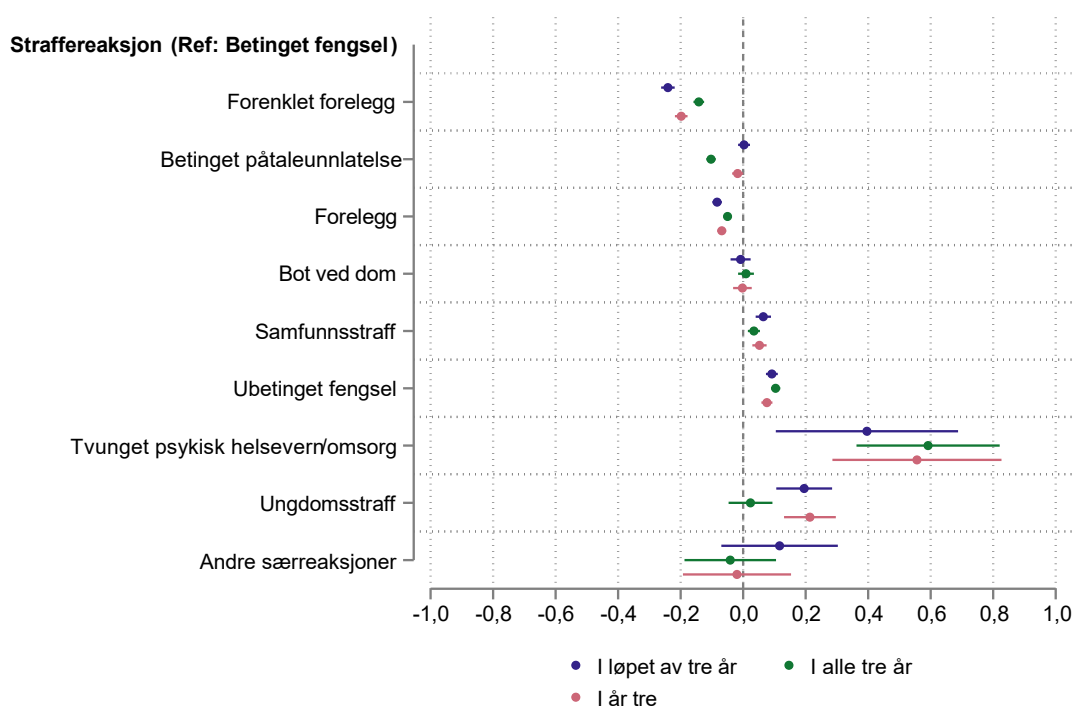
Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for å ha en årlig yrkesinntekt som overstiger hhv. 2 og 4 G i et kalenderår i løpet av tre år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjoner. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertrедelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Blant utvalget har 56 prosent hatt yrkesinntekt > 2G og 31 prosent hatt en yrkesinntekt > 4G i minst ett år i løpet av tre år etter straffereaksjon. Merk for øvrig at skalaen i denne figuren er dobbelt så stor som i den tilsvarende figuren med kontrollvariabler. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Figur 0-16: Regresjoner av sannsynligheten for ulike utdanningsutfall i løpet av tre år etter straffereaksjon – uten kontrollvariabler

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for å ha deltatt i noe utdanning og fullført videregående utdanning i løpet av tre år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertredelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. I utvalget deltok 42 prosent i utdanning i løpet av tre år etter straffereaksjon, og 21 prosent av de som ikke enda hadde fullført VGS fullførte det i løpet av tre år etter straffereaksjon. Merk for øvrig at skalaen i denne figuren er dobbelt så stor som i den tilsvarende figuren med kontrollvariabler. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Figur 0-17: Regresjoner av sannsynligheten for å verken være registrert i arbeid (yrkesinntekt>1G) eller i pågående utdanning på et gitt tidspunkt etter straffereaksjon – uten kontrollvariabler

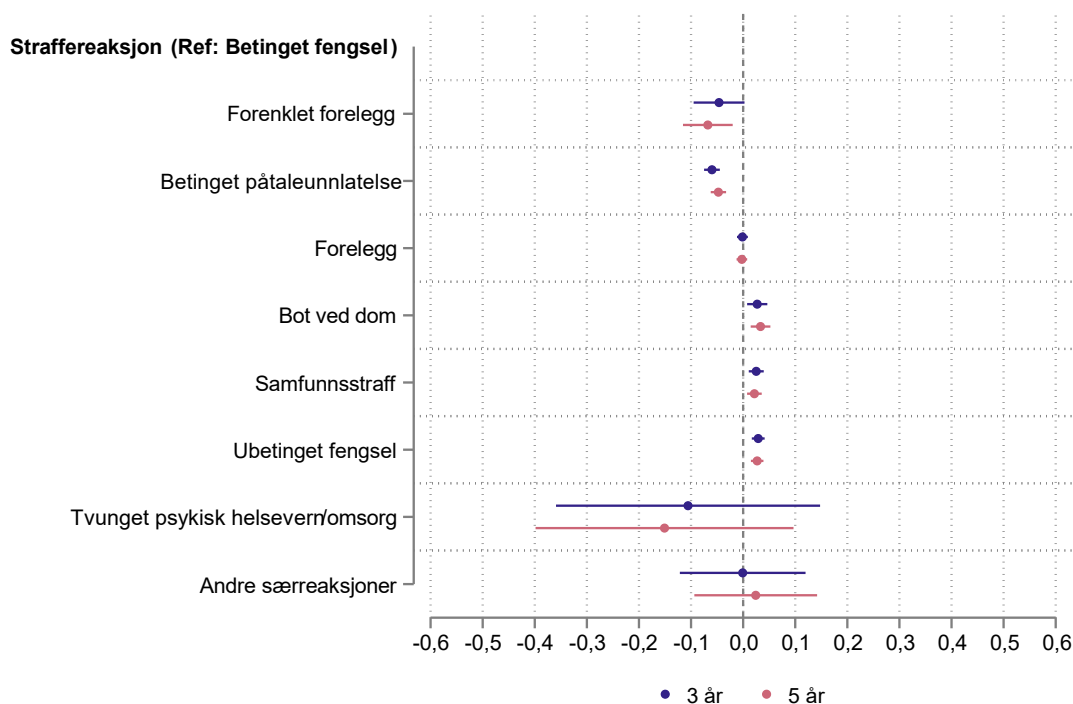
Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for verken være i arbeid eller i utdanning etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. Utvalget består av personer som har blitt straffet i perioden 2014-2016 for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle. Trafikkovertrедelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer 95 prosent konfidensintervaller. Blant utvalget var det 45 prosent som verken var i arbeid eller utdanning i løpet av tre år etter straffereaksjon, 18 prosent var uten i alle tre år og 30 prosent var uten i år tre. Merk for øvrig at skalaen i denne figuren er dobbelt så stor som i den tilsvarende figuren med kontrollvariabler. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

A.4.2 Drøfting av hovedspesifikasjon til regresjonene

I regresjonene som presenteres i kapittel 6.2 følger vi de straffede tre år etter avgjørelsestidspunkt, og utvalget er de som ble straffet i perioden 2014-2016. Årsaken til at vi ikke benytter en lengre oppfølgingsperiode er for å kunne inkludere de som har blitt idømt ungdomsstraff, ettersom denne straffereaksjonen ble innført i 2014. For å undersøke betydningen av lengden på tidsperioden vi velger, hvor lenge vi følger de straffede, og om det er noen store forskjeller i utfall avhengig av kjønn og alder, følger her regresjoner der vi gjennom ulike spesifikasjoner ser på sannsynligheten for å bli siktet på nytt i løpet av tre år etter straffereaksjon.

I Figur 0-18 undersøker vi hvilken betydning det har om vi følger de straffede 3 år eller 5 år etter avgjørelsestidspunktet. For å kunne følge de straffede i 5 år og kun benytte år der vi har tilnærmet fullstendige data over nye siktelser tar vi utgangspunkt i straffereaksjoner med avgjørelsestidspunkt i perioden 2008-2012, ettersom data om siktelser er noe mangelfulle i 2018 og 2019. Resultatene tyder på at det har liten betydning for størrelsen på koeffisientene om vi følger de straffede i 3 år eller 5 år.

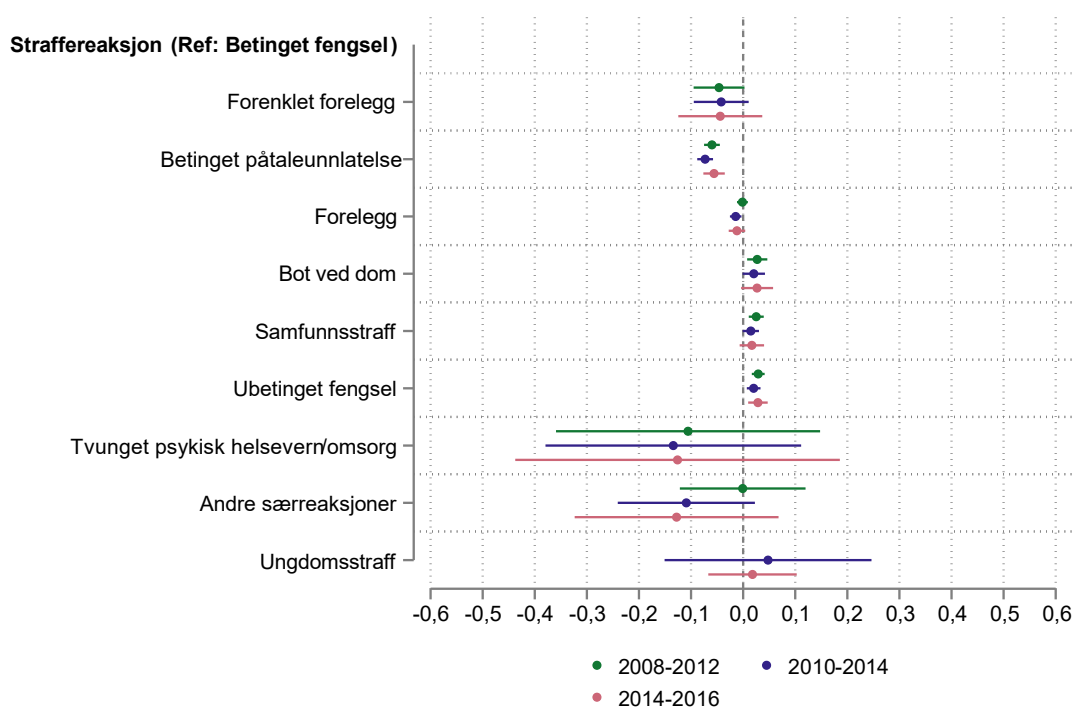
Figur 0-18: Regresjoner av sannsynligheten for tilbakefall i løpet av tre og fem år etter ilagt/idømt straffereaksjon, straffetidspunkt 2008-2012

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for ny siktelse i løpet av tre og fem år etter avgjørelsestidspunkt for første straffereaksjon. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbruddstype, alder ved gjerningstidspunkt, kjønn, innvandringsgruppe, høyeste fullførte utdanning på avgjørelsestidspunktet, bosted (tredelt sentralitetsindeks), antall søsken, hatt barnevernstiltak før fylte 15 år, foreldres straffeforhold i perioden barnet var 0-15 år, foreldres inntektskvartil da barnet var 0-10 år, tidligere straffeforhold (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunktet), tidligere fengslet (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunktet). Utvalget består av personer som har blitt straffet for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle, som ble ilagt i perioden 2014-2016. Trafikkovertrедelser straffet med forenklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer konfidensintervaller, og er oppgitt på 95 % signifikansnivå. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

For å kunne studere tilbakefall blant de som er idømt ungdomsstraff, må man bruke data fra 2014 og fremover i tid, da ungdomsstraff ble innført i 2014. I Figur 0-19 undersøker vi om størrelsen på koeffisientene endres når vi endrer tidsperiode. I denne figuren ser vi kun på utfall i løpet av tre år etter straffereaksjon. Det innebærer at 2014 er det siste året vi kan følge utvalget i tre år etter straffereaksjon og fremdeles ha fullstendige data over nye siktelser. Det ser ikke ut til å være store forskjeller mellom koeffisientene i tidsperioden 2008-2012 og 2010-2014. For å kunne studere livsløpsutfall i årene etter ungdomsstraff må man inkludere barn og unge som er straffet i 2014 og utover. I perioden 2014-2016 er siktelsesdataene som benyttes for å måle tilbakefall delvis mangelfulle. Av figuren ser vi imidlertid at koeffisientene i tidsperioden 2014-2016 ikke avviker betydelig fra koeffisientene i 2008-2012 og 2010-2014. Vi legger derfor til grunn at tidsperioden 2014-2016 kan brukes for å studere tilbakefall i regresjonene i kapittel 6.2, til tross for siktelsesdataene etter 2014 er noe mangelfulle.

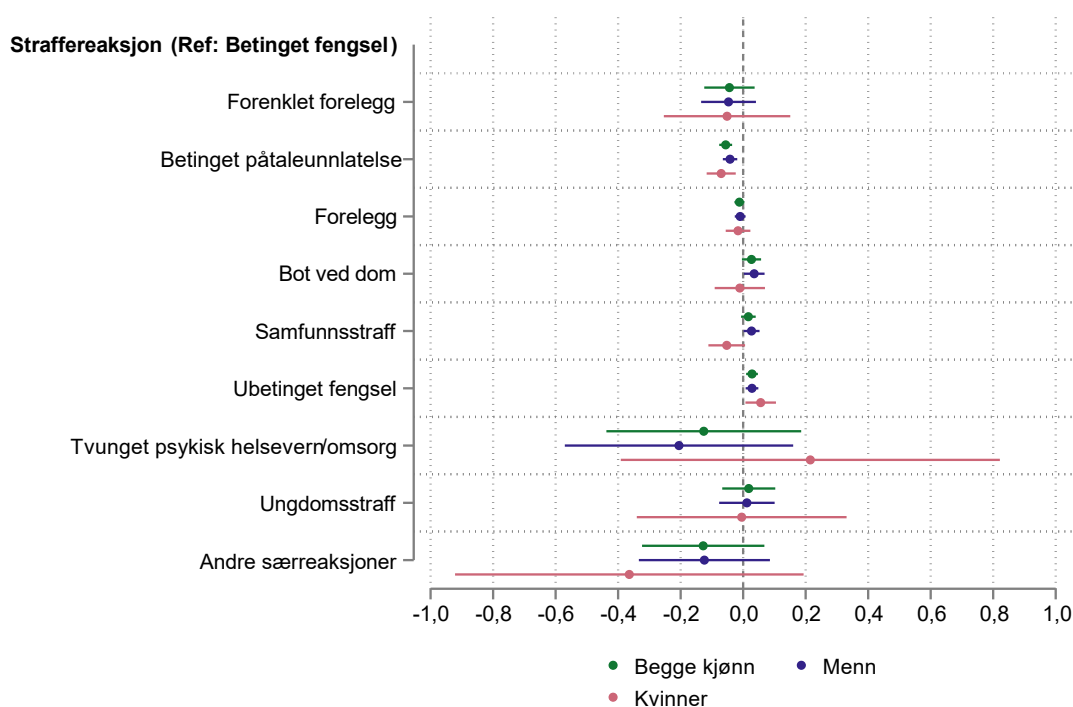
Figur 0-19: Regresjoner av sannsynligheten for tilbakefall i løpet av tre år etter ilagt/idømt straffereaksjon, med ulike straffetidspunkt, 2008-2016

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for ny siktelse i løpet av tre år etter straffereaksjon, for ulike straffetidspunkt i perioden 2008-2016. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbruddstype, alder ved gjerningstidspunkt, kjønn, innvandringsgruppe, høyeste fullførte utdanning på avgjørelsestidspunktet, bosted (tredelt sentralitetsindeks), antall søsken, hatt barnevernstiltak før fylte 15 år, foreldres straffeforhold i perioden barnet var 0-15 år, foreldres inntektskvaril da barnet var 0-10 år, tidligere straffeforhold (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunkt), tidligere fengslet (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunktet). Utvalget består av personer som har blitt straffet for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle, som ble ilagt i perioden 2014-2016. Trafikkovertrедelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer konfidensintervaller, og er oppgitt på 95 % signifikansnivå. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Det kan tenkes at det er store forskjeller mellom menn og kvinner som blir straffet for lovbrudd, slik at det ikke gir mening å kun skille mellom kjønnene ved hjelp av en dummyvariabel som har en konstant effekt i regresjonene. I Figur 0-20 har vi kjørt regresjonene separat for hvert kjønn for å undersøke om den relative forskjellen mellom straffereaksjonene i sannsynligheten for tilbakefall varierer mellom kjønnene. Figuren viser at forskjellene mellom de ulike straffereaksjonene i hovedsak er like mellom kjønnene. Det kan samtidig være andre forskjeller mellom kjønnene, som at menn som idømmes ubetinget fengsel har høyere sannsynlighet for tilbakefall enn kvinner som idømmes ubetinget fengsel. Vi må kjøre regresjoner med interaksjon for å kunne identifisere slike forskjeller, men det har vi ikke gjort her.

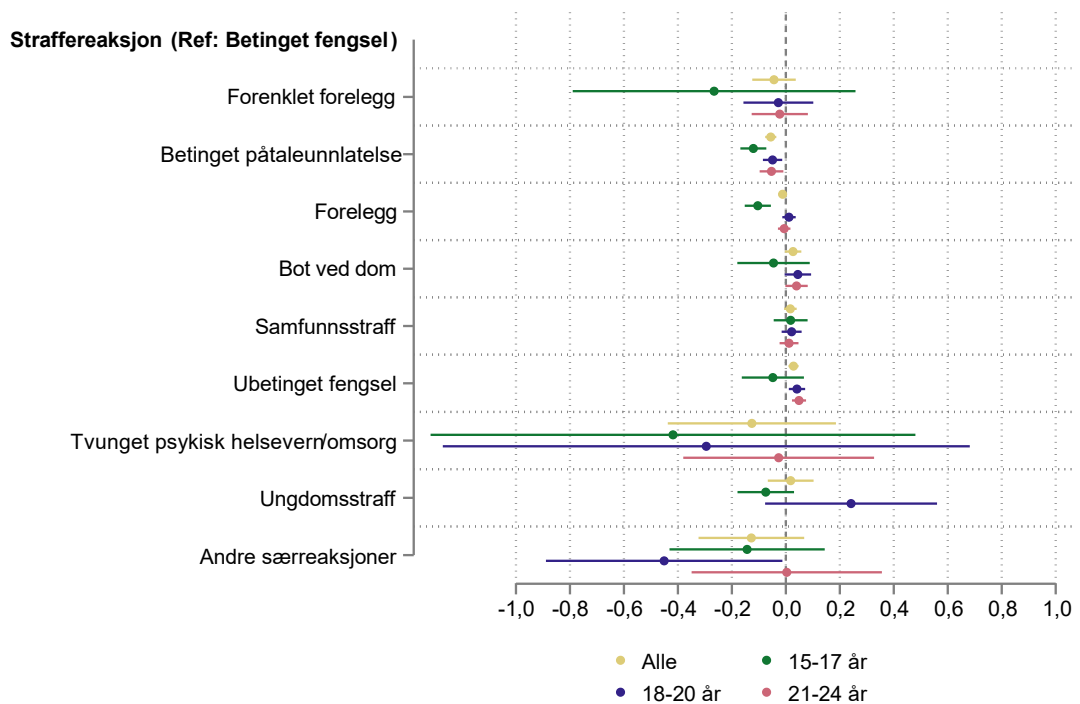
Figur 0-20: Regresjoner av sannsynligheten for tilbakefall i løpet av tre år etter ilagt/idømt straffereaksjon, fordelt på kjønn

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for ny siktelse i løpet av tre år etter straffereaksjon, for menn og kvinner hver for seg. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbruddstype, alder ved gjerningstidspunkt, kjønn, innvandringsgruppe, høyeste fullførte utdanning på avgjørelsestidspunktet, bosted (tredelt sentralitetsindeks), antall søsken, hatt barnevernstiltak før fylte 15 år, foreldres straffeforhold i perioden barnet var 0-15 år, foreldres inntektskvartil da barnet var 0-10 år, tidligere straffeforhold (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunkt), tidligere fengslet (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunktet). Utvalget består av personer som har blitt straffet for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle, som ble ilagt i perioden 2014-2016. Trafikkovertrедelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer konfidensintervaller, og er oppgitt på 95 % signifikansnivå. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

Det kan tenkes at lignende forskjeller mellom kjønnene også finnes mellom de ulike aldersgruppene. I Figur 0-21 har vi derfor kjørt regresjoner for hver av aldersgruppene. Figuren viser at det i hovedsak er små forskjeller mellom aldersgruppene.

Figur 0-21: Regresjoner av sannsynligheten for tilbakefall i løpet av tre år etter ilagt/idømt straffereaksjon, fordelt på alder

Merknad: Regresjonsanalyse av ulike straffereaksjoner på sannsynligheten for ny siktelse i løpet av tre år etter straffereaksjon i ulike aldersgrupper. I regresjonsanalysen inngår også kontrollvariabler for lovbruddstype, alder ved gjerningstidspunkt, kjønn, innvandringsgruppe, høyeste fullførte utdanning på avgjørelsestidspunktet, bosted (tredelt sentralitetsindeks), antall søsken, hatt barnevernstiltak før fylte 15 år, foreldres straffeforhold i perioden barnet var 0-15 år, foreldres inntektskvartil da barnet var 0-10 år, tidligere straffeforhold (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunkt), tidligere fengslet (i løpet av ett og fem år før gjerningstidspunktet). Utvalget består av personer som har blitt straffet for lovbrudd de begikk da de var mellom 15 og 24 år gamle, som ble ilagt i perioden 2014-2016. Trafikkovertrедelser straffet med foreklede forelegg er ikke inkludert. De horisontale linjene representerer konfidensintervaller, og er oppgitt på 95 % signifikansnivå. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå.

A.4.3 Tilleggsmateriale til effektanalysen

Tabell 0-2: Estimeringsresultater: Effekter av ubetinget fengsel – Utfall målt over en femårsperiode etter avgjørelsesåret

Utfall:	A. Tilbakefall: siktet på nytt			
	Utvidet utvalg		15-24 åringer	
Utvalg:	(1)	(2)	(3)	(4)
	OLS	IV	OLS	IV
Forklaringsvariabel:				
Ubetinget fengsel	0,071*** (0,006)	-0,203* (0,116)	0,073*** (0,007)	-0,361** (0,183)
Snitt av utfallet	0,711	0,711	0,725	0,725
Utfall:	B. Yrkesaktiv			
	Utvidet utvalg		15-24 åringer	
Utvalg:	(1)	(2)	(3)	(4)
	OLS	IV	OLS	IV
Forklaringsvariabel:				
Ubetinget fengsel	-0,054*** (0,005)	-0,080 (0,098)	-0,054*** (0,006)	-0,020 (0,139)
Snitt av utfallet	0,800	0,800	0,834	0,834
Utfall:	C. Deltatt i utdanning			
	Utvidet utvalg		15-24 åringer	
Utvalg:	(1)	(2)	(3)	(4)
	OLS	IV	OLS	IV
Forklaringsvariabel:				
Ubetinget fengsel	-0,054*** (0,006)	0,052 (0,112)	-0,052*** (0,008)	-0,027 (0,177)
Snitt av utfallet	0,303	0,303	0,365	0,365
Utfall:	D. Mottatt trygd			
	Utvidet utvalg		15-24 åringer	
Utvalg:	(1)	(2)	(3)	(4)
	OLS	IV	OLS	IV
Forklaringsvariabel:				
Ubetinget fengsel	0,074*** (0,005)	0,073 (0,107)	0,073*** (0,007)	0,084 (0,163)
Snitt av utfallet	0,755	0,755	0,747	0,747
Antall observasjoner	26859	26858	17688	17687

Kommentar: Det kontrolleres for domstol x saksinningsår i alle regresjoner, i tillegg til kjennetegn til den siktede som alder ved avgjørelsestidspunkt, kjønn, innvandrerbakgrunn og hovedlovbruddstypen i saken som behandles i tiltalen. Utvalget i kolonner (1) og (2) består av alle født mellom 1980 og 2005 som var bosatt i Norge da de var 15 år og ble tiltalt for et lovbrudd som ble behandlet i tingretten mellom 2005 og 2014. Tingrettssaker som endte med en tilståelsespådømmelse, uvanlige saker som ikke blir tilfeldig tildelt (bl.a. saker med strafferammer over seks år) og saker som ble behandlet av en dommerfullmektig er også utelatt. I kolonner (3) og (4) er utvalget videre begrenset til tiltalte som var mellom 18 og 24 år ved avgjørelsestidspunktet. Trygdemottak er begrenset til mottak av økonomisk sosialhjelp, bostøtte og/eller arbeidsledighetstrygd. Signifikansnivå: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01. Kilde: Data på utlån fra Statistisk sentralbyrå og Domstolsadministrasjonen.

oslo**economics**

post@osloeconomics.no
Tel: +47 21 99 28 00
Fax: +47 96 63 00 90

Besøksadresse:
Kronprinsesse Märthas plass 1
0160 Oslo

Postadresse:
Postboks 1562 Vika
0118 Oslo

www.osloeconomics.no